

Az emlékőrzés szolgálatában

Tanulmányok Bándi László 70. születésnapjára

Veszprém, 2012

Szerkesztő:
Csiszár Miklós

Technikai szerkesztő: Szurmay László

Borító képe:
Zachár Zsolt: Várkút (Veszprém)

A kötet támogatói:
dr. Tölgyesi József, Veszprém
Ook-Press Kft., Veszprém

ISBN

Kiadja:
Veszprémi Szemle Várostarténeti Közhasznú Alapítvány
8200 Veszprém, Május 1 utca 2/1.
Levelezési cím: 8220 Balatonalmádi, József Attila utca 101.

Felelős kiadó: Faa Judit, a kuratórium elnöke

Szerkesztőség:
8200 Veszprém, Erzsébet liget 3.
Tel.: 06-20-253-3078
E-mail: csiszar.miklos@invitel.hu

Nyomda: Ook-Press Kft., Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

Tartalom

Köszöntő Bándi László 70. születésnapjára	5
Bándi László szakmai életrajzi kronológiája és bibliográfiája	7
Tanulmányok	
ÁCS ANNA: Tagore füredi emlékjeleinek rövid históriája	9
ALBRECHT Sándor: Roma szokások	16
ANGYAL Imre: A régi idők emlékére	20
CZEIDLI József: Devecseri történetek	22
CSISZÁR Miklós: Kossuth Krónika 2001–2011	
Egy 21. századi veszprémi iskolaújságról	26
ELEK Miklós: A Jókai emlékoszlop története, sorsa és jövője 1925–2003	32
GY. LOVASSY Klára: Veszprém város vízellátása két évszázad tükrében	35
HOGYA György: A fertőtlenítés száz éve a megyei kórházban (1912–2012) ...	40
HUDI JÓZSEF: Az első pápai városmonográfia keletkezése (1894–1905)	44
HUSZÁR JÁNOS: Egy különös várostrom krónikája	54
M. MESTER Katalin: Életszilánkok	57
MOLNÁR LÁSZLÓ: Az én lokálpatriotizmusom	60
NÉMETH Andrásné Farkas Gabriella: Csángó táborok Nyírádon	
a honismeret jegyében	65
P. MIKLÓS Tamás: „Jókedv és Bőség!”	
A Balaton-Egylet története (1877, 1882–1891)	71
POÓR FERENC: Balaton-felvidéki tudósítás barátságos levélben	83
Praznovszky Mihály: Egy új Mikszáth emléktábla Veszprém megyében –	
és egy másik, ami hiányzik.	87
RAINER Pál: „Harminckettes baka vagyok én...”	92

RÁSKY Mihályné: Középiskolások Bél Mátyás Honismereti Vetélkedője	
Veszprém megyében	98
REINDL Erzsébet: Emlékezetes események	101
SEBŐ József: 1956, Veszprém – dokumentumműsor	104
SOMFAI Balázs: Rend, hagyomány, fantázia.	
Három veszprémi évtized utcanévügyi tapasztalataiból	111
SZABÓ Jenőné Borók Edit: Ilyen volt a Laci, mint padragi diák	
– A volt társak visszaemlékezései	118
TILHOF Endre: Az én két-falum, avagy együtt könnyebb?!	121
TÓTH Dezső: Múltörzés szóban, képből, tárgyban Dákán	125
TÖLGYESI József: A helyi közoktatás története	
Veszprém megyei községek monográfiáiban	133
VERESS D. Csaba: A legdrágább tűzvész a veszprémi várban	
1656. március 28-án	142
Szerzők	146

Köszöntő Bándi László 70. születésnapjára

Azok, akik közvetlen közösségükben vagy éppen tágabb körben munkájuk, tudásuk révén váltak ismertté, természetes, hogy jeles évfordulójuk alkalmából pályatársaik, barátaik részéről a megbecsülés és a tisztelet számos megnyilvánulásával találkoznak.

Most, amikor a Honismereti Szövetség országos elnökségének tagját, a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület elnökét köszönhetjük, valóban egy olyan személyiségre tekinthetünk, aki pedagógusi és egyéb munkái mellett évtizedeken át nem csak szervezője, hanem tevékeny, aktív részese volt Veszprém megye és főképpen Veszprém város helytörténeti kutatásának. Mindezek mellett több, országos jelentőségű kötet szerzője, szerkesztője, tanulmányok írója, s tisztségéből adódóan ösztönzője a megyében folyó kutató, feltáró, örökségőrző mozgalomnak.

E kitüntető figyelem, ami ebből az alkalomból feléje fordul, egyben számvetésre is készíti a pályatársakat, a honismeretben munkálkodókat, a helyi társadalom alkotó közösségét. Ennek egyik szép megnyilvánulása ez a kötet, amelyben pályatársai, a honismeret, a helytörténet Veszprém megyei személyiségei írásaikkal, tanulmányaikkal köszöntik őt. Az, hogy ezek az írások helyet kaptak a kötetben, s az, hogy az ő tiszteletére készültek, kettős jelentőségűek: egyrészt bizonyítják az egyesület elnöke és tevékenysége iránti tiszteletet, másrészt a szerzők alkotókedvét, kutatási eredményeik közkinccsé tételének igényét. Az országos honismereti mozgalom könyvészeti anyaga ezzel újabb jelentős művel gyarapodik, s egyik megnyilvánulása annak a jelentős munkának, amelyet szerte az országban végeznek a lokálpatrióta elkötelezettek, azok, akik nem csak éveket, hanem évtizedeket áldoznak a szülőföld, a közvetlen környezet megismertetésére.

A Honismereti Szövetség, amely nemcsak az országban, hanem a határokon túli magyarok területén, az ottani nemzettársaink, helytörténészek és más kutatók körében is számon tartott civil szervezet, méltán lehet büszke arra, hogy tagjai munkája nem csak a múlt feltárását, bemutatását segítik, hanem annak az identitástudatnak az erősítését is, hogy a nemzeti érzés megtartó erőt jelent számunkra itt és a Kárpát-medence más tájain élő magyarjainknak.

Bándi László ennek az alkotó, küldetést hordozó munkának egyik jeles személyisége. Honismereti vezetőként, kutatóként és szerzőként egyaránt sikeres évtizedeket tudhat maga mögött. Ebben ott találhatók ásatási, feltáró munkái, könyvei, alkotásra készítő vezetői erényei, amelyek most, e jubileuma alkalmából, különös értékűek ott vannak mindazok előtt, akik jelenlétükkel, írásban, szóban vagy bármi más módon vele együtt ünnepelnek. S ebből az alkalomból aligha szükséges mindazokat az eredményeket részletesen felsorolni, amelyek az ő nevéhez kötődnek, mert ezek ott vannak tárgyokban, ásatások írásos anyagaiban, a mindenki által látható feltárásokban, rekonstrukciókban.

Ő egyike azoknak, akik évtizedeiket a tágabban értelmezett szülőföld szeretetét a múlt-jelen-jövő kapcsolatában élik meg, olyan időfolyamban, amely korokon, határokon át vezet. Ez a kiterjesztett lokálpatriotizmus azon túl, hogy tettekben nyilvánul meg, érzelmi alapú is.

Ennek megnyilvánulásait számtalanszor megtapasztalhattuk az országos honismereti találkozók, akadémiáinkon, ahol szellem és érzelem összekapcsolódott. ragyogása látszott a Ugyanezt tapasztalhattuk a Veszprém megyében már több ízben megrendezett országos találkozók, ahol nemcsak a megyei egyesület vezetői és tagsága fogadták nagy-nagy szeretettel az ország minden részéről és a határokon túlról is érkezőket, hanem a megye lakossága is. Bármerre jártunk, a Balaton-felvidék gyönyörű tájain, a Balaton partján, a Somlón, vagy a történelmi városokban, olyan rendkívüli figyelmességgel, vendégszeretettel találkoztunk, amely felejtethetlenné tette az itt eltöltött napokat.

Bándi László honismereti munkája, tízéves elnöksége már történelmi léptékűnek számít. Hosszú időszak ez az országos elnökség tagjai számára is. Eredményeinkben ott van az ő munkája is. Az az elkötelezettség, amelyet nála és tőle megtapasztaltunk, minden lokálpatrióta számára példa lehet, s ezt mi, a Szövetség vezetői külön is köszönjük. Köszönjük a megyei egyesület valamennyi tagjának, hogy az ő vezetésével kiemelkedő színvonalú munkát végeznek. Bizonyítják ezt a megyében megjelent helytörténeti monográfiák, különböző más kötetek, a helyi honismereti folyóiratokban, a különböző lapokban, többek között a Veszprém megyei szerzők Honismeretben megjelent írásai, s az egyre gyarapodó számú falutörténeti gyűjtemények.

Amikor e jubileum alkalmából köszönetünket fejezzük ki Bándi Lászlónak, s egyúttal az egyesület valamennyi tagjának, s mindazoknak is, aki helytörténettel foglalkozik, azt kívánjuk, eredményesen dolgozzanak azért, hogy a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület a jövőben is megbecsült, értékeket alkotó közösség legyen.

Tisztelt Bándi László, kedves Laci barátunk! A 70. születésnapod alkalmából további sikereket, tartalmas életet kívánunk, s legyél boldog az idők végezetéig!

Budapest, 2012. február

Szeretettel köszönt:

Debreczeni-Droppán Béla
a Honismereti Szövetség elnöke

és

Bartha Éva
a Honismereti Szövetség titkára

Bándi László szakmai életrajzi kronológiája és bibliográfiája

A Veszprém Megyei Honismereti Egyesület elnöke (2002-től).

Képesítése: általános iskolai magyar-történelem szakos tanár.

Fő kutatási területe: honismeret, helytörténet. (Emlékhelyek, helyi hagyományok, az épített örökség védelme, műemlék-felújítások stb.) Több önálló kötet és számos tanulmány, cikk szerzője. Jelentős fotódokumentációs munkát végez.

Tagja volt a Veszprém megyei honismereti tanulmányok szerkesztő bizottságának.

Tagja a Honismereti Szövetség országos elnökségének, a Veszprémi Szemle Várostarténeti Közhasznú Alapítvány kuratóriumának és a Veszprémi Szemle szerkesztőbizottságának, a Veszprémi Önkormányzat Kegeleti Munkabizottságának, a veszprémi Polgári Társaskörnek. Lapok, folyóiratok külső munkatársa.

Előadó számos hazai és külföldi konferencián, helyi televíziókban, rádiókban, s több interjú készült vele főképpen helyismereti, honismereti témákban.

Szervezője és előadója számos helyismereti programnak, vezetője könyvbemutatóknak.

Több szakmai és közéleti kitüntetéssel rendelkezik.

1942. április 23-án született Hajóson

1948–1956 Általános iskolai tanulmányok: Öregcsertő, Kalocsa, Bátya, Ajka, Padrag

1956–1960 Gimnáziumi tanulmányok: Türr István Gimnázium, Pápa

1960–1962 Szakmunkás tanulmányok: Ajka, 300-as Szakmunkásképző Intézet

1962–1964 Sorkatonai szolgálat: MN. 9351, Keszthely

1964–1972 Ifjúsági munka Veszprém megyében

1971–1975 Főiskolai tanulmányok: Tanárképző Főiskola, Pécs

1972–1976 A Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal vezető-helyettese, majd a Balatonfüredi Idegenforgalmi Kirendeltség vezetője

1976–1979 A veszprémi Tanácsakadémián, majd az Államigazgatási Főiskola Veszprémi Intézetében nevelőtanár

1979–1984 A Veszprémi Járási Hivatal tanulmányi felügyelője

1984–1993 A Veszprém Megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet igazgatója

1993–1994 A Rehabilitációs Központ Alapítvány (Csernobil) ügyvezetője

1994–2004 Az Allianz Hungária Biztosító Zrt. Közép-dunántúli Igazgatósága oktatási referense

Publikációk:

1. Két évtized az államigazgatás szolgálatában. A Tanácsakadémia Veszprémi Oktatási Intézete története. Veszprém, 1978. (társzerző)
2. Történeti emlékek Veszprém megyében. Veszprém, 1980. (főszerkesztő)
3. A veszprémi nyomdászat két évszázada. Veszprém, 1989.
4. Emlékhelyek Veszprém megyében. Veszprém, 1996. (főszerkesztő)
5. Balatonfüred emlékjelei. Balatonfüred, 2004. (főszerkesztő)
6. Balatonfüred emlékjelei. Balatonfüred, 2005. (2. kiadás, főszerkesztő)
7. Emlékeim. Veszprém, 2007.

Tanulmányai, cikkei jelentek meg többek között a Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányokban, a Naplóban, a Honismeretben, a Neveléstörténetben, a Magyar Grafikában, továbbá a Veszprémi Szemlében, ahol elsősorban a veszprémi emlékhelyeket ismerteti a létesítés időrendjében.

Összeállította: Csiszár Miklós

Tagore Balatonfüredi emlékjeleinek (rövid) históriája

„Pro captu lectores habent sua fata libelli” – idézzük gyakorta a latin mondást, legalábbis annak második felét a könyvekkel kapcsolatban. Igen, minden könyvnek megvan a maga sorsa, függően az olvasói befogadástól. És minden másnak, így az emlékjeleknek is sors illetve rendeltetéstörténet adatott, függvényében a mindenkori történelmi, politikai és ízlésbeli viszonyoknak. Tagore, a Nobel-díjas hindu költő, filozófus, festőművész, Füred hajdani híres vendégének emlékezete sem lehet mentes ezektől a változó körülményektől és a helyi értékörzés folyamatának néhol furcsa fordulataitól.

A füredi, közel egy kilométer hosszú sétány, amit mindenki Tagore sétányként ismer, árnyas fáival, padjaival, páratlan balatoni panorámájával kétségtelenül a fürdőhely vendégeinek legkedveltebb sétaútja. Immár másfél évszázada az, hiszen 1865-ben töltötték fel ezt a partszakaszt s alakítottak ki promenádót a „fürdőhely legnagyobb díszére”. Rögton nevet is kapott, méltót. A név kiválasztása nem egykori nagyság előtt való tisztelgés, nem „múltba révedő udvarias gesztus” volt, mint megfogalmazta Katona Csaba történész. Joggal kaphatta volna Széchenyi István, Kisfaludy Sándor vagy éppen Kossuth Lajos nevét, hiszen ők tetteikkel, útmutatásukkal maradandóan formálták a reformkori Füredet. Mégis Deák Ferenc, a haza bölcse, Füred törzsvendége mellett döntöttek a fürdő vezetői, az utókor ítélete szerint meglehetősen bölcsen. Deák politikájának és az általa képviselt irányvonalnak sikerét demonstrálták ezzel, valóban látványos diadalként. Deák Ferenc, aki a napi politikában főszerepet játszott akkoriban, s országos népszerűségnek örvendett, maga is megjelent az ünnepségen, annak ellenére, hogy sohasem vonzódott a hivatalos ceremóniákhoz. Nem magánemberként, hanem inkább politikusként volt jelen, állítja a történész. S Deák tisztelete, sétánya már a XIX. század további éveiben és később is újabb érdeklődőket, vendégeket vonzott Füredre.

2003. november 5-én, Deák születésének bicentenáriuma dr. Bóka István polgármester és Melocco Miklós szobrászművész elhelyezték a készülő Deák-emlékmű alapkövét a sétányhoz kapcsolódó ligetben. Pontosan rá egy évre, 2004. november 5-én avatták az emlékművet és nevezték el az előtte húzódó sétányrészt Deákról. Ez nem tévedés. Ugyanis a Deák sétány más nevet kapott 1956. október 9-én.

Ennek közvetlen előzménye Tagore füredi szobrának leleplezése volt annak emlékére, hogy a költő harminc éve, 1926 őszén járt Füreden, kereste a gyógyulást betegségére és ültetett fát gyógyulásáért. 1955 májusában, amikor India moszkvai nagykövetségének katonai attaséja Füredre látogatott, született meg a szándék a szoborállításról. A vendégeket a honvédtisztai üdülőben fogadták majd Zákonyi Ferenc, a balatonfüredi központú Megyei Idegenforgalmi Hivatal vezetője kíséretében lesétáltak Tagore fájához, hogy annak közelében kijelöljék a felállítandó mellszobor helyét. A szobor India állam ajándékeként érkezett

Tagore faültetése 1926-ban

meg Füredre 1956-ban. A bronzból készült alkotás Tagore egyetemén készült Santinikétanban. Rasitan Kashar – más forrásban, Bangha Imre szerint Rám Kinkar – szobrászművész az idős, fejét lehajtó költőt formázta meg jellegzetes, hosszú szakállával. A Szabad Nép című napilap már az avatás előtti napon hírt adott a szoborról s az eseményről. Diószegi András méltatta Tagore munkásságát és megfogalmazta: „Szép és méltó gondolat, hogy most szobrot emelünk Balatonfüreden Rabindranath Tagorénak, ezzel is kifejezve azt a tiszteletet és csodálatot, amely embersége, bölcsessége, költői nagysága iránt eltölt bennünket.”

*Az első Tagore-szobor
(avatva: 1956. október 9.)*

Az ünnepséget 1956. október 9-én tartották neves indiai és magyar államférfiak részvételével. Kristóf István az elnöki tanács titkára, Darvas József népművelési miniszter, Szarka Károly külügyminiszter-helyettes, Mihályfi Ernő népművelési miniszterhelyettes és Ignótus Pál, az Írószövetség elnökségének tagja jelentek meg az avatáson, míg India államot K. Csandra külügyminiszter-helyettes, az indiai követség munkatársa valamint az indiai kulturális küldöttség tagjai képviselték. Miután a katonazenekar eljátszotta a hindu himnuszt, Mihályfi Ernő mondott „meleghangú” ünnepi beszédet. A népművelési miniszterhelyettes „visszaemlékezett az ősz hajú, őszszakállú emberre, a nagy költőre, aki 30 évvel ezelőtt itt keresett gyógyulást betegségére. 30 év telt el azóta, hogy Tagore itt járt, harmincszor hullott le azóta a hárs levele, de emlékét nem fedte be az avar, élnek az emlékek, a kapcsolatok, amelyek a nagy költőt, író, gondolkodót, festőművészt és politikust és embert a magyar néphez fűzték. Rabinranath Tagore nevét hazájában Gandhi

neve mellé írják, nálunk Petőfié mellé. Szívükbe zárták a fürediek, s a magyar emberek. [...] Szobra az indiai kormány ajándéka, kettős ajándéka. Őt ábrázolja s az indiai művészet hozta el hozzánk. Ebben az évben, a nagy költő halálának 15., születésének 95. évfor-

dulóján magyar és indiai közösen emlékezik Tagoréra, s ez az emlékezés még szorosabbra fűzi a két nép barátságát. Köszönjük az ajándékot és ígérjük, soha nem feledjük Tagorét. A szobrot átadom Balatonfüred tanácselnökének” – zárta beszédét Mihályfi Ernő. Majd A. K. Csanda indiai külügyminiszter-helyettes, aki sok éven át Tagore titkára volt, szölt az ünneplő közönséghez: „Ez a szobor elkésett kifejezése annak a hálának, amelyet az én népem érez Magyarország népe iránt azért, hogy Tagorét gondozta, amikor szívbajban szenvedett és hogy valóban meggyógyította őt. Remélem nem sértés a magyar orvosi kar számára, ha azt mondom, hogy gyógyulása nem csupán az orvosok érdeme, hanem az elragadó környezeté is. Tagore különösen fogékony volt a természet szépségei iránt. De nemcsak a természet költője volt. Abban az időben, amikor India az idegen uralom kábulatában szenvedett, Tagore költészete úgy jött, mint egy cselekvésre szólító harsonaszó. Prózában és költészetben nála élesebben senki sem leplezte le az imperializmust. India és Magyarország egészen a legutóbbi időnkig idegenek voltak egymás számára. A brit uralom alatt India valóban önmaga számára is idegen maradt. Mahatma Gandhival együtt Rabindranath Tagore ismertette meg Indiát önmagával. S amikor önmagával ismerkedett, ugyanakkor más közeli és távoli országokat is megismert. Megismerte Magyarországot is. Az események szerencsésen találkoztak. E szobor felállítása egybeesik budapesti követségünk vezető tisztviselőjének megérkezésével. Szeretném kifejezni azt a reményemet, hogy az India és Magyarország közötti barátság fejlesztésére irányuló törekvésükben budapesti követségünk és a magyar kormány nem fognak megfélemezni Rabindranath Tagore tiszteletre méltó alakjáról, aki India és Magyarország közötti barátság úttörője volt.” A „nagy tapssal fogadott” beszéd után lehullt a lepel Tagore szobráról. Méreg István, Balatonfüred községi tanácsának elnöke vette át a művet s „megígérte, épp olyan gonddal és szeretettel fogják megőrizni Tagore szobrát, mint ahogy ápolják az általa ültetett hársfát.” Majd bejelentette, hogy „a költő emlékének adózva a községi tanács elhatározta, a balatonparti sétányt mától kezdve Tagore-sétánynak nevezik el. A fákra erősített tábla már ezt hirdeti, s azt is, hogy ezzel az ünnepséggel szorosabb, erősebb lett két nép barátsága.” A sétány, amelynek padjain Tagore többször megpihent, hivatalosan 1957 óta viseli a költő nevét.

A szoboravató ünnepségen szó sem esett a sétány korábbi névadójáról. Deák Ferenc személye, az általa képviselt politikai nézetek – enyhén fogalmazva – nem voltak „divatosak” az 1950-es évek Magyarországon. Deákot gyorsan feledték és elfogadottá, közsismertté vált a sétány új elnevezése Tagore emlékére. És Füred neve valósággal egybefolyt Tagoréval.

Tagore szobra a róla elnevezett sétánynál 1926-ban ültetett fája mellett az évtizedek folyamán kultikus helyé lett. Számtalan alkalommal különböző ünnepségek keretében koszorúkkal övezték és talapzatánál az emlékezés virágait helyezték el. 1961-ben, Tagore születésének centenáriuma a Béke Világtanács felhívására ünnepségek sorát szervezték hazánkban is. Ezek közül kiemelkedett a budapesti és a balatonfüredi. Május 6-án Balatonfüreden megkoszorúzták a költő szobrát. Szakasits Árpád, a Béke Világtanács tagja mondott ünnepi beszédet majd a szanatórium előterében Dezséry László megnyitotta a költő műveiből rendezett kiállítást. A füredi Tagore-ünnepen a magyar Pen Club népes küldöttséggel képviseltette magát. A költő születésének 150. évfordulóján, 2011 szeptemberében az India Napok keretében számtalan rendezvénnyel, köztük Tagore- szimpóziummal, kiállítással s természetesen szobra megkoszorúzásával emlékeztek Füreden a magyarok és indiai vendégeik.

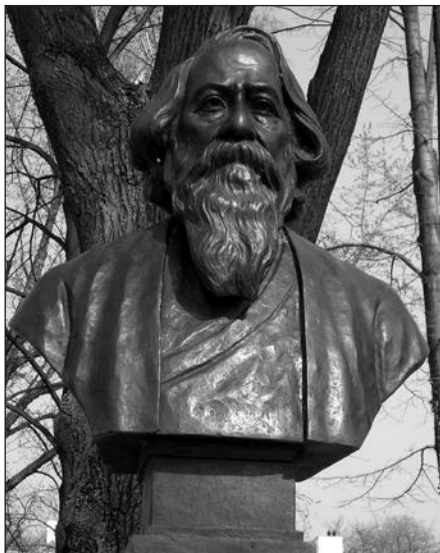
A Balatonfüredre látogatók ma már hiába keresnék az 1956-ban avatott bronz szobrot Tagore fája közelében. Pedig a Medgyessy Ferenc szobrászművész által tervezett talapzata 1984. április 11-én elegáns, fehér márvány emléktáblával is gazdagodott. Mádháb Moitréya

Az 1984. április 11-én felavatott emléktábla

indiai orvos ajándékként az emléktáblán Tagore: Sahdsahán című versének részlete olvasható bengáli nyelven (ez a szöveg az 1983. IX. 5-i dátumot viseli) és magyarul. Tagore munkásságának egyik legkiválóbb hazai ismerője, Bangha Imre a magyar változatot meglehetősen szabadon ítéli s maga megadja prózafordítását. Cserére, változtatásra nem hiszem, hogy lenne lehetőség.

A szobor és az emléktábla precíz adatokkal és fotókkal szerepel az ünnepeltünk, Bándi László főszerkesztésével 2005-ben megjelent Balatonfüred emlékjelei című kötetben. Ennek

*Az új Tagore mellszobor
(avatva: 2005. június 25.)*

anyaggyűjtését az előző év novemberében zárták le s ez már – a könyv sikerére való tekintettel – a második, bővített és javított kiadás volt. A sors ironiája, hogy még ebben az esztendőben, 2005. június 25-én Tagore új mellszobrát avatták Balatonfüreden. Nem a régi mellett egy újat, hanem a régit cserélték le az újra. Az emléktáblát viszont meghagyták a talapzaton. Nem holmi szobordöntés történt, mint az sokszor megesett történelmünkben s Füred sem lehetett kivétel ez alól. (Példa erre Mangold Henrik orvos 1913-ban felállított szobra a Deák sétányon, amit 1944-ban a nyilasok leromboltak.) Egyszerűen lecserélték egy másikra, szerencsére ugyancsak Tagorét ábrázolóra. Mentségünkre legyen, nem a magyarok, fürediek kívánságára. (A fürediek többségének és e sorok írójának is kedvesebb, jellegzetesebb volt a régi szobor.) Az indiaiaknak – nyilván az új generáció, szemléletmód képviselőinek – nem igazán tetszett a korábbi műalkotás. Nem elsősorban mű-

vészeti kvalitása tekintetében, hanem mert Tagorét idős korában, lehajtott fejjel örökítette meg. Az új szobor a fiatalabb költőt mutatja, az indiaiak szerint jobban kifejezi a költőfejedelmeg egyéniségét. Az indiai kormány 2004-ben ajánlotta fel a városnak Shri Gautam Pal szobrászművész alkotását, amit rá egy évre állítottak fel Balatonfüreden. Az avatóünnepségen K. Natvar Singh, az Indiai Köztársaság külügyminisztere beszédében hangsúlyozta, hogy a „líget, a sétányt a két nép közötti történelmi barátság és kulturális kapcsolat szimbóluma lett.” Dr. Bóka István, Balatonfüred polgármestere az új szobrot az „eddigi példaértékű együttműködés további megújulásának” minősítette. Kiemelte, az „Indiai Köztársaság küldöttei az évtizedek során sok fát ültettek már Balatonfüreden, és ezek mély gyökereket eresztve ma is állnak.” Az ünnepségen Manbir Singh, az Indiai Köztársaság magyarországi nagykövete is koszorút helyezett el a szobornál. A régi szobrot Magyarországon hagyták az indiai vendégek. Füreden maradt, nem öntötték be, hogy új mű alapanyagául szolgáljon. Illó helyet talált, a Tagorét kezelő Erzsébet Szanatórium, a mai Állami Szívkórház épületébe került. Nem a hallba, ahol nagy a forgalom, hanem a költő egykori lakosztályában egy komódon kapott helyet. Ez a lakosztály ma sajátos „emlékszoba”. Az 1970-es években két esztendőn át az új főigazgató, Dr. Böszörményi Ernő szolgálati lakása volt. Dr. Böszörményi aztán emlékszobát alakított ki benne a költő füredi tartózkodása alkalmával készült fényképekkel és néhány más relikviával. 1982-ben már fel is újították. Az emlékszoba azonban nem nyilvános, nem látogatható. Tagore egykori lakosztályát a magas rangú, szívproblémákkal küszködő egyházi és állami vezetők számára tartják fenn. Kállai Gyula, volt miniszterelnökünk a kórház betegeként 1987-ben e sorokat írta az intézmény vendégkönyvébe: „A Balatonfüredi Állami Kórház Rabindranath Tagore szobája egymagában is gyógyító léghőrt varázsol körénk. A falakon látható fényképek és más dokumentumok a nagy költő szellemét s India, e esodálatos ország történelmi levegőjét árasztják magukból. Ez a szép kis kórházi lakosztály egyik szerény összekötő kapocs országaink és népeink között. [...] Köszönet a kórház igen tisztelt professzor igazgatójának, orvosainak, dolgozóinak, hogy ezt a barátságot maguk is sok szeretettel ápolják, s a költészet hatalmával is hozzájárulnak betegek gyógyulásához.” A szívkórház által rendezett orvoskonferenciák és más jeles események alkalmával s természetesen az indiai delegációk, látogatók számára mindig megnyílik a nevezetes lakosztály ajtaja. Az évek során számos indiai közéleti személyiség látogatta meg a Tagore-szobát.

2002. március 3-án India napot rendeztek Balatonfüreden. Ennek keretében Lakshmi Puri, India Köztársaság nagykövete előadást tartott a kórház előcsarnokában. A nagykövet-asszony hangsúlyozta, hogy a füredi kapcsolatból kulturális, egészségügyi és más együttműködések születtek a két nép között. Majd Balatonfüred polgármesterével, Pálffy Sándorral felavatta Tagore gravírozott rézlemez emléktábláját a kórház előcsarnokában. A táblán a következő szöveg olvasható: „Itt gyógyult Rabindranath Tagore (1861-1941) Nobel-díjas indiai költő 1926 novemberében”.

Tagore 1926. november 8-án (más forrásokban 6-án illetve 5-én) ültetett fát Balatonfüreden, négy hónapos európai útja során először és utoljára. Tábori Kornél író, újságíró, aki követte Tagore füredi látogatásának eseményeit, 1940-ben úgy emlékezett vissza, hogy a költő az ő kérésére ültetett emlékfát a füredi parkban. Ezt egyéb adatokkal sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudjuk. A Balatoni Kurír című lapban megjelent cikkében sajnos nem adta meg a fáültetés pontos dátumát, csupán az évszámot. A fát hamarosan táblával jelölték meg, rajta Tagore ez alkalommal a szanatórium vendégkönyvébe (a vendégkönyv azóta, feltehetőleg a háború idején eltűnt) angol és bengáli nyelven írt négysoros versével, ponto-

sabban az angol nyelvű változattal és a magyar fordítással. (A fordítás Tábori Kornél munkája.) Hogy ez mikor történt, nem ismert, ellenben az 1929-ből ránk maradt képeslapon már látható az emléktábla és a fát körülvevő kovácsoltvas kerítés. Az utóbbit már elbontották s a tábla helyett is másik látható. Az első tábla, gyarló pléhanyagból, 1956-ban még a helyén volt. A faültetés dátumaként november 6. szerepelt rajta. Aztán rejtélyes, általunk nem ismert módon a füredi nyaralótulajdonos Déry Tiborékhoz került. Kár, hogy Déry nem örökítette meg ennek történetét. Tőlük kapta meg egyik születésnapjára egyedi ajándékként Lipták Gábor. Mint Lipták írja Nyitott kapu című, 1982-ben kiadott könyvében, megbecsült kincse lett öreg házuknak. A tábla aztán Liptákék hagyatékából a balatonfüredi Városi Helytörténeti Gyűjteménybe jutott.

A mellszobor két oldalán egy-egy kőlap kapott helyet. A baloldali a faültetésnek állított emléket az 1926. november 8-i dátummal. Ez bizonyosan téves. Tagore titkárának felesége, mint szemtanú, november 5-ét rögzítette a faültetés másnapján írt levelében. Ezt a dátumot fogadja el Bangha Imre Tagore-kutató is és teszi közzé 2011-ben megjelent könyvében. Az időpont azonban november 8-ként rögzült a köztudatban. Kell-e, lehet-e változtatnunk ezen, merül fel a kérdés. A jobboldalin Tagore faültetés alkalmával írt verse volt olvasható angolul és magyar fordításban. A városrendezés során a közelmúltban a két kőlap a szobor mögötti pihenőpadkára került, vízszintes elhelyezésben, kevésbé észrevehetően.

A költő hársfája az évek múltával előregedett, helyette másikat ültettek. Tagore emléke miatt az új is szent az indiaiak számára. A város az indiaiak valóságos zarándokhelyévé lett, magyarországi utazásaik során rendszerint Balatonfüredre is ellátogatnak. Tagore emléke sok-sok indiait vonzott a Balaton-parti városba. S Tagore fája körül indiai liget alakult ki az évek során. A költő emléke előtt tisztelgő indiai politikusok zöme fát ültetett. 1968. június 9-én a „balatonfüredi látogatása alkalmával eltöltött kellemes órák emlékére” ültetett Tagore-hoz hasonlóan hársfát Dr. Zakir Husszain, India köztársasági elnöke. Példáját követte 1970. október 6-án India új köztársasági elnöke, V.V. Giri, 1972-ben Indirá Gandhi, 1973-ban a kormányzó indiai Kongresszus Párt elnöke, S. D. Sarmá, 1975-ben az államelnök Fakhruddin Ali Ahmad, 1979-ben a parlamenti képviselő Lókés Csandra, 1983-ban a külügyminiszter (később miniszterelnök) P.V. Naraszimha Ráo, 1984-ben Mádháb Moitréya és 1988-ban Rádzsív Gandhi. A későbbiek közül néhányat kiemelve: 1999-ben himalájai cédrust ültetett az indiai ligetbe Pálfy Sándor polgármesterrel közösen Murli Manohar Joshi, India Humán erőforrás Fejlesztési minisztere, akinek kíséretében fogadták a városban Lakshmi M. Puri asszonyt, India magyarországi nagykövetét és Chiranjiv Singet, India UNESCO nagykövetét. A magyarországi nagykövetasszony elkísérte Balatonfüredre 2001-ben Ajit Kumar Panját, az Indiai Köztársaság külügyminiszterét is, aki február 6-án díszcserjét ültetett a ligetben, ugyancsak Pálfy polgármesterrel együtt. A faültetéskor a miniszter „csodálatos énekhangon idézte fel Rabindranath Tagore verssorait”. A szívkörház gyógyító tevékenységének fejlesztésére pedig egymillió forintos csekket adott át. 2003-ban két tiszafával gyarapodott a liget. Június 9-én 28 tagú indiai parlamenti delegáció látogatott Füredre, élén Sushma Swarajjal, a Parlamenti ügyek, az Egészségügy és a Családjólét miniszterével. Július 17-én India külügyminisztériumának politikai államtitkára ültetett fát Dr. Bóka István polgármesterrel s ő is egymillió forintot adományozott a szívkörház számára. Később – értelemszerűen a Bándi László főszerkesztésével megjelent kötetben már nem szereplő – emlékfákkal gyarapodott a liget. 2008. szeptember 11-én Amand Sharme, az Indiai Köztársaság Külügyi államminisztere, 2010. június 7-én pedig Musa Kumar, az Indiai Parlament Alsóházának (Lok Sabha) elnöke ültetett fát s kapott emléktáblát.

A liget némely fáját a vihar kidöntötte s a fürediek helyükre újat ültettek. A reformkori városrészek rekonstrukciójakor nemrégiben a fákat jelölő, a Balatonfüred emlékjelei kötetben dokumentált emléktáblákat kicserélték, egységesítették és nem állítva, hanem a földre fektetve helyezték el. Ez élénk visszhangot, nemtetszést váltott ki a városban. Vajon időtállóak lesznek-e ezek az új táblák s nem falevelekkel takart, helyenként már megkopott feliratokkal riasztják el Füred vendégeit?

A Tagore szobor körüli térséget ekkor nevezték el szent ligetnek és történetéről egy talapzaton elhelyezett szöveget vésték kőbe: „A szent liget. Rabindranath Tagore Nobel-díjas hindu költő volt a faültetés egyedülálló füredi hagyományának megteremtője. Balatonfüredi látogatása és felgyógyulása emlékére ő ültette az első, táblával megjelölt fát 1926. november 8-án a nevét viselő sétányon. Füreden szerzett élményei hatására írta azt a verset, melyet itt a fa mellett elhelyezett emlékjelen olvashatunk. Nem lehet véletlen, hogy azóta ez a fa, ez a szobor a hazánkba érkező indiai vendégek szent emlékhelye lett. Mindenki, aki Magyarországra látogat, kötelességének érzi, hogy ide elzarándokoljon. „Minden indiai ember, aki meglátogatja az önök gyönyörű hazáját, ellátogat majd e helyre; boldog és büszke lesz erre az emberre, az önök barátságára”- mondta V. V. Giri, köztársasági elnök. Az Indiai Köztársaság elnökei, magas rangú állami vezetői, tudósai, politikusai által az évek során ültetett emlékfák alkotják a hindu ligetet, melynek szakralitása megérinti és meditációra ihleti a sétálót.” Tudjuk, Tagore nem a nevét viselő sétányon ültette fáját, mint az olvasható az összefoglaló írásban, hiszen az 1926-ban még Deák Ferenc nevét őrizte...

Tagore balatonfüredi kultuszát a köztudatban nem árnyékolják be a hozzá kapcsolódó pontatlanságok, hiányosságok. A hindu költő, filozófus, festőművész emléke folyamatosan élő és egyre erősödő a nagy múltú városban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BÁNDI László (főszerkesztő): Balatonfüred emlékjelei. (Második, bővített és javított kiadás. Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 13.) Balatonfüred, 2005.
- BANGHA Imre: Jöttem a Gangesz partjairól. Bengáli kultúra és magyar irodalom. Budapest, 2011
- DIÓSZEGI Vilmos: Szobrot emelünk Rabindranath Tagorénak Balatonfüreden. = Szabad Nép, 1956. október 8.
- FODOR Gábor: Tagore platánja. [sic!] = Magyar Hírlap, 1968. június 10.
- KATONA Csaba: Deák Ferenc és Balatonfüred. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 14.) Balatonfüred, 2004
- K. J.: Rabindranath Tagore (1860 [sic!]-1941) = Köznevelés, 1961. június 3. 45.
- LIPTÁK Gábor: Nyitott kapu. Budapest, 1982.
- MIKE Tiborné: Leleplezték Rabindranath Tagore balatonfüredi szobrát. = Veszprémmegyei Népiújság, 1956. október 10. 1.
- TÁBORI Kornél: Híres külföldiek a Balatonnál. = Balatoni Kurír, 1940. október 10. 1-2.
- V. R.: Barátság és kulturális jelkép. Új Tagore-szobrot avattak a ligetben – Az indiai kormány ajándéka. = Napló, 2005. június 27. 12.
- ZÁKONYI Ferenc: Balatonfüred. Adalékok Balatonfüred történetéhez a kezdetektől 1945-ig. Veszprém, 1988.
- ZATKALIK [András]: India nap a Balaton partján. Füred és a szubkontinens kapcsolata a múltba nyúlók vissza. = Napló, 2002. március 4. 3.

Roma szokások

Voltaképpen minden ember beleszületik környezetének, társadalmi közegének szokásaiba. Sorsadta viselkedésformáiba. A szokás múltba gyökerező jellemvonás. Nélküle meglehetősen, mégis csináljuk. Mert az ember életében, a közösségben kialakult, mindennapos gyakorlatban szinte elvárt, kimondatlanul is követelt, jellemző cselekvési mód. Meghatározását akár az ősi hitregékig visszavezethetnénk. Évezredek alatt formálódott, kialakult szellemi-gyakorlati kincsesládák. A legősibb időktől megőrzött, egyszerismind mindmáig változó, az élet minden területére kiterjedő sokszínű, mindenki által birtokolt valóság. A változásaiban is örök hagyomány. Az egyén örökölt sajátja és éppen az egyén révén fejeződik ki mindaz, ami a közösségben él. Tehát közösségformáló, megtartó, jobbra íratlan törvények összessége. Népek, közösségek életében meghatározó összetevői.

A szokásokhoz alkalmazkodni kell. Áthágni nemigen lehet. A szokás, akárha parancs! Születéstől elmúlásig jelen van az életben, kíséri az embert. Meghatározza az embert, meg a népcsoportokat, éppen a hasonló, vagy a nagyon is eltérő változatok okán. Bizony ilyen szempontok alapján is tanulmányozhatjuk, értékelhetjük társadalmi rétegek, közösségek, népek, népcsoportok életvitelét. A szokás, a szokásrendszerek összessége társadalomtörténeti tényező. Hasznával, gondjával mindennapjaink megkerülhetetlen valósága.

Magyar nemzetünk esetében a közös történeti együvé tartozás értelmében beszélhetünk különböző néprajzi (más szóval etnográfiai) csoportokról. Minden csoport bizonyos értelemben jellegzetes elemekkel különbözik s éppen ezáltal olvad be a társadalom kereteibe. Nem könnyű, nagy és hosszú út...

Lungo Drom... Hosszú Út. Ez a veretes két szó roppant történelmi valóságot összegez. A világ roma népességének vándorlására, sorsára, létéért vívott küzdelmeire, ütközéseire, balladás életére vet fényt. Megkapaszkodásukra, gondjaikra, örömeikre. A velük való együttélésünk jelenkori, közös teendőkre. Ezért is hasznos mind jobban ismernünk egymást. Jelenül a szokásokat.

Másfélezer éve vándorol a cigány nép. Magyarországra a XV. században, a középkorban érkeztek. Már érkezésükkor élénk érdeklődést keltettek. Kiváltképp eredetük okán. Indiai származású, a jelenben Európában, Amerikában, Ázsiában élő jelentős népcsoport. Kötődésüket (identitásukat) mindenütt megtartották. Fönnmaradásukért óriási küzdelmeket folytattak s teszik ezt manapig. Különállásuknak sok szenvedés az ára. Mindeközben alkalmazkodó képességükkel szavatolják önnön túlélésüket.

Magyarországon a cigányokat nagyobb türelemmel fogadták, mint másutt. Többek között a fa- és fémmegmunkálás szakértelmében olyan hasznosak voltak, hogy kiérdemelték Mátyás király rokonszenvét, sőt támogatását. Az akkori kor fontos mesterségeit űzték. Közigényt szolgáltak. Betagozódtak olyan munkafolyamatokba is, amit mások nemigen szívesen végeztek. Számukra szinte nem volt semmiféle munka alantas.

Mondhatni, a roma (cigány) népesség nem egységes. Több külön csoportját különböztethetjük. Hozzánk is több csoportban érkeztek annak idején. Több törzsük közül itt élnek az oláh-cigányok. Ők magyar nyelvűek. A beás cigányok magyar és román nyelven beszélnek. A magyar törzs magyar és kárpáti cigányul ért. A szinto cigányok német eredetűek, nyelvük magyar és cigány. E törzseknek tehát a nyelvük is más-más, a foglalkozásuk, öltözködésük úgyszintén. Mindemellett számos különbözőség jellemzi őket, akár a szokásaikban is.

Úgy tűnik, az oláh cigányok őrizték meg kulturális rendszerükben a legtöbb független elemet, jobban igyekeztek életmódjuk, hagyományaik megőrzésére. Az oláh-cigányok magukat romnak, romának mondják. A magyar cigányok magukat muzsikusnak jelölik. A román cigányok önmagukat inkább beásnak mondják. E három fő csoport között is húzódnak merev vonalak. Foglalkozási, életmódbeli, vagyoni, térbeli ismérvek alapján, rokonsági értelemben is. Ugyanígy társadalmi kapcsolataikban. Sok tekintetben követik az általános értékrendszert, pl. lakás, ételmezés, öltözködés... Közöttük a szegénység a legfontosabb egységesítő erő.

Különös, a kivételes túróképességet is kifejlesztő életvitelre készítette a cigányságot a vándorlás. Hozzátársult természetesen a gyűjtögetés. Gondoljunk csak bele, milyen sajátos világlátás alakult ki bennük, milyen élettémény, tapasztalathalmaz sűrűsödött tudatukban. Nem ment könnyen a megtelepedésük sem. Falvak, városok közelében, védelmet nyújtó tereken maguk építette putrikban laktak. Az időhozta változások őket sem hagyták érintetlenül. Az iparosodás átformálta szakmai- és munkaviszonyaikat. A városiasodás (urbanizáció) más keretek közé szorította őket. Nyilván a korszellem is megtette hatását: a piacozás, vásározás, a mulattatás, a művészet egyként jelen volt, s van az életükben. Kitapinthatjuk a nyelvi kölcsönhatást is. Kapcsolatainkra utal az a tény is, hogy nyelvünkbe cigány (romani) szavak is kerültek (lóvé, csaj, manus, kaja, roma, gádzsó...). Jeles kölcsönhatás van a magyar népzene és a cigányzene között. Bartók Béla a magyar népzene rétegvizsgálatában közel két és félezer dallam közül közel 600 variáncsoportot népi műzenének ítélt. Liszt Ferenc is foglalkozott a cigányzenével (ez bekerült a nemzetközi köztudatba is).

Ha belemélyedünk a cigány-magyar, magyar-cigány tudományosan megalkotott, szerkesztett szótárba, ami akár nyelvújító is lehet idővel, egyik összekötő kapocsként tekinthetjük a cigány és nem cigány népesség között. Alapja a lovári oláh cigány elterjedt nyelvjárás (dialektus). Nem annyira idegen, mint gondolhatnánk. Romano alfabeto=abc, baro dyes=ünnepnap, bashavel=muzsikál, biboldo=kereszteletlen, chumid=csók, dade=apám, dale=anyám, Devla=Istenem, gloriya=dicsőség, kraj=király, lovári=lókupec, manus himo=emberiség, Nyero Bers=Újév, som=vagyok, spuma=hab, eidea=eszme...

A romák történelmi megkülönböztetésük miatt sem az őshazában, sem Európában nemigen érvényesülhettek. Kivéve a zenében, a kovács- és famegmunkálás mesterségében. Jellemzőként csupán veszprémi tényekre szorítkozom. A Bakony vidékein is tudják, hogy a cigányzenekarok a XVII. század elején alakultak (Czinka Panna). Az ősi város az 1800-as években számos egyházi zenészt foglalkoztatott. Otthona lett itt a verbunknak. Kiváló primások, remek bandák játszottak itt osztatlan sikerben 1950-ig. Kis Jancsi, Lendvai Lajos, Horváth Jancsi, Ruha Rudi, Jónás László nevét kell jó emlékezéssel említenünk. Lám, az egyik ősi, művészi mesterség korokon átívelő forró sikerek emlékét említjük!

Az itt élő cigányság a nemzet része. Minden ezernyi gondjával, az útkeresés, a kétoldalú megoldás nehézkes keresésével egyetemben. A nemzet részei ők, saját kultúrájukkal

együtt. A folklór, azaz a néphagyomány, a cigány művészet a nemzet emlékezetének része. Choli Daróczi József, Péli Tamás – hogy csak kettejüket említsem, – tehát nélkülük sem oktatható nemzeti költészetünk, festészetünk... Munkácsy Mihályt emlitem. Világzseniként (Párizsban is!) a magyar társadalom igazságát festette átütő erővel, s akinek iskolájához tartozott Böhm Pál (1839–1905), aki beszédes festményén a Cigánytábort örökítette meg számunkra. August Pettenkofen (1822–1889) a szolnoki művésztelep alapítója, Vásár címmel a cigányélet beszédes zsánerművét hagyta ránk.

Egy veszprémi tanulmány alaposággal mutatja a roma kisebbség életének keresztmetszetét. A cigány nyelvet az itt élőknek csupán egynegyede beszéli. Főleg az idősebbek. Sorsfordulóik eseményeit – halált, születést, esküvőt – megünneplik. Tartanak halottsiratót, zenés, koporsós temetést. Akad náluk gyakorta zenés mulatozás, vigalom, cigánybál. A fiatalok a többségi társadalomhoz igazodnak. A húsvétot, karácsonyt ünneplik, kevesebben a búcsút. A keresztelőt 73%, a temetést 68%, a ballagást 58%, az esküvőt 54%. – Tévészés 38%, zenehallgatás 16%, olvasás 9%. A városi kulturális rendezvényeket 29,4%, soha, a fele ritkán látogatja. Negyede félévente vesz könyvet, egyharmada évente. 80% rádióhallgató. Hetente 67%, naponta 33% olvas, 16% soha. A többség üdülni is eljár. 31% rendszeresen szomszédol. Orvoshoz rendszeresen eljár 42%, ritkán 55%. A többségnek van társadalombiztosítása. Élelmezésre van, hogy a család teljes bevételét ráfordítja 86%. Bevásárló központokban, ABC-ben, diszkontokban elsősorban ár, majd minőség szerint. Alkoholt több mint fele gyakran fogyaszt. Cigaretta egytizede soha nem vesz, 45%-a gondtalanul vásárolja. Édességet sokan fogyasztanak, 10% soha. Húst naponta 35%, ruhát a legkülönbözőbb helyeken vásárolnak. Kínai boltban 62%, piacon 41%, turkálóban 38%, van, ki örököl, ruhaosztáson kap, otthon varr, turkál... A divatot kevesen, de szorgalommal követik! Kerékpáron 37%, motoron 6%, személygépkocsin 26% közlekedik (Lada, Zsiguli, Trabant, Skoda, Wartburg, P Fiat, főleg öreg kocsik). Anyagi, vagyoni helyzet: színes TV a családok 88%-ánál van. Képmagnó 50%. Hűtőgép 49%. Kevesüknél telek, kert... Alacsony havi jövedelem, 12%-nál 10.000 Ft/fő, a családok 1/3-ánál – 40.000 Ft/fő átlagban. Adóssággal számolhat közel felük. Gondjukban felénél többen a rokonsághoz, egyharmad a barátjukhoz, egytized az ismerőseikhez fordul. Kapcsolatuk a barátokkal jobb, mint a rokonaikkal. Szomszédjaikkal gyakori, meglepően jó. A roma értelmiséggel 88%-nak nincs kapcsolata. A helyi kisebbségi roma önkormányzattal sincs. 81% katolikus. Az iskolában több az esetleges megkülönböztetés, mint a közéletben.

Ez jelenleg az összkép Veszprémben (a teljességre törekvés nélkül), amiből a nagy egészre is levonhatóak bizonyos következtetések. Mindez nagyban különbözik a múlt századokban megélt cigánytársadalom sokféle, szerteágazó, egyéni megélhetést, közhasznat is hajtó munkától, léttől. Amikor még Zsigmond király adott 1423-ban menlevelet a vályogvetőknek. A szénégetők, a kézműves ipar névtelen tízezrei vásároztak, halásztak, fémesszőket gyártottak, rongyot gyűjtöttek, bőrrel, ékszerrel, szénával kereskedtek. Pásztorkodtak, mert állatokhoz értők is voltak. Erdélyben aranyat mostak. Hazánk sok-sok táján mulattattak, medvét táncoltattak, jósoltak, kártyát vetettek, varázsoltak. Sőt ismerték a gyógyfüvek garmadáját és gyógyítottak is!

Hagyományosan kereskedtek régiségekkel, dísz tárgyakkal. Középkori várainkban híres munkát végeztek a fémművesek. 1556-ban pedig megvédték Nagyida várát! Foltozták a háztartás edényeit, kéziszerszámokat faragtak, lovat patkoltak, szegyet, fúrót, vasszerszámot készítettek, szaruból ivót, késnyelet, tülköt, bőrből bekecsket, mellényt, gyártottak keféket, kötelet... Folytathatnánk a végesincs hasznos sort... Amit lassan elmosott a tűnő idő.

Talán lenne lehetőség a roma mesterségek újraélesztésének. A kézi munkában rejlő értékekre, a nagybani átlagosnál finomabb kivitelezésre. A kézi szakmunkára...

A cigányság szenvedés történetét bizonyos közönnyel szemléli a világ. Életkörülményeik a világ átalakulása után sem igen változtak. Köztük és a modern világ között nagy a szakadék. Ennek egyik oka saját önbesorolásuk. A felzárkózás iszonyúan nehéz. Csakúgy a felzárkóztatás. 60 éve megszületett az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. A jó irányú változtatás szándékával... Ma, minden bizonnyal az iskoláztatás lenne a legfontosabb.

IRODALOM

- Magyar Művészet 1800–1945. Képzőműv. Alap Kiadó V. Bp., 1962.
Művészeti Lexikon, Akadémiai Kiadó, Bp., 1967.
Magyar Néprajz, Corvina, 1979.
Magyar Laorusse, Laorusse Enciklopédia 1., 2., 3. kötet, Bp., 1979–1994.
ZSOLNAY Vilmos: A művészetek kezdete, Magvető K. Bp., 1983.
Dr. SZUHAY Péter: Amit a cigányságról tudni kell. Ped. Int. Veszprém, 2000.
RONTÁS–FARKAS György: Ősi mesterségek és foglalkozások. Bp., 2000.
Cigány-magyar, magyar-cigány szótár, Rostás–F., Gy–Karsai E. Kossuth, 2001.
HOGYA György: Cigányprímások és szórakozóhelyek Veszprémben, Veszprém, 2004.
FRASER, Agnus: A cigányok. Osiris Kiadó Bp., 2006.
ALBERT József: Szociális helyzetképek. Érseki Hittud. Főisk., Veszprém, 2009.
SCHLEICHER Vera, KORBACSICS Edit: Cigányút. Veszprém, 2010.
FONSECA, Isabel: Állva temesettek el – A cigányok útja. Európa, Bp., 2010.

A régi idők emlékére

Mindig is érdekelt a régi idők minden eseménye a helytörténet kutatás szűkebb pátriánk élete.

Ebben a múltó és mégis mindent megörökíteni igyekvő világunkban nagyon fontos a visszaemlékezés, elődeinkről való megemlékezés. Miért is? Mert tudjuk és tapasztaltuk, hogy elődeink alkotásai, felfedezései, cselekedetei mai életünkre soha el nem múltó nélkülözhetetlen iránymutatásokkal és tapasztalatokkal gazdagítanak bennünket. Azt is tudjuk, hogy ezen emlékekre építhetjük utódaink egzisztenciáját és jövőjét. Nekünk, az utódoknak ebből a bevezetőből is kitűnik, hogy nagyon fontos az elődök útmutatása és példamutatása. Arról szeretnék most polemizálni, hogy mit is érdemes megőriznünk a múltból. Mindent, vagyis sok mindent, majdnem mindent, ami sikerül!

Hogy is van ez? Szeretem a piramisokat, az ősi kultúrák a múltó idővel dacoló ránk maradt csodálatos remekműveit, amit elődeink megalkottak. Csak a szűkebb környezetünk helytörténetének tanulmányozása jut nekünk? Nem! Zenénk, irodalmunk, falusi és urbánus építészetünk, viselkedésünk, nyelvünk, öltözködésünk mind-mind csodálatos része életünknek, amit érdemes ápolni, gondozni és jövőendő utódainknak örökölni átadni, meghagyni. Így őrzöm emlékeimben és otthonomban szeretett tárgyaim között édesapám bognár számaait, a gyalut, a fűrészt, vonókést és szekercét, amelyek több évtizeden át eszközei voltak falusi alkotómunkájának. De emlékeimben őrzöm több számomra fontos személyiség emlékét is (a teljességre törekvés nélkül), mint dr. Zákonyi Ferenc, Harmath István, Reményi Antal, Hadnagy László, dr. Töröcsik Zoltán. Őket azért említem, mert nagyon sok szép és tartalmas helytörténeti előadást hallottam, illetve könyvet, visszaemlékezést olvastam Tőlük, melyek hatására még tovább erősödött érdeklődésem a helytörténeti kutatások irányába. Annak idején, mikor még a balatonfüredi MHD (Magyar Hajó és Darugyár) öntödéjét vezettem, nem volt idegen tőlem, sőt kollégáimtól sem, ha például egy helyi emlékjel leöntését, elkészítésének fémbe foglalását kérték tőlünk, vagy bízták ránk. Megtiszteltetés és szakmai kihívás volt részünkre, hogy ezzel is foglalkozhattunk. A teljességre való törekvés nélkül néhány emléktábla, portré, relief öntésének történetét adom közre. A hajógyár vezetése támogatta és engedélyezte az emlékjelek, táblák öntését. Amit több esetben társadalmi munkában valósítottunk meg. Nagy örömünkre megismerkedhettünk némely esetben magával a művek alkotóival is. Többek között Kelemen Kristóf és Sigmond Olivér szobrászművészekkel. Kelemen Kristóf Kisfaludy Sándorról készített alkotása a füredi Pantheonban lett felavatva, ami nagyságánál, méreténél fogva is komoly feladatot jelentett öntészetileg számunkra. Megjegyzem a hajógyár öntödéje nem a legnagyobbak méreteivel rendelkezett. Például csak vízszintesen tudtuk leönteni a reliefet helyszűke miatt, amit más esetben függőlegesen öntöttünk volna. Szívünk a torkunkban dobogott, sikerül-e az öntés? Igen, azóta is ott áll már az Anna Grand Hotel falán. A másik élményem Sigmond Olivér Berda Józsefről üveglapra, gyurmából vagy nagyon puha mintázó anyagból készült portréjának for-

mázásáról van. Félttem, hogy a forma elkészítésénél egy rossz mozdulattal tönkretrehetem, vagyis felismerhetetlenné döngölöm a szépen elkészített mintázott portrét. A művész biztatott, hogy biztosan meg tudom oldani. Mint a hímes tojással úgy bántam vele a formakészítés alatt, ami végül is sikerült. A sík üvegre készített mintának mégis lett egy kis hibája. Az öntés során a költő, író füle beszakadt, amit egy kis forrasztással utólag helyre tudtunk igazítani. A mű szintén látható a Grand Hotel Pantheonjának kerengőjében. Több megbízást is teljesítettünk mintakészítő és öntő kollégáimmal, mint például a „Rádió Veszprém megyében”, vagy II. Rákóczi Ferenc születésének 300 éves centenáriumára készített plaketteket vagy a II. világháború során a hajósok által elsüllyesztett és a háború után vízből kimentett hajók emlékének megőrzését jelölő táblát készítettünk. Mindezek után nagy öröm volt számomra, amikor kezembe vehettem Bándi László barátom „Emlékhelyek Veszprém megyében” című jelentős, sokak által nagyra becsült és elismert helytörténeti kutató munkájáról 1996-ban megjelent könyvét.

Lászlóval (Lacival) barátságunk régebbi, több évtizedes múltra visszatekintő, időtálló kapcsolat. Örömmel tölt el, hogy tagja lehetek az általa vezetett Veszprém Megyei Honismereti Egyesületnek. Munkájában segítettem a közel múltban, amikor a balatonfüredi volt Badacsonyi Pincegazdaságnál fellelhető szobrok, fali kerámiák, fali képek feltérképezését végezte. A jövőben is rendelkezésére állok hasonló munkái során.

Jelenleg nyugdíjasként egy, a Balaton Hajózás történetét megörökítő Széchenyi István névvel fémjelzett Hajózástörténeti Múzeum létrehozását kezdeményeztem, amelynek létrehozását személyes munkámmal is segítem. Biztos vagyok abban, hogy sok segítőre, így Barátomra. Bándi Lászlóra is számíthatunk e nagyon szép és nemes cél megvalósításában.

Közelgő születésnapján tisztelettel köszöntöm Öt, sok sikert és még nagyon sok, egészséggel teli, alkotó évet kívánok Neki, hogy szűkebb pátriánk Veszprém megye helytörténete, honismerete még sikeresebb és mindenki által jobban megismerhetőbb legyen!

Devecseri történetek

AZ 1848–49. ÉVI SZABADSÁGHARC HONVÉD ZÁSZLAINAK ELSŐ ÉS MÁSODIK HAZATÉRÉSE. – A Magyar Honvéd Magazin idei év februári számában érdekes írás jelent meg Nogrady László, nyugállományú honvéd alezredes történelmi visszaemlékezésében. Az olvasó megtudhatja, hogy a ‘48-as zászlaink milyen körülmények között kerültek vissza a moszkvai Forradalmi Múzeumból. – A világosi fegyverletételkor, 1849. augusztus 13-án a cári orosz parancsnokság 56 honvéd zászlót vett át a magyar csapatoktól. A zászlókat lovas kozákok vitték Szentpétervárig, ahol azokat a Katonai Múzeumban helyezték el. „A magyar kormány 1934-ben kezdeményezte visszaszerzését. Ez végül 1940. március 20-án valósult meg.” Ünnepestes fogadás után a hadimúzeumba kerültek a sok csatát látott zászlók. A második világháború ideje alatt az intézmény munkatársai a legértékesebb anyagok számára vidéki, biztonságosabb hely után kutattak. A Somló-hegyhez közeli Erdődy kastélyban helyezték el a nagyméretű ládában a ‘48-as zászlókat. „A kastélyban előbb német, majd vörös hadseregbeli parancsnokság működött. A harci események során belövések érték a kastélyt és tűz keletkezett. A muzeális anyagokat igen jelentős károsodás érte. A zászlókat tartalmazó láda, bár feltörve, de megmaradt. Tartalma nem sérült meg. Egy tartalékos orosz százados, amint azt később a kastély személyzetének tagjai elmondták, felismerte a zászlókat. Moszkvai egyetemi hallgató korában látta azokat a Forradalmi Múzeumban. A háború magyar szakaszának befejezésekor, 1945 áprilisában intézkedett, hogy a zászlókat tartalmazó ládát Devecserre szállítsák és a vasútállomáson álló zsákmánygyűjtő alakulat szerelvénynek egyik vagonjában helyezték el. Ez rendben megtörtént.” Mint később kiderült, Moszkvában, a Forradalmi Múzeum alagsorában találtak rá a zászlókra. Devecser–Bécs–Varsó–Moszkva volt az útvonal. Devecserben, a pontos nyilvántartásban megtalálták a szerelvény nyomát, amit Bécsbe irányítottak. 1948. április 4-et követően centenáriumi kiállításon mutatták be a zászlókat.

Czeidli József, Devecseri Újság, 1999. március, 6. oldal

GÁRDONYI DEVECSERI ÉVEI – Gárdonyi (Ziegler) Géza 1882. szeptember 5-től 1883. december 26-ig volt a devecseri római katolikus iskola tanítója. Supka Márton iskolaszéki elnök 1882. szeptember 5-én tartott tanácsülésen a segédtanítói állások egyikére Gárdonyi Gézát nevezte ki. „Megérkezése után első útja főnökéhez, Tima Lajos főtanítóhoz irányult. Hideg kimértséggel fogadták. Ziegler Géza csak később világosult rá, miért. Tima a lányának keresett vőlegényjelöltet. Ziegler Géza segédtanító foltos nadrágjával, félszeg felépítésével az első pillanatban alkalmatlannak tűnt a vő szerepre.” Tima Lajos kántor és ki-

váló zongorista, egyházi énekek szerzésére nógatta a mesterien hegedülő ifjú tanítót. Először egy temetési éneket szerzett gyermekkarra, majd 1882 karácsonján „Fel nagy öröme, ma született” kezdetű énekkel köszöntötte Jézus születését. Borús napjainak legkeserűbb heteit a Hosszú hajú veszedelem, valamint a Zivatar pékéknél című műveiben rajzolta meg. „Ez volt az egyetlen igazán lelki szerelmem. Nem is lesz több, tudom.” Gárdonyi Géza a „száraz kenyérre nem jut” fizetéssel, csalódott szerelmével vágyakozott el Devecserből. Miután szerelmes szívük lángja újjáéleszthetetlenül kiégett, nem volt maradása. Iszkázra, Diósdra, Kőszegre pályázott. Sehol sem fogadták be. A lelkében meggyötört embert plébánosa és káplánja igyekeztek marasztalni, a községnek megnyerni. Nem sikerült. A Ferenc-rendi szerzeteshez elküldött fõlvételi kérelmét is elutasították. Végül Sárvár sietett segítségére, ahol katedrát kapott.

Czeidli József: Gárdonyi Géza és Devecser.

Gárdonyi Géza közös Fenntartású Általános Iskola és Óvoda,
Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Devecser, 2010. 11. oldal

HOL LESZ MAJD LAKÓHELYÜNK? – Két héttel a vörösiszap-cunami után tovább folytatódnak a kármentesítési munkák Devecserben. A hét végén – a katonák, tűzoltók, katasztrófavédelmi szakemberek mellett – több száz Caritas-önkéntes dolgozott a sérült házak udvarain és kertjeikben, hogy eltakarítsák a mérgező anyagot. Kora reggel letisztogatott szerszámok és új védőfelszerelések várják a kárelhárítókat. A megfeszített munkálatokban továbbra is több száz önkéntes vesz részt a katonák, tűzoltók és katasztrófavédők mellett. A kárelhárítás során olykor naponta kétszer is kell cserélni a védőkesztyűket, maszkokat és gumicsizmákat. Ugyanis a lúgos iszap átmarja az anyagot. A sérült épületeken gyorsan megjelentek a kifehéredő és kis csapokban lógó salétromszerű-foltok, amelyek jelzik, hogy a maró lúg tovább „dolgozik”. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy az épületszerkezeteket, a tartófalak téglá és kőanyagát egyaránt megtámadta a nátronlúg. A devecseri kastélyparkban nehéz földmunkagépekkel megkezdték a vörösiszap felszedését. Mélyen, a fekete termőtalajig kiszedik az iszapot és az iszappal szennyezett földet. A kisebb-nagyobb vörösiszap tavakat a vízelvezető árokba csapolják. A parkból, a folyamatosan locsolt utcákról, a kertekből továbbra is iszapos lé ömlik a Torna-patakba, amely vörösen rohan a Marcal, a Rába, a Duna... felé. A devecseri iskolában két hete megszakítás nélkül dolgozik a konyhai csapat, naponta háromszor főznek, és olykor akár ezer főre. Ugyanakkor az információéhség csillapítására kedden új rádióállomás szólalt meg, önkéntesek szerkesztik és sugározzák a helyi Közös Hullámhosszon (KHH) rádiót. Azonban egyelőre ők sem tudnak jó hírrel szolgálni. Mert arra senki sem tudja a választ, hogy a károsultaknak majd hol lesz új lakóhelye. Most a legnagyobb – csehtamási – kérdés, hogy „Azt mondd meg nekem, hol lesz majd lakóhelyünk. Maradunk itt, vagy egyszer majd továbbmegyünk?”

Czeidli József: Végveszélyben.

Gárdonyi Géza Közös Fenntartású Általános Iskola és Óvoda,
Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Devecser, 2011. 13–16. oldal

MÚLT, JELEN, JÖVŐ DEVECSERBEN – A napokban megkezdődött a vörösiszap sújtotta lakóépületek elbontása. A katasztrófavédelem egyik munkatársa kísért bennünket, képviselőket a múlt utcáin. Borzasztó érzés volt látni az eltűnt Móricz Zsigmond közt, ahol most erőgépek „falják” a tömérdek törmeléket. Az utca végén a még álló házaknál teherautók sorakoznak, bútorokat raknak fel a platókra. Barátsággal invitálnak be bennünket, hogy nézzük meg otthonukat, amelyeket el kell hagyniuk. A szomorúság mellett már megcsillan az arcokon a remény, amikor arról beszélünk, hogy hová költöznek. A Dankó-telep felé igyekszünk. A máskor gyerekszivajtól hangos térség most csendes, senkit sem látni. A Hunyadi utca végén magányosan emelkedik a töredezett kereszt, amelyen még láthatóak az őszi áradat nyomai. Itt is hamar megállítanak bennünket, kérdések sokaságát szegezik felénk. Ez most a jelen! A megnyugtató szavak gyógyírként hatnak. Régi ismerősöm siet felénk, részvétünket nyilvánítjuk idős édesanyja elhunytával. – Már csak egyedül költözök – mondja elcsukló hangon. Mire Devecser épülő lakóparkjához érkezőnk már melegen süt a nap, az elénk táruló emelkedő házak látványa melegséggel tölti el szívünket. Szinte együtt mondjuk: – Itt a jövő!

Czeidli József: Végveszélyben.
Gárdonyi Géza Közös Fenntartású Általános Iskola és Óvoda,
Alapfokú Művészetoktatási Intézmény.
Devecser, 2011. 41–42. oldal

SOMLÓIANEKDOTÁK – A devecseri Kastélykönyvtár gazdag helytörténeti anyaggal rendelkezik. Az évek során összegyűjtött írásos emlékeket – az olvasók számára is hozzáférhetővé teszik. Jó elmélyülni a múltat vallató megsárgult lapok, megkopott könyvek között. Régebbi somlói szüretrek hangulatát idéző írások után kutatva bukkantam néhány bájos anekdotára dr. Németh József Somló című könyvében. (A könyv Koó József kiadása, Devecser, 1938. Szent István évében.) Íme szüreti kedvcsinálóként három történet:

– SZABÓ IMRE: SZÜRETI TINTARAJZOK „A népesség minden oldalról nagy csoportokban húzódott a hegy felé a podgyással és élelemmel megrakodva. Az úri osztály is nagy számmal gyülekezett. A tarka, zsibongós élet országos vásárok zajára emlékeztetett. A vincellérek mintha mozsarakat sütögettek volna el, úgy dongatták a bronzos súlyokkal a hordókat. A szedők, kivéve kiknek szája szőlővel volt teli, megeresztett torokkal zengték a szüreti dalokat. A csöbrösök illendően megpálkázván, bodor pipafüst között muszkolták a fűtöket, cipelték a megtelt csöbröket, hogy szemek kiduzzadtak belé. Itt-ott zene is megszólalt már. Közben-közben puska is durrant, száz meg száz torok kiáltásától kísérve.” (Szabó Imre iszkázi plébános, később szombathelyi püspök, kiváló egyházi szónok.)

– „Ősz felé jár az idő. Ezt főleg onnan lehet megállapítani, hogy a borosgazda az utolsó korsó bort állítja a pince asztalára. Mikor már ez is elfogy, bánatosan jegyzi meg: – Már csak a sűrűje van. Szomszéd – szól az egyik –, ez olyan jó volt, hogy azt meg talán mártogassuk ki kenyérrrel...”

– Gárdonyi Géza – a még élő kortársak szerint – egy borszörcsöki gazdáról mintázta meg Göre Gábor uramat. Ezt a gazdát egyszer eltiltotta az orvos a borivástól. – Hagyjon fel a mértéktelen ivással. Ha kedves az élete, a bornak még a színét sem szabad látnia. Az orvos pár nap múlva rajtacsípte a beteget, amint éppen a kulacs nyakát ölelgette. – Hát mit mond-

tam a múltkor? – Hát, hiszen azért öntöttem kulacsba. (Az utolsó két történetnél a szerző a gyűjtő nevét nem jegyezte fel.)

Czeidli József: 10 éves a Devecseri Újság – Kalendárium 2004, Devecser Város Önkormányzata, Devecser, 2004. 68–69. oldal

SZÍNHÁZTEREMTŐ FALUDIÁK – Tilhof Endre (nyugalmazott ajkai könyvtárigazgató) Devecseri életrajzi lexikonát lapozva találtam Faludi Miklósról. Halálának közeleg 70. évfordulója jó alkalom arra, hogy emlékezzünk a színházteremtő Faludiakra.

AZ APA – FALUDI GÁBOR Waltersdorfer néven született 1846-ban Téten, az ottani izraelita anyakönyv szerint: szülei Waltersdorfer Salamon és Klein Szali kereskedők voltak. Faludi Gábor fiatal éveit Devecserben töltötte kereskedőként. 1878-ban költözött családjával Budapestre, ahol hamarosan megalapította bérleti alapon az első Magyar színházjegyzőirodát. 1896-ban Keglevich István gróffal és Szécsi Ferenc íróval megszervezte a Vígszínházat, jelentékeny mennyiségű részvényt jegyzett és ő vezette a színház gazdasági ügyeit, majd a két társ kiválása után maga vette át a színház vezetését. **FALUDI MIKLÓS** – Faludi Gábor idősebb gyermeke – Miklós 1870-ben született Devecserben. A tehetséges gyermek a középiskola elvégzése után Franciaországban és Angliában banktisztviselőként dolgozott. Hazatérve 1901–1921 között a Vígszínház dramaturgja, valamint művészeti igazgatója volt. Műfordítóként is ismert. Dashiell Hammett regénye (krimi) hazánkban az ő fordításában jelent meg 1936-ban. Magyarország első filmgyári műtermét Budapesten a Pannónia utcában 1912-ben Faludi Miklós építtette fel. A némafilmek első alkotásai itt készültek: – Keserű szerelem, – Vig özvegy, – A halász leánya, – Péter és Péter. (1942. február 1-jén, 70 évvel ezelőtt halt meg Budapesten. A Kerepesi úti temetőben nyugszik.)

AZ IKERTESTVÉREK – JENŐ ÉS SÁNDOR Az ikertestvérek 1873-ban születtek Devecserben. Jenő jogi diplomát szerzett. A vígszínházi évek után 1925-től művészeti igazgatója volt a Magyar Színháznak. Sándor 1907–1908-ban a Modern Színház Cabaret élén állt. Több éven át volt az Operettszínház, valamint a Király Színház igazgatója. (Az évfordulón szeretettel adózik emléküknél Devecser város lakossága.)

Czeidli József, Napló, 2012. január 3.

Kossuth Krónika 2001–2011

Egy 21. századi veszprémi iskolaújságról

Az iskolai kiadványok (újságok, értesítők, évkönyvek) az 1948–49. tanévvel bezárólag történő megszüntetése után már az '50-es évek végén, de különösen az 1960-as években, egyes iskolák Veszprémben is jelentettek meg tanévről szóló kiadványokat, illetve diákok által szerkesztett újságokat.

Elsősorban a tanintézetek alapításának kerek évfordulóira emlékező jubileumi évkönyvek a jellemzőek. Ezek sorát az egykori vegyipari technikum nyitotta meg 1974-ben, majd sorra következett az 1883-ban alapított iskola utódja, a Táncsics centenáriumi évkönyve, 1986-ban az 1711-ben létrehozott piarista gimnázium 275. éves évfordulójára emlékező két kötet, 1995-ben a centenáriumát ünneplő közgazdasági szakközépiskola jubileumi évkönyve. A jellemzően évszázados múltra visszatekintő kiadványok mellett, mint amilyen a veszprémi Kossuth Lajos Általános Iskola jubileumi évkönyve,¹ megjelentek a viszonylag fiatal általános iskolák kerek évfordulóira összeállított kiadványok is.

Ezt követően több középiskola is megkezdte az egyes tanévek történéseit-eredményeit összefoglalóan közlő értesítők-évkönyvek kiadását. Ezeknek, a többek között neveléstörténeti szempontból is fontos kiadványoknak az évről-évre történő rendszeres megjelentetését az utóbbi években mindössze három veszprémi középiskola (Padányi Scola, Táncsics Mihály Szakközépiskola, Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola) érzi szükségesnek.

A nagyobb időszakokat átfogó, döntően intézménytörténeti munkák mellett megjelentek az aktualitást reprezentáló, a pedagógusok közreműködésével vagy anélkül, a tanulók szerkesztette diákújságok is. Ezek a kiadványok minden iskolatípus esetében előfordulnak, rendszeresen vagy rendszertelenül, év kimaradásokkal, címváltozásokkal, hol iskolavezetési vagy politikai szervezeti hatásra, hol teljesen spontán, néha egy iskolai osztály önálló kezdeményezéseként.

A 21. század Veszprémének is számos iskolaújságja létezik vagy létezett. A középiskolák esetében elég, ha csak a Lovassy László Gimnázium Hab című diáklapjára gondolunk, aminek 1. évfolyama 2000 őszén jelent meg.² Volt, vagy van diáklapja a Padányinak³, a Vetési gimnáziumnak⁴, a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskolának⁵.

A 2000-es években a Veszprémi Merkantil Alapítvány Kereskedelmi Szakközépiskola (Merkantil *Alapítvány*), a Medgyaszay István Szakképző Iskola, Gimnázium és Kollégium (Fedőlap), az Ipari Szakközépiskola és Gimnázium (Ipari Hulladék) diáklapjai is színesítik a veszprémi középiskolai diáklapok palettáját.

Az általános iskolák is rendre adnak ki diákújságokat. Természetesen, amint azt a középiskolák esetében is megfigyelhetjük, változnak a címek, változik a gyakoriság, vannak kihagyások. A már megszűnt iskolák: Nagy László Általános Iskola 2007-ig adta ki a Nagy Hírek-et, a gyulaíratóti Gyulaffy iskolának Csikótojás, majd Gyulaffy Krónika címen jelent

meg újságja. A Báthory iskola a Sulinfo-t adja közre (2001-ig Báthory címmel 8 évfolyam jelent meg). Az iskolabezárások-összevonások is nyomon követhetők az iskolaújságok cím-változásaiából. A Sulinapló-pó lapot a Bem József és Széchenyi István Általános Iskola jelentette meg 2000–2001-ben, utóbb már a Deák Ferenc Általános Iskola szerepel a lap fejlécén.

Mint ifjúsági szervezet, a Veszprémi Bátorkeszi István Cserkészcsapat 2000-ben adta közre Veszprémi Liliom címen lapját.

A Kossuth Krónika a kiadvány impresszum adatai szerint a veszprémi Kossuth Lajos Általános Iskola lapja, szerkesztője az iskola mindenkori igazgatója.

Az iskolaújság első száma 2001 szeptemberében jelent meg, és azóta minden évben a tanévnyitó napján kerül az olvasók kezébe az előző tanév eseményeit és eredményeit összefoglaló újságformátumú dokumentum. A színes, fényképekkel ellátott, kiváló nyomdai minőségben készített időszaki kiadvány a veszprémi Prospektus Nyomda munkája.

Az újságnak aposztrofált dokumentum tulajdonképpen az előző tanév tevékenységéről szóló értesítés, és tartalma szerint besorolható az iskolai értesítők kategóriájába, de az újság jellegű időszaki kiadványok közé is.

Sorra véve az egyes számok felépítését, tartalmát, megállapíthatjuk, hogy míg az első számok inkább retrospektív jellegűek, addig a későbbiek tartalma a szűkös hely ellenére jórészt lefedi az aktuális tanév egészét. A kiadvány mérete szerint mindössze 16 B5 méretű oldalnak felel meg, de az újságformátum a gazdaságos helykihasználással (kisebbség, illetve nincsenek margók), a szokásos könyvformátumhoz képest több információ közreadását biztosítja.

Az első szám megjelentetésének apropóját az Európa Tanács védnökségével közel ötven országban évente megrendezendő Örökségi Napok magyarországi rendezvényébe történt bekapcsolódás adta, amikor a Kulturális Örökség hétvégéjén, 2001. szeptember 22-én és 23-án a több mint 100 éves iskolaépületet megnyitották az érdeklődők számára. Sportversenyek, helytörténeti előadások, régi híres diákok visszaemlékezései színesítették a programot. A programhoz illeszkedően megjelentetett első szám értelemszerűen zömében az iskola történetével foglalkozik. „*Iskolánk története 1948-ig - A veszprémi polgári fiúiskola története.*” című dolgozat jó áttekintést ad a mai Kossuth Lajos Általános Iskola jogelődje, a fiú polgári iskola 1892/93. tanévi indulásától, a több mint fél évszázados tevékenységről, az iskolaépület építéséről, az iskolai életéről, egészen az új oktatási forma, a nyolcosztályos általános iskola megjelenéséig. A cikkben leírtakat egy, az 1930-as években készült iskolaépület fotó egészíti ki. Az újabb korszakról „*Az iskola közelmúltja 1945-től napjainkig*” címmel az iskola igazgatója, Bándi Lászlóné számolt be.⁶ Ezekhez szorosan kapcsolódott Boda Margit történelemtanár „*Névadónk: Kossuth Lajos*” című írása, valamint az iskolai hagyományokról és a helytörténeti szakkör munkájáról készült beszámoló. Az iskola minden diákja számára hozzáférhető nagy példányszámú kiadványban megjelentetett ismertetőket biztosították azt az ismeretanyagot a tanintézet múltjáról, aminek közreadására, megismertetésére az iskolaépület építésének centenáriuma kiadott jubileumi kiadvány már példányszámai, anyagi okok miatt sem vállalkozhatott. Ugyanakkor a kurrens iskolai munkáról is átfogó ismertetést adtak az emelt szintű matematikaoktatást, az idegen nyelvek tanítását és a számítástechnikai ismeretek oktatásának az első osztálytól történő bevezetését bemutató cikkekben.

A kiadvány kedvező fogadtatása után az iskola vezetése jó érzékkel döntött a folytatás mellett, amit még mindig a Kulturális Örökség Hétvégéje címszó alatt vezettek be.⁷ A 2002-es év őszének nagy eseménye volt a veszprémi születésű Csikász Imre szobrászművész készítette

Kossuth-mellszobor bronzba öntött másának ünnepélyes avatása az iskolaépület előtt. Erről „*A Kossuth-szobor avatása*” címmel Nagyné Dömös Erika számolt be.⁸ A Kossuth Lajos születésének bicentenáriuma alkalmából rendezett vetélkedő, az emlékhelyek látogatása, a Kossuth-táborban szerzett élmények és a Kossuth Kupa eredményeinek ismertetése is olvasható a 2002. évi Kossuth Krónikában. Ugyanakkor már közzéteszik a tanulmányi versenyeken kiemelkedő eredményeket elért diákok névsorát fényképeikkel együtt. Közlik az iskola teljes dolgozói névsorát (vezetők, pedagógusok, technikai dolgozók) és a negyedik oldalon néhány vers is olvasható a Kossuth-szobor avatása apropójából kiírt pályázaton eredményesen szerepelt diákok tollából.

A 2003 őszén megjelentetett Kossuth Krónika a 2002/2003-as tanévre tekintett vissza, amelyben ismét megjelent a névadóra emlékezés, ezúttal Kossuth Lajos születésének 200. évfordulójára emlékeztek. 2002 szeptemberében az iskola homlokzatán helyeztek el emléktáblát.⁹ Az ugyancsak 200 éve született Bolyai János matematikus emlékére és tiszteletére Bolyai-napokat szervezett az iskola. A fényképes beszámolóban szerepel, hogy a lépcsőházban Bolyai-tablókat helyeztek el, és háromnapos előadás-sorozatot is szerveztek egyetemi oktatók részvételével az iskola érdeklődő diákjai részére. Ugyancsak jubileum, ezúttal a Rákóczi szabadságharc 300. évfordulója adta az ötletet a Rákóczi vetélkedőre, amelyen a megye 88 csapatából az első helyen végzett a Kossuth csapata. A 2003-as Kossuth Krónika ezeken kívül beszámol a Zrínyi Ilona matematikaverseny, a NyelvÉSZ versenyről. Érdekességgként említik, hogy elkészült az iskola honlapja és ismét közzétették az aktualizált munkatársi névsort és „Akikre büszkék vagyunk” cím alatt a kiemelkedő diákok fényképét, a hozzájuk tartozó információival.

A 2004 szeptemberében megjelenő iskolaiújság (negyedikként jelent meg, bár a kiadvány számozatlan, mintha nem is sorozati kiadvány lenne), a Kossuth Krónika fejléc alatt ezúttal is közli az igazgató rövid összegzését a tanévről. Kossuth ünnepek és a matematikaversenyek a főbb tételek, de szinte az elődiskola (1892-től 1948-ig polgári fiúiskola!) bevett gyakorlatára emlékeztetve számos évfordulót is megültek a veszprémi Kossuth iskolában. Csak szemelgetve a kínálatból: Neumann János születésének 100. évfordulója, a Haza Bölcsére emlékeztek születésének 200. évfordulóján, és Apáczai Csere János Nagy Enciklopédiája megjelenésének 350. évfordulója is ünnepi alkalom volt az iskola diákjai és pedagógusai számára. Értékes munkát végzett a honismereti szakkör Boda Margit szaktanár irányítása mellett, erről „*Honismereti munka iskolánkban*” címmel számolnak be. Ezúttal is szövegesen jól dokumentált fényképfelvételek illusztrálják a döntően pedagógusoktól származó írásokat. Iskolatörténeti szempontból jelentősek az olyan fotóillusztrációk, mint a Neumann-napok megnyitójáról készült felvétel az iskola lépcsőházában, ahol jól láthatók azok a Bolyai-tablók, melyeket az előző tanév során tartott Bolyai megemlékezések során helyeztek el. Az iskola diákjainak eredményéről ismét az „Akikre büszkék vagyunk” fényképes összeállításból szerezhetünk információt.

A 2004-2005-ös tanév során igazgatóváltás történt. Erről, és a tanév fontosabb eseményeiről az olvasót köszöntő rövid beszámoló nyújt felvilágosítást. Megszervezték a „*Kossuth-iskolák első országos találkozója*”¹⁰ rendezvényt (Nagyné Dömös Erika írása), de tájékoztat a kiadvány a különböző – elsősorban matematika – versenyeredményekről. A közölt fényképek informatívak, névsorral ellátottak, talán a címlapon 2003 óta szereplő iskolaképet kellene évente aktualizálni, hiszen a digitális fényképezés korában ennek nem lehetne technikai akadály. Újdonság a nagyméretű fényképekkel illusztrált (és eléggé szelős) kiadványban, hogy először közlik a végzős diákok névsorát, ami helyes döntés volt, mivel eddig sem létszámadatokat, sem osztálynévsorokat nem kaptunk a kiadványból.

Jelentős eseményről számolnak be a 2006 szeptemberében megjelent Kossuth Krónika lapjain az egyes írások szerzői. A nyugállományba vonult igazgatónő, Bándi Lászlóné „*Az iskola közelmúltja 1945-2005-ig*” címmel foglalta össze az iskolatörténeti eseményeket, hangsúlyozottan a hetvenes évektől kezdődően, mintegy folytatva a 2001-ben azonos címmel megjelent írását. Boda Margit ugyancsak az első Kossuth Krónikában megjelent munkát (dr. Csiszár Miklós írása) folytatta „*Iskolánk története 1948-ig – A veszprémi állami polgári fiúiskoláról*” azonos főcímmel és némileg változtatott alcímmel. Az általa közölt iskolatörténeti adatok-tények, további részletekkel gazdagították az iskola múltjáról közzétett ismereteket. A tanév meghatározó eseménye a 2006. április 19-én megkezdett épületrekonstrukció. Erről egy oldalas fényképes összeállítás ad igen plauzibilis képet.¹¹ Nem marad el a kiadványból az arra érdemes diákok fényképes sora és a végzős osztályok névsora. Újdonság az iskola kitűnő diákjainak osztályonkénti felsorolása, de hiányzik az aktuális dolgozói névsor.

A 2006-os tanévkezdésre megújult a több mint százéves iskolaépület, amit 2006. szeptember 25-én avattak fel ünnepélyes keretek között. Ezt az eseményt taglalja részletesen a 2007. évi Kossuth Krónika első oldalán az „*Iskolaavatás*” című írásában Nagyné Dömös Erika. Ebből az alkalomból az iskola híres diákjai emlékfát ültettek és az eseményt emléktáblán is megörökítették.¹² A kiadványban ezután a szokásos versenyeredmények és az eddigi számokban is közzétett tanulói adatok szerepelnek a tanévzárói eseménnyel kiegészítve.

A minden év szeptemberében megjelenő kiadvány 2008. évi száma több újdonságot említ az iskola életéből, ezekről Cz. Nagyné Bándi Klára igazgatóasszony tanévi összefoglalója ad rövid összegzést. Testvériskolai kapcsolatot létesítettek finn iskolával, a kapcsolatfelvétel keretében járt náluk a Finnország Budapesten akkreditált nagykövete, Jari Vilen.¹³ A Finnországban „nagykövetként” járt kossuthos diák, Juhász Zoltán¹⁴ osztotta meg finn élményeit az olvasóval. A diákok a tanév során az iskola képével díszített nyakkendőt, sálát kaptak. Az igazgatónő által újságnak nevesített kiadvány ezúttal „ki miben tehetséges?” összefoglaló cím alatt számolt be a diákelet-iskolai élet széles spektrumáról. Nem maradhatott ki a különféle pályázatokról, versenyekről, az ott elért eredményekről és a szabadidős tevékenységekről szóló tanár-diák tudósítások sora sem. A szokásos fényképes „Akikre büszkék vagyunk”, az év tanulói, az iskola kitűnő tanulói és a ballagó osztályok névsora szerepel a negyedik oldalon.

Nem vált előnyére a 2009 szeptemberében kiadott Kossuth Krónikának, hogy a laptervező „dízajnosabb” külsőt akart adni az ezúttal 9. alkalommal megjelentetett iskolaújságnak, a tartalma viszont igen széles területet ölel át. Az igazgatói évösszegzőből kitűnik, hogy az iskolai hagyományok ápolása mellett számtalan – elsősorban a matematika tudománya körébe tartozó – versenyt rendeztek, illetve nagyon sok versenyen vettek eredményesen részt az iskola diákjai. A hagyományok őrzését a 2008-as Kossuth-gála reprezentálta, ahol a 110 éves iskolaépület és a 60 esztendő általános iskola, valamint a 20 esztendővel azelőtt történt iskolanévadás megünneplésére tevődött a hangsúly. A nevezetes eseményekre méltó módon emlékező műsorral Nagyné Dömös Erika számolt be. Az iskola diákjainak tanulmányi és egyéb versenyeken elért eredményeiről több helyen is kapunk tájékoztatást, közlik az országos első helyezetteket, a matematikaversenyek eredményeit, az anyanyelvi versenyeken elért helyezéseket és az egyéb (angol, német, kémia, könyvtár, sport, történelem stb.) megmérettetések kossuthos díjazottjait. A minden szempontból legjobb tanulók fényképes-szöveges bemutatása a megszokott módon, ezúttal is fontos része a kiadványnak.

Bár futnak az évek, és minden tanév végén két-két osztály elhagyja a Kossuth Lajos Általános Iskolát, az alma matert, úgy látszik a „ház” és környéke nem változik. 2010 szeptemberében is ugyanaz a felvétel szerepel az újság fejlécén, mint 2007-ben. A tanévről szóló

igazgatói beszámolóból azonban sok minden megtudható. Valóban „eseménydús” volt, ahogy Cz. Nagyné Bándi Klára fogalmaz. Megjöttek az első finn cserediákok, kapcsolatfelvétel történt egy japán iskolával, japán nyelvórákat szerveztek, és nagyon sok versenyről – szám szerint 136-ról – hoztak az iskola diákjai említésre méltó helyezéseket. Az igazán sok versenyeredmény felsorolása nagyon fontos, és egy tanintézet munkájának jellemzéséhez elengedhetetlen, de más dolgok is hozzátartoznak az iskolai élethez. Ezért különösen jó volt olvasni B. Víz Erzsébet írását „*Az első együtt töltött hét – részletek egy tanár naplójából*” címmel, aki osztályfőökként (sajnos munkatársi névsor ebben a számban sem található) írta le új osztályával szerzett kapcsolatteremtő élményeit. Két rövid írás jelent meg diákoktól és néhány, ugyancsak rövid beszámoló a tanév különböző eseményeit bemutató pedagógusoktól. A szokásos, részletes versenyeredmény, tanulmányi eredmény közzétételek teszik ki jogosan az újság nagyobb részét, de mintha megfogyott volna a kiadványra jellemző kitűnő és dokumentatív értékű fényképek száma.

A 2010/2011-es tanév beszámolóját 2011 szeptemberében közreadó Kossuth Krónika már 11. a sorban a 2001-es első megjelenése után. Az évente egy alkalommal megjelentetett iskolaújság – most már mondható – néhány éve tradicionálisan a (közismereti és sport) versenyeredmények bemutatására koncentrál. Az igazgató összegzése – mint minden esetben – most is tartalmaz iskolaévről tudósít, hiszen jártak az iskolában különböző magyar iskolák tanárai, fejlődött a finn testvériskolai kapcsolat, ezáltal a Kossuth iskola képviselői jártak Rovaniemiben¹⁵, de folytatódott a japán testvériskolai kapcsolat erősítése is. Számos, nem nevesített kulturális rendezvényt szerveztek, illetve vettek azokon részt. Az iskola diákjai 117 versenyről hoztak helyezéseket, öregbítve az iskola hírnevét. A vetélkedők, versenyek és az ott jól szerepelt diákok felsorolása teszi ki ezáltal is a kiadvány nagyobb részét, mindössze néhány szabadidős eseményről (nyári tábor, alsós nyári tábor, családi nap) szóló rövidke írás színesíti a kiadványt. A pályaválasztás segítésére egy, az utóbbi évtizedben elfelejtődött szokást, az üzemlátogatást, a gyárlátogatást élesztették újjá. Visszaemlékezve a sok évtizeddel ezelőtti hasonló eseményekre, biztos, hogy érdekes élmény a mai diákok számára is, amint arról Kercsó Zsuzsanna számolt be „*Segítettük a pályaválasztást*” című írásában. A fogyó számú és feliratú fényképek között jó volt látni a Zrínyi matematikaverseny egységes megjelenésű (fehér ing és kossuthos iskolai nyakkendő) diákjait. Az elmúlt év szeptemberében megjelent Kossuth Krónika utolsó lapján ezáltal is a legjobbak fényképei és a hozzájuk tartozó rövid tájékoztatók szerepelnek.

A Kossuth Krónika, Veszprém város iskolai kiadványai, főként általános iskolai kiadványai között unikális, a városban hasonló felépítésű kiadvány jelenleg nincs. Rendszeres, évenkénti megjelentetésével több funkciót is betöltve járul hozzá egyrészt a kossuthos iskolai élet megismertetésével a szülők és diákok, egyáltalán az iskola mindennapjai iránt érdeklődők számára, másrészt némiképp előre gondolva, a majdani neveléstörténeti kutatók számára nyújt az adott tanévről közreadott ismeretanyagok összegzésével jó forrásanyagot a további neveléstörténeti kutatások irányának kijelöléséhez. Noha az iskolaújság terjedelme korlátos – hiszen mindössze 16 B5 méretű oldalnak felel meg, – tartalma széles spektrumot fog át, még akkor is, ha hiányoznak az olyan, az oktatási-nevelési tevékenységgel kapcsolatos információk, mint a tantestület névsora, (ha vannak, akkor) a szakkörök bemutatása, fontos tanévi események krónikaszerű felsorolása. Folytatni kellene a szokásos informatív fotóanyag közlését, figyelemmel arra, hogy a Kossuth Krónika minden egyes lapszáma egy olyan emlék, olyan dokumentum a diákok kezében, amelyek további életükben az alma materhez kötheti őket. Célszerű az évenként megjelentetett újság számozása is, a 2012-ben bizonyára megjelenő Kossuth Krónika már jogosan kiérdemelte a 12-es számot.

Az újságot készítő veszprémi Prospektus Nyomda közismerten színvonalas munkája nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a veszprémi Kossuth Lajos Általános Iskola a gazdag mondanivalónak, de a jó tipográfiának is köszönhetően immáron több mint egy évtizede, minden tanévkezdéskor tartalmas kiadványt adhat az érdeklődő olvasók kezébe.

JEGYZETEK

- ¹ A 119 oldalas jubileumi kiadványt az iskolaépület felépítésének 100. évfordulója alkalmából jelentették meg. A kötet szerkesztője Bándi Lászlóné. Az iskolatörténet első félévszázadát mindössze két oldalban tette közzé az akkori igazgató, Varga Gábor. A további írások az 1948 utáni korszakról, illetve a jubileumi tanévről szólnak.
- ² A HAB című diákújságnak 2000-ben jelent meg az első évfolyama (főszerkesztője több évfolyamon keresztül a habvezér titulust viselte!). A lap azóta is elfogadható rendszerességgel jelenik meg a szorgalmi időszakok alatt. A lap előzményei: Diákélet 1958-tól néhány évig, de volt Lovassy címmel KISZ tájékoztató, aztán a '80-as években Kilátó címmel kiadott diáklap is.
- ³ Az iskola indulásától kezdve Padányi Krónika, Nagy Padányi Kis Újságja, Padányisok(k), legújabban Axis címen.
- ⁴ A Rév című lapnak 2001 februárjában két éves szünet után a 11. évfolyama jelent meg. Természetesen vannak egyedinek tekinthető lapok is, mint a Vetési varjú 1. évf. 1. sz. 2004. április, amelyik a tizenegyedik D iskolai folyóirata címen került az olvasók kezébe.
- ⁵ Kerista, Várlap, Sulinews címmel változó ideig, változó gyakorisággal jelentetett meg az iskola, illetve KISZ-szervezete, majd a diákönkormányzat diákújságot. Az 2004/2005-ös tanévtől kezdődően Közgáznews címmel rendszeressé vált a lap megjelenése, bár változó tanévi lapszámmal.
- ⁶ A cikkhez kapcsolódóan közlik annak az emléktáblának a fényképét, amelyet ugyanebben az épületben, de a földszinten lévő fiú felső kereskedelmi iskola egykori diákjai állítottak és avattak fel 1927-ben az első világháborúban elesett diáktársaik emlékére és adták át megőrzésre az iskola igazgatójának, Matuschek Richárdnak (1916–29) megőrzésre.
- ⁷ A cikkhez kapcsolódóan közölt fényképen szerepel néhány híressé vált diák: Nemere István író, Bérczi István tornász, Egei István artista (aki a közelmúltban hunyt el), illetve Kovács Attila zeneszerző és a velük beszélgető Varga Róbert újságíró.
- ⁸ A csatolt fényképeken a Raffay Béla szobrászművész és Hermanics József közreműködésével szabadtéri felállításra előkészített Kossuth mellszobor körül az avatók: Bándi Lászlóné igazgató, Gavlik István a Kossuth Szövetség elnöke, Imre Frigyesné önkormányzati képviselő és Dióssy László polgármester, illetve egy másik felvételen Haracsekne Kossuth Dóra (Kossuth Lajos leszármazottja) látható.
- ⁹ Az emléktáblát Imre Frigyesné és Dióssy László avatta fel. Az emlékbeszédet Pál Béla államtitkár mondta.
- ¹⁰ A közölt fényképen ismét szerepel a Kossuth leszármazott Haracsekne Kossuth Dóra.
- ¹¹ A kordokumentum értékű, jó minőségű felvételeket Simacsekne Kovács Karolin készítette, aki szerepel az egyik fényképen.
- ¹² A fényképen az emléktábla mögött az avatók: vitéz Serényi István, (Cz. Nagyné Bándi Klára igazgató), Völler Adél, Kovács Attila, Bérczi István, dr. Vonderviszt Ferenc, Nemere István.
- ¹³ A cikkhez csatolt fényképfelvételeken a finn nagykövet mellett szerepel Veszprém város polgármestere, Debreczenyi János, Brányi Mária és Mihalovics Péter önkormányzati képviselők.
- ¹⁴ Juhász Zoltán diák fényképe Szili Katalin házelnök és a finn nagykövet társaságában ugyancsak szerepel az újságban.
- ¹⁵ A finnországi látogatásról fényképpel illusztrált bővebb írást Ladányi Júlia és Kiss Annamária tettek közzé „*Finnországban jártunk*” címmel.

A Jókai emlékoszlop története, sorsa és jövője 1925–2003

1925.

A Balatoni Szövetség hivatalos értesítője a Balaton 1925 októberi száma Ünnepségek Balatonfüreden címmel beszámolót közöl. „Nevezetes ünnepségek sorozata zajlott le szept. 13.-án Balatonfüreden. A fürdő részvénytársaság áldozatkészségéből emelt Jókai-emléket leplezték le nagyon szép ünnepély keretében [...]. A Kisfaludy Sándor társaskör, amely a Jókai-ünnepélyt rendezte, széles körben intézett meghívót mindazokhoz, akik illetékesek lehettek az ünnepélyen való megjelenésre. Képviselve voltak a vármegyék, hatóságok, tudományos és irodalmi egyesületek és mindazok a balatoni társadalmi intézmények, amelyek a kincses Balaton sorsát intézni hivatottak.

A Jókai-ünnepély zenés misével kezdődött a fürdőtelepi kápolnában, mely után a közönség: az időközben a vonatokon és kocsikon érkező megszaporodott ünneplőkkel a kápolna melletti Jókai-térre vonult, amelyet a fürdőkertészet gondossága virágba öltöztetett. Mézőly Gyula, a Kisfaludy-társaskör elnöke, Vámos Géza református lelkész, dr. Schmidt Ferenc egyetemi tanár, Szávay Gyula, irodalmi és tudományos egyesületek, dr. Sziklay János, az országos Jókai bizottság kiküldötte áldoztak Jókai emlékének, Vaszary Alexa Jókai-verseket szavalt, Porzsolt Kálmán, dr. Sebestyén Gyula, Tábori Kornél, mint írók méltatták. Demeter György főszolgabíró vette át a Vidor Emil műépítész által tervezett emlékművet, melyhez a sikerült domborműveket Sinkó Lajos [helyesen: András – Sz.] szobrászművész készítette. Ezután a koszorúk elhelyezése következett. Az emlék talapzatára dr. Óvári Ferenc alelnök tette le a Szövetség koszorúját. Az ünnepély kezdetén és végén a balatonfüredi dalárdák énekeltek hazafias dalokat.”

Az emlékoszlop kb. 2,5 méter magas, faragott füredi kőből épült háromszög alapú hasáb volt, tetején kb. 60 cm átmérőjű kögömbbel. Három oldalán egy-egy 50 cm átmérőjű bronzplakett volt elhelyezve. Az elsőn Sinkó András (1901–1976) Jókai arcképe, a másodikon

JÓKAI
100 ÉVES
SZÜLETÉSÉNEK EMLÉKÉRE
1825-1925

a harmadikon

EMELTE A
BALATONFÜRED
GYÓGYFÜRDŐ
ÉS FORRÁSVÍZ
VÁLLALAT RT

szöveg volt látható illetve olvasható.

*Tagore a Jókai obelisznél
(Dr. Miklovitz Dezső felvétele)*

Az emlékoszlopot kb. 3 m átmérőjű, 60 cm magas, kör alakú kőkeret szegélyezte.

Az emlékoszlop az avatást követően rendszeres színhelyévé vált a különböző rendű és rangú vendégek koszorúzásainak. Lerótták kegyeletüket Jókai emléke előtt a Füreden rendezett külön-

böző tanácskozások, kongresszusok résztvevői is. Nevezetes esemény volt, amikor 1926-ban Rabindranath Tagore Nobel-díjas hindu költő helyezte el virágait az emlékművön.

1961.

Közlekedésbiztonsági megfontolásból az emlékoszlopot lebontották. A bronzplakettek a Jókai múzeum udvari helyiségébe kerültek (és merültek feledésbe), a kőgömböt pedig a kerek templom elé gurították és hosszú évekig ott hevert (sokan nem is tudták, hogy mi az és miért van ott).

1985.

Az eredeti obelisztk

A közelmúltban betekintésre és felhasználásra megkaptam a hajdani Városgazdálkodási Vállalat „Edison” Szocialista Brigádjának levelezését a Jókai emlékoszlop hasonmásának újbóli felállításáról. (Az első levél 1985. január 11-én kelt, a címzett dr. Ádám István tanácselnök. A brigád nevében (Király Imre, Pálfi Pál, Patócs Sándor, Tánacsics László, Tóth Lajos, Wrhovina József) Egerváry Tivadar brigádvezető javasolta, hogy az író születésének 160. évfordulójára az Eötvös-szobor alatti kis téren (ahová a közelmúltban az Antall József miniszterelnökre emlékező „Történelemlékönyv” című alkotás került) fel kellene állítani az obeliszket. *„A terveket és a munkálatokat az általam vezetett „EDISON” szocialista brigád készséggel vállalná is, más segítséget nem kérnénk, minthogy a munkálataink élvezzék a tanács támogatását.”*

Dr. Ádám István tanácselnök február 18-i válaszlevelében örömmel nyugtázza, hogy megtalálták és vállalják a Jókai obeliszk helyreállítását. Tájékoztatja Egerváry Tivadart, hogy a továbbiakban a Művelődési, Egészségügyi és Sport Osztállyal tartásuk a kapcsolatot. Az osztály március 1-re helyszíni egyeztető megbeszélést hívott össze, melyen a meghívottak – kivéve a VGV, Városi Pártbizottság,

ÉDÁSZ – megjelentek, s a leendő Jókai emlékmű létesítése mellett foglaltak állást. Ezzel egyidőben elkészült a Jókai obeliszk telepítésének engedélyezési terve (Becza Sándor építésmérnök, VGV dolgozó munkája.)

Március 16-án kelt levelében a Városgazdálkodási Vállalat állást foglal az obeliszk helykijelölése ügyében: „Kikérve és meghallgatva a szakemberek véleményét [...] a kijelölt helyen a park fennállása óta a legnagyobb virágfelület díszlik évről-évre. Ezt megbontani legalább akkora felelőtlenség lenne, mint a kérdéses obeliszk eltüntetése volt.” Május 20-án, VTVB Művelődési, Egészségügyi és Sport Osztálya arról értesíti Egerváry Tivadart, hogy a tervdokumentációt továbbították a Képző- és Iparművészeti Lektorátushoz véleményezés céljából.

A július 22-én érkezett válasz leszögezi, hogy: „Elvben nem emelünk kifogást az ellen, hogy a fotókon fennmaradt formában, az eredeti elemekkel és anyagból az obeliszk rekonstrukciója megtörténjen.”

Az iratsomó utolsó levele október 3-i keltezésű. A brigád nevében írta a brigádvezető a VTVB Művelődési, Egészségügyi- és Sport Osztályához. A levélben összegezve az eddigi eseményeket, úgy érzi, hogy az új helyszínen (a Balaton étteremtől délre) most már semmi nem akadályozhatja céljuk lassan tíz hónapja húzódó megvalósítását.

*Az obeliszk napjainkban
(Tóth-Bencze Tamás felvétele)*

A levél írója sajnálkozását fejezi ki, hogy tervükhöz, bár a maguk részéről mindent megtettek annak sikere érdekében, „nem azt az intenzív és hathatós támogatást élvezhették, mint amire a szervek és intézmények részéről számítottak. Reméljük ez most az utolsó megoldási szakaszban jóra: megoldásra fordul!”

2003.

Lassan tizennyolc év telt el az utolsó levél megírásának időpontjától. A három bronzplakett a Városi Helytörténeti Gyűjteménybe került, a körgolyó is megvan, várja, hogy ismét a helyére kerüljön. És megvan az akarat és a szándék, is töretlenül, hogy az emlékoszlop újra felállításra kerüljön Balatonfüreden, talán az eredeti helyétől alig több mint száz méterre, a lebontott „kőbarlang” (falatozók) területén.

2004. május 4-én lesz Jókai halálának 100. évfordulója. A XIII. Jókai Napok 2004. rendezvénysorozat méltó eseménye lehetne a közös akaratral és összefogással felépülő Jókai emlékoszlop újraavatása.

Megjelent: Füredi História, 2003. július, III. évf., 2. (5.) szám, 17–18. p.

2006. május 5. Újraavatták a Jókai obeliszket.

Veszprém város vízellátása két évszázad tükrében

Pontosan 100 éve, 1912-ben Veszprém városa adott otthont a magyar orvosok és természetvizsgálók 36. nagy-gyűlésének. Báró Hornig Károly (1840–1917), veszprémi püspök és a város vezetői nagy megtiszteltetésnek érezték e nagyszerű rendezvény befogadását. "Veszprém múltja és jelene" címmel emlékkötetet jelentettek meg a kitüntetett alkalomból.

A kötet azóta a veszprémi helytörténeti kutatók egyik alapl műve. A IV. fejezet Dr. Csolnoky Ferenc (1853–1941) kórházunk akkori főorvosa tollából a város közegészségügyi viszonyait taglalja.

Veszprém városa egy fennsíkon, két nagy törésvonal: a Veszprém–nagyvázsonyi és a Várpalota–ajkai találkozásánál fekszik. A minden oldalról síknak tűnő mészkőfennsík felszínét a városon apró kanyarokkal átfolyó Séd patak igencsak változatosá tette. Meredek sziklaszirtek, mély völgyek, lankás dombok változtatják itt egymást. A dolomit, márgaközetben lévő kopárságok mellett néhol egy-egy lösz- vagy agyaglencse is megmutatkozik.

Az egykor bővizű Séd völgye már az ősidők óta védelmet nyújtott az itt letelepedőknek. A város szíve, a várhegy ezer éve benépesült; első királpárunk püspökséget, templomot alapított. Létrejött a káptalan intézménye, majd ennek messze híres iskolája is. A XIII. századra a várhegyet környező dombok, „szegek” is benépesültek, később fokozatosan egybeépültek. Évszázadok háborúi, tűzvészei és árvizei néha teljes városrészeket pusztítottak el, de az élet mindig újra indult.

A középkori ember hétköznapi szokásairól keveset tudunk; egyszerűen élt, dolgozott, étkezett és tisztálkodott. Az élethez mindenkor szüksége volt tiszta ivóvízre.

Ivóvízben pedig Veszprém városa igencsak szegény volt. A törésvonalak mentén, a Séd nyugati völgyében, valamint az északkeleti szakadó-partoknál volt ugyan néhány bővizű forrás, de a város mai központja környékén csak mesterséges kutakból lehetett vizet nyerni. Kutat ásni, vagy fűrni dolomit- és márgasziklákba nem egyszerű dolog.

Középkori kútjaink jelentős része 10–40 m mély. Talán ennek köszönhető, hogy a veszprémi közkutaknak saját nevük volt, az 1700-as évek végén ezek a következők:

- Komakút (ásott) első említése 1271
- Vitézkút (forrás)
- Kiskút (forrás)
- Lántzi kút (ásott)
- Aranyoskút (forrás)
- Völgyikút (több forrás)
- Édeskút (?)
- Festő kút (ásott)
- Kerekes kút (ásott)
- Csorda kút (ásott)

- Romkút (ásott)
- Úrkút (ásott)
- Királykút (ásott)
- Várkút (ásott)
- Büdöskút – „Fingó” kút (ásott)
- Piac téri kút (ásott)
- Sóház kútja (ásott)
- Leprások kútja (ásott)

A veszprémi népnyelv a víznyerő helyet forrásnak és az ásott kutat egyszerűen kútnak hívja. A fenti közkutakból gyakran több km távolságra szállították a veszprémiek a főzésre, ivásra megfelelő mennyiségű vizet. Tisztálkodásra elenyésző mennyiségű kellett.

Az átlagember naponta egy alkalommal száját öblített, arcot, kezét mosott; a lábáztatás gyakran inkább fájdaloműzést, mintsem tisztálkodást célzott. Nagyobb tisztálkodás esetleg hetente egyszer, de ünnepek előtt mindenképpen történt. (Itt volt nagy szerepe a közfürdőknek.)

A kutak neveiből lehet következtetni a talaj fertőzöttségére, a nyert víz minőségére. Az Aranyoskút vizét pl. nagy előszeretettel használták mosásra is. – A veszprémi szájhagyomány szerint emellett fészkelte a gyereket hozó gólya.

A „tüzivíz” tárolását három nagyobb pocséta – lefolyástalan esővízgyűjtő – a Nagytó, Kálistó és Balogtó oldotta meg. Gyakran adódtak megbetegedések a pocséták vizének főzésre, ivásra történő felhasználásából, mivel trágyalét is engedtek bőven beléjük, de környezetükben rengeteg szemét is lehetett.

Víznyerőhely volt továbbá a Séd patak, teljes városi szakaszán, valamint az ide torkolló aszók – időszakos vízfolyások: pl. a Fejesvölgyi-, az Ördögárok-, a Látóhegyi- stb. vízfolyás.

A XVIII. század Veszprémben is a nagy fejlődés időszaka. A 150 éves török uralom, majd a Rákóczi szabadságharcot követő vár-erődítmény megsemmisítését 1711-ben a piarista rend, majd a német, zsidó lakosság betelepítése követte. A romokban heverő várhegy, belváros a barokk stílus jegyében kezdett megújulni; kanonoki házak-paloták, iskolák és rendházak, templomok épültek, megjelentek az első köztéri szobrok is.

Padányi Bíró Márton (1696–1762) püspök, a vár legnagyobb átrendezője megszerkesztette a városlakók első közegészségügyi szabályrendeletét. A barokk kor legnagyobb, legkiemelkedőbb építkezése eredményeképp született a ma is látható püspöki- majd érseki palota, amelynek tervezője a híres építész: Fellner Jakab (1722–1780). Az impozáns épület vízellátása egyedi módon készült: 1765. júliusában megbízást kapott Tummler György (1722–1773) molnár és 17 éves Henrik (1748–1835) fia, hogy építsen olyan ördögös szerkezetet a vár keleti oldalán, amellyel az Úrkút vizét a palotába fel lehet nyomtatni. Az írni-olvasni nem tudó, ám a környék leghíresebbnek tartott „hydrotechnicus” miután néhány ausztriai, morva- és csehországi vízikereket tanulmányozott, hozzákezdett a veszprémi első vízmű építéséhez. Mivel időközben meghalt, Henrik fia bejezte be 1776. szeptember 12.-én e csodálatos művet. (Munkájáért Koller Ignác (1725–1773) püspök évi 100 fjt járulékkal tennitatta a bécsi műépítész iskolában, így kora hírneves építész, vízrendező mérnöke vált belőle. Budavár kútjainak rendbetétele, számtalan jelentős vízrendezési munkája mellett az ő tervei alapján épült a ma is látható veszprémi tűztorony, alatta a fecskendőház (Vár u. 4., a mai Ipartestület épülete).

A palota alatt, 23 ölnyi mélységben található az Úrkút, ennek iható tiszta vizét a Séd erejével – a patakon lévő Tummler-malom kerekeivel, 70 öl hosszú vörösfenyő csöveken keresztül vezették a püspöki lakosztályba, majd a visszafolyó víz öblítette a lakosztály alatt

kialakított árnyékszékét. Később a felbővített hálózat vize folyt a palota előtt kialakított köz-medencébe, majd újabb fejlesztés után az aggpapok házához és a kegyesrendiek udvarán lévő közkifolyóhoz is. Ide jártak a gimnázium diákjai is szünetekben szomjukat oltani; Cholnoky Jenő (1870–1950) feljegyzéseiből tudjuk, hogy az udvaron kiásott mélyedésben volt egy vízmedence, a széléhez egy vas-merőkanál kötve. Ebből ittak a diákok, néha egy-egy vita eldöntése ürügyén fejbe is kólintották egymást vele...

Az elmés vízemelő szerkezetet, mint Veszprém különleges látnivalóját Sándor főherceg is megcsodálta 1792 júliusában és elismeréssel szólt róla. A vár vízműve annyira beváltotta a hozzá fűzött reményeket, hogy 1797-ben az addig ivóvizet adó Várkút felépítményét elbontották, a kút használatát végleg megszüntették. Ettől kezdve konyhai hulladékokat, szennyvizet öntöttek az egykor életvizet adó, 40 m mély sziklába vájt kútba. Aztán... lassanként feledésbe merült, hogy valódi, víznyerő kút-e, avagy csak ciszterna a Várkút. A választ a Bándi László által példamutatóan szervezett 2002. évi kúttisztítás és felújítás adta!

Az 1803. évi árvíz komoly károkat okozott a Tummler-féle vízműben is. Egy ideig működésképtelenül állt..., majd felújították: a vörösfenyő csöveket vasra cserélték, a várbeli vezetékét pedig a Piac térig meghosszabbították. A végkifolyó már 1816-ban márvány medencét töltött. Ez a kút a XX. század elejéig, a tér rendezéséig működött; majd elbontották. Hat évtized múlva a márványmedence környékére került a „Zsuzsi” – Vízüntő lány kút-szobor, R. Kiss Lenke alkotása. A Tummler-féle vízmű két nagyjavítása ismert még; 1837-ben és 1877-ben. A később, városi vízmű 1896. évi beüzemeléséig ellátta tiszta vízzel a belvárost.

Bár a Tummler-féle vízmű jól működött, a város jelentős része még mindig ivóvíz nélkül maradt. Egyre-másra születtek a kezdeményezések új kutak fúrására; pl. a Jeruzsálem-hegyen 20 m után is száraz maradt a munkagödör, az Anna téri új kút vize zavaros volt. A Temetőhegyen még jótékonsági bált is rendeztek a településközpont új kútjának megvalósításához.

Mindehhez két óriási tűzvész is indokot szolgáltatott; 1893-ban a Temetőhegy, 1895-ben a Cserhát városrész jelentős része megsemmisült.

„A tűz Veszprém réme. A város közepén, a Vár déli fokán áll a tűztorony [...] A torony derekán erkély fut körül s itt jár a tűzoltó őrszem éjjel-nappal. Ha tűz ütött ki, meghúzta a vészharangot. Olyan síró, jajgató magas hangja volt, ha száz évig élek se megy ki a fülemből ez a szörnyű hang. Húzta, húzta kegyetlenül, amíg a tüzet el nem fojtották [...] Rendesen a Jeruzsálem-hegyen volt a tűz, de sokszor a Temetőhegyen vagy a Cserháton [...] A tűzoltó torony síró csengetésébe egyszercsak belekondult az öregtemplom nagy harangja! [...] Csak úgy meg-meg kondították [...] a tűzoltók recsegő trombitája is hallatszott, a Vár déli végén levő tűzörségről jöttek s ablakaink alatt, a Horgos-utcán rohantak levágtató lovakkal le a Jeruzsálem-hegy felé. Utána lajtos kocsik, majd futó- és kiabáló emberek [...] Az ég kivörösödött, érezni lehetett a füst szagát. Persze mindenki ébren volt a városban, az ablakokba gyertyát tettek, hogy az utca világos legyen s gyorsabban futhassanak a férfiak oltani...bizony a vizet úgy kellett lajtban felhordani, ott a hegytető néhány kútjában nagyon kevés víz volt [...] Csak amióta emlékszem rá, körülbelül 1887-ben leégett a Temető-hegy fele, nagy szélben, sok szegény embernek égett oda minden. 1895-ben kigyulladt a Cserhát északi lábánál az egyik iparos háza, mert a nagyerejű bakonyi szél fújt s a kéményen kihordta a tüzet a tűzhelyről. Leégett az egész Cserhát a kigyulladt háztól délfelé [...] másnap még egyszer kigyulladt a Cserhát északi lejtőjén, valamelyik rosszul elottott ház romjaiból kifújt zsarátnoktól néhány ház s most talán még borzasztóbb pusztítással rohant végig a tűz a már leégett sávtól nyugatra... (Cholnoky Jenő: Veszprém 1938)

A nagy tűzvészeket követően született az új, teljes várost behálózó vízmű építésének szándéka. Bolgár Mihály (1861–1895) piarista paptanár tehetsége, évek hosszú során el-

végzett kísérletei, tanulmányai alapján egy olyan hálózat valósult meg, amely ma, 116 évvel később is működőképes! A hálózat kivitelezésére Kováts Imre (1829–1907) polgármester 1895. július 1-jén írt ki pályázatot, majd – mai ésszel felfoghatatlan – hihetetlen gyorsasággal, a RUMPEL és NICLAS cég közreműködésével el is készült. 1896. október 1-től megindult a próbaüzem! A Séd patak melletti, kiskúti és fejesvölgyi vízbázis forrásainak vizét összegyűjtve, a patakkal párhuzamosan, gravitációs vezetéket tervezett a szivattyútelepig (eredetileg Gépház u., ma Kittenberger u. 4.), ahonnan a víz gőzgépek működtetésével került a város déli részén, 65 m-rel magasabban épült 800 m³-es vízmedencébe. (A vízmedence épülete a Radnóti téri irodaház és a sajtóház mögötti zöldterület legmagasabb pontján ma is látható.) Innen a hálózat 25 közkutat, 85 tűzcsapot (egymástól 150–150 m-re), majd egyre több köz- és magánépületeket látott el vízzel.

A meglehetősen szegény lakosság körében a folyóvizet népszerűsíteni kellett; az akkor 14 ezer lakóval rendelkező Veszprémben átlag 9 fő lakott egy-egy, általában vizes falú házban, igencsak rossz közegészségügyi körülmények között. Mindezt csak tetézte az a szörnyű tény, hogy a városban nem volt kiépített szennyvíz-elvezetés, a házak között útonútfélen „szagos” vizek csordogáltak. A szigetelés nélküli, dohos házakban lakók között a fertőző betegségek gyakoriak voltak. A város lakóinak 16%-a „tuberculosis”-sal fertőzött volt – ez rosszabb, mint a korabeli országos átlag. A vízvezeték kiépítésénél veszprémi orvosok kérésére magánházakban nem szereltek vízórárt; a vízdíjat a lakószobák, csapok, fürdőszobák, closették számának megfelelően állapították meg.

Aztán röviddel a vízvezeték megépítése után telepszerűen jelentkezett a „typhus” is. Nagy ijedelemre adott okot, miután ez a baj eddig ritka vendég volt városunkban. Eredetere magyarázatot dr. Csolnoky Ferenc talált; a vállalkozók a bekötő ólomvezetékeket a lehető legrövidebb úton építették a házakba, így gyakran az árnyékszékcsatornákon keresztül – ekkor kerülhetett a folyóvízbe szennyeződés. Az ügy kivizsgálására bizottság alakult, – orvosok és mérnökök – akik elvetették Csolnoky véleményét. Szerintük a 6 légköri nyomással rendelkező vízvezetékéből egy esetleges csőrepedés esetén is csak kifelé tud áramlani az ivóvíz, visszafelé nem. Az újabb és újabb esetek után Csolnoky Ferenc elérte, hogy néhány bekötővezetéket hatóságilag feltárjanak.

„A lelet meglepő és megdöbbentő volt, de nekem adott igazat. A csatornák fenekén fektetett ólomcsövek sehol sem folyattak, hanem erős, kemény, kőszerű, csak kalapáccsal leverhető, fehér szürkés, sok helyen 3-4 cm vastag burkolattal voltak körülvéve. Ezen ólomcsőkből és ürülékanyagokból képződött burkolat leverése után az ólomcsövek fala rostaszerűleg átluggatottnak találtattott, úgy hogy a csövön keresztül futó víz tulajdonképpen a cső ezen nyílásainál mindenütt a csőre felrakodott ürülékanyagokkal kevert réteggel volt folyton érintkezésben” (Dr. Csolnoky Ferenc, 1912.)

Az utcai kutak közül is volt néhánynál hasonló, betegséget okozó probléma. Ha a kőkút szennyezett talajon épült, a befagyás ellen védő víztelenítő nyíláson keresztül folyamatosan érintkezett a kút tiszta vize a fertőző környezettel. A hibák felfedezése, majd elhárítása után a vízszolgáltatás problémamentessé vált.

Az 1908-ban elkészült villamosítást követően a gőzüzemű vízmű is átállt a modern energiahordozóra. Aztán... a fejlődés követelményei szerint a vízbázis egyre bővült. Kezdetben a Tekerés-völgy forrásai kerültek a Séd völgyi hálózathoz.

Veszprém vízellátásának legnagyobb veszélyeztettsége 1945 tavaszán volt. Az 1937 telére elkészült Szent István völgyhidat a visszavonuló német csapatok fel akarták robbantani. A robbanószerkezetet már 1944 őszén elhelyezték a hídon és környékén. Mivel a gépház közvetlenül a nagy híd lábánál található, esetleges robbantásánál Veszprém város vízszolgáltatása is megszűnt volna. A szörnyű tervet Márföldy Aladár (1893–1997) városi

főmérnök, valamint Takács József és Tisztartó László, a vízmű munkatársai meghiúsították. Egy hideg, téli estén az öröket leitatták, ezalatt a hídról a robbanótölteteket leszerelték, csak a gyújtószinórokat hagyták a helyükön. Munkájuk közben megzavarták őket, az elhárítást a viadukt kis műtárgyánál nem sikerült befejezniük. A visszavonulást követő éjszakán, 1945. márc. 21–22. között felrobbantották a németek a viaduktot. A nagyhídnál „csak” a gyújtószinórok vonalán maradó koromcsíkok jelezték, hogy életveszélyben volt. A rettenetes merénylet következtében azonban a völgyhíd kis ívének egyik pályalemeze leszakadt, a forgalom itt 3 évre meghiúsult; de a károsult szakasztól távolabb lévő gépház sértetlen maradt.

A veszprémi vízmű a legnehezebb időkben is működött.

A hatvanas években kialakult nagyváros, az új lakótelepek, toronyházak megjelenése újabb feladatok elé állította a veszprémi vízszolgáltatót. A mára 65 ezerre duzzadt lakosság a tiszta, egészséges ivóvizet már nemcsak a Séd és Tekerés-völgyi, hanem nagyrészt a kádártai és gyulafirátóti vízbázisból kapja. Új víztározó a Látóhegyen, hidroglóbusz a Cholnoky lakótelep mellett épült.

A jó öreg gépház, a 116 éves vízmedence is megmaradt, a centenáriumára 1996-ban új köntöst is kapott.

A Várkút, Koma-kút néhány éve megújult, a Csorda kút helyét legalább sikerült megjelölni, láttatni, a Festő kút még felújításra vár. A Sóház kútja a mai megyeháza alagsorában, a nagyközönség elől elzárva, víztelenül áll.

A Tummler-féle vízvezeték várbeli felső fogadószintjét a Gizella kápolna restaurálásakor feltárták, dokumentálták. Az Úrkút melletti malom épülete szépséges lakóház lett.

A jelenlegi vízszolgáltató: Bakonykarszt Zrt. a vízmű 100. születésnapján 1996-ban a veszprémi várkapu mellett díszkutat is állíttatott (Lugossy László műve).

Bár a Séd is lassanként aszóvá válik, völgyében a turisták által kedvelt Laczkó-forrás bő vize bizonyítja ma is, hogy vízmű tervező-építő elődeink jó munkát végeztek. Mai követőik pedig ásványvíz minőségű ivóvizet szolgáltatnak a szomjas veszprémieknek.

(Elhangzott 2005 őszén, Budapesten, a MTESZ által szervezett „A természettudományok, a technika és az orvoslás tárgyi és épített emlékei” konferenciáján, a szerző előadásában)

FORRÁSOK, SZAKIRODALOM

BÁNDI László: Rövid áttekintés a veszprémi várkút feltárásáról. = Veszprémi Szemle, 2003. 1–2. sz.

BÁNDI László: Megújult a Koma-kút. = Veszprémi Szemle, 2005/11/2

BOLGÁR Mihály: Veszprém meteorológiai viszonyai és kútjai 1893. In: A Séd völgye Veszprém.

Bősze Ferenc kiadása, Veszprém, 2000.

CHOLNOKY Jenő: Veszprém-Kalocsa, 1938.

Dr. Csolnoky Ferenc: Veszprém város közegészségügyi viszonyai. In: Veszprém múltja és jelene Veszprém, 1912.

GY. LOVASSY Klára: a veszprémi Szent István völgyhíd. In: A Séd völgye Veszprém. Bősze Ferenc kiadása, Veszprém 2000.

HOGYA György: Veszprémi főorvosok Veszprém, 1999.

HUNGLER József: Veszprém településtörténete Veszprém, 1988.

JUHÁSZ Katalin: Népi higiéné és tisztálkodás. In: Múzeumi diárium szerk.: Dr. Geiszt Jakabné. Veszprém, 1991.

Pillanatképek a 19. századi Veszprémből szerk. Dr. Csiszár Miklósné. Veszprém, 2005.

SOMFAI Balázs: A veszprémi megyeház 100 éve Veszprém, 1987.

VÉGHÉLY Dezső: Emléklapok rendezett tanácsú Veszprém város közigazgatási életéből. Veszprém, 1886. Veszprém r.t. város építési szabályrendelete 1925.

Veszprém ivóvízellátása – Bakonykarszt Zrt. Honlap: www.veszprem.hu

A fertőtlenítés 100 éve a megyei kórházban (1912–2012)

Fertőtlenítő épület a kórházban

Veszprém város közgyűlése az 1829-ben megnyílt Városi Kórházat 1899. február. 1-től kezdődően nyilvános jelleggel ruházta fel, majd 1899. február 23-án dr. Csolnoky Ferenc főorvost – közfelkiáltással – megválasztották kórházigazgatónak. E naptól egy kézben összpontosult a szakmai és gazdasági vezetés. Az ágyak száma 60 volt.

Mivel a nyilvánossági jelleggel a kórházi ágyak nagyobb igénybevételére lehetett számítani (felvétel nyerhettek a betegbiztosító pénztárak biztosítottjai is stb.), lehetőség adódott arra, hogy egyúttal ágyszáma is növekedjen. Építkezésekre a kórház déli és dél-nyugati részén lévő ún. „krumpliskert” állt rendelkezésre ott, ahol később megépült előbb a sebészeti, majd 1933-ban a szülészeti épület. E földterületet egykoron konyhakertként a mindenkori sebész bérelte évi 2 forintért.

Az ágyszám növelésére az 1902. április 7-i közgyűlés olyan határozatot hozott, hogy a fertőző betegek számára építsenek egy pavilont, de mire 1904-re elkészült az épület, már 30 ágyas sebészeti osztálynak rendezték be. (Ma helikopter leszálló van a helyén.) A fertőző betegek az akkoriban megvásárolt ún. Velty-féle házban nyertek elhelyezést.

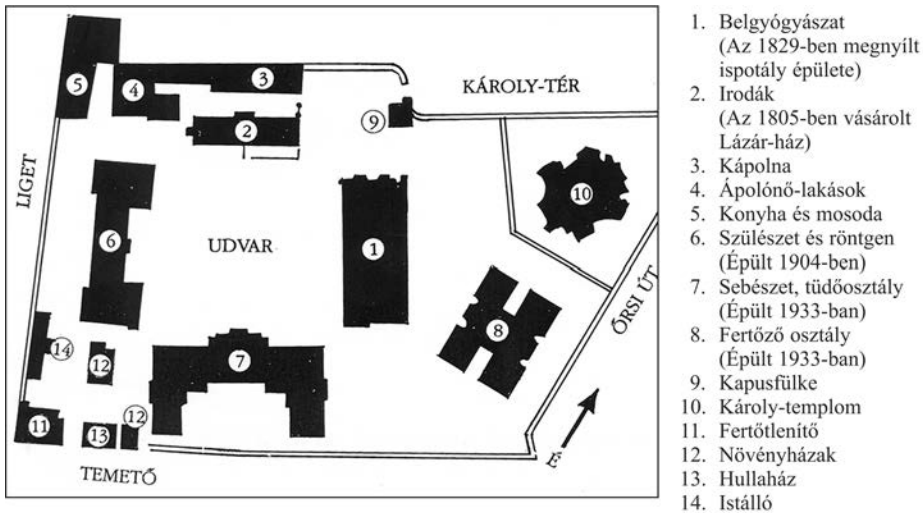
A következő évben a város képviselőtestülete 25/kgy/3142/1903. március 16-án úgy határozott, hogy „A város tulajdonát képező kórházat a mai kor igényeinek és az egészségügyi követelményeknek megfelelően ki kell bővíteni, azért a kórház területén létesüljön hullakamra, fertőtlenítő boncoló és ravatalozó helyiség. A város képviselőtestülete az építkezéshez 45 öl követ és 100 kocsi murvát ajánlott fel önköltségi áron.” A kórházi fertőtlenítő helyének kijelölése alkalmával az 1912. március 8-án készült jegyzőkönyv szerint „a fertőző helyiség már meglévő tervek alapján a kórház udvartelkének, a Plosszer-sétány felé eső déli sarkán, az ott már meglévő bástyafalon, annak fölhasználásával építsék meg [...] házilag.”¹

A fertőtlenítő építésére vonatkozó iratok zöme a II. világháború során megsemmisült, így nem állapítható meg az építési késedelemnek mi volt az oka. Annyi bizonyosnak látszik, hogy az akkori kor szokásának megfelelően a városatyák mindent óvatosan megfontoltak, nem siették el az építkezést. Az is tény, – és bizonyára közrejátszhatott –, hogy a vármegye tulajdonát képező, addig a kórház használatára átengedett fertőtlenítő gépet a vármegye visszakövetelte (l. 8473/1911. aug. 2-i iktatmányt), így a kórház fertőtlenítőgép nélkül maradt. Mint olvasható, átmenetileg „a szükséges fertőtlenítéseket, a város tulajdonát képező géppel végezték [...] a fertőtlenítést igénylő ágy és ruhaneműket a városi fertőtlenítőbe szállították”. Siettette a fertőtlenítés kérdés megoldását a belügyminisztérium 1910. és 1911. évi körrendelete is, mikor is elrendelték a kórházakban a modern fertőtlenítő berendezések használatát.

A fertőtlenítő épület az előírásnak megfelelően készült el, úgy hogy magyar gyártmányú gépet vásároltak és veszprémi mesteremberek végezték a szakmunkát. E veszprémi mesteremberek a következők voltak: Hajagos Gyula kőműves, Kiss Sándor lakatos, Próder Károly ács, az anyagfuvarozó pedig Foki András volt. Az építési költség az elszámolás szerint 7.144 korona. A fertőtlenítő berendezést a budapesti NOVUM Műszaki Vállalat szállította le, 3600 korona áron. Bokrossy Jenő városi főmérnök felmérése szerint a kazán 250 liter űrtartalmú, a fertőtlenítő tartály 2250x1500x1200 mm méretű és magyar gyártmány. Ezen készülékkel a kötszereket, a műszereket kitűnően lehetett fertőtleníteni. A fertőtlenítés megkezdésének időpontja: 1912. dec. 20.

Az épület további sorsáról nincsenek megbízható adatok. A II. világháborúban az 1945. március 21–22-i bombázás során telitalálatot kapott a kórház főépülete (a régi ispotály), a gazdasági épületek stb., 80%-os kár érte a fertőtlenítő épületet, a növényházat.² A polgármester 1945 májusában kirendelt két lakatos és férfi munkaerőket a károk helyrehozására, de az eredményről nincs irat/feljegyzés.

Nagyon valószínű, hogy ezután, 1946-ban az újjáépítéskor létesítették a kórház déli részén lévő szülészeti épület alagsorában, a kazánház melletti két külön e célra berendezett helyiséget. Egyikben a kötszerek, ágyneműk, másik helyiségben két autokláv működtetésével a műszerek sterilizálását végezték. A kb. 19 méter magas kazánkérmény melletti égetőben a sebészeti kötszereket, levett gipszkötéseket stb. égették el. A fecskendőket betegosztályon a nővér főzte ki.

A kórház helyszínrajza 1936-ban

Központi Sterilizáló Osztály

A kórház-higiéncia gyökereit az egykori kórházi fertőtlenítő szolgálatban találjuk meg. Bizonyosfokú jogutódja az egykori fertőtlenítő szolgálatnak a jelenlegi Központi Sterilizáló Osztály.

A központi kórház-higiéniás szervezet kialakulásának története nem régi keletű. Legré-

A szülészeti épület déli oldalán működtetett égető és annak a 19 m magas kéménye

gebbségi hagyományai Angliában találhatók, ahol „az 1960-as évek elején már működtek olyan nővérek, akik a kórházi fertőzésekkel foglalkoztak. [...] Főnökük a kórház epidemiológusa volt.”³ A veszprémi kórházban a kórházhigiénikus szolgálat 1967-ben jött létre a 15/1967. Eü. Min. (Eü. K. 11.) sz. utasítás alapján. A kórház higiénikus orvosi teendőket mellékállásban – 1975-ig – dr. Menyhárt Károly főorvos látta el. Főállású kórházhigiénikus főorvos 1976. szept. 16. óta van az intézményben, dr. Berényi Édua főorvos személyében.

Mínt hogy „az aszeptikus ellátás és ápolás elképzelhetetlen a kórházakban megfelelő sterilizálás és fertőtlenítés nélkül, ennek legerősebb formája a központi sterilizáló osztályok működésében valósul meg” olvasható egy tanulmányban.⁴

A megyei kórházban az e célból létesült sterilizáló osztály a hatszintes „D” jelű épület elkészültével, az 1983-ik évben kezdte el működését, mint Központi Sterilizáló Osztály, az épület földszintjének déli felében 792 m² területen. A munkát 4 autokláv, 3 hőlégszekrény, 1 nagy és 4 db kisméretű etilénoxid sterilizáló berendezés segítségével, 10 fős szakszemélyzet látta el.

Az 1995. évi kórház-rekonstrukció során az osztály minden igényt kielégítő sterilizáló berendezésekkel lett felszerelve, így 3 műszermosogató és szárítógép, 5 gőzüzemeltetésű autokláv, 1 nagyméretű etilénoxid gázsterilizátor a hozzá tartozó szellőztetőkamrával és egy hőlégszekrény stb. Az ugyancsak 1995-ben épült, európai színvonalú műtőblokkban működő sterilizáló egység elsősorban a rendkívül érzékeny műtési eszközök endoszkóp és aneszteziológiai szerelvények csíramentesítését szolgálja.

Az „E” jelű épület 1995-ben történő elkészültével, annak alagsorában kialakították az ágy- és matracfertőtlenítő részleget 115 m² területen.

Az építkezések során a megyei kórház ágyszáma 805-re emelkedett. A megnövekedett és három különböző helyen végzett feladatok következtében a sterilizáló szakszemélyzet létszáma is megháromszorozódott.⁵ A terveknek megfelelően újabb hatalmas átalakítás és műszerpark fejlesztése van folyamatban. Ennek a fejlődésnek az ismertetése azonban már egy másik történet lesz.

JEGYZETEK

¹ VeML. Polgármesteri iratok. V. 173/b. XXI. 103. b. 30. dobozban a 4019/1912. sz. és 147/1913. sz. iratok

² Orvosi Könyvtár Archívuma, Megyei Kórház, Veszprém.

³ KENDE Éva: Kórházi fertőzések, kórházi járványok. 1992. – 128.

⁴ BERÉNYI Édua: Központi Sterilizációsztály. In: A Veszprém Megyei Csolnoky Ferenc Megyei Kórház az ezredfordulón. – Veszprém: 2000. – 119.

⁵ BERÉNYI Édua: Központi Sterilizációsztály. In: A Veszprém Megyei Csolnoky Ferenc Megyei Kórház az ezredfordulón. – Veszprém: 2000. – 120.

Az első pápai városmonográfia keletkezése (1894–1905)

A magyar várostörténet-írás a 19. század második felében a helytörténetírás egyik kitüntetett területévé vált.¹ Az ország modernizációjával együtt járó urbanizáció ugyanis óhatatlanul a városok múltja felé fordította a kutatók figyelmét. Kialakult a helytörténethez kötődő hagyományos várostörténeti irányzat, amelyet napjainkban *városbiográfiának* nevezünk.²

A magyar állam millenniumára készülődve a városok szinte egymással vetélkedve határozták el, hogy megírattják történetüket. A kor reprezentatív vállalkozásának számított a Borovszky Samu szerkesztette *Magyarország vármegyéi és városai* c. monográfia-sorozat, amelynek 1896-tól 22 kötete jelent meg.³ A változó színvonalú kötetek egyszerre kívántak megfelelni a megye-, város- és községtörténet iránt mutatkozó társadalmi igénynek.

Egy-egy város önkormányzata külön is megbízást adott történeti összefoglalás készítésére. A nagy elhatározás azonban számos esetben nem valósult meg, s az eredmény sem mindig igazolta a várakozást. Sok esetben nem a tervezett időpontban, hanem csak évekkel később jelent meg a várva várt várostörténeti szintézis.

Veszprém megyében a vármegye is, Pápa városa is fontosnak tartotta története megírását. Az utóbbi, Pápa monográfiája végül 1905-ben napvilágot is látott dr. Kapossy Lucián református gimnáziumi tanár szerkesztésében.⁴ A szerkesztő az előszóban röviden összefoglalta a mű megszületésének körülményeit. Ebből megtudjuk, hogy a Pápai Jókai Kör igazgató-tanácsa indítványozta a városi közgyűlésnek, „hogy írassa meg a millenniumi év emlékére Pápa város monográfiáját.”⁵ A városi képviselőtestület a javaslatot elfogadta és 1800 koronát [akkor még 900 forintot] biztosított a kiadás költségeinek fedezésére. Miután ezen határozatát 1903-ban megújította, a Jókai Kör irodalmi szakosztálya Kapossy irányításával elvégezte a nagy feladatot. Amikor a kézirat nagyjából elkészült, dr. Fenyvessy Ferenc azt javasolta, hogy a monográfia fotóillusztrációkkal jelenjen meg. Az ezzel járó költségeket gróf Esterházy Móric vállalta magára. A kötet azonban illusztrációk nélkül jelent meg, mert a nyomtatás előkészítésekor kiderült, hogy a fényképekről készült klisék el-tűntek.

A kötet összeállítójának az is nehézséget okozott, hogy az irodalmi szakosztály által meghatározott 20 ív terjedelmet ne lépje túl. A monográfia minden igyekezet ellenére terjedelmesebb lett az előírtnál.⁶

Kapossy szűkszavú bevezetője keveset árul el a munkafolyamatról. Azt sem tudjuk, mikor tárgyalta a közgyűlés a javaslatot, s azt sem, kinek az ötlete volt a monográfia összeállítása. Mivel Kapossy előszava dátum nélküli, azt sem lehet megállapítani, hogy mikor készült el Pápa város első monográfiája. Az alábbiakban a részletek tisztázására, a mű keletkezéstörténetének feltárása és rövid értékelésére teszünk kísérletet. Mivel ebből az idő-

szakból a város iratai nem maradtak fenn, a korabeli sajtóközlemények és a Jókai Kör évkönyveinek feltárásával és feldolgozásával kaphatunk választ a feltett kérdésekre.⁷

A monográfia-tervezet és megvalósítása

A monográfia-terv önmagában nem volt újdonság, hiszen az 1890-es években minden magára valamit adó törvényhatóság arra törekedett, hogy az államalapítás millenniumát maradandó módon ünnepelje meg. Ennek egyik formája a megye- és városmonográfia elkészítése volt. A monográfia fogalmát azonban eléggé tágan értelmezték. A Pesti Napló például 1893-ban kéthetente *Magyarország városai* címmel „monográfia-sorozatot” indított, amelyben bemutatta a vidéki városokat. A pápai értelmiség egyes képviselői úgy látták, hogy a Pesti Napló népszerűségét növelte a sorozat, „mert már az eddigi monográfiák is közelebb hozták a városokat egymáshoz és az ország kevésbé ismert részeire is felhívták a figyelmet.”⁸

A Pápai Jókai Kör megalakulását (1893) követően egy komolyabb, szakértők bevonásával összeállított monográfiában gondolkodott.⁹ A helyi sajtó 1893 tavaszán a városi tanácsot a millennium méltó megünneplésére szólította fel. Ekkor még csak a lakosság régi óhajának teljesítéséről, a város jövőjét szolgáló vízvezeték- és csatornahálózat kiépítéséről volt szó.¹⁰ A Jókai Kör vezetősége hamarosan egy újabb ötlettel állt elő. Az egyesület igazgató-tanácsa 1894. február 10-én tartott ülésén határozta el a város monográfiájának millenniumra történő megírását. A Gold Lajos szerkesztette Pápai Független Ujság vezércikkében azt szorgalmazta, hogy a város mielőbb tűzze napirendre a monográfia ügyét. A rendelkezésre álló kevés idő miatt nem egyetlen szerző megbízását, hanem egy munkabizottság felállítását tartotta célravezetőnek. Úgy vélte, hogy Kis Ernő, aki évek óta a város történetével foglalkozik, írja meg a történeti fejezetet, a többit azonban „más szakavatott kezekre kell bízni, hogy a munka tökéletes legyen, s a millenniumra okvetlenül elkészüljön.”¹¹

A Jókai Kör igazgató-választmánya 1894. február 22-én dr. Kapossy Luciánt bízta meg a városhoz benyújtandó kérvény megírásával.¹² A Gyurátz Ferenc alelnök és dr. Kapossy Lucián főtitkár aláírásával február 22-én kelt indítvány a városi közgyűlést kérte fel, hogy a millenniumra írassa meg „Pápa városának egyetemes rajzát”, elkészítését bízta a Jókai Körre, amely az irodalmi szakosztály „szakképzett erőit” kérné fel egy-egy fejezet megírására, mert „egy ember egy monografiának szakszerű elkészítésére képtelen”. Az indítványban azt is megfogalmazták, hogy a 20 ívre terjedő kézirat kiadási költségei legfeljebb 300 forintot tesznek ki.¹³

Az egyesület igazgató-tanácsának 1894. április 15-én tartott ülésén Gyurátz Ferenc köri elnök bejelentette, hogy a város közgyűlése elfogadta a javaslatot és megszavazta a költségvetési támogatást.¹⁴ Az egyesület irodalmi szakosztálya 1894. november 8-án tartott ülésén, melyen Néger Ágoston apát-plébános elnökölt, harmadik napirendi pontként tárgyalták a monográfia ügyét. A város határozatát, mely szerint 200 forintot¹⁵ ad nyomtatási költségekre és ennek fejében 50 ingyenes példányra tart igényt, elfogadhatatlannak tartották. Úgy foglaltak állást, hogy a szakosztály a szerkesztést csak akkor vállalja, ha a város nagy oktáv nyomtatott ívenként legalább 30 forint tiszteletdíjat szavaz meg és a nyomdai költségeket is fedezi. A monográfiát 400 példányban gondolták kiadni, melyből 50 példányt a városnak adnak.¹⁶ A helyi sajtó vezércikkben gyakorolt nyomást a városvezetésre, hogy a december 15-i közgyűlésen jóváhagyják a kiadvány 900 forintos költségvetési támogatását. Érvként hozták fel, hogy a Veszprém vármegye 12.000 forintot, Győr városa 5000 forintot szavazott

meg a tervezett monográfia kiadására.¹⁷ A város és a kultúra viszonyát jól mutatja, hogy a közgyűlés heves vita után egyetlen szótöbbséggel és azzal a feltétellel fogadta el a javaslatot, hogy a 900 forintos támogatás ellenében a monográfia a „a város neve alatt jelenjék meg és annak tulajdona maradjon”.¹⁸ (1905-ben valóban a „Pápa város tulajdona” megjelöléssel látott napvilágot a kötet.)

A közgyűlési vita során olyan megnyilatkozások is elhangzottak, hogy a Jókai Kör nem jelent garanciát arra, hogy a monográfia el fog készülni. Egyesek szívesen láttak volna a monográfiáról előzetesen egy prospektust, amelyből kiderül számukra, hogy miről is van szó. A Pápai Lapok a helyi értelmiség megsértésének tekintette az ellenzéki kritikát, s leszögezte, hogy minden intelligens embernek tudni kell, mi a monográfia és mit tartalmaz. „Sehol a világon nem szokás a monografiát előbb megírni s bemutatni az illető városnak, hogy tetszik-e? hanem a város (vagy más jogi személy) megbíz valakit a mű megírásával s ha az a valaki elfogadja a megbízást, úgy elfogadja a felelősséget is munkájáért.”¹⁹

A Jókai Kör irodalmi szakosztálya 1895. március 26-án Harmos Zoltán elnökletével tartott ülésén dr. Kapossy Luciánt, a kör főtítkárát bízták meg a monográfia „főszerkesztésével”. Dr. Fenyvessy Ferenc indítványára kimondták, hogy a 20 nagy nyolcadrét ív terjedelmű mű díszesebbé tételére a város nevezetességeinek rajzaival és a szerzők arcképeivel illusztrálva fog megjelenni 1896 elején. Kapossy előterjesztette a monográfia tervezetét, amelyet változtatás nélkül elfogadtak. A mű szerkezetét a következőképpen képzelte el (zárójelben a szerző neve szerepel):²⁰

I. Természeti viszonyok.

1. Földrajzi viszonyok. (Mohácsi Pál)
2. Hegyrajz. (Mohácsi Pál)
3. Földtani viszonyok. (Mohácsi Pál)
4. Vizrajz. (Mohácsi Pál)
5. Éghajlati viszonyok. (Pethő Menyhért)
6. A város flórája és faunája. (Barcsi József)

II. Társadalmi viszonyok.

1. Helyrajz. (dr. Löwy László)
2. Néprajz. (Név nélkül)
 - a.) A népesség számviszonyai. (dr. Löwy László)
 - b.) Lakóházak, táplálkozás, viselet stb. (ifj. Martonfalvay Elek)
 - c.) Vagyoni állapot, keresetmód. (Harmos Zoltán)
 - d.) Szegényügy, humanisztikus intézmények. (Harmos Zoltán)
3. Szellemi műveltség. (Név nélkül)

Egyházügy:

- a.) R. kath. egyház története. (Néger Ágoston)
- b.) Ev. ref. egyház története. (Kis Gábor)
- c.) Ág. ev. egyház története. (Gyurátz Ferenc)
- d.) Izr. egyház története. (Schoor Ármin)

Tanügy:

- Összes elemi iskola. (Vargha József)
- Polgári leányiskola. (Nagy Gabriella)
- Ev. ref. főgimnázium. (Kis Ernő)
- Kath. algimnázium. (Bakonyvári Ildefonz)
- Főiskola és theologiai akadémia. (Kis Ernő)

Szakiskolák:

Földmives iskola és gazdasági telep. (Székely István)

Kereskedelmi és tanonciskola. (dr. Kapossy Lucián)

Iparos tanonc- és városi rajziskola. (Herz Dávid)

Irodalmi állapotok. (dr. Antal Géza)

Művelődési egyesületek. (Harmos Zoltán)

Zenészet. (Gáty Zoltán)

Színészet. (Körmendy Béla)

Könyvtárak. (Név nélkül)

A várkastély és műkincsei. (dr. Fenyvessy Ferenc)

4. Igazgatás (városi, megyei, állami, katonai hivatalok stb.) (Horváth Lajos)

Igazságügy. (Sült József)

5. Anyagi műveltség.

a.) Mezőgazdaság és állattenyésztés. (Fekete Pál)

b.) Szőlőművelés és gyümölcsstermelés. (P. Szabó Károly)

c.) Kereskedelem. (dr. Koritschner Lipót)

d.) Pénzügy. (dr. Koritschner Lipót)

6. Egészségügy.

Kórházak. (dr. Steiner József)

III. Történeti viszonyok.

1. Régészeti dolgok. (Kis Ernő)

2. A város beltörténete. (Kis Ernő)

3. A város kültörténete. (Kis Ernő)

4. Levéltárak. (Kis Ernő)

A főszerkesztő ezt követően megkezdte a szervezést. A szerzőkkel megbeszélte a feladatot és közölte az adott fejezet terjedelmét. Április elején azt is sikerült tisztázni, hogy a helyrajzi részt dr. Kövi József, a könyvtárak ismertetését Kis Ernő végzi.²¹ A kéziratok leadási határidejét 1895. október 31-ben adták meg.²² Úgy tűnt, minden megy a maga útján. December elején azonban kiderült, hogy eddig csak 14 személy adta le a kéziratot, 12 még nem készült el vele. Az irodalmi szakosztály december 9-i ülésén év végéig adott határidőt a hátralékok fölszámolására. Egyúttal Harmos Zoltán elnököt és dr. Kapossy Lucián titkárt bízta meg, hogy tárgyaljon a helybeli nyomdatulajdonosokkal, hogy mennyiért állítanak elő nagy 8-ad rét alakban, „garmond-betűkkel szedve” a munkát.²³

A Jókai Kör 1896. március 29-én tartott közgyűlésén Harmos Zoltán még arról beszélt, hogy a díszes monográfia szeptemberben meg fog jelenni.²⁴ Gróf Esterházy Móric ugyanis vállalta az illusztrációk (kb. 25 fotó) költségeit.²⁵ 1896 augusztusában már nyilvánvaló volt a késés, hiszen dr. Fenyvessy Ferenc egyesületi elnök nyilvánosan (de tapintatból nevek említése nélkül) felszólította a késlekedőket, hogy szeptember 15-ig küldjék be a kéziratokat.²⁶ November 15-én az egyesület igazgató-tanácsának ülésén bemutatták a kötet próba-fotográfiáit, melyek „általános tetszést” váltottak ki.²⁷

A nagy év azonban anélkül múlt el, hogy bármi történt volna. Kapossy 1897. évi titkári jelentésében az időhúzásnak sajátos módját választotta: azt javasolta, hogy a monográfia csak akkor jelenjen meg, ha két fontos tanintézet: a polgári leányiskola és az állami tanítóképző épülete és leírása is elkészül.²⁸ 1899-ben még mindig arról beszélt, hogy a két intézmény bemutatásával elkészülhet a „nagy részben kész munkálatok alapján a régóta várt monográfia.”²⁹

1900. április 28-án a Jókai Kör közgyűlésén dr. Löwy László azt javasolta, hogy az elvesztett kislék miatt képek nélkül adják ki a kéziratot. Ekkor döntöttek arról, hogy a meglévő kéziratokat kiegészítést végett visszaadják a szerzőknek, s a hiányzó fejezetek megírására megfelelő szakembereket kérnek fel.³⁰ A következő, 1901. május 12-én tartott közgyűlésen dr. Löwy újra napirendre tűzte a kérdést, s az egyesület felelősségét hangsúlyozva világított rá, hogy „a monográfia elkészítésével a kör becsülete van összekötve”. Fellépésének köszönhető, hogy megismételték a kézirat átdolgozására és kiegészítésére vonatkozó előző évi határozatot.³¹

A munkák annyira előrehaladtak, hogy dr. Kapossy Lucián 1902 nyarán a városhoz fordulhatott.³² A városi közgyűlés június 28-án tartott ülésén 21 képviselő jelenlétében tárgyalta a főszerkesztő kérelmét, s úgy döntött, hogy az 1894-ben megszavazott összeget (mostani értékben 1800 koronát) 1903. évi költségvetésében biztosítja a monográfia kiadására. Ennek fejében a város a monográfia tulajdonjogára és 500 példányra tartott igényt.³³

A monográfia megjelenését a Pápai Lapok 1905. január 1-i számában jelentette be, ami azt jelenti, hogy a kötet már 1904 végén elhagyta a pápai református Főiskolai Nyomdát.³⁴ A kiadás összes költsége 1723 korona 20 fillért tett ki, melyet a Jókai Kör 1905. évi költségvetésében számoltak el.³⁵ Bár jelentőségéhez mérten keveset írtak a kötetéről, fogadta-tása egyértelműen pozitív volt.³⁶

A mű a mérlegen

A város első monográfiája csoportmunka, felekezeten átívelő polgári összefogás eredménye, egyúttal a pápai értelmiség jelentős teljesítménye. A munkatársak felkérését, a munka összehangolását, a mű összeállítását *dr. Kapossy Lucián* végezte. Mivel 1894-ben a városhoz benyújtandó kérvényt is ő fogalmazta meg, bátran nevezhetjük a *monográfia kezdeményezőjének*, ahogy dr. Löwy Lászlót az egyesület élő lelkiismeretének.

Kapossy az előszóban 26 munkatárs nevét sorolta fel, akiknek többsége elkészítette a kijelölt téma feldolgozását. Ha a tervezetet összevetjük a monográfia írói névsorával, megállapíthatjuk, hogy ígéretét valamilyen oknál fogva nem teljesítette *Bakonyi Ildefon*z bencés tanár, *dr. Fenyvessy Ferenc* politikus, országgyűlési képviselő, *Horváth Lajos* pápai járási főszolgabíró (1905-ben már vármegyei aljegyző), *Néger Ágoston* római katolikus apátplébános, *Sült József* királyi közjegyző, *P. Szabó Károly* református gimnáziumi tanár és *Vargha József* tanító. (P. Szabó Károly és Vargha József 1895-ben elhunyt, Bakonyvárit – a katolikus gimnázium történetíróját³⁷ – 1896-ban Zalaapátiba helyezték át lelkésznek, dr. Fenyvessy Ferencet Veszprém megye főispánjának nevezték ki, így Veszprémbe tette át székhelyét és 1903-ban váratlanul elhunyt. A többieknek talán idejük, kedvük sem volt a kutatáshoz és az íráshoz.)

Az ő feladataikat mások végezték el, így végül Kapossy munkáját 31 fejezetíró segítette. Ezen túlmenően id. Martonfalvai Eleket kell megemlíteni, aki Kis Ernő munkáját kísérte figyelemmel s látta el őt tanácsokkal. A közreműködők közül *id. Martonfalvai Elek* nyugalmazott törvényszéki elnök, *Székelly István* földműves iskolai igazgató már nem érthették meg a munka megjelenését (meghaltak), *Wachsmann János* nyugalmazott uradalmi kasznár pedig elköltözött.

Mivel Néger helyére Kapossy nem talált megfelelő embert, a város legnagyobb felekezetének, a római katolikus közösségnek az egyháztörténete hiányzik a kötetből. E kiáltó hiány ösztönözte Kiss Istvánt a plébániatörténet megírására.³⁸

A monográfia a Kapossy által kidolgozott terv szerint készült, de szerkezetén változtatott, ami annak csak az előnyére vált. A mű a szerkesztő véleménye szerint „átkarolja az összes viszonyokat s összhangzatos képet nyújt” a városról. Szerkezetileg három nagy részre oszlik: az elsőben (*Természeti viszonyok*) a város földrajzi helyzetét, domborzati, földtani viszonyait, vízrajzát, éghajlatát, növény és állatvilágát taglalják a szerzők (Barcsi József református gimnáziumi tanár, Mohácsi Pál bencés gimnáziumi tanár, Pető Menyhért bencés gimnázium-igazgató és Wachsmann János uradalmi kasznár).

A második részben (*Történeti viszonyok*) a város történetét Kis Ernő református gimnáziumi tanár 20 fejezetben 1861-ig (valójában 1849-ig) mutatja be nagy vonalakban. E rész eredetileg a kötet végén lett volna, logikailag viszont itt a helye. A történeti rész egy oda nem illő fejezettel zárul, amely a pápai értelmiség Batthyány Lajos mártír miniszterelnök özvegyénél Dákán tett 1861-es hazafias látogatásáról szól.

A harmadik részben (*Helyrajzi és társadalmi viszonyok*) Pápa helyrajzát (külső rajzát, intézményeit, népességét, népeletét, vagyoni helyzetét, szegényügyét) és szellemi műveltségét (egyház történetét, tanintézetek, irodalmának, közművelődési egyesületeinek, színiügyének, könyvtárainak, zenei életének, közegészségügyének, gazdaságának, közigazgatásának) mutatják be.

E részben van a legtöbb közreműködő. Barthalos István ügyvéd a város helyrajzát, dr. Lőwy László orvos a népesedési viszonyokat, Harmos Zoltán adóhivatalnok a közművelődési egyesületeket, a szegényügyet és a vagyoni viszonyokat tárja elénk. (Harmos mellett Faragó János és Győri Gyula református gimnáziumi tanárok és Fürst Sándor aljárásbíró egy-egy egyesület bemutatását vállalta.) A kötet szerkesztője csak a legjelentősebbnek tartott 9 egyesület leírását tartotta fontosnak, holott a városban ennek a többszöröse működött. Ugyanígy bánt a könyvtárakkal, melyek közül csak a négy legnagyobbrol olvashatunk. Borsos István tanár a református főiskolai, Kis József tanár a bencés és ferences rendi könyvtárat és az Esterházyak magánkönyvtárát ismertette.

Az evangélikus egyház történetét Payr Sándor soproni teológiai tanár, a református egyházét Thury Etele pápai teológiai tanár, az izraelita hitközségét Schoor Ármin tanító változta. A tanügy fejezetben 11 tanintézetet a felkért pedagógusok (Herz Dávid izraelita rajztanár, a Jilek Ferenc katolikus tanító, Kis Ernő református gimnáziumi tanár, Nagy Gabriella állami polgári leányiskolai tanár, igazgató; Pető Menyhért bencés gimnázium-igazgató, Répay Dániel tanítóképzős tanár, Schoor Ármin izraelita tanító, Székely István földműves iskolai igazgató), továbbá Gyurátz Ferenc evangélikus lelkész, dunántúli püspök mutatták be.

A városi kereskedelmi tanonciskola szerzőjét nem tüntették fel a kötet elején elhelyezett tartalomjegyzékben, de a tervezet szerint ennek történetét Kapossy Luciának kellett megírnia (Kapossy az előszón kívül ezzel az írással szerepel a kötetben). Pápa irodalomtörténetét dr. Antal Géza református teológiai tanár; színészetét Körmendy Béla ügyvéd, a Pápai lapok szerkesztője; zenéjét Gáty Zoltán református nőnevelő intézeti zenetanár ismertette. A Könyvtárak címszó alatt Borsos István tanár a református nagykönyvtárról, Kis József a másik három könyvtárról írt.

A város mezőgazdaságát Fekete Pál földműves iskolai tanár, földműves iskolájának gazdálkodását Székely István (iskola-igazgató), iparát dr. Hirsch Vilmos izraelita ügyvéd, kereskedelmi-pénzügyi viszonyait dr. Koritschoner Lipót izraelita ügyvéd, kórházait dr. Steiner József izraelita orvos, közegészségügyét dr. Lőwy László izraelita orvos mutatta be. A legutolsó írás – Kis Ernő munkája – a város címerével és színeivel foglalkozik.

A három rész egymáshoz viszonyított aránya pontosan kifejezi a monográfia jellegét: a 364 oldalas kötet terjedelmének a természetrajzi rész 10%-át, a történeti 22%-át, a helyrajzi-társadalmi viszonyokat bemutató rész 68%-át teszi ki. A monográfia összeállítója tehát elsősorban a *jelenkori viszonyok bemutatását* tartotta szem előtt.

Kis Ernő bizonyára módosíthatta volna az arányokat, ha nem epizódszerű, egymáshoz csak lazán kapcsolódó (főként hadtörténeti) fejezeteket ír, hanem összefüggő várostörténetet. Erre azonban nem volt képes. Maga azzal mentegetőzött, hogy bár hosszú ideje foglalkozik a város múltjának kutatásával, Esztergom, Kassa, Pozsony és Székesfehérvár városokhoz viszonyítva mégis „sovány lesz” Pápa története. Ezt azzal indokolta, hogy az országos eseményeknek csak ritkán hatottak a városra, békés, csendes időkben „városunkról sem tudunk semmit, ez évekből városunknak nincs történelme”.³⁹ Szerencsére a jelenkori egyházi, intézményi, egyesületi leírások a történeti előzményeket is bemutatják, így bizonyos fókig kiegészítik a köztörténeti fejezetet és ezzel csökkentik a mai olvasó hiányérzetét. A kortársi olvasók valószínűleg megelégedtek azzal a történeti tudással, amelyet a tudós tanár nyújtott számukra. Kis Ernő a történeti irodalomból, kiadott történeti forrásokból és a városi, Veszprém vármegyei levéltárból, valamint az ipartestületnél őrzött céhes iratokból merítette ismereteit. Az 1848/49-es szabadságharc helyi történetének feltárásához kiterjedt levelezést folytatott a még élő volt honvédtisztekkel, hogy az iházi ütközetet rekonstruálni tudja. (Ez az esemény csak áttételesen várostörténeti téma.) Az Esterházy-uradalom, illetve a Magyar Országos Levéltár anyagát nem kutatta.

A *jelenközpontú városleírás* a kötet erőssége, s ezzel magyarázható, hogy az utókor is oly becsben tartotta. A várostörténeti kutatók már megjelenését követően felhasználták.⁴⁰ Kis Ernő vázlatos történetét is kiegészítették, így a két világháború között már megbízható várostörténet állt az olvasók rendelkezésére.⁴¹ Ettől kezdve megváltozott a Kapossy-kötet *olvasásmódja*. A kutatók egyre inkább mint *forrást*, a *kiegyezés kori város történeti lenyomatát* kezdték felhasználni.

A hosszú évtizedeken át szűk körben ismeretes kötetet a Jókai Mór Városi Könyvtár 1989-ben reprintben kiadta. Az újrafelfedezés örömét azonban hamarosan háttérbe szorította a történeti monográfia funkcióját betöltő tanulmánykötet megjelenése, amely 1975-ig mutatta be a város történetét.⁴² Az azóta eltelt időszakban számos levéltári kutatáson alapuló tanulmány, monográfia jelent meg, amely a várostörténeti kutatás új virágkorát jelzi.⁴³

RÖVIDÍTÉSEK

DREL	=	Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára
PFU	=	Pápai Független Ujság
PH	=	Pápai Hírlap
PK	=	Pápai Közlöny
PL	=	Pápai Lapok
PV	=	Pápa és Vidéke
VeML PL	=	Veszprém Megyei Levéltár Pápai Levéltára

IRODALOM

- ÁLDÁSY 1896 = Á. A. [Áldásy Antal]: Győr, Monographia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével. Első könyv. I. A régi Győr 1848-ig. II. Győr 1848–49-ben. Írta Szávay Gyula. Győr, 1896. = Sz 30 (1896) 10. füzet [1896. december 15.], 926–927.
- BÁCSKAI 2003 = BÁCSKAI Vera: Várostartörténet. = Bevezetés a társadalomtörténetbe. Szerk.: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József. Bp., 2003. 247–257. (Osiris Tankönyvek)
- BAKONYVÁRI 1898 = BAKONYVÁRI Ildefonz: A pápai kath. gymnasium története a pálosok idejében. Pápa, 1898.
- BONTZ 1896 = BONTZ József: Keszthely város monográfiája. Keszthely, 1896.
- ÉVKÖNYV I–XII. = A Pápai Jókai-kör Évkönyve ... évről. I–XII. Pápa, 1895–1906. [Az első évkönyv az 1893–1894., a XII. az 1905–1906. közművelődési évről jelent meg. Az I–XI. kötetet dr. Kapossy Lucián, a XII. kötetet dr. Kőrös Endre szerkesztette.]
- GAÁL 1987 = GAÁL Zoltán: Életpályák – életművek. Győr, 1987.
- GUNST 2000 = GUNST Péter: A magyar történetírás története. Debrecen, 2000. (Történelmi Kéziratgyűjtemény)
- HARMATH–KATSÁNYI 1984 = HARMATH István – KATSÁNYI Sándor: Veszprém megye irodalmi hagyományai. Negyedik, bővített kiadás. Veszprém, 1984. (Horizont Közművelődési Kiskönyvtár 10.)
- HORVÁTH–TÓTH 1936 = HORVÁTH Elek–TÓTH Endre: Pápa megyei város múltja, jelene és jövője. Pápa, 1936.
- HUDI 2011 = A pápai várostörténeti kutatás és forráskiadás múltjából. = PETRIK Iván (szerk.): Memoriae commendamus. Emlékezetül adjuk. Válogatás Pápa város történetének forrásaiból. Pápa, 2010.
- HUSZÁR 1993 = HUSZÁR János (szerk.): A pápai Jókai Kör emlékkönyve 1893–1993. Pápa, 1993. (A Jókai Kör Kiadványa 1.)
- KAPOSSY 1905 = KAPOSSY Lucián (összeáll.): Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905.
- KISS 1908 = KISS István: A pápai plébánia története. Veszprém, 1908.
- KUBINYI 1994 = KUBINYI András (főszerk.): Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Pápa, 1994.
- NÁDASDY 1988 = NÁDASDY Lajos: Fejezetek a Pápai Református Nőnevelő Intézet történetéből. Pápa, 1988.
- TÓTH 2004 = TÓTH Béla: Emlékezzél meg az egész útról. [A pápai evangélikus gyülekezet és a Veszprémi Evangélikus Egyházmegye története.] Pápa, 2004.
- TRÓCSÁNYI 1981 = TRÓCSÁNYI Zsolt (szerk.): A pápai kollégium története. Bp., 1981.
- TUNGLI 1997 = TUNGLI Gyula (főszerk.): Pápai pedagógus lexikon. Pápa, 1997.
- VARGA 1998 = VARGA Béla (főszerk.): Veszprém megyei életrajzi lexikon. Veszprém, 1998.
- ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított és bővített kiadás. Szerk.: Ladányi Sándor. Bp., 1977.

JEGYZETEK

¹ A tudományos történetírás kialakulásáról, intézményesedéséről: GUNST 2000. 197–224.

² BÁCSKAI 2003. 244.

³ GUNST 2000. 223.

⁴ KAPOSSY 1905. Kapossy a *monográfia* helyett a *monografia*, Kiss István a *monographia* szót használja. KISS 1908. 7.

⁵ KAPOSSY 1905. III.

⁶ KAPOSSY 1905. IV.

⁷ A személyek azonosításához a helyi sajtó mellett a következő műveket használtuk fel: GAÁL 1987., HARMATH–KATSÁNYI 1984., HUSZÁR 1993., KISS 1908., NÁDASDY 1988., TÓTH 2004., TRÓCSÁNYI 1981., TUNGLI 1997., VARGA 1998., ZOVÁNYI 1977.

NYI 1981., TUNGLI 1997., VARGA 1998., ZOVÁNYI 1977. A sajtóban megjelent írások címét eredeti helyesírással, az idézeteket mai helyesírással közöljük. A személynevek írásmódját egységesítettük. A Főiskolai Nyomda hiányosan fennmaradt iratai közt a monográfiára vonatkozó adatot nem találtunk. DREL I. 13. A Pápai Református Főiskolai Nyomda iratai (1830–1941). A város közgyűlési jegyzőkönyvei a kérdéses évekből hiányoznak: VeML PL V. 2. a. Pápa város jegyzőkönyvei 1732–1950.

⁸ A tűzhely körül. = PL 20 (1893) 40. sz. (október 1.) 180.

⁹ HUSZÁR 1993. 10–11. A Jókai Kör jubileumi évkönyve szerint a monográfia azért nem jelent meg időben (1896-ban), mert a város vezetői „nem voltak hajlandók a szükséges fedezetet biztosítani.”

¹⁰ Pápa és a Millennium. = PK 3 (1893) 17. (április 23.) 1–2.

¹¹ Városunk monografiája. = PFU 2 (1894) 7. sz. (február 18.) 1–2. Meglepő, hogy Kapossy a Jókai Kör 1895. február 24-i közgyűlésén az 1893. és 1894. évről tartott titkári beszámolójában nem tartotta fontosnak megemlíteni a monográfia ügyét. ÉVKÖNYV I. 1895. 9–20.

¹² A Jókai-kör... = PFU 2 (1894) 8. sz. (február 25.) 5.

¹³ Pápa város monografiája. = PL 21 (1894) 9. sz. (március 4.) 36. – Az egyszerűs, fotókkal és térképpel illusztrált színvonalas monográfiára példa Keszthely története, amely a millennium helyi ünnepségét is megörökítette. Vö. BONTZ 1896.

¹⁴ A Jókai-kör igazgató-tanácsának ülése. = PL 21 (1894) 15. sz. (április 15.) 63.

¹⁵ Ez nyilván sajtóhiba, hiszen a város előzőleg 300 forintról döntött.

¹⁶ A Jókai-kör irodalmi szakosztálya. = PL 21 (1894) 45. sz. (november 11.) 186–187.

¹⁷ Pápa város monografiája. = PL 21 (1894) 50. sz. (december 16.) 205. – Veszprém vármegye monografiája nem készült el. A Szávay Gyula által írt győri monográfia első kötetét a kritika kedvezően fogadta. Vö. ÁLDÁSY 1896. 926–927.

¹⁸ Városi közgyűlés. = PL 21 (1894) 50. sz. (december 16.) 207.

¹⁹ Pápa város monografiája. = PL 21 (1894) 51. sz. (december 23.) 209–210.

²⁰ Pápa város monografiája. A mű beosztása és írói. = PL 22 (1895) 14. sz. (március 31.) 1–2.

²¹ Városunk monografiája. = PL 22 (1895) 13. sz. (április 7.) 5.

²² A város monográfia... = PL 22 (1895) 37. sz. (szeptember 8.) 4.

²³ Pápa város monografiája. = PL 22 (1895) 51. sz. (december 15.) 5. A *garmond* a nyomdatechnikai szóhasználatban 10 pontos betűnagyságot jelent.

²⁴ A „Jókai-kör” nagygyűlése. = PL 23 (1896) 14. sz. (április 5.) 3–4.

²⁵ Városunk Maecenasa. = PL 23 (1896) 12. sz. (március 22.) 5.

²⁶ Nyilvános kérelem és felszólítás. = PL 23 (1896) 32. sz. (augusztus 9.) 5.

²⁷ A Jókai-kör... = PL 23 (1896) 47. sz. (november 22.) 4.

²⁸ A „Jókai-kör” közgyűlése. = PL 24 (1897) 14. sz. (április 4.) 2–4., ÉVKÖNYV V. 1899. 17.

²⁹ A Jókai-kör közgyűlése. = PL 26 (1899) 18. sz. (április 30.) 2–3. – Kapossy 1898/99. évi jelentésében már azt írta, hog az épületek már „túl vannak a megvalósulás küszöbén, remélhetjük, hogy megvalósulhat a már kész terv s [a] nagyrészbén kész munkálatok alapján a régóta várt monografia.” ÉVKÖNYV V. 1899. 17.

³⁰ Fenyvessy Ferenc – diszelnök. A Jókai-kör közgyűlése. = PL 27 (1900) 18. sz. (május 6.) 2–3. – Kapossy 1899–1900. évi titkári beszámolójából kiderül, hogy Löwy arra hívta fel a figyelmet, hogy a kézirat kiadására az egyesület „kötelezettséget vállalt”, ezért hiányosan is meg kell jelentetni. Kapossy viszont amellet érvelt, hogy így „kiadni bűn volna”, ezért az elavult részek kiegészítésére és az el nem készült fejezetek megírására van szükség. A hozzászólók is őt támogatták. ÉVKÖNYV VI. 1900. 8–9.

³¹ A Jókai-kör diszközgyűlése. Fenyvessy Ferenc arcképének leleplezése. = PL 28 (1901) 20. sz. (május 19.) 3–4., ÉVKÖNYV VII. 1901. 22. Az évkönyv „becsületről” nem beszél, csak arról, hogy az irodalmi szakosztály a főtitkárt bízta meg a hiányosságok felszámolásával. Az ismétlés azt mutatja, hogy egy év alatt nem történt érdemi változás.

³² A Jókai Kör 1902. április 20-án tartott közgyűlésén dr. Löwy László a mű májusban történő kinyomtatását indítványozta. Javaslatát az igazgatósághoz tették át. ÉVKÖNYV VIII. 1902. 8.

³³ Városi közgyűlés. = PK 12 (1902) 26. sz. (június 29.) 3. A közgyűlésen az egyik képviselő kijelentette,

hogy „olyasmíért, amit nem lát és nem olvas előre, nem fizet”, de aztán mégis belenyugodott a döntésbe. Friczi [Pollatsek Frigyes]: Karcolat a mult hétről. Uo. 4.

³⁴ Pápa város monografiája. = PL 32 (1905) 1. sz. 5. „*Pápa város egyetemes leírása* címen a Jókai-kör kiadásában és dr. Kapossy Lucián Jókai-köri főtítkár szerkesztésében megjelent. A nagyszabású munkáról, melynek szerkesztési és kiállítási költségeit a város fedezte, legközelebb részletesen fogunk írni.” – A beíért recenzió azonban valamilyen okból nem készült el.

³⁵ Az 1906. június 24-én tartott egyesületi közgyűlésen fogadták el az egyesület 1905. évi pénztári számadását és 1906. évi költségelőirányzatát. ÉVKÖNYV XII. 1906. 4. – *Személyes okokat* sejtethetünk amögött, hogy az *évkönyv meg sem említi a monográfia megjelenését*. Kapossy 1905. október 22-i közgyűlési titkári beszámolója éppúgy hallgat a nagy eseményről, mint az új titkár, dr. Kőrös Endre 1906. június 24-én tartott beszámolója.

³⁶ – o –: Pápa város egyetemes leírása. = PK 15 (1905) 2. sz. (január 8.) 3. „Egy bennünket nagyon közelről érdeklő munka hagyta el a napokban a sajtót: Pápa város egyetemes leírása...” A könyvismertetés összegzése: „A legőszintébb elismerés illeti meg az összes munkatársakat, élükön dr. Kapossy Luciánnal, s tudjuk, hogy ezt az elismerést egyetlen elfogulatlan olvasó sem fogja megtagadni tőlük.”

³⁷ BAKONYVÁRI 1898.

³⁸ KISS 1908. 7–8.

³⁹ KAPOSSY 1905. 36.

⁴⁰ Kiss István színvonalas plébániatörténetében a monográfiára többször hivatkozik, tévedéseit kiigazítja, Thury Etele történelemszemléletét, történetírói módszereit pedig keményen bírálja. Megjelenési idejét azonban rosszul adja meg (1906). Vö. KISS 1908. 9., 16., 22–23., 26., 28–29., 34., 49., 70., 88., 92., 103. Kiss egyik tévedését a Kapossy-kötet is fölhasználó későbbi várostörténet igazította ki. HORVÁTH–TÓTH 1936. 37.

⁴¹ HORVÁTH–TÓTH 1936.

⁴² KUBINYI 1994.

⁴³ A várostörténeti irodalomról: HUDI 2010. 7–19.

Egy különös várostrom krónikája

A Hadtörténeti Közlemények 1936. évi 2. számában Tóth Sándor László történésznek kitűnő cikke jelent meg a kanizsai várostromról és a város közelében vívott csatáról, melyre 1600 őszen került sor. Ebben a tanulmányban szó van arról is, hogy több száz Pápáról szökött vallon harcolt ekkor keményen a török oldalán. Hogyan kerültek a Habsburgok pápai zsoldosai a kanizsai török táborba? – teszi fel a kérdést az olvasó teljes joggal.

Nemcsak Tóth Sándor László cikkében kapunk erre választ, hanem számos kortárs művében is. Elsősorban Istvánffy Miklós: Magyarország története című munkájára, Illésházy megfelelő írásaira kell hivatkoznom. Török oldalról Pecsevi Ibrahim és Kjátib Cselebi foglalkozik ezzel az eseménnyel.

A helytörténész Kis Ernő tanár, az 1531-ben alapított híres pápai kollégium igazgatója, aki tanulmányában nemcsak történelmi forrásokra támaszkodott, hanem Wathay Ferencnek, a jeles végvári vitéznek, költőnek és emlékiratírónak a naplóját is felhasználta, így alkotott olvasmányos, izgalmas, remek krónikát elsősorban saját városának lakói számára.¹

Az eset megértéséhez tudni kell, hogy 1600-ban már kilencedik éve folyt a törökök ellen az úgynevezett tizenöt éves háború, s ez a végsőkéig kimerítette a bécsi hadikincstárat. Hónapokig, sokszor évekig nem tudták fizetni a zsoldot, éhezésre, nélkülözésre ítélve ezzel a többnyire családos katonákat és hozzátartozóikat. Ez történt Pápán is, ahol a francia nyelvet beszélő vallon zsoldosok az éhezést megunva 1600. június 1-jén fellázadtak. Első tennivalójuk volt lefegyverezni és elfogni az őrség mit sem sejtő magyar és német tisztjeit Maróthy Mihály kapitánnyal együtt. Ezekről az eseményekről Kis Ernő a következőket írta a „Pápa város egyetemes leírása” című városi monográfiában:

„...a francia zsoldosok, mihelyt a tanácsházban együtt kapott tiszteket elzárván, az őrségre siettek, s mivel azon a napon éppen a német őrségen volt az őrszolgálat sora, azokat őrhelyeiken meglepvn, lefegyverezték, s ez idő óta a város kapuihoz s őrhelyeire csupán maguk közül helyeztek őrcsapatokat, s hogy zendülésük teljes legyen, a lefegyverzett magyar és német őrség ruháit, fegyvereit és lovait maguk között elosztották, sőt azok nejeit és lányait is rabszolgáikká tették. Néhányan meg úgy gondolkodtak, hogy úgylis a török lesz ezután az ő legjobb barátjuk, maguk is török módra rendezték be életük módját. Legjobban megörültek e furcsa világnak a várban fogva volt törökök, mert ezek börtöneit most a franciák megnyitván, mint legjobb barátaikat küldték őket Székesfehérvárra... azon izenettel, hogy, ha a pasa elmaradt zsoldjukat kifizeti, Pápát neki kezére adják.”²

Csak idő kérdése volt, hogy ezekről az eseményekről Bécs is értesüljön. a szállongó kósza híreknek először nem akartak hitelt adni, de mikor két tisztnek is sikerült megszöknie a vallonok fogságából, meggyőződtek arról, hogy a lázadás híre valóság. Az egyik szökevény Wathay Ferenc hadnagy, a későbbi fehérvári vicekapitány volt. Nagy bátorsággal kitört abból a Fő téri házból, ahol szoros őrizet alatt tartották. A sötét utcákon rohanva elju-

tott a nyugati bástyáig. Itt már csak a palánk és a várak állta az útját. Megmenekülése utolsó mozzanatairól emlékirataiban ódon hangzású szavakkal így emlékezik meg:

„Mindenfelől az sok strasa körüllem, rászánom magam, holott sem kötelem, semmi nem lévén lassan kihágván az palánk kötőfaja végére ki Ugrom az Árokban. Az holott bizoniara cziak meg nem halek, és Ezekben vevek az Eörseök, és míg az mas árkon fell maszek, adig Annian futanak oda, hofi az sürün valo hozam lövestül az mel granat dolman kurta rajtam vala, ket helen altal menven az globis, megis magam meg nem sebesülek, az en megvalto Cristusom gondgia viselete altal.”³

Miután átjutott a széles árkon, s a leadott lövések is célt tévesztettek, az éj leple alatt sikerült egerutat nyernie. Marcaltóg meg sem állt. Itt a kovácműhelyben megszabadult bilincseitől, s máris ment hírt adni a Pápan történt eseményekről.

A bécsi haditanács június második felében intézkedéseket foganatosított. Adolf Schwarzenberg generálist, a győri főkapitányt jelentős katonai erővel a vár alá vezényelte. Az ostromló sereg parancsnoka megegyezésre törekedett.

„...25 lovast oly üzenettel küldött be a várba, hogy a zsoldosok teljes bünbocsánaton kívül zsoldjuk kifizetését nyerik, ha tíz nap alatt a császár hűségére visszatérnek. Rövid válasz volt a zendülők felelete, az ugyanis, hogy már késő.”⁴

A következőkben II. Rudolf német-római császár, aki I. Rudolf néven volt Magyarország királya, maga próbálkozott békés megoldással.

„Ujabb követ jön a zendülökhöz, a császár követe, Petz, utasítása szerint már a napot is kítüzi, amelyen az elmaradt zsoldot is kifizetik, de meghallgatásra ez sem talál. Most már nem kell a császár pénze nekik, nem uruk többé a császár; kimennek országából, s arra kéri Achmet pasát, adasson melléjük török csapatot, melynek fedezete alatt eljuthassanak a tengerig, hogy majd más országban ismét zsoldba állhassanak, ahol rendesebben kiadják fizetésüket, mint Pápan.”⁵

Ezután nem maradt hátra más, mint megkezdeni az ostromot. Először a Tüzes-malom mellett próbálkoztak a győri főkapitány emberei éjszakai támadással:

„Június 25-én éjjel közel a vár fala alá küldi hadait, de a vallonok megtudták Schwarzenberg szándékát, és a ...malomhoz 300 főnyi őrséget rejtettek el, s midőn Schwarzenberg hadai a legszebb reménnyel odalopódtak a vár alá, ezek a malom mögül hátukba kerültek, s a támadás zajára a várbeliek is a kapukon kirohanva Schwarzenberg hadait rövid harc után visszaszorították.”⁶

Ezután folyt tovább az ostrom, mely jó ideig nem járt eredménnyel. Miután a császáriak tudták, hogy a városban egyre kevesebb az élelem, a kiéheztetéshez folyamodtak.

„Szűkebbre vonták az ostromgyűrűt és vártak. Csak a tó által határolt keleti oldal maradt őrizetlen. Tudták ezt a lázadók is. Kedvező volt számukra, hogy a forró nyárban a Szélesviznek nevezett tó félig kiszáradt, helyenként mocsaras, nádas rengeteggé változott. Ezen keresztül szalmából, deszkából utat készítettek, s augusztus 10-én éjszaka családtagjaikkal együtt kilopakodtak a várból”

Az ostromlók, miután a menekülésükről értesültek, lovasságukkal utánuk eredtek, s Városlódnél, a Nagy Lajos által létesített karthausi kolostor romjainál utolérték őket. Akik az itt kialakuló véres ütközetben nem estek el, azok a Bakony rengetegébe húzódtak, majd Fehérvárra menekülve török szolgálatba szegődtek. A létszámuk 300–600 fő lehetett. Ezek a vallonok nem egészen egy hónap múlva már Nagykanizsánál harcoltak igen elszántan a törökök oldalán, akik a felmentő seregre csapást mérve elfoglalták a magyar végvárrendszernek ezt a fontos pontját.⁷

És mi lett annak a 90 vallonnak a sorsa, akik a városlódi összecsapásnál fogságba estek?
„...némelyeket forgó malomkerekekre kötöttek, másokat szalmába csavarva megsütöttek, voltak, akiket úgy korbácsoltak agyon, másokat kutyákkal tépettek szét, némelyeket nyakig földbe ásva lőttek agyon, mások ugyanígy, de az éhségtől megkínózva veszték el.”

Mi lett a tisztekkel? Erre is választ ad a pápai helytörténész, Kis Ernő tanulmánya:

„A főbb bűnösöket Bécsbe szállították, s közülük Schakunay Lőrincet a vár udvarán felnégyeltetvén, testét négy utcavégre tűzték ki, Balde János hadnagyot, Benge Mihályt és Revel Hissán őrnagyot a Thabor, Stubenthor és Landrassé téren karóba húzták, de la Visson, de la Thoa hadnagyokat, Mayr János tábori sebész, Larancs Jánost, Bannes Mihályt és Muglier Claudit jobb karjuk levágására ítélték, s azután kettesével a Grabenen, Neu-Markt és Hoch-Markt téren kivégezték.”⁸

Aki kivégzési jelenetet lát a Pápa váráról készült egykori metszeteken, az gondoljon arra, hogy ezek az ábrázolások valamikor a vallonlázadást, s az azt követő megtorlást voltak hivatva hírül adni 1600-ban a Habsburg birodalomban és Európában.

JEGYZETEK

¹ Pápa város egyetemes leírás. Összeállította: KAPOSSY Lucián. A Főiskolai Könyvnyomda betűivel. 1905. Pápa. KIS Ernő: A várórség fellázadása 1600-ban. 55–62. o.

² uo. 58. o.

³ uo. 59. o.

⁴ uo. 60. o.

⁵ uo. 60. o.

⁶ uo. 60. o.

⁷ uo. 61. o.

⁸ uo. 62. o.

Életszilánkok

(feleslegesek-e a „felesleges” holmik?)

Kati barátnóm azt mondja, hogy az ünnepek előtti nagy rámolásban és takarításban jött rá, hogy ő még nagyobb gyűjtő, mint a szülei voltak. Fiatalkorában minden réginek látszó dolgot ki akart hajítani velük, ezért az anyja gyakran korholta, s elmondta, hogy ez, meg az, meg amaz, – az általa feleslegesnek gondolt tárgy, eszköz, papír – miért oly fontos nekik.

Most meg arra jött rá, hogy ő még jobban gyűjtögeti a régi emlékeket, mint szülei hajdanán. A hálószobában az ajtó felett a nagyszülei rézkeresztje, rajta a megfeszített Krisztussal. Ezt karácsony előtt mindig ki kell szidolozni éppúgy, mint a réz gyertyatartót. Az egyik polcon, szintén a nagymamától örökölt porcelán szentek: Szent Antal, Szent Cirill, Szent Teréz, meg egy-két boldog arcú, névtelen angyal. Gyermekkorában gyönyörködte a szobrocskákat a szekrény tetején, később pedig ő törölgette le róluk a port. Meszeléskor, egy évben egyszer, pedig meg is fürdette a szenteket. A nagymama kérte rá. A nagymama a szobrocskákra sohasem mondta, hogy porfogók, más csecsebecsére annál inkább.

Az emlékezés után Kati barátnóm visszatért a „felesleges” holmik felsorolásához. Nézd a konyhaszekrény tetején szintén a nagyszülőktől való városlódi majolika készletből két fél-tve őrzött darab. Csak kettő, egy bögre, meg egy tál, mert a többi mind megégett, megfelekedett, szétpattant, mikor a háború alatt leégett a pajta. Az étkezésletet oda rejtették a szalma közé, a folyamatosan rekviráló katonák elöl. 1945 márciusában, már majdnem a háború végén égett meg az edények. Könyvek, vázák, hímzett, horgolt terítők serege szintén a családjától való. Némelyik foszlik, mállik. Vasalásukat, hogy újabb károsodás ne érje, csak óvatosan, vizes zsebkendő ráterítésével lehet biztonságosan megoldani. Aztán még nem beszéltem a fényképek halmazáról, apám kitüntetéseiről, igazolványairól, régi jogosítványáról, mondja a barátnóm.

Persze vannak frissebb relikviák is, a gyermekei néhány általános iskolai füzete, főként az alsó tagozatból. A csúzli, meg a néptáncoláshoz lekérgezett, faragott bot, az első repülőgép-makettek, a papír hadihajók. Ezek olyan kedves, szeretnivaló, igyekezettel teli tárgyak. De megőrizte Kati barátnóm a gimnáziumi kémia röpdolgozatok egyikét is, melyre azt írta a tanár a csillagos 5-ös mellé, hogy „a 2., 4., 5., kérdésre nem volt feladat a mélyebb kifejtés. Köszönöm!” Hát hogyne tenne el az ember ilyenekből néhányat. Igaz, azt sem tudja hova, mert rakosgatja a többi papírokkal, az óvodáskori szíves könyvjelzővel, meg az anyák napjára hajtogatott tulipánnal együtt. De néha előkerülnek valahonnan megörvendezetteti a lelket.

A másféle papír emlékekről, okmányokról, keresztlevelekről, anyakönyvi kivonatokról, régi imakönyvekről ne is beszéljünk. Ez utóbbiakban vannak feljegyezve, hogy mikor születtek és hunytak el a nagyszülők, dédsülők. No ez utóbbi adatörzés rendkívül fontos, mert

Kati barátnőm azt tapasztalta pedagógus lévén, hogy a gyerekek nagy része azt sem tudja, hogy mikor születtek a szülei, nemhogy azt, hogy mikor a nagyszülei. Pedig a család, a nagyszülők felé való odafigyelés rendkívül lényeges.

Egy felmérés szerint csak minden századik honfitársunk tudja felsorolni két generáción át a felmenői nevét, születési és elhunytának évét. Pedig reneszánszát éli a családfa-kutatás, ami valljuk be dicsérendő dolog, még akkor is, ha némely esetben csak a nemesi múlt megkeresése motiválja a kutatót. Származásunk, családunk múltjának ismerete erőt ad. Példát lehet meríteni az előtünk járók kitartásából, okulni hibáikból, úgy, hogy a múltba tekintéssel a jövőbe nézzünk.

Tisztelt Elnök Úr! Kedves Bándi Laci!

Megtisztelő számomra, hogy részt vehetek a Te köszöntő kötetedben. A felhívás azt tartalmazta, hogy olyan anyagot adjunk, küldjünk, ami a saját munkásságunkra jellemző. Örömmel mondtad egyszer, hogy szereted írásaimban a sajtókutatásokat. Most ebből nyújtok egy kis csokrot Neked.

Lássuk hát, mely korban születél, milyen hangulat, milyen életszemlélet, napi gond uralta a közéletet, s így nyomta rá kitörölhetetlen bélyegét a „kisember” mindennapjaira. Háború dúlt, a II. világháború kellős közepén hordott szíve alatt Édesanyád, Szánthó Erzsébet. Külön szerencse, hogy a sok háborús izgalom, félelem közepette erős idegzettel, kiegyensúlyozott emberként jöhettél világra, s tevékenyen élhettél. Az anyák csodálatosak!

Ami Hajós, a szülőhelyed környékén történt, ugyanaz határozta meg itt is az emberek életét, e megyében, szűkebben a devecseri járásban. E vidékre, Bódéra, a családokat, Édesapád Bándi Jenő jegyzői állásból történő elcsapása után, kisiskolásként kerültél.

Belelapoztam az 1927-ben alapított, a járás életét is rögzítő „Devecseri Ujság” korabeli számaiba.

Devecseri Ujság, 1942. április 25.

Becsülettel élni és vitézül meghalni – Járási vitézi értekezlet

Április 19-én vasárnap tartották a járási vitézei Devecserben értekezletüket. (...) A Vitézi Rend tagjainak feladata, hogy úgy maguk, mint családjaik leszármazóival, a vitézi várományosokkal egy erős, hatalmas, fajmagyar, keresztény erkölcsű, békében bölcs és dolgos, háborúban erős és hazához mindenkor és minden körülmények között hű, nemzetfenntartó, a magyar társadalmat erősítő szervezetet képezzenek. Vitéz Takách Jenő felhívására az értekezlet egy perces néma felállással emlékezett meg az elhunyt vitéz bajtársáról. Figyelmeztette a bajtársakat, hogy az eljövendő nehéz időkben elsősorban a vitézek kötelessége újból példát mutatni. Kint a harctéren hősiességükkel, a hátszágban pedig a rend, a nyugalom és a fegyelem fenntartásával és példaadásával. (...)

Devecseri „Somló-mozgó” műsora Április 25-én szombaton fél 9 órakor és április 26-án vasárnap fél 4, 6 és fél 9 órakor Legmulatságosabb magyar vígjáték film! Gyorsan pergő karrier történet egy kislányról, aki tüzön-vizen harcol, záptojásokon, Anna-bálon és szerelmen át keresztül viszi akaratát... „Édes ellenfél” Fősz: Szeleczky Zita, Hajmássy Miklós, Kiss Manyi, Latabár Kálmán, Maly Gerő, Somlay Artúr. Magyar. Ufa és Luce híradók! A legújabb harctéri felvételekkel. Április 28-án kedden és 29-én szerdán 6 és fél 9 órakor. Kivételesen mindkét nap. Lebilincselő, megkapó történet! A hit és szeretet csodás története!

„Páris vadonában”, (Isten nevében) Fősz: Francois Rozet, Delmont, Georges Rollin. Legközelebbi műsor: „Buvárhajók nyugatra”.

Devecseri Ujság, 1942. május 2.

Ujra megállapították a finomliszt fejadagot. A közellátási miniszter rendeletet adott ki a finomliszt- fejadagok megállapításáról. A rendelet a finomliszt-fejadagot akként állapítja meg, hogy az eddigi személyenkénti 50 dekagramm kiszolgáltató finomliszt helyett szelvényenként 40 dekagramm finomlisztet lehet kapni, azaz az eddigi havi 2 kilogrammos fejadag helyett ezentúl havonta 160 dekagramm lesz a fejadag. A finomliszt fejadagjának megállapítása május elsejétől lesz érvényes.

Árdrágító ítéletek. A devecseri járásbíróság, mint árdrágító bíróság Horváth László dr. elnök elnöklete alatt az elmúlt szombaton újabb árdrágítási ügyeket tárgyalta. Piller Jakab bódéi cipészt azért, mert Király Gyula ajkacsingervölgyi lakos részére egy bakkancsot a hozott anyagból 45 pengőért készített, egyheti fogházra ítélték. Bakos Jánosné devecseri lakost azért, mert a tojás darabját a hatóságilag megállapított 21 filléres ár helyett 25 fillérért adta, három napi elzárásra ítélték. Kalmár György ajkai molnárt azért, mert az árpadarát a hatóságilag megállapított 24 filléres ár helyett többeknek 30 fillérért árusította, 50 pengő pénzbüntetésre ítélték. Mindhárom ítélet jogerős.

Veszprémi törvényszék tárgyalásai Devecserben. Az elmúlt szombaton a veszprémi kir. törvényszék büntető tanácsa dr. Lampert László elnök és dr. Enyedi Károly bíróval Devecserben több ügyet tárgyalta le. (...) Zámbo István somlóvásárhelyi kereskedőt azért, mert az ajkai szén mázsáját 11 fillérral, míg a várpalotai szén métermázsáját 9 fillérral drágábban adta a hatóságilag megállapított árnál, 500 pengő pénzbüntetésre és 1316 P kártérítésre ítélték. Az ítéletet Zámbo megfellebezte.

Elmarad a tüzoltó-nap. Lapunk mult számában megirtuk, hogy a devecseri önk. tüzoltóság május 4-én, Flórián napján fogadalmat tesz és felszenteli szertárának Flórián-képét. Tekintve, hogy ugy a parancsnok, mint tüzoltó bevonul katonai szolgálatra, a tüzoltó nap elmarad.

Részletek a halimbai Historia Domusból,

az időjárásra, más közéleti eseményekre vonatkozóan. (A feljegyzéseket az 1931–43 között Halimbán működött Baumann János római katolikus plébános jegyezte le.)

1941. Júliusban tömeges bevonulások. Kassa bombázása miatt a szovjetnek a magyar kormány is megüzente a háborút. Honvédeink diadalmasan megindultak előre az ukrán mezőkön a bolszevisták nyomában.

A nyár az ősz száraz volt. Kiszáradt minden. Ennek következtében rossz a termés. Csépléskor most is a cséplőellenőrök domináltak. Különösen a géptulajdonosokat őrizték ellen.

November. A tél apó ebben az évben a maga mogorvaságában nagyon híven beköszöntött, már november elején. Úgy látszik hosszú télnek nézünk elébe. Majd meglátjuk!

1942. Január hónap nagy hideggel kezdődött. Alkalmadván 25–30 fok között váltakozott. Kutak fagytak be! A szigorú tél tovább dühöng. Nagy hófalak mindenütt. Emlékezetes tél! Ilyen hosszú télre nemigen emlékeznek, még az öregek sem. A pajták nagyon kiürültek. Soká tavaszodott ki. Még május vége felé sem akart a szürke mező kizöldellni.

Az én lokálpatriotizmusom.

*„Azért vagyunk a világon, hogy
valahol otthon legyünk benne.”*

Tamási Áron

Egyszerű falusi gyerekként láttam meg a napvilágot a negyvenes évek végén. Szüleim, Nagyszüleim paraszti sorban éltek mindennapi életüket, míg a II. világháború után elérte környékünket is az iparosodás szele. Életem első évtizedét e kettősségben éltem meg. Családunkban három generáció élt együtt. Apai nagyszüleimmal, szüleimmal és testvéreimmal az 50-es évek furcsa világában cseperedtem fel. Nagypám néhány holdon gazdálkodott, mellette a padragi Szénbányánál dolgozott. Nagymamám az otthoni háztartást vezette. Apám asztalosként szintén a bányánál dolgozott. Édesanyám az akkori Községi Tanácsnál helyezkedett el. Korai gyermekkoromtól fogva érdekelt a történelem, így nem csak a megélt mindannapok történései, de a régmúlt is elevenen felkeltette érdeklődésemet. Nagypám nagy „historikus” vénával rendelkezett. Ő a XIX. sz.-ban, 1887-ben született. Többször fellevenítette a „boldog békeidők” hangulatát, majd az I. világháborús, és a 4 éves orosz hadifogságban szerzett jó és rossz emlékeit. Kíváncsian hallgattam, amikor az idősebbek, rokonok, szomszédok összejöttek és régi történeteket, anekdotákat hoztak elő a nagyvilág történéseiről, vagy éppen szűkebb lakóhelyünkről. Mindezek már egész kiskoromtól fogva felkeltették érdeklődésemet.

Őseim vallásos emberek voltak, így bennünket, gyermekeket is e szellemben neveltek. Templomba jártunk, de mint abban a korban, az iskolában az úttörő mozgalomból is kivettük részünket. Ez a kettősség néha már gyermekkorban is elgondolkoztatott bizonyos esetek kapcsán.

Nem kis nosztalgiával gondolok vissza arra az egyébként nehezen élhető, ám akkor még az emberek egymást jobban tisztelő világára. Padrag akkoriban még kis településnek számított. Mindenki ismert mindenkit, így mi is és bennünket is ismert az egész falú népsége. Apám amatőr zenészként sok családnál megfordult lakodalmaiban, családi összejöveteleken alkalmával. Mivel én is zenetanulásra adtam fejemet, később az Ő nyomdokait követve ugyanígy megjártam az utat és ez által megismert a falu apraja-nagyja. A széleskörű ismeretségen kívül nagyon jó előiskolának számított, hogy akkoriban még szép számmal található, a múltat idéző lakásban megfordultam.

Mindenhol megakadt a szemem olyan berendezéseken, tárgyakon, ami a korábbi falusi élet mementójaként féltve őrzött kincsként a családok birtokában még megtalálhatóak voltak. Persze érdeklődésemre a „régii öregek” az emlékeiket is felelevenítették, amelyeket az agyamba vésve elraktároztam.

Akkoriban, gyermekként még nem tudtam pontosan mi a helytörténet, a régi emlékek tör-

ténések rendszerbe történő gyűjtése. Ez csak úgy saját énemből, valamilyen belső készletésre alakult ki bennem.

Honismereti anyaggyűjtéssel lefelőször akkor találkoztam, mikor Bándi László – aki akkor középiskolásként gyűjtőmunkát végzett –, egy diáktársával felkereste nagyapámat és a XIX. sz. vége, XX. sz. első évtizedeinek történéseiről kérdezték.

Bándi Lászlóval és a Bándi családdal már kisgyermekként, az ötvenes évek elején megismerkedtem. Az akkor újonnan megépült óvodában, mint vezető óvónő, Erzsi néni (Laci édesanyja) keze alá kerültem. Édesapja, Jenő bácsi a bányánál adminisztrátorként dolgozott. Ettől az időtől egészen napjainkig, – remélem még a későbbiek során sokáig – mindig őszinte tisztelettel gondolok, gondolhatok a Bándi család minden tagjára.

Az én honismereti és lokálpatrióta tevékenységem, ahogy a korábbiakban már érintettem, egész gyermekkorban kezdődött. Ez a település éppen ez idő tájt ment át olyan változáson, ami nem csak a faluképet, de az emberek korábbi gondolkodás módját is gyökeresen átalakította. A korábbi életvitelt a mezőgazdaságból és erdőgazdálkodásból fakadó munka biztosította.

Az 1900-as évek elején itt élő férfiak közül akadtak akik Alsócsingerbe, az Ármin-aknához jártak bányamunkára. (1909. január 14-én itt történt az a borzalmas katasztrófa, ahol 55 bányász vesztette életét bányatűz következtében). Köztük apai nagyapám is, aki talán éppen annak köszönhetette életét, hogy a váltó-műszakban dolgozott. Az I. világháború utáni nehéz élet is arra kényszerítette az embereket, hogy a földművelés mellett, más kenyérkereset után nézzenek. A környéken akkor még csak az említett bánya működött. Később nyitott a Jolán akna (az államosítás során Jókai bánya), valamint rövid ideig működő Padragi bazaltbánya adott munkalehetőséget. Mivel a falunak elég kiterjedt erdeje volt, így sokan fakitermelésből éltek. A negyvenes évek, illetve a II. világháború vége hozott gyökeres változást a település életében. A Padragi Szénbánya megnyitásával sokan helyiek, de a környező településeken élők közül többen is itt találták meg a biztonságos megélhetést.

Mivel az iparnak egyre nagyobb lett az energiaéhsége, a bányákra, bányászokra „nagy feladatok” vártak. Az ötvenes években mindez oly mértékben fokozódott, hogy korábban, a falu mellé épített Bánya-telep után rövidesen még két lakótelep épült. Mindez, és az ezután bekövetkezett mezőgazdaság kollektivizálása teljesen megváltoztatta az emberek korábbi életvitelét. Oly annyira, hogy teljes mértékben eltűntek a múltat jelképező emlékeink, épületeink. Mára talán csak egy épület maradt meg, ami ránk maradt. Ez a padragi római katolikus plébánia épülete. Korábban majorság központi épülete, illetve postamesteri hivatal volt

Időközben bányaaláfejtés következtében lebontották az 1000 éves település legrégebbi utcáját, az ún. Tót utcát (Felvidékről betelepített Tót származású lakóiról kapta nevét) és a falu fölé magasodó középkori római katolikus templomot. Sokáig torzóként meredeztek a régi, málladozó házak maradványai.

A hatvanas években egyike voltam azoknak a fiataloknak, akik szabadidejükben hatékonyan részt vettek a falu kulturális életének kialakításában. Zenét tanulva a helyi népitánc-csoport mellett kísérőzenész voltam. Színdarabok betanulásával töltöttük szabadidőnket, majd a lakosság részére előadásokat, sportrendezvényeket szerveztünk, vetünk azokon részt. Megalapítója voltam a 60-as évek helyi divatzenekarának (beat, pop-rock együttes) amely megyében, de a megyén kívül is híressé vált annakidején. A helyi ifjúságunk nagy létszámmal körénk csoportosult. Mivel a zenekar vezetője és központi figurája lettem, felfigyelt rám az akkori politika is. Hosszas győzködés után vállaltam a helyi

ifjúsági szervezet, a KISZ vezetését, de emellett a korban divatosá vált Ifjúsági Klubunk vezetését is. Itt már éledeztek bennem a honismereti kutatás munkáinak csirái. Több esetben vetélkedőt szerveztünk fiataljaink számára, amelyben vezető szerepet játszott lakóhelyünk, környezetünk múltja, jelene.

Aztán a hetvenes évek végén csend lett körülöttem egy ideig. Mint KISZ-vezető többször nem értettem egyet az akkori politikai irányvonallal. Ezt a helyi vezetői körökben nem nézték jó szemmel. Ezért éveket szinte elszigetelten, visszavonultan, családom környezetében éltem. Közösségi életemet munkahelyem mellett hosszú ideig a zene, zenélés töltötte ki. Nagy úrt jelentett ez az elszigeteltség akkor számomra. Ezen csak a zene nyújtotta köldökzsinór adott némi gyógyírt számomra.

A rockzene mellett, illetve az azt követő korban sok családi rendezvényre, lakodalomba hívtak el zenélni. Mindig éreztem bizonyos ürességet ezeken a rendezvényeken, mivel a hagyományaink annyira kivesztek ezen a téren is, hogy sokan azt sem tudták miről beszélek.

Ebben az időben gyűjtőmunkát végeztem saját célra, s a zenélés mellett bevállaltam régi hagyományoknak megfelelő lakodalmas köszöntőket, verseket. Ez több helyen annyira megtetszett a vendégkörnek, hogy egyre kiterjedtebbé vált és sokan igényt tartottak ezirányú tevékenységemre.

A későbbiekben gyűjteményemet rendszerbe foglaltam, aminek „Bakonyi Lakodalmas” nevet adtam. Ebben a gyűjteményben megtalálható több mint 30 régi lakodalmas köszöntő, népdal a környék gyűjtéseiből, kották stb. Felajánlottam az illetékeseknek helyben amatőr alapon rendezzünk egy imitált lakodalmas közönségünk részére. A mai napig nem akadt rá vevő. Ahogy a Tv-ben látom más vidéken ez jó ötletnek bizonyult, mert ott, igaz sokkal később, mint az én ötletem, de egyre több helyen ország nyilvánossága előtt szerveztek hasonló hagyományőrző programokat.

Az igazi változás valamikor a 80-as évek közepén jött el számomra.

Kaptam Padrag, Csékút, ill. Padragkút (A két korábbi települést 1961-es összevonása következtében Padragkút nagyközség néven egyesítették.) településéről szóló helytörténeti dolgozatot. Itt újra felbukkan a Bándi-vonal. Kutatásaim nyomán arra a következtetésre jutottam, hogy a dolgozatot Bándi Jenő, László édesapja készítette, az akkori Padragkút Nagyközségi Tanács részére.

Ebből az anyagból vált nyilvánvalóvá előttem, hogy az egykori Padrag település rövid időn belül megéli fennállása 1000. évfordulóját.

Eltökélt szándékom, volt, hogy amennyiben lehetőségem nyílik, ezt a magasztos évfordulót méltó módon, a település lakosaival közösen megünnepeljük, ami végül 2005-ben meg is valósult.

2001-ben, saját kútfőből létrehoztam és megalapítottam a Civil Fórum Padragkútért Egyesületet. Ez a civil szervezet többek közt a hagyományőrzés és a helytörténeti kutatások területén tett vállalásokat, más irányú feladatai mellett. Elsőként az 1848/49-es Forradalom és szabadságharc bennünket érintő eseményeit, személyeit kutattuk fel. Nagy segítségünkre voltak; H. Szabó Lajos pápai helytörténész-író, Tilhof Endre, ajkai helytörténész, nyugdíjas könyvtárigazgató, Szabó Jenőné helyi helytörténeti kutató, nyugdíjas pedagógus. Áldozatos kutatómunkájukért ezúton is köszönetemet kívánom kifejezni.

Ennek nyomán felkutattuk a forradalom helyi nemzetőreinek névsorát. Ma az emlékparkunkban kopjafa és Nemzetőr-zászló örökíti meg az egykori 78 padragi nemzetőr nevét. Itt ünnepeljük minden évben a Forradalom és Szabadságharc évfordulóját. Egyesületünk 2001 óta minden év május utolsó vasárnapján emlékezik meg a két világháborúban elesett

katonai és civil áldozatainkról. 2010-ben mindkét emlékműre bronzból készítettünk Turulmadarat ábrázoló jelképet.

Egyesületünk megalakulásának pillanatában elhatároztuk, hogy a padragi szénbányász-kodás és bányászaink (különösen a munkahelyen elhunytak) részére emlékhelyet készítünk. 2005. szeptember 3-án, Bányásznap ünnepségünk keretében világi és egyházi vezetők részvételével felavattuk a „Bányász Emlék és kegyeleti Park”-ot, ahol minden évben ünnepséget szervezünk.

2005-ös évet Millennium évének nyilvánítottuk. Egyesületünk egy évvel korábban, 40 fővel megkezdte a Millenniumi rendezvények szervezését. 2005. január 22-én évnyitó ünnepség keretén belül indítottuk ünnepség sorozatunkat. Az év minden hónapjára eseményt szerveztünk. Virágos település, honismereti túra, vetélkedő, településünk 1000 évéről szóló (Szabó Jenőné és Tilhof Endre munkássága) két könyv kiadása, emlékműavató, kiállítás, Falunap, évzáró, amelyen több helytörténész vett részt. Többek közt Bándi László, Tilhof Endre, H. Szabó Lajos, Dr. Kardos Józsefné, Szabó Jenőné előadását hallgatta a résztvevő szépszámú publikum. Éves programunk fővédnökének Vizi E. Szilvesztert, a MTA akkori elnökét kértük fel. Ebben az évben március 15-i ünnepségünket és az ezeréves Padragot Mádl Ferenc Köztársasági Elnök levélben köszöntötte.

Sajnos azirányú tervünk, hogy helytörténeti helyiséget hozunk létre meghiúsult. Korábbi terveinkben szerepelt, hogy a település egyik megszüntetett iskoláját használjuk fel erre a célra, de Ajka város vezetése visszavette tőlünk az épületet, más helyiséget nem biztosított részünkre. Ma is megtalálhatók azok az anyagok, amelyek a korábbi századokban használati tárgyak voltak, ruházatok, kézírások, egyebek. Ezek számára kívántunk egy olyan helyet biztosítani, ami gyűjteményes formában, állandó kiállítóhelyként működne. Remélhetőleg a folyamatosan épülő rendezvényparkunkban a későbbiekben lehetőség nyílik mindezen megvalósítására.

Legutóbbi időben pályázaton vettem részt. Dolgozatot készítettem a kiírásnak megfelelően a helyi egyházak történetéről. Pályamunkámat első hellyel jutalmazta a zsűri és a jövő számára az Ajka városi könyvtárban nyert elhelyezést.

Félig kész a XIX., a XX. sz. első felének, „Nők, asszonyok munkája a családon belül” c. dolgozatom, illetve családfa-kutatással foglalkozom. Ez a munkám az 1800-as évek közepeitől, napjainkig bezárólag kb. 90–93%-ban kész állapotban van.

Tamási Árontól vett idézetemnek megfelelően otthon akarom érezni, és otthon is érzem magam szűkebb pátriámban Padragkúton. Sok gonddal küzdő lakóhelyem mindig kedves volt és az is marad számomra. Ahhoz, hogy valóban otthon érezhessem magam, igyekszem minél jobban megismerni a települést, a benne élő embereket, múltunkat. Mint Ajka városhoz csatolt településrész mozgásterülete be van határolva. Éppen ezért, mint az egész település önkormányzati képviselője igyekszem mindent megtenni, hogy magam és lakótársaim mindig, és minél jobban otthon lehessünk benne. Sajnos mára már nagyon kevesen vagyunk, akik környezetünk mindennapi életével önként vállalt feladatként foglalkozzanak. Büszke vagyok arra, hogy egy ideig Bándi Laci közelében élhettem, hogy 2006. januárban kezéből vehettem át Veszprém Megyei Honismereti Egyesület kitüntető plakettjét és oklevelét. Biztos vagyok abban, hogy az a fiatalkori pár év benne is úgy maradt meg, hogy mindig büszkén és jó érzéssel emlékezik Padragon eltöltött éveire egykori ismerőseire, barátaira. Büszkén vállalom, hogy én is közülük valónak érezhetem magam.

Amikor megkaptam a Megyei Honismereti Egyesület felkérő levelét, egyszerre suhant át lelkemen az öröm sugara, és a döbbenet bénító ereje. Nagy megtiszteltetésként értékeltem,

hogy szerény személyemet érdemesnek tartja egy köztiszteletnek örvendő, szakértő grémium méltató sorok írására olyan személyről, akit gyermekkorom óta ismerek, tisztelek.

A döbbenet akkor lett úrrá rajtam, amikor az örömhír lecsillapodott és kristálytiszta tudatosult bennem: Bándi László 70 éves. Nyilvánvalóan az ember tisztában van biológiai helyzetével, az idő múlásával, de akkor, amikor felkészületlenül olyan hír éri az embert, amit nehezen és nem képes elfogadni, pörölycsapásként éri. Kedves Laci, így vagyok én a Te 70 évvel. Azóta is kószolgom, de Rólad elhinni képtelen vagyok, hisz mindig fiatalos, tettekéss emberként ismertelek, ami egyszerűen közömbösíti, kizárja a kort. Mondják, nem a kor számít, sokkal inkább az ember, a jellem, a másokért való tenniakarás, a jóirányú becsvágy, és az önzetlenség, amelyeknek soha nem voltál hiányában. Bár az idő elszaladt, mégis úgy érzem, aki a köz javára dolgozik, örök ifjú marad. Biztosan így van ez Veled is Kedves Lacikám. A 70 csak a matematikában számít soknak, s kívánom, még sokat élj meg boldogan erőben, egészségben, hogy még sokat dolgozhass a közjó érdekében.

Csángó táborok Nyirádon a honismeret jegyében

*„Mindenkinek azt mondom,
hogy ne kezdjen el a csángókkal foglalkozni,
mert nem tudja abbahagyni.”*
(Jáki Sándor Teodóz)

Bevezetés

Jelen tanulmány célja, hogy bemutasson egy több éve sikeresen és eredményesen működő tábort, amely Nyirád községben valósul meg. A különlegessége abban rejlik számunkra, hogy ezeket a táborokat átélhettük, sok megható, szép emléket magunkénak tudhatunk. A közreműködők, vendégek és a befogadók, gyerekek és felnőttek elsődlegesen ezt érzékelik. Azonban a helytörténet és a honismeret iránt elkötelezett pedagógusként érdemes mögé nézni ennek a képnek. Milyen lehetőségei és korlátai vannak ma a táboroztatásnak? Mennyire vagyunk ötletesek a nehézségek, kudarcok, kihívások kezelésében? Megteszünk-e mindent azért, hogy a tábor tematikus programja ténylegesen elérje célját, és ne csak egy pályázat kedvéért gondoljuk ezt végig. Kihaszználjuk-e egy kis lelkes közösség, település előnyeit? Mitől lesz jó egy tábor, ami úgy érhet véget, hogy „Találkozunk jövő nyáron!”? Megpróbálkozunk a válaszokkal.

A táborokat megvalósító egyesületről

Az Összefogás Nyiráért Egyesület 2007-ben alakult. Azóta tagjainak száma növekszik, és az eltelt évek alatt végzett munka, elért eredmények bizonyítják, hogy érdemes a nyirádiaknak hasznos közösségépítő, kulturális tevékenységüket folytatni. Az Egyesület alapszabályában megfogalmazott céljai között szerepel a kulturális tevékenység, kulturális örökség megóvása, ismeretterjesztés, a gyermekek és fiatalokkal való foglalkozás, a határon túli magyarokkal való kapcsolatépítés.

Ennek keretén belül az Egyesület fő céljai között szerepel:

- segítse a község építészeti, környezeti és természeti értékeinek megőrzését, korszerű és esztétikus fejlesztését, szépítését,
- ápolja a lakóhely hagyományait, erősítse a lakosság szülőhelyének, otthon adó környezetének szeretetét,
- kulturális tevékenység, kulturális örökség megóvása.

Az Egyesület a fenti céljai megvalósítása érdekében az alábbi tevékenységeket folytatja:

- Előadások, kiadványok segítségével, kiállítások rendezésével, szervezésével tájékoztatja a közvéleményt lakóhelye értékeiről és azok állapotáról;
- Kapcsolatot tart fenn a község és környékének történetkutatóival, művészeivel, népi hagyományok ápolóival, segíti azok munkáját, módot teremt eredményeik megismertetésére, terjesztésére;
- Nyirád kulturális életének előmozdítására igényes szórakoztató és ismeretterjesztő programokat szervez, segítséget nyújt a falu bármely kulturális- és sportrendezvényének a megszervezésében, lebonyolításában;
- Nyirád természeti kincseinek, kiránduló helyeinek népszerűsítése a természetvédelmi szempontok figyelembevételével, betartásával és betartatásával
- Nyirád más civil szervezeteivel és az önkormányzattal együttműködve végzi munkáját, külön figyelmet fordít a fiatalok önszerveződésének támogatására.

Hogyan indult?

Nyirád községben több éve vannak olyan kezdeményezések, melyek a gyerekek, fiatalok hasznos szabadidő eltöltésére kínálnak évközi és nyári programokat. Ehhez kapcsolódóan több éven keresztül zajlott a szerző szervezésében tematikus nyári napközis tábor, ahol a fő témakör a honismeret, helytörténet volt. A szülőföld megismerése, a saját lakóhely épített és természeti értékeinek megismertetése, megóvása, megszerettetése volt a fő cél. Ehhez a gyerekek számára ismerős és vonzó informatikai eszközöket is felhasználva, értékes táborok valósultak meg.

2007 nyarán egy véletlen folytán, kapcsolatba kerültünk két fiatal moldvai pedagógussal (*Máthé Krisztina és Neagu Adrián*), akik éppen csángómagyar gyerekeket hoztak táboroztatni a Balaton mellé. Egy rövid beszélgetés világossá tette, hogy érdemes lenne együtt gondolkodni egy Nyirádon megvalósuló csángótábor lehetőségeiről. Az Internet segítségével a folyamatos kapcsolattartás, megbeszélés és előkészítés eredményeként 2008 nyarán 22 gyermek és két pedagógus érkezett Nyirádra Moldvából, Frumósza községből. Az előkészítés egyik meghatározó eseménye volt, a nyirádiak, a befogadó családok megismertetése a csángó kultúrával, étellel. Erre talán a leghatékonyabb módszert választottuk: meghívtuk Halász Péter kutatót, aki választ adott arra, kik is azok a csángók, hol élnek, miért érdemes megismerni őket. Azóta már újabb három tábor valósult meg, igazolva, hogy talán még sincsenek véletlenek.

A tábor célja

A tábor fő célja, felejtethetetlen élményt nyújtani a vendég gyerekeknek, akik a régi és új barátok között színes programokon vesznek részt. Fontos célunk továbbá a magyar nyelv használatának elősegítése, bátorítása. Az eddigi táborok alatt bebizonyosodott, hogy az egész évben végzett magyar oktatás egy hét alatt is beérte, sok olyan eredményt hozott, melyhez hozzájárult az anyanyelvi környezet.

Napközben, a tematikus programok alatt a nyirádi és a frumószai gyerekek vetélkedők, kirándulások, játszóházak, beszélgetések, akadályjátékok formájában ismerkednek a magyar kultúrával, a helyi népi hagyományokkal (népzene, néptánc, népi kismesterségek), a környék történelmi nevezetességeivel. Így a vendég és a helyi gyermekek és a helyi önkéntesek együtt töltenek egy eseménydús, és hasznos hetet.

Ugyanilyen fontos, hogy a nyirádi gyerekek és felnőttek megismerkedjenek a moldvai magyarok életével, kultúrájával, ezért a programok között szerepel egy nyilvános bemutatkozó csángó est is.

A helyi gyerekek, fiatalok és felnőttek munkája összekapcsolódik, az egyes közösségek a feladatok végrehajtása során összekovácsolódnak, szerepvállalásuk révén a község életében betöltött szerepük is erősödik. Így több korosztály munkálkodik együtt.

Ezért a tábor tematikus programjának célkitűzése többértű. Fontos, hogy

- a gyerekek jó hangulatú, oldott, baráti környezetben érezzék magukat
- a vendég gyerekek folyamatosan használják, gyakorolják a magyar nyelvet,
- játékos formában együtt ismerkedjenek a magyar kultúrával, történelemmel
- sok szép élménnyel gazdagodjanak a kirándulások során
- újabb barátságokat kössenek
- a nyirádi gyerekek szülőföldhöz való kötődését egészítsük és erősítsük a határon túli magyarság életének megismertetésével
- fontos, hogy a moldvai gyerekek érezzék, hogy katolikus közösségbe érkeznek, magyar misén vehessenek részt
- a nyirádiak is újabb információkat, ismereteket szerezzenek a moldvai magyarok életéről
- a bevont önkéntesek saját közösségének erősítése

A szervezés sajátosságai

A nyirádi csángó tábor egyik sajátossága, ami aztán meghatározza a szervezés kereteit, és segít a célok megvalósításában, az érkező gyerekek elhelyezésében van. A vendég gyerekeket befogadó családok várják. Egyesével, azonos nemű és hasonló korú nyirádi gyermek családjá látja vendégül az érkezőket.

Ez az elhelyezés nagyon sok előnnyel bír:

- a vendég gyermek anyanyelvi környezetben használja a magyar nyelvet, sőt „kell” használni,
- az ezer kilométert utazó gyermek családi légkörbe csöppen, a befogadók meg is tesznek mindent, hogy otthon érezzék magukat vendégek,
- A gondoskodás mellett ez egy költséghatékony módszer, hiszen a reggeli, vacsora és szállás költségeit a befogadó családok vállalják.
- A helyieknek is több, mint egy napközis tábor, hiszen a közös program után is folytatódik a nap, közösen (mindenki a csángó párjával) térnek haza a gyermekek
- A barátságok megmaradnak, és a következő évben már ismerős környezetbe érkezik vissza a csángó kisgyermek.

A másik szervezési sajátosság, hogy az egész tábornak évről-évre van egy ismétlődő kerete, melyet az aktuális úti célokkal, programokkal feltöltünk. Mire fókuszálunk? Épített és természeti környezet megismerése, magyar nyelv gyakorlása, történelem, helytörténet, néprajz (népzene, néptánc, népi ételek). Milyen formában valósítjuk meg? Buszos kirándulás, múzeumlátogatás, vármeghódítás, akadályjátékok, kerékpáros és gyalogtúrák, csángó est, szentmise, családi nap, népi ételek kóstolása, zenei vetélkedő, játszóház.

Ennek is vannak előnyei. Egyrészt a programok kialakításán nem kell annyit törni a fejünket, hiszen a módszer, esemény meghatározott, csak tartalommal kell kitölteni. Másrészt az évente visszatérő programok hagyománnyá is válnak a község és a település életében is (pl. csángóest).

A harmadik szervezési sajátosság a vendég és a nyirádi gyerekek, befogadó családok kiválasztásának és „párosításának” feladata. Frumószai pedagógusok döntése alapján azok a gyerekek érkehetnek táborozni Nyirádra, akik egész évben szorgalmasan jártak a délutáni magyar órákra, ez egyfajta jutalomként jelenik meg a csángó gyermekek életében. Több táborozó ekkor érkezik először Magyarországra, először fürdik a Balatonban. A befogadó család az lehet elsősorban, ahol kisgyermek is nevelődik (vagy éppen egy unoka nyaral), és vállalni tudja az egy hetes táborozás feladatait, és a befogadóra háruló költségeket (szállás, reggeli, vacsora).

A tematikus program

Ahogy az előzőekben már írtuk, a tábor programja hagyományosan, minden évben vizsztatérő tematikájú napokra, eseményekre bomlik. A hét ennek megfelelően a következő napokból áll: két kirándulós nap, keresztszülős nap és csángóest, családi nap és szentmise, túrázós nap és egy nap a néphagyományok útján. Az elmúlt évek programjaiból szemezve, nézzünk egy-két érdekes, megvalósult eseményt, rámutatva, milyen konkrétumokkal lehet kitölteni ezt a keretet.

- Kirándulások: Tihany (apátság, néprajzi múzeum, marcipán múzeum), Balatonfüred (Jókai villa, Városi múzeum, kisvonatozás, séta a parton), Szigligeti (vár, akadályjáték, lovagi torna, strandolás), Halimba (Bányászati gyűjtemény, Szalai emlékház), Zirc (könyvtár, természettudományi múzeum, apátság, néprajzi múzeum), Csesznek (vár felfedezése- akadályjáték), Badacsony (hegy felfedezése, strandolás), Ajka (üvegyár, templom, strandolás), Sümeg (múzeum, püspöki palota, ferences templom, vár, akadályjáték), Tapolca (múzeum, templom), Keszthely (kastély, múzeum)
- Keresztszülős nap. A Keresztszülők a Moldvai Csángómagyarokért Egyesület célja, hogy támogatókat szerezzen a moldvai magyaroktatás megvalósításához. A keresztszülőség vállalásával, egy adott összeg befizetésével, egy általános iskolás korú gyermek számára lehetővé válik az anyanyelvi oktatás. Sok olyan magyarországi keresztszülő van, aki nem tud vállalkozni arra, hogy kiutazzon fogadott keresztgyerekéhez. A tábor egyik napján, mi lehetővé tesszük ezt a személyes találkozást. Ezzel örök élményt nyújtunk a csángó kisgyermeknek és a keresztszülőnek egyaránt.
- A csángóest a tábor egyik legfontosabb eseménye. Ide meghívjuk a település teljes közösségét, a keresztszülőket, de a környék falvaiból is érkeznek érdeklődők. Az est folyamán verssel, énekkel, tánccal mutatkoznak be a frumószai gyerekek. Ezzel a közönség elé tárják a csángómagyar kultúra egy szeletét. A nyirádi gyermek néptánc-csoport is táncol, majd egy finom pincepörkölt elfogyasztására marasztaljuk a vendégeket. Az est jó alkalom arra, hogy tanszereket, könyveket, írószközöket gyűjtsünk a következő tanév megkezdéséhez a frumószai magyar iskolának (Ezt legtöbbször az est „belépőjeként” kérjük).
- Családi nap szentmisével kezdődik, majd a befogadók közös programot szerveznek maguknak a vendég kisgyermekkel. A tábor másik nagyon fontos programja a magyar nyelvű szentmisén való részvétel (mivel Moldvában csak román misét hallgathatnak), melyre a vendég gyerekek gyönyörű csángó népviseletben érkeznek.
- Túrázós napon a községet körülvevő gyönyörű határba kirándulunk, kerékpáros és gyalogos túrákat szervezünk a horgásztóhoz, a darvastói külszíni bányamúzeumhoz vagy éppen a nyirádi nevezetességekkel ismerkedünk. Minden programhoz kapcsoló-

dik egy-egy akadályjáték (természetvédelem, a bányászat illetve a nyirádi nevezetességek).

- Néphagyományok útján haladva megismertetjük a gyerekeket játékos formában a magyar népzénnel, a népi kismesterségekkel, a néptáncsal és végigkóstoljuk a helyi népi ételeket is.

Ahogy kialakulnak a tényleges programok, a napi forgatókönyvek kidolgozása következik, szintén bevált táblázat kitöltésével (időpont, helyszín, események, feladatok, felelős, segítők). Ha „percről-percre” lebontjuk a programot két dologtól is megóvjuk magunkat: a sietségtől és a bizonytalanságtól. Ha ezeket a szervezési előkészületeket elvégezzük, egy átlátható és könnyen követhető napirendet követhetünk. Elmondható, hogy a gyermekek is jobban kedvelik a pontos napi beosztást, mint a „határtalan” szabadprogramot. Érdekes, hogy a közös program végeztével is találkozunk a faluban kisebb-nagyobb táboros csoportokkal, aki még az estét is együtt töltik a barátokkal.

A pénz beszél..., avagy a nyirádi kőleves története

Ugye, már mindenkiben az a kérdés motoszkál, hogy ez így nagyszerű, de miből finanszírozzuk a táboroztatást? Elsőként azt kell megvizsgálni, hogy milyen költségeink vannak, ezek közül melyek azok, amiket mindenképpen ki kell fizetnünk a megvalósítás érdekében.

A tábor költségeinek jelentős részét a moldvai gyerekek oda-vissza utaztatása (kb. 400.000Ft), a magyarországi kiskirándulások útiköltsége, a táborozók ebédeltetése teszi ki. A tábor szervezését a kezdetektől igyekeztünk költséghatékony módon megszervezni: jelentős a nem pénzbeli hozzájárulás a befogadó családoktól (szállás, reggeli, vacsora, vasárnapi program szervezése), akik sajátjukként bánnak a vendég csángómagyar gyermekkel. Az ebédeltetést a kirándulásokon vendéglátóhelyen szervezzük, de a nyirádi programok napjain és a csángóest alkalmával más megoldást is választhatunk, vagy kell választanunk.

Egyik évben rákényszerültünk a nyirádi kőleves elkészítésére. Ugyanúgy, mint a mesében, az alapanyagokat adományok formájában kaptuk, nekünk csak az üstünk és a keveréshez egy fakanalunk volt.

Úgy tudjuk a legpontosabb költségvetést elkészíteni, ha a részletes napi tervünkben jelezük a szükséges eszközöket, élelmiszereket, kellékeket is. Így, amikor kiderül, hogy a költségek fedezésére milyen forrásokat találtunk, pontosan látjuk, milyen módosítások szükségesek.

A források megtalálása a legnehezebb, legizgalmasabb vagy akár a legfélelmetesebb feladatunk. A táboroztatások finanszírozására, a határon túli kapcsolattartásra minden évben találunk pályázatokat térségi és országos szinten. A bizonytalanságot az okozza, hogy a pályázatok elbírálásának határideje nagyon közeli a tábor kezdetéhez, ezért legtöbbször már vége is a tábornak, mire az elnyert pénz megérkezik.

A pályázatok mellett minden évben támaszkodhatunk a helyi szervezetekre: önkormányzatra, egyházra, civil szervezetekre, alapítványokra, illetve eddig minden évben kaptunk támogatást a Veszprém Megyei Honismereti Egyesülettől és A Moldvai Magyar Oktatásért Közalapítványtól. Ezek a szervezetek a pénzbeli segítség mellett önkéntes munkával, természetbeni felajánlással is tudják segíteni munkánkat.

A harmadik lehetőséget a magánszemélyek nyújtotta támogatás jelentheti. Itt nem csak a befogadó családokra illetve a helyi vállalkozókra gondolhatunk, hanem arra a szomszéd nénire, aki megállít az utcán és 1000 Ft forintot nyom a kezembe, mondván ő így szeretne

hozzájárulni a táborhoz. Másnap két kosár alma érkezi valakitől, harmadnap főtt kukorica. Ezek azok az igazi visszajelzések, amelyek rámutatnak, hogy érdemes csángótábort szervezni Nyirádon, és ugye sok kicsi sokra megy.

A tábor után

A tábor záró napján minden résztvevőt megkérünk arra, hogy rajzban és írásban mesélje el, hogy mi tetszett neki a legjobban. Már két nagyon szép albumunk örökíti meg a kedves szavakat.

Az egy hét hamar elröpül, de a megszületett barátságok tovább élnek. A gyerekek, családok levélben vagy Interneten keresztül egész évben tartják a kapcsolatot. Karácsonyra csomagot küldünk Moldvába, húsvétra üdvözlőt és kis ajándékot kapunk Moldvából. Mindez további lehetőséget biztosít a magyar nyelv használatára is.

A tábor befejeztével a nyirádi szervezők, közmunkások, befogadók összegyűlnek, hogy egy bográcsozás mellett, megbeszéljék a tábor tapasztalatait. Ilyenkor olyan történések, esetleges gondok is felszínre kerülnek, ami a tábor alatt nem volt annyira fókuszban, de a jövőre nézve tanulságot hordoz.

Már a „csere” program is beindult, több nyirádi befogadó látogatott ki Moldvába, hogy megismerjék a Nyirádon nyaraló gyerekek családját, környezetét, életét.

Összegzés

Amikor az első tábor szervezésébe kezdtünk megfogalmazzuk, hogy mit szeretnénk a moldvai gyerekeknek nyújtani. A felsorolt célok között szerepel a magyar nyelv használata, a magyar nyelvű misehallgatás lehetősége, gyönyörű természeti és épített magyar értékeink megismertetése. Azonban elmondhatom, hogy négy sikeres tábor után már elmondhatjuk, hogy az igazi nyertesek mi vagyunk, szervezők, befogadók. Olyan tisztalelkű, kedves embereket ismerhettünk meg, akik példát mutatnak a gyerekeinknek és magunknak is. A tábor szervezése, lebonyolítása jótékonyan hat a szervező közösségre, az egyesületre, a településre.

FORRÁSOK, ILLETVE TOVÁBBI ÍRÁSOK, FOTÓK

www.osszefogasnyiradert.coldal.hu

http://infoajka.hu/kepek_lista/permalink:csango-tabor-nyiradon-2011-07-11/

http://www.naplo-online.hu/helyi_hirhalo/20100729_csango_tabor_nyiradon

http://www.naplo-online.hu/fooldal-foldalrovat_legfrissebb_hirek/20110722_csango

http://old.csango.ro/hu_2008_068.htm

http://www.csango.ro/index.php?page=fr_taborok

„Jókedv és Bőség!”

A Balaton-Egylet története (1877, 1882–1891)

A „*magyar tenger*” üdülőhelyi felvirágoztatásában, a hazai „*Balaton-kultusz*” megteremtésében kiemelkedő szerepe volt a 19. század utolsó harmadában működő civil szervezeteknek. Bár ezek tevékenységére az utókor időnként hivatkozik, de kezdeményezéseik és eredményeik története, résztvevőik köre ma már ismeretlenek számunkra. Az alábbi tanulmányunkban az egyik ilyen korai balatoni civil egyesület tevékenységét mutatjuk be.

Előttörténet – Balaton-Egylet – 1877

A *Zalai Közlöny* jeles szerkesztője, *Bátorfi Lajos* az 1877. szeptember 30-án megjelenő lapszámban nyílt levéllel fordult a Balaton-part „*legdrágább kincsének*” a kies balatonfüredi fürdőhely bencés rendi tulajdonosához, Simon Zsigmond tihanyi apáthoz. Ebben a fürdőfejlesztő egyházi támogatását kérte a felső magyarországi „*Kárpát Egylet*”-hez hasonló helyi életet serkentő „*Balaton-Egylet*” megalapításához.¹ A felhívás, amelyet a kiváló szervező készségű Bátorfi több lap szerkesztőségéhez is megküldött – és több helyen meg is jelent –, országszerte kedvező visszhangra talált.²

A biztató visszajelzések hatására a balatoni érdekeltségű lapok szerkesztői 1877. október 28-án a *Veszprém* c. lap szerkesztőjénél, *Lévay Imre* veszprémi piarista rendházfőnök-nél ültek össze a további lépések megbeszélésére. A Bátorfi elnökletével lezajlott értekezleten megegyeztek abban, hogy a Balaton vidék három szellemi képviselője a *Veszprém* (Lévay Imre), a *Somogy* (*Roboz István*) és a *Zalai Közlöny* (Bátorfi Lajos) lapok együttes felhívásban kezdeményezik a Balaton-Egylet létrehozását.³

A balatonfüredi székhelyű egyesület lényegében e fürdő és a meleg vizű Hévíz látogatói szórakoztatására, valamint a Balaton és vidéke megismertetésére, fejlesztésére alakult meg. Terveztek kirándulásokat, régészeti ásatásokat, kikötők és utak létesítését, emlékoszlopok felállítását, könyvtár létrehozását és évkönyv kiadását is. Az egyesület alapító tagjává legalább 50 forintnyi egyszeri befizetéssel, míg pártoló taggá évi négy forint befizetésével válhattak a jelentkezők.⁴ Az egyesület a későbbi visszaemlékezők szerint megkezdte tevékenységét, és balatoni ismertetések közreadásával és kirándulások szervezésével igyekezett érdeklődést kelteni a Balaton-vidék iránt, de tevékenysége szűk körű maradt, majd rövid időn belül megakadt.⁵

A Balaton-Egylet megalakulása

A fenti szerveződéésre emlékezve 1882 nyarán *Sziklay János* hírlapíró, költő, „a Balaton nagy hírverője” kezdeményezte újra a Balaton-Egylet megalakítását.⁶ Jeles támogatókat nyert meg ehhez, akiknek 1882. augusztus 23-án Balatonfüreden tartott előkészületi gyűlése döntött az egylet létrehozásáról, és megválasztotta annak nagy létszámú ideiglenes szervező bizottságát.⁷ Az ismert birtokosokból és jeles sportemberekből álló kör hazafias kezdeményezéséhez számos füredi üdülővendég is csatlakozott. Másnap, az újabb jelentkezőkkel kiegészült alakuló gyűlésen megerősítették a Balaton-Egylet létrejöttét, az előző nap választott ideiglenes vezetőséget.

Az egylet elnökévé *gr. Esterházy Lászlót*, alelnökévé *gr. Nádasdy Ferenczet*, titkárává *Sziklay Jánost*, pénztárnokává *Jalsovics Aladár* füredi plébánost, ügyésszé *Csepely Károlyt* választották. (Az egylet vezetőiről lásd 2. sz. mell.) Elfogadták az egylet jelégjét („Jókedv és Bőség!”), és létrehozták az irodalmi, a kirándulási, a gyógyászati, a gazdasági és sport szakosztályait. Határoztak *Erzsébet királyné* egyleti fővédnökké való felkérésről is.⁸

A Balaton-Egylet fő célkitűzése „...a Balaton-vidék felvirágoztatása és népszerűsítése bel és külföldön...” volt. Ezt a balatoni szőlőgyógymód és a természeti és történelmi nevezetességek megismertetésével, a balatoni vízi sport, a szállóhelyek, a kikötők és fürdőtelepek fejlesztésével, a Balaton-vidéki borászat és gyümölcs-termelés felvirágoztatásával, a halászat és vadászat elősegítésével, és nem utolsósorban a Balaton értékeinek bel- és külföldi lapokban való megismertetésével kívánták elérni.⁹ Az egylet alapító tagjává a legalább 25 forintot, rendes tagjaivá az évente két forintot befizetők váltak. Hölgyek is beléphettek a Balaton-Egyletbe, s e téren jó példával elsőként a kor legismertebb és legnépszerűbb írójának, a füredi villatulajdonos Jókai Mórnak leánya, *Róza kisasszony* járt elől.¹⁰

A Balaton-kultusz előmozdítására létrejött hazafias célú egylet megalakulásáról országszerte hírt adtak. Többek között a *Pesti Hírlap*, a *Vasárnapi Újság* és a *Nemzet* is tudósítottak erről.¹¹ Ez utóbbiban *Jókai Mór Balaton-Füred és a Balatonvidék jövője* címmel részletesen ismertette az egylet megalakulását és céljait.¹²

A Balaton-Egylet működése

Az egylet éves közgyűléseit, rendszeres igazgatósági üléseit főleg Balatonfüreden és Budapesten tartotta. 1883 áprilisában elkészült az egyesület (bross)jelvénye,¹³ augusztusban avatták az egyleti zászlót. A Simon Zsigmond tihanyi apát által megszentelt zászló nyelébe Jókai Mór „Isten tartson, hogy emberek tarthassanak!” jelmonddal ütött szöveget.¹⁴

Az első nagyszabású balatoni programsorozat 1883. június 9. és 11-e között szervezték meg Balatonfüreden. Ennek keretében került sor az első közgyűlésre is, ahol újabb tisztségviselőket és 100 fős választmányt választottak meg.¹⁵

A következő év elején a vezetőség *gr. Nádasdy Ferencz* elnökletével elfogadta a Bala-

ton-Egylet több évre szóló munkatervét. Ebben megfogalmazták a Balaton és a balatoni termények országos kiállításra való bemutatását, Balaton fényképalbum kiadását, regatták és kirándulások szervezését, valamint a megnövekedett tavi hajóforgalomra tekintettel a tengeri hajózási szabályzat Balatonon való bevezetésének minisztériumi kezdeményezését.¹⁶ A fővárosban 1884. március 30-án megtartott rendkívüli közgyűlésen módosították alapszabályukat, és azok szerint újból választották tisztségviselőiket.¹⁷ Augusztus 31-én tartották Balatonfüreden a második rendes éves közgyűlést, ahol többek között ismertették a bemutatási záradékkal ellátott módosított alapszabályt, valamint az új vezetőségi választásokat is megajtották.¹⁸

1885 nyarán feszültségek jelentkeztek az egylet működésében. A kb. 400 cseh vendég július 22-i balatonfüredi látogatása napján „*az egyleten kívül eső közegek*” figyelmetlensége miatt *dr. Fenyvessy Ferencz* leköszönt szakosztály elnökségi posztjáról. Másnap a sport szakosztály vezetője *gr. Eszterházy Mihály*, illetve *gr. Nádasdy Ferencz* és *Sziklay* titkár is beadták lemondásukat.¹⁹ A kiváltó ok valószínűleg a fürdőigazgatóság szerencsétlenkedésére és a hajózási „kalamitásokra” (szerencsétlenségekre) vezethető vissza, amelyeket a fővárosi lapok kíméletlenül kipellengéreztek.²⁰ A felszín alatt azonban a Balaton-kultusz iránti érdeklődés lanygulása állhatott, amely konkrétan tagok elmaradó tagdíjbefizetésében és az ötből csak egy szakosztály (az igen aktív Fenyvessy vezette kirándulási) tényleges működésében nyilvánult meg.

Mindezek ellenére az 1885. augusztus 16-án tartott egyleti közgyűlésen nem történt semmi említésre méltó, a „*tisztségviselők mind megmaradtak*”, vagyis a feszültségeket elsimították. A legemlékezetesebb esemény az *Écsy László* balatonfüredi fürdőigazgató 50 éves jubileumával kapcsolatos ünnepi rendezvénysorozat volt, amelynek aktív részese volt többek között *Simon Zsigmond* tihanyi apát úr, és *Jókai Mór* író is.²¹

1886 januárjában megjelent a Balaton-Egylet hivatalos értesítőjének első száma, amelyet *Sziklay János* szerkesztett.²² Az áprilisi igazgatósági ülésen *gr. Nádasdy* és *dr. Fenyvessy* nyilatkoztak arról, hogy a Balaton iránti ügy melletti elkötelezettségük miatt vállalják tovább tisztüket, de csak a következő közgyűlésig.²³ Egy májusban megjelent híradásban a tihanyi apátságnak az egylet nemes törekvései iránti több jóakarató támogatását kérték, vagyis a korábbi feszültségek mögött a fürdőtulajdonos tihanyi apátsággal megromlott viszonyt is kereshetjük.²⁴ Erről, konkrétan *Simon Zsigmond* tihanyi apát úr fürdőfejlesztés iránti közönyös hozzáállásáról később is cikkeztek.²⁵

Az 1886. július 8-án tartott igazgatósági ülésen több fontos határozatot fogadtak el. Elhatározták a Garay kunyhó telkének bérbevételét, a útszélek fásításának kezdeményezését, a tagdíj hátralék ügyvéd útján való behajtását, valamint a „*Balaton vidékének emelése érdekében emlékirat*” szerkesztéséről és a tihanyi apátnak, illetve a tóparti nagybirtokosoknak való megküldéséről is döntöttek.²⁶ Augusztus 1-jén pedig a Balaton-Egylet javára zártkörű füredi Anna-bált szervezett a három vármegye, Zala, Veszprém és Somogy fiatal-sága, és a bál elnökének *dr. Fenyvessy Ferencz*et választották meg.²⁷ Az 1886. szeptember 12-én tartott balatonfüredi közgyűlésen az elnöki posztról leköszönő *gr. Nádasdy Ferencz* helyébe az igen agilis *dr. Fenyvessy Ferencz* országgyűlési képviselőt választották meg a Balaton-Egylet elnökének.²⁸

1887 májusában az igazgatóság a szokásos módon tervezte a nyári turisztikai évadot, július 31-én pedig a balatonfüredi szeretetház és a Balaton-Egylet javára szervezték a zártkörű füredi Anna-bált.²⁹ A következő év januárjában Budapesten tartott közgyűlés előtt ismételen felmerült Fenyvessy elnök és Sziklay titkár távozása az egyletből, mivel „*a ve-*

zetők elkedvetlenül lettek azon bűnös közöny miatt, mellyel épen Balaton vidéke az egylettel szemben viseltetik. E közönyös semmittevők a tihanyi apátban tisztelik vezérüket!”³⁰ A fürdőtulajdonos tihanyi bencés apátság vezetője, *Simon Zsigmond* apát fürdőfejlesztői érzéketlenségéről, siketségéről, vakságáról egyre élesebb sajtócikkek jelentek meg. „Hiszen az apát úr egy – múmia. Nincs semmi iránt semmi érzéke.” – írta a közgyűlés után egy névtelen cikkíró.³¹ Hogy ezek a vádak mennyire voltak megalapozottak, erre most nem térünk ki, csak megjegyezzük, hogy a tihanyi bencés apátság élén 1865-től 1891-ig álló *Simon Zsigmond* apát az egyik legtevékenyebb és legeredményesebb fürdőfejlesztő volt a rend története szerint.³²

A balatonfüredi fürdő tulajdonosát, a tihanyi apátságot ért támadások végül elérték céljukat, mivel 1889-re a rend mintegy 200.000 forintos költséggel felújította és fejlesztette Balatonfüredet (új uszoda, híd, sétatér, vízvezeték, fürdőház felújítás, parkosítás, stb.).³³

Az egylet és a sokat támadott apátság „egymásra találásának” utóhatásaként *Vaszary Kolos* pannonhalmi főapátot – ahová a tihanyi apátság is tartozott – az egylet tiszteletbeli elnökévé választották az 1889. március 31-én tartott közgyűlésen. Ekkor a Balaton-Egylet módosította alapszabályát, és új tisztkart is választott.³⁴ A három Balaton parti megyéből egy-egy társelnök – *dr. Fenyvessy Ferencz* (Veszprém m.), *dr. Szalay Imre* (Somogy m.), *dr. Dunszt Ferenc* (Zala m.) – irányította tovább az egyletet.³⁵ A június végén tartott újabb közgyűlés után nagyszabású hangversenyre került sor neves művészek, köztük *Jászai Mari* fellépésével.³⁶

Az új igazgatóság az augusztusi, Balatonfüreden tartott ülésén több javaslatot és tervet megfogalmazott³⁷, ennek ellenére az egylet a következő évtől, 1890-től már lényegében nem működött. Sziklay János titkár elkedvetlenül abbahagyta korábbi aktív szervezői munkáját.

1890 januárjában még a veszprémi kerület országgyűlési képviselője, *Bezerédj Viktor* háznagy elnökletével a három tóparti megye képviselői tanácskoztak a Balaton-Egylet működésének megújításáról, amelynek elnökévé *gr. Esterházy Ferenczet* szerették volna megnyerni.³⁸ Az új alapszabályokat is kidolgozták, de a kezdeményezés elhalt.

1891-ben felmerült az egylet feloszlásának, illetve a Kárpát Egyesülettel való összeolvadásának gondolata, többen mégis az egyesület újjászervezésében látták a továbblépés lehetőségét. Ennek szellemében döntött az 1891. május 29-én tartott balatonfüredi értekezlet is, amely felkérte Fenyvessyt az új működési alapelvek megfogalmazására, illetve egy közgyűlés összehívására.³⁹ Erre június 29-én került sor Balatonfüreden, ahol kimondták, hogy „...a Balaton-egylet, mint önálló egyesület, vidéki szakosztályok megalakításával továbbra is megmaradjon...” Új alapszabályainak kidolgozásával pedig megbízták Fenyvessyt, Sziklayt és *Porzolt Kálmánt*.⁴⁰

Ezen előzmények után Balatonfüreden 1891. augusztus 2-án megtartott közgyűlésén a Balaton-Egylet *Balaton Kultúr-egyesületté* alakult át „szerves összefüggésben a dunántúli közművelődési egyesülettel.” A *dr. Fenyvessy Ferencz* elnökletével zajló ülés egyhangúlag elfogadta a *Sziklay János* által előterjesztett új alapszabályt, amellyel az új egyesület lényegében a Dunántúli Közművelődési Egyesület fiókegyesületévé vált.

A Balaton-Egylet taglétszámának alakulásáról

Mennyien lehettek az egylet tagjai? 1883 januárjában már 200 rendes tagról számoltak be egy tagtoborzó írásban. Belépési szándékkal a téli időszakban Budapestén lehetett az

egylet titkárához, Sziklay Jánoshoz fordulni, aki az Írók és Művészek Társasága Nemzeti Színház bérházában volt utolérhető.⁴¹ A lelkes szervezőmunkának köszönhetően március közepére már 300 tagot számlált az egyesület, köztük 25 alapító tagot.⁴² Tudomásunk szerint az egyletnek mindösszesen 28-an váltak alapító tagjává, azaz ők fizették be a fejenkénti 25 forintot a célok megvalósítására. (Lásd 1. sz. mell.)

A Balaton-Egylet élére „a főrangú világ egyik „nagy asszonyát”, a jótékonyaságról és házi erényekről ismert gr. Zichy Nep. Jánosnét” kérték fel, de tudomásunk szerint az egyletnek fennállása során nem volt védnöke.⁴³

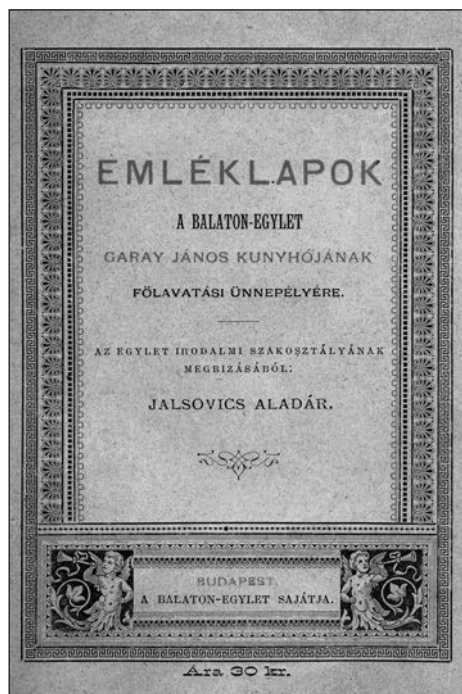
1885 nyarára csökkent az érdeklődés az egyesület működése iránt, de a következő évben már a kirándulásszervezések jövedelmezőségéről tudósítottak. A Balaton-vidék lakói közönységeinek felemlítése mellett 1886-ban az első egyleti kirándulás 40 távoli vidékről való új tagot és egy alapítót hozott az egyletnek.⁴⁴

A Balaton-Egylet tevékenysége

Kirándulások a Balaton környékén

A Balaton-Egylet legeredményesebb tevékenysége a csodálatos Balaton-vidék helyszíni bemutatása volt. Tavi és tóparti kirándulásaival és rendezvényeivel – a rossz közlekedési viszonyok ellenére – több mint ezer idegen emberrel ismertette meg a Balaton-vidékét. A fővárosiakon kívül többek között Erdélyből, Érmellékről, a tiszántúli Alföldről, Máramarosból, Galíciából és Csehországból is érkeztek kirándulók az egylet szervezésében.

Igen aktívan szervezte e programokat a dr. Fenyvessy Ferencz országgyűlési képviselő vezette kirándulási szakosztály, amely már az alakulást követően hamarosan előrukkolt terveivel.⁴⁵

Kezdeményezésükre indult meg a tihanyi *Garay-kunyhó* építése 1883 tavaszán, amelynek átadására június 10-én került sor. A magántulajdonon álló zászlókkal díszített kunyhótól csodálatos balatoni panoráma nyílt. Ide tűzoltózenekar kíséretében ment fel a mintegy másfélszáz kiránduló, és taracklövések mellett, *Garay János* balatoni költeményeit idézve gr. *Nádasdy Ferencz* avatta fel „*az alig megalakult Balaton-egylet első alkotását*”. A fáradalmakat a helyszínen halászlével, borral és füredi savanyúvízzel csillapították, majd visszatérvén Balatonfüredre egyleti közgyűlést tartottak. A koradéletűn közebed után regattára, távúszásra és halászsversenyre került sor, majd este borkiállítás nyílt. Az ezt követő esti hangverseny után a jachtokról fellőtt tűzijáték nyitotta meg a bált, amely hajnalig tartott. Másnap Keszthelyre hajóztak a Kisfaludy gőzössel, ahol nagy tömeg és dr. *Lipp Vilmos* gimnáziumi igazgató, míg a helyi csónakázó egylet csónakokban fogadta a kirándulókat. Innen Hévízre látogattak, majd visszautaztak Füredre.⁴⁶

1884 pünkösdjére az egyesület kirándulási szakosztálya a Magyar Tisztviselők Országos Egyesületével közösen szervezte meg balatonmelléki nagy kirándulását.⁴⁷ Erről a – korabeli nyelvhasználattal – kéjtudásról részletesen tudósít bennünket a Balaton-kultusz lelkes apostola a kövágóörsi ügyvéd és révfülöpi birtokos *Czigány Károly* is. „*A Balaton Egyesület, hogy vidékünket ismertesse, pünkösöd másodnapján százötven – többnyire fővárosi kéjtudót hozott a 'Kisfaludy' gőzhajón révfülöpi kikötőbe... Voltak köztük kúriai bírák, miniszteri és fővárosi tisztviselők, írók, művészek, honvédtisztek, regattisták, ügyvédek, orvosok, mérnökök – és kik végül említve is elsőik: nők – testben és lélekben kedvesek.*” – teszi hozzá gálánsan. A terület-ismertető útitervből persze nem maradhatott ki a helyi Göde pont, majd a Mórocz pont lombsátorán át lesétálva Gaál úr vízparti villájában boroztak, míg végül Czigány Károly villájában kötöttek ki, ahol fesztelenebb kedv lobbant fel a jó zene mellett. Nem kétséges, hogy ennek az eseménynek is Czigány Károly volt a lelke. Ahogy megjegyzi: „*Csak egy kis hiba, azaz mulasztás esett a kréta körül... (mármint, hogy nem mondott tőszót a vendégeknek) ... A sietség okozá – no meg az hogy, aki a mulasztást betölteni szerette volna, kénytelen volt (ily tóparti pusztán) kukta s pincérségéd is stb. lenni egy személyben.*”⁴⁸

1884 júniusától Balatonfüredről a Kisfaludy gőzössel megfelelő létszám előzetes jelentkezése esetén hetenként egyszer Keszthelyre, Badacsonyra, Révfülöpre, hetenként kétszer Tihanyba, naponként Almádi és Kenese felé, illetve Tihany körül szerveztek sétahajózást.⁴⁹ Július 1-jén nyitották meg a füredi Tamás- és Péter-hegyre, a Koloskában lévő barátlakáshoz és a nosztori völgybe vezető sétautakat. Mintegy félszáz fürdővendég egyleti zászló alatt, cigányzenével, gyalog kísérte fel az oromra *Kállay Béniné, gr. Bethlen Vilma* miniszternét, és nevezték el a szép helyet Vilma pihenőnek.⁵⁰ A következő héten Almádiba és Badacsonyra kalauzolták a kirándulókat.⁵¹ A nyár folyamán az egyesület titkári hivatala (Sziklay János) a kisebb gyalogos kirándulásokon kívül 9 nagyobb kirándulást szervezett a Balaton-vidéken, hetet gőzhajóval, kettőt lovas kocsikkal.⁵²

A következő évben „*A Balaton-egyesületnek igen sikerült kirándulása volt*” 1885. június 3-án Budapestről Balatonfüredre, amikor az ország távolabbi pontjairól érkeztek vendégek „*megnézni magyar tengerünket*”.⁵³ A júliusban egymást követő rendszerességgel szervezett balatoni kiránduláson sokan vettek részt, például a negyediken a már említett mintegy 400 cseh vendég.⁵⁴

Az 1886 évi pünkösdi ünnepekre (június 12–14.) szervezett balatonfüredi és badacsonyi kirándulás mély emlékeket hagyott a résztvevőkben. Az előbbi helyen *Kisfaludy Sándor* szobrát koszorúzták meg, míg emitt Kisfaludy badacsonyi szülőházán június 14-én helyeztek el emléktáblát. Az innen való visszahajózáskor komoly viharba került a kirándulók hajója, amelynek a Balaton közepén kellett horgonyt vetnie és egész éjjel vesztegelnie.⁵⁵ De ez sem szegte kedvét a szervezőknek, mivel nyáron már az Írók és Művészek Körével közösen szerveztek nagyszabású keszthelyi kirándulást.⁵⁶

1887 júliusában a Badacsonyra szervezett hajókirándulások folytatódtak...⁵⁷

Sport és kulturális rendezvények

A Balaton-Egyesület sportszakosztálya szervezésében került sor 1883. június 10-én a balatonfüredi regattára. Ennek érdekessége volt, hogy a hölgyek számára is írtak ki vitorlás és evezős csónak versenyt.⁵⁸ Augusztus 22. és 26. között nagyszabású „vitorla”, evező, úszó és galambblövészeti nemzetközi amatőr versenyt szerveztek Balatonfüreden, amelynek legtöbb versenyszámában csak egyleti tagok indulhattak.⁵⁹

A Balaton-egylet első hangversenyét és táncvigalmát Budapesten a Vigadóban szervezték meg 1884. január 9-én Jókai Mór felolvasásával egybekötve.⁶⁰ Hogy ez utóbbira sor került-e, azt nem tudjuk, de *Sziklay János A badacsonyi szirtharang* című versét *Palotay Piroska* kisasszony szavalta el – az biztos.⁶¹

Nem mindennapi élmény lehetett az 1884. augusztus 5-én tartott „*velencei éj Balaton-Füreden*”. A tó vizére kivező, lampionokkal feldíszített 14 csónakból, amelyekben andalgó zenét játszó cigányzenészek is ültek, lőtték ki a röppentyűket és színes bombákat, vagyis a tűzijátékot.⁶²

1889 augusztusában Balatonfüreden az ottani szintársulat több tagjának közreműködésével rendeztek virágkorzót és bazárt, este pedig tűzijátékot lőttek.⁶³ Augusztus 14-én, Keszthelyen rendeztek fővárosi írók és művészek részvételével teltházas, nagysikerű művészestélyt.⁶⁴

Baltoni bor, terménykiállítások és bemutatók

Két jól sikerült baltoni terménykiállítást is szervezett a Balaton-Egylet fennállása során. Az elsőt az 1883. június 9–11-e között tartott balatonmelléki kirándulás keretében Balatonfüreden. A június 10-én este megnyitott borkiállításon 34 baltoni termelő 240 palack borral versenyzett.⁶⁵ Az egylet kérelmére *gr. Széchenyi Pál* földművelésügyi miniszter elrendelte a központi mintapince részvételét is a kiállításon, és az ott kezelt borokból többek között *Alpár János* fülöpi, *Günsberger Lázár* balatonmelléki, *Keöd József* boraiból is küldtek a fűredi megmérettetésre.⁶⁶

A második kiállításra 1887. szeptember 8. és 11. között került sor a kiállított terménnyel zsúfolásig telt balatonfüredi gyógy teremben.⁶⁷ A 83 kiállító között a már említett „*Czigány Károly Kővágó-Eörs, jó szedres ecetért*” elismerő oklevélben, s vöröshagymájáért pedig dícséretben részesült.⁶⁸ A kiállítás megnyitását követően a baltoni szőlőket is elérő filoxérvész elleni védekezésről tartottak értekezletet, majd 60 fős társas ebéd következett, amelyen az első pohárköszöntőt *Jókai Mór* író mondta a felséges királyi családra.⁶⁹

A keszthelyi Balaton Múzeum alapításának kezdeményezése

1886 augusztusában tudósítottak a lapok arról, hogy a Balaton-Egylet mozgalmat indít „*a Balaton sokféle különlegességei rendszeres összegyűjtésére*” Keszthelyen.⁷⁰ A szeptemberi közgyűlésen megbízták *Sziklay Jánost* az ügy előkészítésével.⁷¹ 1889 nyarára elérték, hogy Keszthely város tanácsa ideiglenesen helyet biztosított az alapítandó Balaton Múzeumnak, illetve a keszthelyi múzeum bizottság megalakítására az egylet egyik elnökét, *dr. Dunszt Ferencz* apátplébánost felkérték.⁷² Az egylet válságával együtt a múzeumalapítás ügye is elhúzódott, arra csak a következő évtized végén került sor.

A „második” baltoni gőzhajó ügye

Egy újabb baltoni gőzhajó forgalomba állítását *Sziklay János* titkár kezdeményezte a Balaton-Egylet 1886 februári igazgatósági ülésén. Mivel érdemben nem foglalkoztak kezdeményezésével, ezért cikkeiben népszerűsítette javaslatát⁷³, majd az egylet 1886 szeptemberi közgyűlésén vetette fel „*a Balaton hosszában és szélességében személy és teherszállításra szolgáló gőzhajó*” építésének gondolatát.⁷⁴ Az ügy előmozdítása céljából

Vaszary Kolos főapát vezetésével egy különbizottság dolgozta ki a megvalósítás javasolt módját⁷⁵, amelyet az egyesület 1886. december 18-án Keszthelyen tartott rendkívüli közgyűlésén ismertettek. Ezen az új balatoni gőzhajó szükségességéről, 300 db. 200 forintos részjegy kibocsátásával létrehozandó közkereseti társaság létrehozásáról, illetve a megyék megkereséséről határoztak. Létrehoztak egy hajózási ügyvel foglalkozó bizottságot *Vaszary Kolos* pannonhalmi főapát elnökletével, amelyben a megyék fő- és alispánjain kívül többek közt *Csigó Pál*, *Czigány Károly*, *Fackh Gedő*, *Kerkápolyi Károly*, *Keöd József*, gr. *Széchenyi Imre*, *Vadnay Andor*, stb. helyet kaptak.⁷⁶

Vaszary Kolos a Balaton-Egylet nevében, 1887 januárjában feliratban fordult a Balaton parti vármegyékhez, kérve az új gőzhajó létesítésének elősegítését.⁷⁷ Veszprém, Zala és Somogy vármegyék közgyűlései 1887 májusára elvi és anyagi támogatásukról biztosították a kezdeményezést.⁷⁸ Ugyanebben a hónapban a Balaton-Egylet küldöttsége dr. *Fenyvessy Ferencz* vezetésével felkereste *Baross Gábor* közmunka- és közlekedésügyi minisztert, és feliratot adott át a balatoni második gőzhajó létesítése érdekében.⁷⁹ Baross miniszter támogatta a kezdeményezést, és elrendelte a Balaton parti vármegyék építészeti hivatalai számára, hogy mérjék fel a kiszemelt tóparti kikötők és kiálló helyek, valamint az odavezető utak építésének és fenntartásának költségeit.⁸⁰

Az egyesület hajózási ügyvel foglalkozó bizottsága 1887. augusztus 7-i ülésén foglalkozott ismét a kikötők kérdésével, a kisebb merülésű, vitorlával is ellátott gőzhajóval és a részvénykibocsátással.⁸¹ Decemberben a Balaton-Egylet igazgatósága a Kisfaludy gőzös kormány által kötelezően előírt jövő évi felújítása esetleges elmaradásának következményeiről egyeztetett. Ezzel kapcsolatban átirattal fordult a Balatoni Gőzhajózási Társasághoz és a füredi fürdőtulajdonos tihanyi apáthoz.⁸² Mint ismert a rendszeres balatoni személy- és teherszállítás lebonyolítására 1888. október 21-én megalakult a Balatontavi Gőzhajózási Rt. Az új balatoni gőzös építését szigorú feltételekkel Baross Gábor miniszter anyagilag is támogatta. A társaság által megrendelt új lapátkerékes hajót Kelén névre keresztelték (amely nem azonos a ma is futó hajóval), és 1889. július 1-jén kezdte meg menetrendszerinti járatait az Almádi-Füred-Siófok-Füred-Almádi útvonalon. (1891-ben a Kelén nevet Barossra változtatták.) Bár az új tavi gőzhajót végül nem a Balatoni Egylet valósította meg, az új gőzhajózási társaság tagjai között ott voltak az eszme kezdeti harcosai.

A balatoni haltenyésztés és a halászati szövetkezet

Az egyesület kezdeményezésére 1884 júliusában a balatoni haltenyésztésről tartottak értekezletet Balatonfüreden, ahol dr. *Fenyvessy Ferenc* országgyűlési képviselő indítványára a Balaton-vidék birtokosainak összehívását határozták el.⁸³ Az ekkor megválasztott ötfős bizottság, gr. *Széchenyi Imre* elnökletével az érdekeltséghez intézendő memorandumot (emlékiratot) állított össze, amelyet az egyesület ősszel saját kiadványaként adott ki. A halászati szövetkezet érdekében október 26-ra Keszthelyre összehívandó értekezletet terveztek.⁸⁴ A Balatoni Halászati Szövetkezet létrehozásának előmunkálataiban jelentős szerepet vállalt az egyesület, amelyet annak jegyzőkönyvei is rögzítettek.

* * *

A Balaton-Egylet fennállásának egy évtizede alatt – mint látjuk – sokrétű és eredményes tevékenységet végzett a Balaton-kultusz ügyének előmozdítására. Örökmozgó titkára, *Szik-*

lay János (1857–1945) sokszor a háttérből fáradhatatlanul dolgozott a tópart fejlesztéséért. A régi Balaton-Egyletről és annak működéséről egy kis füzetben számolt be⁸⁵, mi most mégis a fennmaradt korabeli tudósítások alapján ismertettük az egylet történetét. Mellette ki kell emelnünk dr. Fenyvessy Ferencz (1855–1903) újságíró, jogászt, későbbi Veszprém megyei főispánt, aki szintén kiemelkedő munkát végzett a Balaton fejlesztéséért, megismertetéséért. Ő különben Mikszáth Kálmán politikai karcolatainak egyik kedvelt figurája volt.

Nem mindennapi elismerés, hogy az egyletről Mikszáth Kálmán is megjegyezte „A leg-híresebb magyar fürdő” elbeszélésében: „De annál hazaftiasabb, derekabb dolog a Balaton Egylet, mely az örökös sóhajtások és panaszok helyett hozzálátott, bár eddigelé csak szerény és éppen amiatt lassú eszközökkel, olyanná tenni Füredet, aminőnek azok képzelik, akik még nem látták.”

Mellettük a sok segítőt, a Balatonért érdekből, vagy érdek nélkül is tenni akaró támogatót is megemlítettünk. Legyen ez a tanulmány tisztelgés az Ő emlékükhöz, és legyen a tevékeny utódok, mint most 2012-ben Bándi László, a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület elnöke 70. születésének jubileumi évfordulója előtt.

1. sz. melléklet

A Balaton-Egylet alapító tagjai

Bogyay István (Haláp), gr. Cziráky Antal, Döry Lajos (Mosdós), Csávolszky Lajos, Écsy László balatonfüredi fürdőigazgató, gr. Esterházy László, gr. Esterházy Lászlóné, sz. Orczy (Sárosd), gr. Festetics Tassziló, dr. Fromm Pál (Bp.), dr. Herczeg Mihály, Hertelendy Ferencz (Lesencetomaj), dr. Huray István, Jálics Géza, Jókai Mór, Kállay Gyula, Kray Wenckheim Mária báróné, gr. Nádasdy Ferencz, Nedeczky Jenő (Balatonederics), Odescalchy Artur herceg, br. Puteány Ödön altábornagy, Puteány Géza (Szigliget), Salamon Ádám alapi földbirtokos, Simon Zsigmond tihanyi apát, Szalay Imre, Tőrek Aladár (Balatonederics), Valentiny János festőművész, Zichy-Kray Irma grófnő, gr. Zichy János.⁸⁶

2. sz. melléklet

A Balaton-Egylet tisztikarának összetétele

Tiszteletbeli elnök:	Vaszary Kolos	1889. március 31. – 1891. augusztus 2.
Elnök:	gr. Esterházy László	1882. augusztus 24. – 1884
	gr. Nádasdy Ferencz	1884 – 1886. szeptember 12.
	Fenyvessy Ferencz	1886. szeptember 12. – 1889. március 31.
Társelnök:	Fenyvessy Ferencz	1889. március 31. – 1891. augusztus 2.
	Szalay Imre	1889. március 31. – 1891. augusztus 2.
	Dunszt Ferencz	1889. március 31. – 1891. augusztus 2.
Alelnök:	gr. Nádasdy Ferencz	1882. augusztus 24. – 1884
Titkár:	Sziklay János	1882. augusztus 24. – 1891. augusztus 2.
Pénztárnok:	Jalsovics Aladár	1882. augusztus 24. – ?
Pénztárnok és ügyész:	Czigler Ármin	1889. március 31. – 1891. augusztus 2.
Ügyész:	Csepely Károly	1882. augusztus 24. – ?
Ellenőr	Mangold Henrik	1889. március 31. – 1891. augusztus 2.

A Balaton-Egylet közgyűlései

1882. augusztus 23.	Előkészületi alakuló ülés. (Balatonfüred)
1882. augusztus 24.	Alakuló közgyűlés (Balatonfüred)
1883. június 10.	I. rendes évi közgyűlés (Balatonfüred)
1884. március 30.	Rendkívüli közgyűlés (Bp.)
1884. augusztus 31.	II. rendes évi közgyűlés (Balatonfüred)
1885. augusztus 16.	III. rendes évi közgyűlés (Balatonfüred)
1886. szeptember 12.	Közgyűlés (Balatonfüred)
1886. december 18.	Rendkívüli közgyűlés (Keszthely)
1888. január 15.	Közgyűlés (Bp.)
1889. március 31.	Közgyűlés (Bp.)
1889. június 30.	Közgyűlés (Balatonfüred)?
1891. június 29.	Közgyűlés. (Balatonfüred)
1891. augusztus 2.	Közgyűlés. (Balatonfüred)?

A Balaton-Egylet kiadványai

Jalsovics Aladár: *Emléklapok a Balaton-egylet Garay János kunyhójának fölvatási ünnepélyére.* Budapest: Balaton Egylet, 1883. 46 p.

Emlékirat a balatoni halászat érdekében. Balatonfüred: Balaton Egylet gazdasági szakosztálya, 1884. 15 p.
Sziklay János: *Balatoni Kalauz.* Kézírónyv Turisták és Fürdőzők számára. Budapest. 1889. 150 p.

JEGYZETEK

¹ Bátorfi Lajos: Nyílt levél Nagyságos és Főtisztelendő Simon Zsigmond tihanyi apát úrhoz. *Zalai Közlöny*, 1877. szept. 30. 1. p. (Az egylet nevét régen többféle módon írták, ezt tanulmányunkban egységesen Balaton-Egylet formában használjuk.)

² Balaton-Egylet. *Zala*, 1877. október 10. 2. p.; *Veszprém*, 1877. október 7. 1. p.; *Pápai Lapok*, 1877. december 23. 3. p.

³ *Zalai Közlöny*, 1877. november 4. 3. p.; Balaton Egyesület. *Zala*, 1877. október 31. 3. p.

⁴ *Veszprém*, 1877. december 9.; Felhívás a Balaton-Egylet alapítására. In.: *Adatok Zalamegye történetéhez.* IV. kötet. Nagykanizsa, 1877. 380–381. p.

⁵ Sziklay János visszaemlékezése. Lásd: A Balaton-egylet. *Zala*, 1882. augusztus 16. 3. p.

⁶ Uo. A Balaton-egylet. *Zala*, 1882. augusztus 16. 3. p.

⁷ Választmányi taggá választották: Bárczy László, Czigány Károly, Csapó Kálmán, Csepely Károly, Écsy László füredi fürdőigazgató, dr. Engl Gyula, Fenyvessy Ferenc országgyűlési képviselő, Györffy Imre, dr. Herczeg Mihály egyetemi tanár, Jalsovics Aladár plébános, Jókai Mór, Kállay Gyula, Komlód Gyula, Krisztyámszky Lajos, Lévy Imre, Losonczy István, Mihalkovics Tivadar, Nagy Sándor, Neugebauer Miksa, Odeschalchy Arthur herceg, Pachek Gedő, Simonyi Zsigmond tihanyi apát, Szalay Imre országgyűlési képviselő, Szekrényesy Kálmán. Balaton-Füred. aug. 23. *Zala*, 1882. augusztus 26. 3. p.

⁸ Balaton egylet. *Zala*, 1882. augusztus 30. 2. p. A választmányt is kiegészítették a következő személyekkel: Aldásy Ignác, Árnys Tivadar, Békássy Károly, Bonyák Ottó, Fachk Gedő, Tretyánszky Lajos. Lásd.: Felhívás a Balaton-Egylet érdekében. *Zalai Közlöny*, 1882. szeptember 17. 2. p.

⁹ A Gyógyászati szakosztály elnöke dr. Huray István, titkára dr. Engel Gyula. A Kirándulási szakosztály elnöke Fenyvessy Ferencz, társelnöke Salamon Ádám, titkárai Écsy József és Komlód Gyula. A Sport

- szakosztály elnöke gr. Esterházy Mihály, titkára Némethy Ernő, (1883. március 23-tól dr. Miháلكovics Tivadar). A Gazdasági szakosztály elnöke Bogay István (1887-ben Szalay Imre), titkára Keöd József. Az irodalmi szakosztály elnöke: Jókai Mór, titkára Léway Imre (1884-től Borostyáni Nándor). *Zalai Köz-löny*, 1882. szeptember 17. 2. p.; *Pesti Hírlap*, 1882. augusztus 25.
- ¹⁰ Balaton egyesület. *Zala*, 1882. augusztus 30. 2. p.
- ¹¹ *Pesti Hírlap*, 1882. augusztus 25., *Vasárnapi Újság*, 1882. augusztus 27. 561. p.
- ¹² Jókai Mór: Balaton-Füred és a Balatonvidék jövője c. írása megjelent a *Pápai Lapok*, 1882. szeptember 10-ei lapszámában is.
- ¹³ *Zala*, 1883. április 4. 3. p.
- ¹⁴ A zászlóanyai tisztséget Zichy Kray Irma grófnő viselte. *Pápai Lapok*, 1883. szeptember 2. 3. p.
- ¹⁵ A Balaton-egylet. *Zala*, 1883. július 14. 3. p.
- ¹⁶ A Balaton-egylet munkaterve. *Zalai Köz-löny*, 1884. február 17. 2. p.
- ¹⁷ Balaton egyesület. *Pápai Lapok*, 1884. március 16. 2. p.
- ¹⁸ *Zala*, 1884. augusztus 24. 3. p.
- ¹⁹ Válság a Balaton-egyletben. *Pápai Lapok*, 1885. július 26. 3. p.
- ²⁰ A 400 vendég átszállítása a tavon Siófokról Balatonfüredre a Kisfaludy gőzösnek nagy kihívást jelentett, nem is szólva arról, hogy a hajó a Sió csatornájában kötött ki, ahol a víz sekély volt. Ezért mielőtt meg-feneklett volna a gőzös kiment a móló elé, és csónakkal kellett a hajóra szállítani a vendégeket. Abból azonban kevés volt. A gőzhajónak vissza kellett térnie az otthagytakért, akik a lakoma végére érkeztek meg Füredre... Az országos kiállításról. *Vasárnapi Újság*, 1885. július 26. 487. p., illetve *Pápai Lapok*, 1885. augusztus 2. 3. p.
- ²¹ *Zalai Köz-löny*, 1885. augusztus 22. 5. p.
- ²² *Zala*, 1886. január 24. 3. p.
- ²³ A Balaton-egylet. *Pápai Lapok*, 1886. április 25. 2. p.
- ²⁴ *Pápai Lapok*, 1886. május 30. 2. p.
- ²⁵ *Pápai Lapok*, 1887. augusztus 20. 3. p.
- ²⁶ A Balatontól. *Zalai Köz-löny*, 1886. július 24. 3. p.
- ²⁷ Anna bál. *Zalai Köz-löny*, 1886. július 24. 3. p.
- ²⁸ A Balaton-Egylet. *Zala*, 1886. szeptember 26. 2. p.
- ²⁹ A Balaton egyesület. *Pápai Lapok*, 1887. május 22. 3. p., illetve Anna-bál B.Füreden. *Pápai Lapok*, 1887. július 31. 3. p.
- ³⁰ A Balaton egyesület. *Pápai Lapok*, 1888. január 15. 3. p.
- ³¹ *Pápai Lapok*, 1888. január 29. 1. p.
- ³² Sólymos Szilveszter: *Balatonfüred-fürdő bencés kézben (1743–1949)*. Tihany, 2003. 54–56. p.
- ³³ Balaton-Füred jövője. *Pápai lapok*, 1889. május 5. 1. p.
- ³⁴ *Zalamegye*, 1889. április 7.
- ³⁵ A Balaton egyesület. *Zalai Köz-löny*, 1889. április 6. 2. p.
- ³⁶ Hangverseny Balaton-Füreden. *Pápai Lapok*, 1889. július 7. 3. p.
- ³⁷ A Balaton-egylet. *Zala*, 1889. augusztus 18. 2. p.
- ³⁸ Megyénk. *Pápai Lapok*, 1890. február 2. 2. p., illetve lásd A Balaton egyesület. *Pápai Lapok*, 1890. június 8. 2. p.
- ³⁹ Fenyvessy Ferencz: Emlékirat „Balaton-egylet” újjáalakítása ügyében. *Zalai Köz-löny*, 1891. június 27. 1–2. p.
- ⁴⁰ A Balaton egyesület. *Zalai Köz-löny*, 1891. július 4. 2. p.
- ⁴¹ A Balaton-egylet. *Zala*, 1883. január 6. 3. p., illetve *Zalai Köz-löny*, 1883. január 7. 3. p.
- ⁴² A Balaton-egylet. *Zala*, 1883. március 28. 2. p.
- ⁴³ A Balaton-egylet. *Zala*, 1883. július 28. 2. p.
- ⁴⁴ A Balaton egyesület. *Pápai Lapok*, 1886. július 11. 4. p.
- ⁴⁵ A kirándulási szakosztály 1883. március 1-én az írói kör fővárosi helyiségében tartotta ülését. A Balaton-egylet. *Zala*, 1883. március 28. 2. p.

- ⁴⁶ A balatoni kirándulás. *Pápai Lapok*, 1883. június 17. 2. p. Több tudósítás is megjelent erről: A Balaton-egylet kirándulása. *Zala*, 1883. június 13. 2. p.; illetve A Balaton-egylet. *Zala*, 1883. június 16. 3. p.
- ⁴⁷ *Zalai Közlöny*, 1884. május 25. 2. p.
- ⁴⁸ Czigány Károly: *Lélek naplója*. II. kötet. Veszprém, 1886. 67–68. p. A Balatoni Egylet révfülöpi kirándulásáról lásd még Sziklay János: *Mit csinált a Balaton-egylet*. Veszprém, 1935. 24. p., illetve *Balaton*, 1884. június 12.
- ⁴⁹ Értesítés. *Zalai Közlöny*, 1884. június 28. 3. p.; illetve a megtartott badacsonyi, illetve almádi kirándulásról lásd: Kirándulás Almádiba. *Zalai Közlöny*, 1884. július 17. 3. p.; Kirándulás Badacsonyba. *Zalai Közlöny*, 1884. augusztus 31. 3. p.
- ⁵⁰ *Pápai Lapok*, 1884. július 13. 3. p.
- ⁵¹ A Balaton-egylet. *Pápai Lapok*, 1884. július 27. 3. p.
- ⁵² *Zalai Közlöny*, 1885. augusztus 31. 3. p.
- ⁵³ Balaton-Füreden. *Zalai Közlöny*, 1885. június 13. 3. p.
- ⁵⁴ *Pápai Lapok*, 1885. július 26. 3. p.
- ⁵⁵ A Balaton-egylet kirándulása. *Zala*, 1886. június 20. 3. p.
- ⁵⁶ *Pápai Lapok*, 1886. július 4. 2. p.
- ⁵⁷ Kirándulás Badacsonyba. *Zalai Közlöny*, 1887. július 16. 2. p.
- ⁵⁸ Balatonfüredi regatta. *Zala*, 1883. április 25., illetve
- ⁵⁹ A részletes versenykiírást lásd: Balaton-Egylet. *Pápai Lapok*, 1883. július 8. 3. p., illetve A balatonfüredi versenyek. *Zala*, 1883. augusztus 1. 1–2. p.
- ⁶⁰ *Zala*, 1883. december 19. 2. p.
- ⁶¹ *Zala*, 1884. január 20. 1. p.
- ⁶² Velenczei éj Balaton-Füreden. *Zalai Közlöny*, 1884. augusztus 14. 3. p.
- ⁶³ Virágkorzó és tűzijáték Balaton-Füreden. *Zalai Közlöny*, 1889. augusztus 10. 2. p.
- ⁶⁴ Művész-estély. *Zala*, 1889. augusztus 18. 3. p.
- ⁶⁵ A Balaton-egylet kirándulása. *Zala*, 1883. június 13. 2. p.
- ⁶⁶ Balatonegylet. *Zala*, 1883. június 6. 3. p.
- ⁶⁷ Felhívás a balatonmelléki megyék birtokosaihoz. *Zalai Közlöny*, 1887. augusztus 20. 1. p.
- ⁶⁸ *Zalamegye*, 1887. szeptember 18.
- ⁶⁹ *Zalai Közlöny*, 1887. szeptember 17. 1. p.
- ⁷⁰ Balaton-múzeum Keszthelyen. *Zala*, 1886. augusztus 22. 3. p.
- ⁷¹ A Balaton-Egylet. *Zala*, 1886. szeptember 26. 2. p.
- ⁷² Balatoni Múzeum. *Zala*, 1898. augusztus 18. 2–3. p.
- ⁷³ Sziklay János: Hajót a Balatonra! *Pápai Lapok*, 1886. augusztus 29. 1. p.
- ⁷⁴ A Balaton-Egylet. *Zala*, 1886. szeptember 26. 2. p.
- ⁷⁵ A Balaton-Egylet. *Zalai Közlöny*, 1886. október 23. 3. p.
- ⁷⁶ Balatoni gőzhajózás, *Zalai Közlöny*, 1887. január 1. 3. p., illetve Második gőzhajó a Balatonon. *Zala*, 1887. január 1. 3–4. p.
- ⁷⁷ A „Balaton egylet” felirata a balatonparti vármegyékhez. *Zalai Közlöny*, 1887. január 22. 1–2. p.
- ⁷⁸ A balatoni második gőzhajó. *Zalai Közlöny*, 1887. május 14. 5. p.
- ⁷⁹ A balatoni második gőzhajó. *Zala*, 1887. május 29.
- ⁸⁰ A második balatoni gőzhajó ügye. *Zala*, 1887. június 19. 2. p.
- ⁸¹ A második gőzös a Balatonon. *Zalai Közlöny*, 1887. augusztus 13. 3. p.
- ⁸² A balatoni gőzhajózás. *Zala*, 1887. december 27. 2. p.
- ⁸³ A balatoni haltenyésztés. *Pápai Lapok*, 1884. július 27. 3. p.
- ⁸⁴ A balatoni halászat. *Pápai Lapok*, 1884. szeptember 21. 3. p.
- ⁸⁵ Sziklay János: *Mit csinált a régi Balaton-egylet?* Veszprém, 1935. 16 p.
- ⁸⁶ *Zalai Közlöny*, 1883. január 7. 3. p.; *Zala*, 1883. március 28. 2. p.; *Zala*, 1883. március 31. 2. p.

Balaton-felvidéki tudósítás barátságos levélben

Legutóbbi leveledben Barátom arról érdeklődnél, hogy az ezredvégi kedvező változások vajon a Balaton-felvidéki emberek szívében-lelkében is végbementek-e, nemcsak a külsőségekben? Hát bizony erre nehéz lenne pontos választ adni, merthogy egy ház, egy autó vagy egy porta szépségét az ezredforduló közízlése alapján megítélni viszonylag könnyű, és az emberek öltözékét, ápoltságát tekintve is levonhatunk pozitív következtetéseket, de a régi közmondás szerint is: nem a ruha teszi az embert! És ekkor már gondjaink lehetnek a helyzet reális megítélése kapcsán.

1995 szeptemberében történt, hogy összetalálkoztam a zánkai utcán egy valamikor aktív társadalmi életet élő asszonnyal. Kihalt a közösségi érzés az emberekből – állapította meg a szomorkás hangvételő villámbeszélgetés kapcsán. És ahol a közösségi érzés megszűnik, ott az *ÉN* nyomul előtérbe; visszaszorítva, legázolva a köz javát szolgáló törekvéseket. Nem törődünk kellőképpen egymással, még úgy sem a közös érdekekkel, a faluközösség minden tagjának erkölcsi elismerést, megbecsülést hozó törekvések fontosságával – magyarázta. Nincs már meg bennünk az összefogás, a közös tenni akarás érzése. Vajon így van ez? Ilyen lenne a balatoni ember?

Több mint száz évvel ezelőtt Boronás Jónás Szepesdről, vagyis Szepezdről a Győri Közlönynek küldött rendhagyó tudósításában így írt: „*Szép ez a táj, s mind magyarok lakják! De párját is kell keresni a vendégszeretet tekintetéből. Azonban itt sincs úgy már, mint volt hajdanában. Tudja isten, mintha egymás iránt is közömbösek lennénk. Nincs azon – társalgási körünket mindenkor átítatni szokott – testvéri szeretet és erőlködés nélküli öröm. A jókedv nem oly mindennapi s nem oly közös: nehezebben éled, vagy nagyon is kitörő, szóval: kivételes. A barátság is mérgezett s nem oly terjedelmes. Őszinte nyíltságunk pedig majdnem hallgatagsággá változott. Egész létünk a múlthoz úgy hasonlít, mint tél a tavaszhoz...*“.

Meg is jelent ez a szomorú híradás a lap 14. számának levelezési rovatában, 1857-ben.

Ennyit változott volna a világ? Hiszen Oláh János a *Balaton-melleyéki tudósításásokban* 1834-ben még másképp vélekedett. Boronás uram panaszaival ellentétben ő még arról számolt be, hogy „*a mi illeti a Balaton melleyéki lakosokat: talán az egész világon nintsenek oly jószívű, adakozásra hajlandó és barátságos emberek, mint ezek. Itt a szőlőhegyen ha valaki keresztül megyen, és az ő szállások szerint lyukas pintzét (kinyílt ajtajút) lát, és hivatalosan bé nem tér, azért dorgálást, pirongtatást és szemrehányást nyer.*” Valóban, ha napjainkban a zánkai szőlősgazdák pincéit nyitva találva elhaladunk mellettük, a tulajdonos nem veszi jó néven, hogy be nem köszöntünk, és meg nem kóstoltuk a borát. Ha közeledni lát bennünket, nem állhatunk ellen szíves invitálásának, hogy legalább egy fertály órára be ne térjünk, s meg nem szűnő kóstolgatások közben ne dicsérnénk a jól kezelt, valóban ízletes, kitűnő nedűt.

A szőlőhegyi vendéglátás dicséretes hagyományait őrző néhány gazda pincéje tehát most is nyitva áll az arra vetődő emberek előtt. A zánkai Honismereti Kör 1997 nyarán felfedező

utat tett Tagyonhegyen a népi építészet jellegzetességeit tanulmányozandó a szőlőhegyi hajlékokon. Több helyen is előfordult, hogy a *lyukas pintzéknél* pihenőt kellett tartani, mert a gazdák – élve a hagyományos szőlőhegyi vendéglátás szokásaival – nem engedték tovább a társaságot, amíg meg nem kóstolták élvezetesen finom és zamatos, kiváló boraikat. A dícséretes vendéglátó és hagyományörző szokás betartásának különösképpen Bácsi Kálmán, Antal Géza és Antal János szőlőhegyi hajlékánál adóztunk, annyira, hogy az eredetileg tervezett tanulmányút összes programját nem is sikerült teljesíteni. Mégis, ha nem is minden hajlékot sikerült ezúttal felkeresni, vendégszeretetből kitűnő leckét kapott a kiránduló társaság.

Emlékezetből is tudjuk, hogy a huszadik század közepének szőlősgazdája is szívesen kóstolgatta a saját borát vendégei jelenlétében; gyakran előre megbeszélte találkozások keretében fogyasztották egy-egy gazda borát a szőlőmunkák vagy pincei teendők elvégzése után, késő délutánból estébe nyúlóan. Ilyenkor megbeszéltek a világ dolgait, a szőlőhegyi tennivalókat, állást foglaltak bizonyos, mindannyiukat érintő kérdésekben, legyen az egyházi, politikai, helyi jelentőségű, mint például a helyi adókat érintően. Hol az egyik gazdánál, hol a másikinál jöttek össze a borozgatás közbeni véleménycserére. Előfordult az is, hogy talán többet fogyasztottak a kelleténél, ezeknek az estéknek különös utóhatásai néha nevelésszámba mentek.

Történt egyszer egy ilyen szőlőhegyi társas összejövétel, egyszerűbb néven *pincszer* után, hogy hárman indultak haza Zánkára a tagyonhegyi Siffer-pincétől. Havas, szeles, csúnya idő volt, a szél is akadályozta a járást. Menet közben megszólalt az egyik atyafi:

– Hát komám, megfordult a szél!

– Hát hogyan, hogy megfordult a szél?

De csak mentek tovább makacsul a széllel szemben. És végül Zánka helyett Tagyonban kötöttek ki.

Még a század végén is gúnyos viccelődés járta azzal a gazdával kapcsolatban, aki tétovázott beinvitálni a pincéje mellett elhaladót egy pohár borra. Róla a következő anekdota járta a hatvanas évektől: éppen egy zánkai szomszédja tért arra, és szóba elegyedtek. Tudta ő, hogy illene behívni és megkínálni egy pohár borocskával a szomszédot, de nem nagyon akarózott. Kénytelen-kelletlen azért megkérdezte végül:

– Na, iszik, nem iszik egy pohárkával?

– Köszönöm szépen – csillant fel a szeme a szomjas szomszédnak, és már indult is volna be a pincébe.

– Hát ha nem kér, akkor nem erőltetem – szögezte le emberünk, és dolga után nézett.

Oláh János tudósításaiban leírja azt a különös szőlőhegyi szokást, amely tapasztalása szerint leginkább Köveskál táján él: „*Divatozik itt egy különös szokás; [...] melyet pintze szerzésnek neveznek. Abból áll ez, hogy a komámasszonyék összesúgnak, ki kolbászt, ki rétest, ki sódart, ki fánkot, ki sült baromfit vitetvén ki a szőlőhez, elkezdik a lakozást a szélső pintzénél, onnan tovább mennek, mindenütt mulatván vígan, de tisztességesen egy keveset, míg nem összejárták a barátságos hajlékokat*”.

Valószínűsíthető, hogy a fentiekben leírt „pintze szerzés” már korábbi hagyományokhoz kötődik. Bél Mátyás Veszprém vármegye leírása című, 1735-ben megjelent művében a korabeli zalai Balaton-part szőlőhegyi szokásairól ír, megemlítve, hogy „*amikor a Balatonnak ezen a partján a szokottnál gazdagabb a szüret s azért a bornak potom árat szabnak, a szegény földművesek egymással való kölcsönös vendégeskedések során fogyasztják el szüretük eredményét. Amint ugyanis egyszer az újbor seprője leülepedett és elkövetkezik az Úr születésének napja a következő többi ünneppel, a hegyközségek tagjai társas összejövetele-*

ket tartanak, s az egyes ünnepeket vagy a közbeeső napokat is a paraszti multságok nagy fitogtatásával együtt ülik meg; leginkább disznóhúsból készült ebédeken és vacsorákon – ez akkor a nép számára vadhúsnak felel meg – mindaddig lakmároznak, míg csak a hússal el nem telnek; a bortól felhevülve átadják magukat a táncnak, s azt csak késő éjszaka hagyják abba [...] Akkor kitűzik a következő napot, s azon a szomszédnál ugyanolyan ünnepléssel újból összejönnek”.

Figyelemre méltó Pap Gábor volt negyvennyolcas honvéd százados, akkoriban balatonudvari református lelkes tudósítása is a Hölglyfutár 1857. október 19.-i számában a Balaton-felvidék társaséletéről: „Társaséletünk a falvakból (Büfired és Kövekalla kivételével nincs város Balatonfövidéken) kiköltözött, ki a szőlőhegyekre, hol rakott szőlőtőkről érett gerezdek mosolyognak felénk [...] s a délceleg pár ifjak s szép hajadonok ajkairól mesterkéletlenül s mégis megható bájjal zengnek azok a gyönyörű magyar dalok.”

A pincészek Zánkán is sokáig szokásban voltak, s még az 1970-es években is tartott néhány szőlőgazda pincészet. Elsősorban a késő őszi és téli időszakban, különösen karácsony és szilveszter között kerítettek sort efféle találkozókra, amikor a földeken szünetelt a munka, és a borokat is lefejtették már a seprőről. Az „egyszer fejtett” kóstolgatása már kimutatta az őszi termés minőségét, a gazda várható haszna is megbecsülhető volt. Ilyenkor a gondos szőlőgazda már szívesen dicsekedett jó minőségű borával a többiek előtt. Általában csak férfiak gyűltek egybe, hiszen az asszonyokat kevésbé érdekelte a nagypolitika, vagy a falu férfiakra tartozó dolgai, a mezőgazdaság gazdákat érintő eseményei. Ekkor füstölt sonkát, kolbászt, szalonnát, kenyeret, tehát száraz dolgokat vittek magukkal a pincéhez borkorcsolya gyanánt. Előfordult azonban, hogy az asszonyok vették kezükbe a dolgot, s a férfiak által már korábban, azokban az időkben elég keserves módon beszerzett birkahúsból helyben, bográcsoson készítették el az ízletes gulyást. Ha nem sikerült birkahúshoz jutni, megtette a kolbásszal készült paprikás krumpli, de a frissen vágott disznó húsból készült pörkölt is. A borocska mellé remegő kocsonyáról is gondoskodtak, no meg különböző pogácsaféléket kínáltak: leginkább a krumplis pogácsát, s a jó beszélgetések gyakran éneklésekbe is torkollottak a pincészer során. Amint aztán az egykori szőlőskertek és a pincék egy részét – kiváltképp a bánkőhegyieket – belterületté nyilvánították, nem illettek a képbe a késő estébe nyúló vigasságok, és szép lassan elmaradtak a jó hangulatú pincészek, hogy az új évezred elején más formában éledjen újjá a hagyomány. A nyitott pincék ünnepei keretében, a Nivegy-völgyi borút állomásainál ugyanolyan vendégszeretet fogadja az arra látogatót, mint egykoron.

A vendégszeretet dicséretes hagyományai napjainkban is megtapasztalhatók tehát a balatoni emberek körében. Bizonyára te is értesültél róla, Barátom, hogy 2004-ben Zánka is versenyben volt a legkedveltebb balatoni nyaralóhely címért. A NAPLÓ című napilap balatoni idegenforgalmi felmérésének végeredménye szerint a 12 benevezett Balaton-parti település közül a Balaton-közép eme bájos települése a harmadik helyezést érte el Balatonakali és Tihany mögött. A vendégszeretet volt a csúcs, ezt ugyanis a külföldi vendégek a maximális ötven pontra értékelték.

A közösségi összefogást illetően pedig szívesen megemlítem az idős zánkaiak ezredvégi szövetkezését egykori lelkes és kitarító tanítójuk, Káldy Lajos elhanyagolt sírjának felújítására a köveskáli temetőben. A kezdeményezés motorja a nyolcvanhárom éves Irma néni volt, aki sok utánjárással, végtelen türelemmel és tiszteletet parancsoló önfeláldozással szervezte és bonyolította az új síremlék felállítását. Azt, hogy a **MI** legyőzheti a különböző gondolkodású, értékrendű, pártállású és vallási hovatartozású sok **ÉN**-t, bizonyítja még a közös

adakozásból létesített emléktábla a fiatalon elhunyt negyvennyolcas honvédköltő Bozzay Pál sírján vagy Thury Károly negyvennyolcas hadnagy, református lelkipásztor egykori házána homlokzatán. Az önzetlen közösségi érzés, az összetartozás ezredfordulós bizonyossága a temetőkeri lélekharang, a település első és egyetlen ökumenikus harangja, amely immár hosszú évek óta búcsúztatja pártatlanul a földi életből távozők lelkeit. Ezek az eredmények szép példái annak, hogy baráti összefogással, a múlt értékeire alapozva emberibb jövőt teremthet magának a Balaton-part lakója.

Egy új Mikszáth emléktábla Veszprém megyében – és egy másik, ami hiányzik

A tábla, ami már van

Néhány évvel ezelőtt, egészen pontosan 2010-ben volt Mikszáth halálának évszázados évfordulója. Milyen furcsa, ő maga írta valahol, hogy a halhatatlanságnak, mint a köszénnak a föld alatt kell megérmie, valamint írónak legalább száz esztendeig nem kellene szobrot állítani, mert ezalatt kiderül, méltó-e a halhatatlanságra.

A 100 év eltelt, jöhet egy új kultikus emlék, ezúttal Pápán. A Veszprém megyei múzeum és a pápai városi önkormányzat Mikszáth Kálmánnak kívánt emléktáblát állítani a Griff szálló falán. Mindezt összekötötték egy tanácskozással vagy emléküléssel, amit ugyancsak itt tartottak, ha nem is abban a nagyteremben, ahol annak idején a pápaiak zajosan éljenezték a pohárköszöntőt mondó Mikszáthot.

Az emlékülésre négy előadót hívtak meg, akik közül hárman el is jöttek. Elsőként Huszár János pápai tudós-tanár adta elő Mikszáth Kálmán pápai látogatásának történetét.¹ Majd Ács Anna érkezett Mesterem és barátom címmel Mikszáth és Jókai kapcsolatáról, amely egyúttal a magyar irodalomtörténet egyik legérdekesebb fejezete. Majd Praznovszky Mihály adta elő régi témáját: Mikszáth és a pápai képviselő, Fenyvessy Ferenc történetét.²

Mindez történt 2010. május 17-én. A Griff szálló falán elhelyezett emléktáblát Hermann István könyvtárigazgató, városi tanácsnok avatta fel. A tábla szövege: *Pápa vendége volt Mikszáth Kálmán 1890 nyarán. E látogatás emlékét örökítette meg a Noszty fiú esete Tóth Marival című regényében. Halálának 100 évfordulóján az emléktáblát állította Pápa város önkormányzata 2010* Az emléktábla vörös márványból készült, mérete 65 x 50 cm, Járóka Attila pápai kőfaragó igényes munkája.

A történet

Ki ne ismerné a híres somlói szüret jelenetét Mikszáth klasszikus regényéből? A vadásznak öltözött Noszty Feri jól kidolgozott haditerve révén itt találkozik „véletlenül” Tóth Marival, aki szobalánya ruháját vette magára, hogy végre remélhetően megtalálja azt a férfiút, aki nem a pénzéért szereti. (Ilyen persze azóta sem került elő...) A találkozás, a beszélgetés, a jól alakuló csapda – regényben, filmen, színpadon egyaránt jó jelenet – mégis a regényben a legjobb, mert ott megjelenik Répási uram, a pápai mérnök, azaz úri szabó, akinek cifrázatos iparos beszédstílusát Mikszáth oly remekül parodizálja.

No de miért éppen Somló? Miért a Dunántúl, kérdezzük, lévén hogy Mikszáth hőseit alig utaztatja a túladunai országrészre. (Talán a Szelistyei asszonyok várpalotai része a kivétel.) Értelemszerűen a felvidék, a szülőföld az első a táj-topográfiában, műveiben (Különös házasság, Fekete város, Szent Péter esernyője stb). A másik, később kedvencévé vált irodalmi helyszíne, Erdély. (Farkas a Verhovinán, Szelistyei asszonyok, Mindenki lépik egyet stb.)

Somló, vagy inkább Pápa már Mikszáth országgyűlési szerepéhez köthető. Vagyis a képviselői mandátumhoz, amelyet 1887-től egészen haláláig birtokolt, mégha nem is ezen a dunántúli tájon ajándékozta meg őt Tisza Kálmán miniszterelnök egy mandátummal. Lettek viszont kiváló dunántúli, sőt pápai barátai, mint a sokáig itteni képviselő, majd később megyei főispán, Fenyvessy Ferenc, vagy, ahogy Mikszáth nevezte a fiatalon elhunyt képviselőtársát, a „szép Fenyvessy Ferenc.”³

Egyértelmű, hogy elsődlegesen nem a somlai bor kedvéért utazott Mikszáth Pápára. Amúgy sem volt nagyívó, vagy kávéházi író, a felesége elég szigorúan fogta, így Mikszáth sem a magyar gasztronómiában sem a magyar italfogyasztási kultúrában nem hagyott jelentős nyomokat, mármint irodalmi vonatkozásban.

Pápára politikai okok miatt érkezett elsődlegesen. Láng Lajos párttársa a parlamentben, 1890 nyarán képviselői beszámolót tartott a választókerületében. Máskor is meg esett az ilyen, de most magával hozta még nyolc (!) képviselőtársát is, ami azért elgondolkoztat bennünket. Olyan nagyszabású politikai esemény nem volt a városban – választás sem közelgett – hogy ennyien adnák meg politikai súlyát és hitelességét? Talán mégis a somlai...? De lehet, hogy mégis szüksége volt Láng Lajosnak ilyen súlyos nyomtatásra elfogadtatásához, hiszen semmi köze nem volt Pápához. A kiváló közgazdász, majdani kereskedelmi miniszter (élt 1849–1918) másfél évtizedig volt Pápa képviselője (1881–1896), de csak a pártelnök Tisza Kálmán jóvoltából.

Mindez történik 1890. június 9-én és 10-én. Nem tudjuk megmondani, a pápai polgárok mennyiben voltak tisztában Mikszáth irodalmi jelentőségével, netán mennyien olvasták is műveit. Tudni tudtak róla, az kétségtelen. A helyi lapokban hírül adták új műveinek megjelenését s a szerkesztők dicsérték is azokat. Így pl. a Pápai Lapok a Tavaszi rügyeket beharangozván, az egyértelmű elismerés hangján szól. „Nehéz ott foltot találni, ahol csak dicsérni lehet és a gánccsnak itt még akarva sem lehet helye.”⁴

Arról nem is szólva, hogy a pápaiak beválasztották őt az 1893-ban megalakult Jókai kör tagjai közé, amely megtiszteltetés egyaránt szólt a híres magyar írónak s egyúttal Jókai barátjának is. Meg igazolta, hogy a pápai Jókai kör tagsága mindig együtt élt a kortárs magyar irodalommal. A kör alakuló díszközgyűlése 1893. május 28-án volt. Rá egy félévre megtartották az első hivatalos közgyűlést, ahol megválasztották az ún. „vidéki tagokat”, akik között ott szerepel Mikszáth is, együtt Wekerle Sándor miniszterelnökkel, Tisza Istvánnal, Bánffy Dezsővel stb. Csupa nevezetes ember!⁵

Nem véletlen hogy a Griff szállóban tartott 100 személyes vacsora pohárköszöntői közül Mikszáth tószóját, ha nem is szó szerint, de bővebben idézik. „Mikszáth Kálmán élénk humorral fűszerezett beszédében Pápa városára, mint amely a nemzetnek már három költőt: Petőfit, Jókait – és Kerkapolyt adott, illetve nevelt, mint amely Láng Lajost évtizedes mandátumával oly magas polcra emelte, üritette poharát és kívánta, hogy másik tíz éven át Láng Lajos, a parlament jóakarató támogatása mellett e várost emelje nagygyá és virágzóvá.”⁶

Mikszáth megfelelt az elvárásoknak: humoros volt és udvarias. Egyik sem esett nehezére. Amúgy aznap megtörtént a képviselői beszámoló a városházán, a Griffben szálltak meg s ugyanitt volt az esti vacsora is.

Másnap délelőtt kocsiztak ki a Somlóra. Mikszáthot megigézte a látvány, erről tanúskodnak szép sorai a regényben: „Ha Tokaj a bortermő hegyek királya, Somló se kutya, nagy oligarcha Somlyó is. Aranyszínű nedve Grand vin, s behűtve a világ bármely pecsenyeborával fölveszi a versenyt.” E helyi tapasztalaton alapuló bölcsesség valószínűleg akkor alakult ki benne, amikor először Hanauer Béla (ő volt a kormánypárt helyi szervezetének elnöke) villájában ebédeltek s itták rá a tulajdonos borát. Innen egy kellemes séta következett a váromhoz, amit lehet, Mikszáth ki is hagyott, mivel amit nem szeretett, az a gyaloglás volt. (Mottója: „csak semmi mozgás”!). Innen mentek tovább Szvoboda Vencel városi tanácsnok pincéjébe (jó lenne tudni hol volt-van ez a két irodalmi topográfiailag fontos épület?), ahol aztán folytatták a somlai borokkal való ismerkedést s így éppen hogy elérték a Pest felé induló éjszakai vonatot.

Mikszáth tizenöt évig őrizte magában ezt az élményt s nem is emlékezett rá pontosan, amikor bevette a somlói szüretet a Noszty-regénybe. De a klasszikus nagy helyi eseményeket és helyszíneket ismerjük: létezik a Griff szálló, maga a hegy, a szőlő érését jósoló róka, a híres pápai iparosság, a szüret, a szüreti multság – illet ugyan nem látott, de csak zavarta volna őt a fantáziájában a tényszerűség.

A tábla, ami még nincs

Ez a Mikszáth tábla Balatonfüredről hiányzik, a híres Füredi panteonból. Valószínű, hogy nem is kerül oda, mert azért Mikszáth füredi jelenléte nem volt túl markáns és a regényeiben sem tűnik fel Füred meghatározóan.

A fürdő azonban igen. Mikszáth maga is szeretett fürdőkre járni, később szükséges is volt ez számára, beteg tüdeje, hangszálai miatt.⁷ Lehet, kezdetben élvezte is a gyógyfürdők meleg vizét. Ám bár amikor 1882-ben eljut Mehádiára (Herkulesfürdő) ki sem mozdul a kúrszalonnagyterméből, csak borozgatnak, szivaroznak és kártyáznak. Onnan írja fürdői tudósításait. Különösebben nem érdekli őt a fürdői életforma, így fogalmazza ezt meg: „... az egyik bikkfa olyan bikkfa, mint a többi bikkfa, míg ellenben tanulmányozzuk a kocsmákat és kávéházakat, mert mindenütt másforma bort mérnek és mindenütt másforma kasszírno van.” (Ne felejtsük, Mikszáth ekkor még szabad ember, éppen második házasságkötése előtt áll, amit ő még ekkor nem tud.)

Pedig fontos volt a fürdő számára amúgy is, hiszen Nógrádban, szerelmi küzdelme során éppen a kicsi, jelentéltelen, elhanyagolt zsélyi Sósár fürdő menti meg. Itt szabadon, mintegy véletlenül találkozhat a tőle eltiltott Mauks Ilonkával. Később pedig számtalan esetben viszi történeteit fürdőkre, ahol a szokásos történetek zajlanak: unatkozó szépasszony, gáláns lovagok, kétes erkölcsű kalandok, hoppon maradt férjek, hozományvadászok, ügyeskedő fürdőorvosok. Mindezek csúcsa, azaz a legjobban eltalál figura Katánghy Menyhért, aki fürdőorvosként kezdi pályáját, mígnem az úri svihákság csúcsára nem jut: lesz belőle parlamenti képviselő.

Élete utolsó két évtizedében aztán a betegség készítette a fürdőkre járni. A szokásos, adomázó, szivarozó, iszogató fürdő életet csak mértékkel gyakorolhatta. Gleichenbergben (ma Ausztria) egy hajdani pápai diákból lett orvos Závory Sándor kezelte és próbálta szigorúsággal rávenni a gyógyító kúrára: némaságra készítette, sétáltatta, gyógyvizet itatott vele – s aztán a gyógyulás után jöhetett az adoma és a kártya. Tíz esztendő után váltott és Rohicsón kötött ki (ma Rogaska Šlatina, Szlovénia) ahol újabb, orvos Gámán Béla és újabb tíz

esztendei gyógyulgatás várt rá. Itt már inkább csak üldögélt és szivarozott, sétára már semmilyen erővel sem bírták rávenni.

A két fürdőbéli pihenésnek-gyógyulásnak meg volt a maga irodalmi következménye is. Számos történetet meséltek orvosai, betegtársai, vagy éppen csak az ott üdülő pályatársai, képviselőtársai. Így írta meg részben Gleichenbergben máig legjobb művét a Szent Péter esernyőjét, míg Rohicsen még lustaságát is legyőzve a Jókairól írandó nagy életrajhoz gyűjtött anyagot a jelenlévőktől.

Ebben a sorba illik Balatonfüred is. Nem tudjuk, kinek a hívására érkezett ide, biztosan ismerjük látogatásainak dátumát. Először 1879-ben jár itt. Ekkor már Szegeden él, itt erősödik meg léleklében és írói elhivatottságban. Másodjára 1884-ben jár Füreden. Ez is rövid látogatás, de már ennek maradt valamennyi, szerény irodalmi emléke is. 1884 júniusának végén jelent meg a Pesti Hírlapban A leghíresebb magyar fürdő címmel Mikszáth írása. Ironikus és humoros, elismerő és elégedetlenkedő, dicsérő és értetlenkedő – vagyis igaz Mikszáth írás. Sok minden feltűnik a mai Füredről. A Jókai villa, a Kisfaludy szobor, egy pillanatra a nagy szélhámós, Bizay báró alakja (hamiskártyás, kártyabarlangot fenntartó szélhámós). Mikszáth nagy várakozással tekintett füredi látogatása elé, elsősorban a már működő Balaton egyesület tevékenységének hatását kereste.

Írásában Magyarország harmadik csodájának nevezi Füredet, Budapest és Debrecen után. „Magyarországon minden falusi gyerek azzal nő fel, hogy van itt egy szép város: Budapest, amely azonban nem elég magyar. Van egy nagy tősgyökeres magyar város. Debrecen, amely azonban nem elég szép, és végül van egy híres fürdő, amely szép is, magyar is, s ez: Balatonfüred.”⁸

Nyilvánvaló, hogy a fürdő már ekkor országos hírű és jelentőségű, a magyarság hangoztatásával Mikszáth jelzi azt is, ami ekkor azonban még volt általános: ide magyar vendégeket várnak, magyar vendégek jönnek. A gond persze továbbra is az, mit kellene tenni, hogy a magyarok ne menjenek még mindig olyan nagy számban külföldi fürdőkre. Valahol Mikszáthnál ez úgy fogalmazódik meg: nem elég a Balaton szépségében gyönyörködni, abban bizakodnia a villatulajdonosoknak, hogy a tó önmagában is elegendő vonzerő, hanem tenni kellene a kellemes körülményekért, a pénzért nyújtott szolgáltatások minőségének javításáért.

Mikszáth folytatja a negatívumok felsorolását. Egyetlen európai kinézésű étterme van s az is csak most készült el: mi volt eddig itt? A sétány kicsi, nincs karban tartva, sehol semmi dísz, – valószínű a parkosításra, a virágágyásokra gondolt, – kevés a fa, a vendéglő kínálat is szegényes. Kirándulni nem lehet, a Kisfaludy gőzös akkor indul el, ha van elég utas. A fürdő vendégek egy része, a dzsentri, írja Mikszáth, a maga szellemiségét, sznobságát nyomja rá a fürdői életre, érezteti túlnyomó többségét. Nincsenek üzletek, a villák s az eléjük ültetett fák lassan eltakarják a víz látványát. Nincs kiépitve a közlekedés Pesttől (a vonat akkor csak a déli vasút volt, Siófokon kellett leszállni, onnan meg nincs rendes út a kikötőig.)

Csak úgy ömlik Mikszáthból a panasz, s alighanem mind jogosan. Ám még így is festői leírását adja a Balatonnak és Fürednek, amikor tolla így szalad meg a papíron, Füred szépségeit írva. „Annyit már tud minden ember róla, hogy a regényes Balaton partján fekszik, s hogy a hullámzó Balaton az igazi zsuzsu-tenger. Mintha haloványzöld gyűrött óriási végselyem lenne kiterítve a fölséges völgyben, melynek berkeiből, nádasából szinte előlépni várjuk Kisfaludy regéinek alakjait. S ott kell lennie a legszebb ponton, öreg Tihannyal szemben a híres Fürednek, hova a lányok már piciny korukban odaálmodják magukat: anyjuk,

nagyanyjuk is ott volt boldog, onnan ment férjhez. Képzzelhetetlen pompa lehet ott. Egy előleg a paradicsomból a magyarok számára.”

Ha másért nem, ezért a gondolatáért lehetne emléktáblát állítani Mikszáthnak Balatonfüreden, a híres-nevezetes panteonban.

JEGYZETEK

¹ Annak idején, amikor a somlai szüret regénybeli előzményeit kerestem éppen Huszár János tanár úr szép emlékü hitvese segített eljutnom a helyi forrásokhoz. Most is hálás vagyok neki érte. Az erről írt tanulmányom: Mikszáth Kálmán és Noszty Feri a Somlón. In: Az öreg batár utasai (Mikszáth-tanulmányok), Mikszáth kiadó, Horpács, 1997, 125–135.

² A negyedik előadó Nagy Csilla lett volna, de nem érkezett meg Nógrádból. Előadásának tervezett címe: Bábeli történetek, kultúrák találkozása Mikszáth műveiben.

³ Lásd erre nézve: Praznovszky Mihály. A szép Fenyvessy Feri – Mikszáth-hős a magyar parlamentben. Uő: A hatodik, hetedik ember az országban, Zöld kalamáris bt. Veszprém, 2006. 53–61.

⁴ Mindez már a látogatás után történt. Pápai Lapok, 1890. aug. 3.

⁵ A pápai Jókai kör emlékkönyve 1893–1993, Pápa, Jókai kör, 9–10.

⁶ Pápai Lapok, 1890. jún.15.

⁷ Praznovszky Mihály: Fürdőre kell menni! = A hatodik, hetedik ember a világon, 47–52.

⁸ A leghíresebb magyar fürdő, Mikszáth Kálmán összes művei, Bp. 1973. kritikai kiadás 68. k. sajtó alá rendezte R. Hutás Magdolna és Rejtő István, 63–66.

„Harminckettes baka vagyok én...”

(avagy dédapám, mint Scheiber Hugó
festőművész mecénása)

„Harminckettes baka vagyok én,
kék paroli mosolyog a blúzom tetején.
Nincsen sarzsím, de holnapra lesz,
hadnagy úr a galléromra csillagokat tesz.”

(bakanóta)

*Scheiber Hugó festőművész
Steinwender Margitot ábrázoló
festménye, Plevlje 1894. december
(Regenye Judit fényképfelvétele)*

1999 őszén édesanyám budapesti lakásának padlásán egy 16x21 cm-es méretű, álló formátumú olajképre akadtam. A képet vékony falpra festették, amely eredetileg talán egy doboz oldala lehetett. A kép apai nagyanyámat, Steinwender Margitot ábrázolja másfél-két éves korában, kislányként. Jobb alsó sarkában piros színű „Scheiber H. 1894.” jelzés olvasható. A kép hátulját lezáró falemezen, belül ceruzával írt megjegyzésre találtam: „Plevlje im Limgebiete. (Türkei) Dezember 1894. Ferdinand Steinwender Hptm.”. Megmaradt a kép eredeti, gipszdíszes, széles, aranyozott kerete is.

A festményt Koncz Pál főrestaurátor kollégám tisztította meg és hozta rendbe.¹

A kép megrendelője

Az arckép megrendelője dédapám volt, Steinwender Ferdinánd (Bécs 1854. okt. 5.– Linz 1920. okt. 23.) hivatásos katonatiszt, ekkor százados, később ezredes.² Szülei Ignaz Georg Steinwender könyvkötő, később nyomda tulajdonos (Bécs, 1825. márc. 20. – ?) és Cäcilia Nelz (Kaplitz 1826. nov.

20. – ?), akik 1866-ban még mindketten életben voltak. Középiskoláit több helyütt végezte. Egy évet Bécsben, reáliskolában, négy évet (közte két év gyakorlati képzés) Kőszegen, a cs. kir. Katonai Felső Nevelőintézetben, egy évet a cs. kir. 67. gyalogezred előkészítő tanfo-

lyamánál, egy évfolyamot a cs. kir. bécsi Gyalogsági Hadapródiskolában, végül két évfolyamot a cs. kir. kassai Gyalogsági Hadapródiskolában. 1871. szept. 1-től állt tényleges katonai szolgálatban. Hadapródiskolai bizonyítványa szerint, a német mellett, a szolgálatnak megfelelő mértékben – nyilván gyengébben – szlovákul is beszélt.

Rangfokozatai: 1871. szept. 1. őrzetű, 1874. aug. 5. tizedes, 1875. márc. 5. címz. szakaszvezető, 1875. júl. 25. címz. őrmester, 1875. nov. 1. hadapród címz. őrmester, 1876. febr. 1. hadapród-tiszthelyettes, 1876. máj. 1. hadnagy, 1881. máj. 1. főhadnagy, 1888. máj. 1. 2. oszt. százados, 1890. máj. 1. 1. oszt. százados, 1899. nov. 1. őrnagy, 1904. nov. 1. alezredes, 1909. júl. 28. címzetes ezredes.

Szolgálati helyei: 1875. febr. 17. – 1892. febr. 1.: 67. (eperjesi) gyalogezred³, 1892. febr. 1. – 1896. szept. 1.: 32. (budapesti) gyalogezred⁴, 1896. szept. 1. – 1899. nov. 1.: 2. (brassói) gyalogezred⁵, 1899. nov. 1. – 1902. máj. 1.: 63. (besztercei) gyalogezred⁶, 1902. máj. 1. – 1906. okt. 27.: 51. (kolozsvári) gyalogezred IV. zászlóaljának parancsnoka⁷, 1906. okt. 27. – 1910. 25. (losonci) gyalogezred különleges alkalmazású törzstiszteje.

1882-ben ezredével részt vett a hercegovinai felkelés leverésében.

1892. április 5-én Salzburgban, az ottani evangélikus templomban vette feleségül Margarethe Kröniget (Bielefeld, 1863. júl. 22. – Budapest, 1935. dec. 8.), az ekkoriban Salzburgban élő Albert Krönig tehető magánzó, korábban kereskedő (Bielefeld, 1835. ápr. 7. – Drezda, 1903. márc. 24.) és neje, Amalia Maevius (Bécs, 1844. ápr. 2. – Linz, 1924. márc. 21.) leányát.

A budapesti 32. háziezredet az üllői úti Mária Terézia laktanyából 1893. okt. 15/17-vel áthelyezték Plevljébe (Bosznia, novibazári szandzsák), ahol 1896. szept. 23-ig maradtak, ekkor visszatértek a magyar fővárosba.⁸ Steinwender Ferdinánd ekkoriban, mint különleges alkalmazású százados, az ezredtörzsbe beosztva teljesített szolgálatot.⁹

1907. november 1-vel várakozási illetéke helyezve szabadságolták. 1910. március 3-án a cs. és kir. 14. (innsbrucki) hadtestparancsnokság végzésével helyezték nyugállományba. Bécsi születésű osztrák ember volt, de 39 évi katonai szolgálatát végig magyarországi – bár részint nemzetiségiekből álló legénységű – ezredeknél töltötte. Nyugdíjasként a monarchia penzionált tisztjei által közkedvelt Linz-Urfahr-ban, a Hauptstrasse 45. szám alatt telepedett le.¹⁰

Az I. világháború idején reaktiválták és Trencsénben, a cs. és kir. 71. hadkiegészítő kerületi parancsnokságra nyert beosztást.

Kitüntetései: Ferenc József-Rend lovagkeresztje (1916)¹¹, Katonai Érdemkereszt (1909), Bronz Katonai Érdemérem vörös szalagon (1898), Hadiérem (1882), Tiszti Szolgálati Jel 2. oszt. (1913), Tiszti Szolgálati Jel 3. oszt. (1896), Jubileumi Emlékérem a Fegyveres Erő Számára (1898), Katonai Jubileumi Emlékkereszt (1908).¹²

Hatvanhat éves korában halt meg Linzben. Ugyanott nyugszik az Urfahr városrész temetőjében.

A képen ábrázolt személy

Steinwender Ferdinánd és Krönig Margit házasságából két leány született, Margit (Budapest, 1893. ápr. 18. – Los Angeles, 1979. aug. 17.) és Hedvig (Komotau, 1894. nov. 14. – Prien bei Chiemsee, 1962. ápr. 23.).

Közülük az idősebbet – későbbi nagyanyámat – ábrázolja a szóban forgó festmény, akit 1893. ápr. 25-én kereszteltek meg Budapesten, a Kerepesi úti ágh. evangélikus templomban.

Steinwender Margit a kortárs katonatisztek és állami tisztviselők gyermekeihez hasonlóan, igazodva az édesapa szolgálati helyéhez, többfelé végezte tanulmányait (Kolozsvár, Linz, stb.). Kolozsvárott francia tanítónője Éber Emmilia, – Passuth László író édesanyja – volt, akire még idős korában (1968) is hálásan emlékezett vissza. Linzben 1911. máj. 19-én, a cs. kir. Általános Nép- és Polgári Iskolai Vizsgabizottság előtt francia nyelvből tanítónői oklevelet szerzett.

Ugyanitt kötött házasságot 1915. júl. 17-én traisenhaini Rainer Rudolfal (Nagyszombat, 1886. márc. 24. – Cincinnati, 1955. márc. 23.), a cs. és kir. 101. (békéscsabai) gyalogezred tényleges főhadnagyával, későbbi m. kir. honvéd őrnaggyal.

Nagyapám az I. világháborúban három alkalommal teljesített frontszolgálatot az északkeleti-Kárpátokban, valamint Galiciában (1914–1915). Ezt követően a 61. (temesvári) hadkiegészítő kerületi parancsnokságon tevékenykedett (1916), majd 1917–1918-ban Kismartonban, a cs. és kir. Katonai Főreáliskolában német nyelvet és történelmet oktatott a növendékeknek.¹³

A fiatal feleség az I. világháború alatt, de jó ideig még utána is, továbbra is saját, időközben megözvegyült édesanyjánál lakott Linzben. Gyermekeik is itt születtek, Angéla (Linz, 1916. márc. 16. – Garden-Grove, Kalifornia, 2001. okt. 17.), Róbert (Linz, 1922. ápr. 8. – Budapest, 1997. dec. 29.). Férjének ugyanis, aki 1918 után Magyarországon szolgált tovább a Nemzeti Hadseregben, majd ideiglenesen a Vámországba beosztva, s az 1920-as évek első felében különböző nyugat-dunántúli helységeken – Zalabaksa, Szombathely, Körmend, Vasvár, Mosonszolnok, Hegyeshalom – hányódott, sokáig nem volt saját lakása. Végre 1925-ben Kőszegen egyesülhetett a család, amikor nagyapám az ottani m. kir. Hunyadi Mátyás Reáliskolai Nevelőintézetben nyert tanári beosztást, illetve a Király utcában sikerült lakásra is szert tenniük. Bár nagyapámat már 1926-ban Székesfehérvárra helyezték át, családja 1935-ig továbbra is Kőszegen élt. Ekkor felköltöztek Budapestre (II. ker. Fő utca 12.).

A házastársak kapcsolata, a sok egymástól való távollét, a folytonos anyagi nehézségek és talán egyéb okok miatt is megromlott. Később – általam ismeretlen időpontban – elváltak, de az időnkénti érintkezést, kapcsolattartást több-kevesebb rendszerességgel a későbbiekben is fenntartották egymással. Az is lehetséges, hogy csak huzamosabb különélés után, évek múltán került sor a törvényes válásra.

Nagyanyám a II. világháborús események kapcsán 1944/45 fordulóján elhagyta Magyarországot. 1946-tól 1950-ig Ausztriában, a vorarlbergi Feldkirchenben élt, amely ekkor a francia megszállási zónához tartozott. Itt francia nyelvtudását hasznosítva egy francia katonai kórházban dolgozott ápolónőként. Idővel a szükség számos dologra rákényszerítette, volt fogorvos mellett asszisztensnő, kitanulta a női kalapos mesterséget és babákat is készített eladásra. Nyelvismerete – magyarul, németül, franciául, angolul jól beszélt – is sokszor a segítségére volt.

1950-ben második férjével, dr. Héjjas Jenő ügyvéddel (Kecskemét, 1902. nov. 2. – Los Angeles, 1995. márc.) együtt kivándoroltak az Észak Amerikai Egyesült Államokba, Kaliforniába. 1958-ban nyerte el az amerikai állampolgárságot. Pasadenában, majd 1963 tavaszától Los Angelesben lakott. Angéla leánya 1952-től szintén Amerikában élt családjával, édesanyja közelében. Magyarországon maradt Róbert fiával azonban 1944 után mindössze csak három alkalommal sikerült találkoznia (1964, 1965 Nyugat-Németország, 1971 USA).

Amerikai éveiben számos családtagját, rokonát, ismerősét rendszeresen segítette, pénz, gyógyszer, ruhanemű, s egyéb különféle csomagok küldésével, jóllehet soha nem élt kima-

gasló anyagi helyzetben. Amit küldeni tudott, azért keményen megdolgozott. A valamikori tisztí feleségből olyan asszony lett, aki számtalanszor segített környezetében, de távolabb is másokon, akik erre rászorultak. Idős koráig ápolónőként dolgozott – évekig mindenfajta szabadság nélkül – egy tehetős öreg és nagyon beteg testvérpár mellett. Élete utolsó éveit maga is súlyos betegen, tolokocsihoz kötve, férje, leánya és hivatásos ápolónő segítségével szorulva töltötte. 86 éves korában halt meg, North Hollywood Valhalla-temetőjében nyugszik.

A kép készítőjének azonosítása

Már a festmény első tüzetesebb megismerésekor, a „Scheiber H.” szignó láttán, felmerült bennem annak a lehetősége, hogy annak alkotója akár Scheiber Hugó, a két világháború közti korszak egyik jelentős magyar festőművésze is lehetne. Scheiber 1873-as születési dátuma nem zárta ki ezt a lehetőséget. Scheiber Hugó neve korábban sem volt ismeretlen előttem, mivel anyai nagyapám, Gadányi Jenő festőművész (Budapest, 1896. márc. 28. – Budapest, 1960. febr. 29.) is baráti kapcsolatban állt vele.¹⁴ Ezen családi vonatkozásokon túl azonban igen csekély ismerettel bírtam Scheiber munkásságáról. Ezek a szerény ismeretek egyáltalán nem látszottak megerősíteni azon feltételezést, hogy a meglehetősen hagyományos jellegű arckép alkotójának őt feltételezzem.

A megoldás kulcsát – nevezetesen, hogy csakugyan Scheiber Hugó alkotásaként határozom meg a képet – azonban magának a festőművésznek az önéletrajza adta a kezembe. Életrajzában ugyanis a következőket írta:

„Huszonegy éves lettem és be kellett vonulnom – szegény apám beteg volt, a még élő nyolc kicsi gyerekekkel, én mint legidősebb, Bosniába Plevljebe kerültem a 32-esekkel¹⁵, ott ismét új szenvedések és strapák voltak. Olyan vidéken voltam, amely vadregényes magányos volt, de ott is csodáltam a végtelen természetet – az örökös hófödte hegyek olyan csodálatot váltottak ki belőlem, hogy részben megvigasztalódtam. Néhány tiszt számára rajzolhattam, ami megkönnyítette szolgálatomat, de végtelenül szomorú voltam, anyám, aki inkarnációja volt számomra mindannak ami nemes volt, otthon nyomorban volt, miután apám meghalt. (...) Mint legidősebb gyereket felmentettek és így a katonaságtól, a boszniai körengetegből hazakerültem, anya özvegy, nyolc kis gyerekekkel, én a családfenntartó, csak most kellett igazán viaskodnom a sorssal.”¹⁶

Scheiber tehát 1894-ben ugyanott és ugyanannál az ezrednél teljesítette kötelező katonai szolgálatát¹⁷, ahol dédapám is szolgált tisztként. A kép Plevlje beli készítését bizonyítja a hátoldal – korábban már idézett – felirata is. Végezetül az aláírás is feltűnő azonosságot mutat Scheiber többi munkáinak szignójával.

Scheiber Hugó festői, művészi munkásságának elemzése – nem lévén művészettörténész – nem lehet feladatomban. Mégis talán nem érdektelen az ismertté csak a két világháború közötti korszakban vált művész ezen korai megmaradt munkájának bemutatása, illetve a kép keletkezési körülményeinek tisztázása. Annál is inkább, mert Haulisch Lenke művészettörténész Scheiberről írt monográfiájában (1995) még úgy tudta, hogy *„ha nem számítjuk a család tagjairól készült műveket, első arcképe – melyről tudjuk, hogy kit ábrázol – 1912-ben készült a tiszzaeszlári per világhíres védőügyvédjéről, Eötvös Károlyról”*.¹⁸

Vajon mire gondolhatott, mit érezhetett az otthoni nyomor gondjaitól gyötört, hazájától távol került fiatal 32-es baka miközben a százados úr gondtalan környezetben növekvő kislányának képét festette? Keserűséget, irigységet, hogy az ő húgának soha sem lesz ilyen életük, vagy talán megelégedettséget, hogy festői ténykedése folytán, ha csak átmenetileg

Steinwender Margitot ábrázoló fényképfelvétel, amely a Scheiber festmény mintájául szolgált. Stadermann & Greiner műterme, Komotau, Rossmarkt No. 428., 1894. körül

Steinwender Ferdinánd százados és leánya, Steinwender Margit. Ernst Martinovics fotográfiája, 1895 körül

is, de megmenekedett a fásasztó, mindennapi fegyver- és menetgyakorlatok megpróbáltatásaitól, s még némi pénz is üti a markát? Nem tudhatom.

Sokat töprengtem rajta, hogy vajon a festmény természet, avagy fénykép után készült-e. Bár egy százados éppenséggel magával vihette családját is állomáshelyére, Bosznia nem az a vidék volt, ahová a tiszti feleségek nagyon vágyakoztak, s ahová apró gyermekeiket örömmel magukkal vitték volna. Kellő adatok híján nem tudom, hogy dédapámat követte-e családja Plevljébe, vagy sem.

A Scheiber-féle kép azonban mindenesetre fotográfia után készült, ugyanis a mintaként szolgáló eredeti fényképfelvételt is sikerült megtalálnom. A 6.5x9.7 cm-es, lilásbarna tónusú felvétel Stadermann & Greiner műtermében (Komotau, Rossmarkt No. 428.) készült.

Dédapámról többek között, fennmaradt egy korabeli fénykép, amely őt egyenruhában ábrázolja, karjaiban tartva idősebb kisleányát, azaz a nagyanyámat. A kép érdekessége, hogy azon nagyanyám ugyanazt a kék masnikkal díszített fehér ruhát viseli, mint amelyiket a Scheiber-féle festményen is. A kislányruha masnijának kék színe harmonizált a 32-es regiment égszínkék hajtókaszínével. A fényképen ERNST MARTINOVICS jelzés utal a fotográfusra, de, hogy Plevljében, Budapesten, vagy egyebütt készült-e, nem tudni.

A festő, modellje és a kép megrendelője nagy valószínűséggel soha többé nem találkoztak egymással. Mégis a nyomorgó, tehetségét gyakorta fillérekre váltani kényszerülő, életében igazán soha el nem ismert művész és az egykori tiszti leány, majd tiszti feleség, aki hazáját elhagyva idegenben halt meg, egyaránt a XX. század jellegzetesen magyar, egyúttal közép-európai szereplői voltak.

JEGYZETEK

¹ Segítségét, szakértelmét ismételtlen megköszönöm. Már a festmény első megtekintésekor úgy vélte, hogy az a korabeli arc képeknél színvonalasabb, finomabb alkotás.

² Az életrajzi és szolgálati adatokat, dátumokat a tulajdonomban lévő családi és katonai okmányok alapján állítottam össze.

³ PFEFFER Rudolf: Geschichte des k.u.k. Infanterieregiments Freiherr Kray Nr. 67. Erster Band 1860 bis 1910. Wien, 1912. Beilage 36. 18.

- ⁴ SEELIGER Emil: Geschichte des k.u.k. Infanterieregiments No. 32., für immerwährende Zeiten Kaiserin und Königin Maria Theresia von seiner Errichtung 1741 bis 1900. Budapest, 1900. 571–574.
- ⁵ SCHNEIDER Michael: Geschichte des k.u.k. Infanterieregiments No. 63. Bistritz, 1906. 508, 509.
- ⁶ SCHNEIDER 1906. 508, 509.
- ⁷ Militär-Schematismus 1904. Wien, 1903. 223, 502, SCHNEIDER 1906. 520, 522.
- ⁸ K. und K. Infanterie Regiment Kaiserin und Königin Maria-Theresia No. 32. Rangs-Liste der Herrn Stabs- und Ober-Officiere dann der Cadetten, Feldwebels und Rechnungs-Unterofficiere I. u. II. Cl. pro 1894. (Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtudományi Könyvtár, Budapest) (a továbbiakban: RANGSLISTE IR 32.) 1894. 7, 36, SEELIGER 1900. 452, 454, 457.
- ⁹ RANGSLISTE IR 32. 1894. 7, 36.
- ¹⁰ Ruhestand-Schematismus der Österreichisch-Ungarischen Armee für 1914. Redigiert Jaro Parall k.u.k. Hauptmann d. R. Graz, 1914. 79.
- ¹¹ Handbuch des Allerhöchsten Hofes und des Hofstaates Seiner K. und K. Apostolischen Majestät für 1918. Wien, 1918. 421.
- ¹² Ruhestand-Schematismus 1914. 79, PFEFFER 1912. Beilage 36. 18.
- ¹³ Szolgálatának rövid leírása: MAKKAY (MACHALEK) Pál (szerk.): A 101-es zászló alatt. A v(olt) békésesabai cs. és kir. 101. gy(alog) e(zred) emlékalbuma. Budapest, 1934. 388, fotóval (arckép)
- ¹⁴ GADÁNYI Jenőné: Így történt. Budapest, 1965. 147-148.
- ¹⁵ A berlini kongresszus döntése alapján, 1878-ban az Osztrák-Magyar Monarchia csapatai megszállták a továbbra is a Török Birodalomhoz tartozó Bosznia-Hercegovinát (okkupáció). A novibazári szandzsák azonban egyidejűleg osztrák-magyar és török ellenőrzés alá került. 1908-ban Bosznia-Hercegovinát véglegesen a Monarchiához csatolták (annexió), a novibazári szandzsákból viszont kivonult az osztrák-magyar katonaság. Utóbbi visszakerült Törökország kizárólagos igazgatása alá. A szandzsák béli élet jó, korabeli ábrázolása: VÁRADY Géza – LAKY Imre: Novibazár. Szandzsák-Plevlje. Rajzok, elbeszélések és útleírások Törökország novibazári szandzsákjából az okkupációtól az annekszióig terjedő időből. Budapest, 1912. 87., 90., 95., 123–124., 173., 195., 220. oldalakon. a cs. és kir. 32. (budapesti) gyalogezred ottani állomásozásának többszöri említésével
- ¹⁶ OELMACHER Anna: Scheiber Hugó emlékkiállítás. Budapest, 1964. 10.
- ¹⁷ Katonai szolgálatáról röviden: HAULISCH Lenke: Scheiber Hugó. Budapest, 1995. 18, Scheiber katona fényképeivel: 8. 1. kép és 17. 22. kép.
- ¹⁸ HAULISCH 1995. 156.

Középiskolások Bél Mátyás Honismereti Vetélkedője Veszprém megyében

„Az elődök kultúrája egy kettőre elpárolog,
ha minden nemzedék újra, meg újra
meg nem szerzi magának.”

(Kodály Zoltán)

Az Országos Honismereti Szövetség felhívására a nagy polihisztor és tudós, BÉL MÁTYÁS születésnapján március 24-én tartjuk országshozerte a Honismeret Napját. 2007-ben először Szegeden rendezte meg a Csongrád megyei Honismereti Egyesület.

Egy évvel később, 2008-ban Veszprém megye is csatlakozott a kezdeményezéshez. A verseny főszervezője és kitalálója, Bándi László úr, a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület elnöke.

Az 1684. márc. 24-én született Bél Mátyás édesanyja, Cseszneki Erzsébet veszprémi költődésű. Bél Mátyás városunkban sajátította el a magyar nyelvet és Pápán tanított. A magyar földrajz megalapozója, a leíró néprajz és a gazdaságtudomány úttörője, pedagógiai, nyelvészeti, történeti forrásfeltáró és kutató, teológus, de foglalkozott a magyar rovásírás történetével is. Legnagyobb műve: a Notitia Hungariae Novae Historico Geographiaca kötetek, A történeti tudnivalók a jelenlegi Magyarországról, melyben a vármegyéket mutatja be Életében megkapta a legnagyobb elismeréseket. A császár háromszor fogadta, XII. Klement pápa aranyéremmel tüntette ki. Halála után a „Magyarország nagy díszé” jelzővel illették.

Több tudományos akadémia választotta tagjává. A felvilágosodás kibontakozása idején a hit és tudomány embere egyszerre (pietikus), emellett hazája elkötelezett tudósa. Mindent hazája javára fordította, minden törekvése hazája megismerése volt.

E jules napra emlékezve szerveződött versenyünk, ahol középiskoláink tanulói tudásukkal tiszteleghettek a nagy tudós emléke előtt.

Az évenként megtartandó honismereti vetélkedő célja: Veszprém megye természeti és történelmi értékeinek minél szélesebb körben való megismertetése a fiatalokkal.

A Veszprém Megyei Honismereti Egyesület elnöksége döntése alapján minden évben Veszprém megye magyar-más területét mutatjuk be.

Ezzel együtt: pályázatot hirdettünk Veszprém megye valamennyi középiskolás tanulójának a megye természeti, történeti értékeinek, fontos eseményeinek és személyeinek emlékhelyei (emlékmű, emléktábla, síremlék, lakóhely stb.) feltárására és feldolgozá-

sára. A pályázatok terjedelme maximum 5 gépelt oldal vagy álló- és mozgó képi mellékletekkel együtt CD-n 10 perc lehet. A pályázatok leadási határideje: minden év március utolsó hete.

A pályázatok témaválasztásánál javasoltuk követni a veszprémi Ipari Szakközépiskola és Gimnázium 2007 novemberi gyakorlatát, amikor a tanulók 15 megyei témát színes feldolgozásban ismertettek társaikkal, majd ezeket iskolai kiállításon mutatták be. Témaválasztásuk széles skálán mozgott. Feldolgozták Veszprém város szobrai történetének egy részét, a veszprémi vár építéstörténetét és a „királynék városa” legendáját. Bemutatták a veszprémi állatkert ritkaságai mellett a Balatoni Nemzeti Park természetvédelmi bemutató helyeit és tanösvényeit. A Veszprém megyében található kilátók, források és szalonnázó helyek összegyűjtése komoly felderítő munkát igényelt. Sikeres volt a Balaton halainak és a tihanyi Bencés Apátság barokk orgonája történetének az ismertetése is. Veszprém megye várai egy részének, Baláca puszta római településének, a megye speciális ételeinek és a márkói sváb népszokások szakszerű bemutatása alapos kutatómunkát feltételezett. Az „iparis” tanulók sikeresen mutatták be Nagy László költő iszkázi emlékházát és megyénk vasútjainak történetét.

A felkészülésnél javasoltuk felhasználni Veszprém megye, a megye városainak és településeinek, a könyvtárak, a múzeumok és a levéltár honlapjait, a helytörténeti kiadványokat és útikönyveket.

Bízunk abban, hogy középiskoláink igazgatói, tanárai és tanulói kedvezően fogadják a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület felhívását és a következőkben már tervezni tudjuk a vetélkedőket az éves programban.

„Egyesületünk – az Eötvös Károly Megyei Könyvtárral, a Megyei Múzeumi Igazgatósággal, a Megyei Levéltárral és a Megyei Pedagógiai Intézettel együtt – olyan mozgalmat kíván elindítani 2008-ban, amellyel minél több ifjúval meg kívánja ismertetni Veszprém megye nevezetességeit” (Bándi László elnök felhívása)

Minden vetélkedő előzetes feladattal indult. Előzetes feladat: A benevezett csapatok készítsenek min. 3 perces ismertetőt iskolájukról, iskolájuk székhelyéről vagy a csapat tagok lakhelyéről. Az ismertetőket a csapatok egyénileg vagy együttesen is bemutatathatják. (A rendezők igény szerint biztosítják DVD bemutatását is.)

Az első megmérettetés nem véletlen 2008. április 5-én Veszprém-ben, az Ipari Szakközépiskola és Gimnázium szervezésében kezdődött.

A vetélkedő témája: Veszprém és környéke. Első helyezett az Ipari Szakközép Iskola csapata Veszprém. Jutalmuk: részt vehettek a XIII. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémián 2008. október 26–29-ig Pécsen, mely Mátyás koráról és a reneszánszról szólt.

2009-ben Balatonfüred és környéke (kiemelten Balatonfüred város és Tihany) a vetélkedő témája. A középiskolai vetélkedővel tisztelegni kívántunk a kiváló Balaton kutató, dr. Zákonyi Ferenc előtt, születésének 100. évfordulóján.

Balatonfüred emlékjelei, nevezetes épületei, helytörténeti anyagai, a reformkor és Jókai, a tihanyi apátság és alapítólevél, Lóczy Lajos kutatásai szerepeltek többek között témaként, kiterjesztve Csopaktól Balatonakali–Dörgicséig a környék nevezetességeire, felhasználva az internetes információkat is.

A vetélkedő helye: Lóczy Lajos Gimnázium, Két Tanítási Nyelvű Idegenforgalmi Szakközépiskola és Kollégium Balatonfüred. Az első helyezett csapat jutalma: részvétel a XIV. Ifjúsági Honismereti Akadémián, Gyulán 2009. okt. 26–29. Téma: Családom története, családfám.

2010-ben Ajka város 50. születésnapja tiszteletére rendezte meg a vetélkedőt a Nagy László Városi Könyvtár és Szabadidő Központ Kaszinó épületében.

Téma: Ajka város és környéke honismerete, (Bódé, Padrag, Csékút, Tósokberénd) híres szülöttei, ill. kiemelkedő személyiségei (pl. Fekete István, Molnár Gábor, Bródy Imre, Puzdor Gyula), a bányá, az üveggyár, a timföldgyár, testvérvárosi kapcsolatok. Jutalom: XV. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia Somogy megyében, Tabon, Trianon hatása családom, településem, vagy megyém történetében címmel.

A következő években bizonyára sorra kerül a Bakony, Zirc, Pápa, Devecser, Várpalota és környéke. Nem feledkezünk meg a kistelepülésekről, az időközben bezárt iskolák, intézmények történetéről sem. A tárház szinte végtelen, csak szervező kell, hogy forogjon tovább, és tudjuk kinek átadni.

Legnagyobb eredménynek tartom, hogy a középiskolás korosztályt meg tudtuk szólítani, hiszen itt nem szerepel tantárgyként a hon és népismeret. Sok-sok érdekes téma, kutatás, gyűjtőmunka indult el lelkes történelemtanárok irányításával és az ifjúsági akadémiákon bemutatott demonstrációkból jó néhány publikáció is született.

Az Országos Honismereti Szövetség és Veszprém Megyei Egyesületünk is legfontosabb feladatának tekinti az utánpótlás nevelését.

Munkánk közben sok lelkes segítő, szponzor támogatott bennünket, akiket most név szerint nem tudok hely hiányában megemlíteni, csupán Kiss Gyula elnökségi tagunk „logisztikai” munkáját emelem ki, aki sajnos már nem szervezheti tovább velünk ezt a csodálatos munkát.

Egyik Honismereti Akadémiánk kirándulásán az ipolykeszi templom falán olvashattuk az idézetet, mely megerősíti a napjainkban még fontosabbá váló kodályi mottót:

„A nemzet, mely emlékeit veszni hagyja, saját síremlékét készíti.”

Emlékezetes események

Régóta tudjuk, hogy Miltényi József huszárkapitány sírja a tapolcai temetőben, a kápolna közelében van. A Tapolcai 1. sz. Általános Iskola honismereti szakkörének tagjaival évtizedekkel ezelőtt először színhagyomány, majd írásos dokumentumok alapján gyűjtöttünk róla emlékeztető anyagot. Így a következőket tudtuk meg:

Valkón (Pest megye) született. Adatait a vácszentlászlói plébánián jegyezték be. Akkori vezetéknevét később megváltoztatta, így lett Miltényi. Részt vett az 1848-as szabadságharcban és megsebesült Gácsnál. A szabadságharcban való részvételéért halálra ítélték, majd kegyelmet kapott. Halálos ítéletének jelképét, a selyemzsinórt élete végéig nyakán viselte.

Tapolcára a szabadságharc befejezése után került és ügyvédként dolgozott.

Az osztrák származású helyi plébánosnak, Hágen Gottfriednek és egy szerb származású káplánnak, Kisinovicznak volt gondja arra, hogy az 1848-as eszméket ne terjeszthesse Miltényi József.

Családot nem alapított, nagyon zárkózottan élt. Kedvenc időtöltése az volt, hogy kikocsikázott a Csobánc-hegyen lévő szőlőjéhez. A Kossuth Lajos utcában lakott. Tisztelete jeléül az akkori plébános, Ley József temette díszsírhelyre, a legtekintélyesebb polgárok sorában. Sírja fölé nyírfát ültettek. Ez volt a szabadságharcban részt vevő személy fejfájának jelképe. Fehér márvány síremlékét a keszthelyi Ernst E. kőfaragó készítette.

Felirata:

*„Itt nyugszik Miltényi József ügyvéd, földbirtokos és
volt 1848/49-iki honvéd huszár kapitány
Szül.: 1821. deczemb. 31-én
Megh.: 1909. deczemb 8-án
Dicsőséges önvédelmi harcunk 14 csatájában küzdött
hazánk függetlenségéért és karddal véste be a nevét
történelmünk aranylapjaira!”*

Az 1848-as szabadságharc 125. évfordulójára Csuba Anna néni felújíttatta édesapja barátjának, Miltényi Józsefnek kopott síremlékét. Javaslatomra attól az évtől kezdve Tapolca vezetői és ifjúsága minden év március 15-én megemlékezést tartanak ott és elhelyezik a kegyelet virágait, koszorúit. Már az óvodások is sírja köré tűzdelik saját készítésű kis nemzeti színű zászlóikat, kokárdáikat.

Az öreg, elszáradt nyírfá helyett, mely évtizedeken át díszlett Miltényi József sírja felett, a Közületi Szolgáltató Üzem kertészetének fiataljai az 1848-as szabadságharc 140. évfordulójára új, életerős nyírfacsemetét ültettek.

Az 1970-es években földrajzi neveket gyűjtöttek a Tapolcai járásban. A Csobánc-hegy dűlőneveit Illés Mária tanárnő gyűjtötte. Az ő kutatómunkája nyomán vált ismertté, hogy a

„hegykönyv” 1905–1906. évi bejegyzéseinél, a 95. sorszám alatt olvasható Miltényi József szülőbirtokos neve. Így igazolódt a szájhagyomány szerinti gyűjtés.

1988-tól Bona Gábor „Kossuth Lajos kapitányai” című könyvéből juthattunk újabb, Miltényi Józsefre vonatkozó ismeretekhez. Bona Gábor nem ismerte Miltényi József születési helyét. Egy tapolcai kutató közölte, hogy Valkón született. Születési anyakönyvi adatlapja értékes dokumentumunk.

1992 januárjában ismeretlen személyek több régi kriptát nyitottak fel Tapolca temetőjében. Miltényi József huszárcapitány sírjának egy tömbből faragott homokkő fedelét is összetörték. A városatyák úgy döntöttek, hogy a március 15-én tartandó koszorúzásra kijavíttatják a megrongált síremléket.

Az 54/1992. sz. Képviselőtestületi Határozat értelmében a Polgármesteri Hivatal illetékese gondoskodik a sír rendbetételéről. Gelencsér Ferenc kőfaragó önkéntes adományként, több tízezer forint értékben, saját költségén állított új síremléket. Ő ezt a módját választotta a huszárcapitány iránti tiszteletadásnak.

1992-ben a városvédő Ráday Mihály pályázatot hirdetett általános iskolások részére. „Híres emberek sírja a tapolcai temetőben” címmel toronyi Katalin (Bárdos Lajos Általános Iskola, Tapolca) is írt dolgozatot. Miltényi József írása megjelent az ÉRTÉKMENTŐ 1992/6. számában.

1997-ben Tóth József, a Tapolcai Városszépítő Egyesület elnöke egy Miltényi Józsefre vonatkozó adatot kapott a Magyar Országos Levéltárból. Ez igazolja az 1848. május 7-én Ozorán kelt névmagyarosítási ügyét.

A leendő ifjú helytörténészekre vár annak feltárása, hogy az akkori Magyarországnak mely területén zajlott az a 14 csata, amelyben Miltényi József is küzdött hazánk függetlenségéért. Ők azt is megtudhatják, hogy Kács községnél (Bács vármegye, Titeli járás), vagy Gács községnél (Nógrád megye) sebesült-e meg? Azt is tudakolhatják, hogy maradt-e fenn róla arckép, fénykép, festmény?

A közelmúltban úgy nyilatkozott Valkó község polgármestere, hogy lehetősége szerint segíti Miltényi Józsefre vonatkozó kutatómunkánkat.

1973 óta szebbnél szebb megemlékezéseknek lehettünk tanúi Miltényi József sírjánál. Általában felső tagozatos és középiskolás diákok, katonák, az utóbbi időben képviselők és cserkészek is részesek voltak a megemlékező műsornak. 1997-ben Horváth Andrásné tanítónő első osztályos tanítványai adtak feledhetetlen megemlékező műsort 1848-49 eszméire vonatkozóan.

Az 1848-as forradalom és szabadságharc 150. évfordulója tiszteletére különböző megyei intézmények, a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület is, történelmi vetélkedőre hívták megyénk tanulóifjúságát. A tapolcai résztvevők Miltényi Józsefről is megemlékeztek és lerótták tiszteletüket sírjánál.

2000-ben Bándi László internetre vitte a tapolcai honismereti kutató- és szervezőmunka eredményeit.

2001-ben az internetről értesült a budapesti, de akkor Heidelbergben dolgozó Miltenberger Miltényi Gábrriel nevű kutatóorvos, hogy Tapolcán él az 1848-as huszárcapitány, Miltényi József kultusza, sírjánál évek óta megemlékeznek róla.

Felfedezéséről értesítette budapesti édesapját, aki érdeklődött Tapolca város polgármesterétől, hogy ez valóban így van-e? Ács János polgármester úr közölte, hogy igen, él Miltényi József emléke és a következő március 15-i városi rendezvényekre meghívta az idősebb Miltényi-házaspárt. Ők szívesen tették tiszteletüket az ünnepi megemlékezéseken és rótták

le kegyeletüket a dédnagypapa, Miltényi György testvére, Miltényi József síremlékénél. Azóta a két Miltényi-fiú, az oldalági ükunokák, Miklós és Gábrriel rendszeresen részt vesznek a tapolcai koszorúzási ünnepélyen, amelyen 2009-ben már a szépunokák is jelen voltak.

Ács János polgármester úr és az irányításával szervező hivatali dolgozók emlékezetessé tették a Miltényi-családnak a március 15-i programokat.

Tehát Bándi Lászlónak és Ács Jánosnak köszönhető, hogy egy 1848-as huszár emlékét ismerhetik az érdeklődők az elkövetkezendő évtizedekben is.

Ács János elhunya alkalmával a Miltényi-fivérek részvétnyilvánítása megjelent az Új Tapolcai Újságban is:

„Ács János polgármester úr emlékére!

Megdöbbenve és mély fájdalommal fogadtuk a hírt, hogy Ács János polgármester úr elhunyt. Az a néhány oly kedves és emlékezetes találkozó, mely az elmúlt évtized Március 15.-i megemlékezéseikor megadatott számunkra, kitörölhetetlenül az emlékkünkbe véste egy vendégszerető, melegsívű, városáért önzetlenül cselekvő Polgármester képét.

Ükapánk, Miltényi József huszárkapitány emlékének ápolása és családunk iránt tanúsított kedvessége mindig is meghatott.

Kedves János!

Meleg kézszorításaidat nem feledjük!

A Miltényi család nevében:

Miltényi Miklós

Miltényi Gábrriel”

Évekkel ezelőtt több megyei intézmény pályázatot hirdetett nyugdíjas pedagógusok részére. Feladat volt életút, vagy valamilyen jelentős esemény leírása.

A Tapolcán élő György Eleménné tanárnő a már megszüntetett hegyesdi általános iskolában eltöltött éveinek történetét írta le. A bíráló bizottság „Különdíj” elismerésben részesítette őt. Ehhez egy veszprémi órásmester egy értékes női karórát ajánlott fel. Az eredményhirdetés Veszprémben, a városháza dísztermében volt. A helyszín, az eredményhirdetés módja meghatotta az idős tanárnőt. Életének egyik legszebb napját élte meg akkor. Máig hálával emlékezik Bándi László megtisztelő köszöntőjére.

Egy másik alkalommal szervezett pályázat eredményhirdetésére Reindl Erzsébet nyugdíjas tanítónő, honismereti szakkörvezető emlékezik szívesen. Ő a tapolcai „Török János” emléktábla avatására emlékeztető eseményről írt. Javaslatára az évente szervezett március 15-i ünnepi program annál az emléktáblánál kezdődik mindig. Erről a tényről dr. Tölgyesi József zsűritag így írt: „Milyen szervező készséggel, milyen meggyőző indoklással intézkedik az, aki egy ünnepi eseményre képes egy város egész lakosságát mozgósítani?”

Ha Bándi László nem szervezte volna meg Tapolcán a pályázati eredményhirdetést, nem hallhattuk volna az elismerő szavakat. Hálás köszönet érte!

1956, VESZPRÉM

dokumentumműsor

(Elhangzott 2010. és 2011. október 23-án
a veszprémi egyetemi színpad előadásában.)

Az egyetem B épülete előtt

1. EGYETEMISTA (*kirohan az egyetem B épületének lépcsőjére, miközben a felvonulók a lépcső előtt gyülekeznek. Lelkesen*) Fialatok, egyetemisták, Veszprém népe! És mindenki, akik itt vagytok! Budapesten győzött a forradalom! Ismétlem, győzött a forradalom!
2. EGYETEMISTA (*lelkesen*) Éljen a forradalom! Éljen a forradalom!
1. EGYETEMISTA A pesti egyetemisták békés tüntetéséből forradalom lett. Pesten a rádiót elfoglalták a tüntetők.
2. EGYETEMISTA Éljen a forradalom!
3. EGYETEMISTA (*lyukas zászlóval a kézben berohan*) Rákosit a Dunába, Nagy Imrét a kormányba! Vesszen Rákosi! Vesszen Rákosi!
4. EGYETEMISTA Üresek a vagonok, menjetek haza davajok!
EGYETEMISTA Azt kérdezik Pesten, Budán, hová lett a magyar urán?! Magyar urán, magyar kincs, ahhoz másnak köze nincs!
3. EGYETEMISTA Mars ki ruszki! Mars ki ruszki!
MIND Mars ki ruszki! Mars ki ruszki! (*Egyikük int a tömegnek, ők is skandálják velük*)
1. EGYETEMISTA Alakítsuk meg a magyar ifjúság új szervezetét, a Mefeszt!
MIND Éljen a Mefesz!
2. EGYETEMISTA Most kaptuk a hírt: A kommunista párt központi vezetősége határozatban jelenti be, hogy véget vet a vérontásnak, s Nagy Imre vezetésével új nemzeti kormány megválasztását határozta el, mely arra hivatott, hogy maradéktalanul jóvátegye a múlt hibáit és bűneit. S e kormány tárgyalásokat kezd a szovjet kormánnyal, hogy a függetlenség, a teljes egyenjogúság és a belügyekbe való be nem avatkozás alapján rendezze az országaink közötti viszonyt. Ennek első lépéseként haladéktalanul visszatérnek támaszpontjaikra... Hegedjenek be a sebek, amelyeket önmagunkon ejtettünk, ha élni akarunk, új életet kell kezdenünk. Csak rajtunk múlik, hogy a szörnyű megpróbáltatások után a belső béke, a félelem nélküli élet, a jólétet termelő munka, a szabadság, a jog és az igazság legyen népünk osztályrésze.
3. EGYETEMISTA Alakítsunk forradalmi tanácsot!
3. EGYETEMISTA Éljen a veszprémi forradalom! Rabok tovább nem leszünk.
MIND (*intenek a tömegnek*) Rabok tovább nem leszünk!

EGYETEMISTA A szovjet hadsereg negyvennyolc órán belül hagyja el Magyarországot!
4. EGYETEMISTA Azonnali hatállyal szüntessék meg az Államvédelmi Hatóságot, az ávót!
4. EGYETEMISTA Bocsássák szabadon a politikai foglyokat!
MIND (intenek a tömegnek) Mars ki ruszki! Mars ki ruszki!
EGYETEMISTA Követeléseinknek adjunk nyomatékot! Legyen tömegtüntetés!
MIND Nem állhatunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon!
5. Menjünk, hívjuk magunkkal a veszprémieket!
MIND Éljen a forradalom! Éljen a forradalom!
(Az egyetemisták a lyukas zászlók alatt elindulnak az A épület elé.)

Az egyetem A épülete előtt

(Odaérve kirohan az épületből egy egyetemista)

EGYETEMISTA Veszprémiek, barátaim! Tüntetésünk elérte célját. Odabenn megalakult a megyei forradalmi tanács. Városunk, gyárai, üzemei, iskolái két-két küldöttel képviselték magukat, és úgy döntöttek, hogy 23 tagú forradalmi tanácsot választanak. Örömmel jelentem, hogy a tanács megalakult. Tagjai a következők:

Angeli János élelmészipari dolgozó, Arnhoffer István kisiparos, Bíró sándor egyetemi hallgató, dr. Brusznay Árpád tanár, dr. Héthelyi Ferenc orvos, Horváth József munkás, Horváth Tibor mérnök, Jenő László bányamérnök, dr. Jónás Oszkár jogász, Kerbolt Kornél gyógyszerész, Kis Gál Imre százados, Lóránd Imre újságíró, Markotics Lajos százados, Mészáros Sándor vasutas, Mohos Gábor dolgozó paraszt, Nagy Béla tanár, Pál Ferenc megyei tanácsi dolgozó, Rózsás József rendőr alhadnagy, Sántha Károly alezredes, Schnekta Péter ezredes, Straub Gyula egyetemi docens, Szűcs István egyetemi hallgató, Tóth István százados.

A most megalakult forradalmi tanács máris egy hatpontos követelést fogalmazott meg:

1. A budapesti harcok azonnali tűzszünet meghirdetésével fejeződjenek be. *(Éljen! Éljen!)*
2. Általános amnesztiát, a statáriális rendelet azonnali visszavonását követeljük. *(Éljen! Éljen!)*
3. Követeljük a szovjet csapatok azonnali visszavonását és azonnal kezdjék meg az ország területéről való kivonulást. *(Éljen! Éljen!)*
4. Követeljük, hogy a fenti pontokat Nagy Imre elvtárs, mint elfogadott követelést, mondja be még a mai nap folyamán a rádióba. *(Éljen! Éljen!)*
5. Álláspontunk határozottságának alátámasztására felhívjuk a megye területén lévő üzemek munkásait, kezdjék meg az általános sztrájkot, az élelmiszeripari, egészségügyi szolgálat, a közüzemek és közlekedési vállalatok kivételével. *(Éljen! Éljen!)*
6. A jelenlegi súlyos helyzetre való tekintettel megalkotjuk Veszprém megye és város Nemzeti Forradalmi Tanácsát. A Nemzeti Forradalmi Tanács gondoskodik a város biztonságának, a közrendnek és az ellátásnak biztosításáról. *(Éljen! Éljen!)*

A küldöttgyűlés egyhangúlag úgy határozott, hogy a rendkívüli helyzetre való tekintettel a nemzeti Forradalmi Tanácsot Veszprém megye egész területére a néphatalom legfőbb birtokosának nyilvánítja, s a továbbiakban a megyei és a városi közigazgatást is irányítja.

EGYETEMISTA *(feltépi az ingét)* Emberek, ide nézzetek, így kínoztak meg az ávósok!

Sorsdöntő órákban kaptuk nagybecsű felhívásokat. Nemcsak egyetemünk autonómiáját kaptuk vissza, hanem a tizenkét esztendeje némaságra kárhozott magyar igazság őszinte, félelem nélküli kinyilatkoztatásának ideje is elérkezett. Hála a magyarok istenének, hogy ehhez hozzásegített bennünket.

BRUSZNYAI ÁRPÁD Őrizzétek meg nyugalmatokat ezekben a nehéz percekben. Tartózkodjatok minden erőszakos cselekedettől, nehogy tiszta ügyünk igazságát ellenséges elemek visszájára fordítsák. ...Éljen a független, demokratikus Magyarország!

EGYETEMISTA Budapesten Nagy Imre vezetésével új kormány alakult.

EGYETEMISTA Éljen nagy Imre! Éljen Nagy Imre!

MIND Új vezetés, új irány, új vezetőket kíván!

A Megyeháza előtt

EGYETEMISTA (*az erkélyről*) A megyei forradalmi tanács törekvéseivel és céljaival a kommunista párt is teljes egészében egyetért és támogatja azt.

Emberek, forradalmunk győzött. A forradalmi tanács az elmúlt órákban magához kérte Havasi Lászlót, az Ávó helyi parancsnokát, valamint Sebestyén Ferenc megyei párttitkárt és helyettesét, Pap Jánost. Mindhárman védelmet kértek az új hatalomtól, mondván, ők semmiről sem tehetnek, ami az utóbbi időben az országban történt.

(*Fütykoncert*) Le velük, vesszen az ávó! Vesszen az ávó!

(*Lentről:*) Mars ki ruszki! Üresek a vagonok, menjetek haza, davajok!

EGYETEMISTA (*a Megyeháza erkélyéről*) Ismertetem a megyei forradalmi tanács felhívását.

MAGYAROK!

HONFITÁRSAINK!

VESZPRÉM MEGYE LAKÓI!

Az a napjainkban, az egész országban végbemenő nagy megújulás, amely a magyar szabadság, nemzeti függetlenség és a szocialista demokrácia szent jelszavát tüzte zászlájára, forradalmi erővel tört fel megyénkben is. Egyetemisták és munkások, katonák és dolgozó parasztok, bányászok és kisiparosok, diáklányok és tanáraik egyaránt tüntetésekkel, felvonulásokkal és nagygyűléseken tettek hitet az új, valóban a magyar nép érdekeit szolgáló nemzeti politika mellett és ítélték el mindazt, ami rossz, ami gyűlöletes volt a múltban. Elemi erővel tört fel a felháborodás a zsarnokság, az elnyomás minden formája ellen, és ez a felháborodás nem kímélte a zsarnokságra emlékeztető jelvényeket, szobrokat, emlékműveket sem...

Megyénkben ez ideig nem történt komoly vérontás és minden reményünk megvan arra, hogy megyénk területén békés úton kivívjuk mindazt az igazságos követelést, amelyért egész népünk ma harcban áll. Megyénk az ország harmadik ipari megyéje, nagyszámú, hazafias gondolkodású munkássága, elszánt kemény bányászai, öntudatos, eszes parasztsága, kiváló értelmisége van. Ha ezek összefognak – a nemzeti szabadság, függetlenség és demokrácia megvalósítására –, akkor kicsoda akadályozhatná meg követeléseink valóra váltását?

A Forradalmi Tanács megalakulásával a Megyei Pártbizottság és a BM Megyei Főosztályának, az államigazgatási szerveknek képviselői is egyetértettek és egyetértenek.

A Forradalmi Tanács a megye területén az összes kormányzati teendők ellátását kezébe

vette. Ennek sikeres végrehajtása érdekében azonban szükség van az alsóbb fokú helyi Forradalmi Tanácsok, illetve Bizottságok megalakítására is.

Felhívással fordulunk ezért Veszprém megye városainak falvainak lakosságához:

HALADÉKTALANUL ALAKÍTSÁTOK MEG NEMZETI FORRADALMI TANÁCSAITOKAT!

Csak olyan embereket válasszatok a Nemzeti Forradalmi Tanácsba vagy Bizottságba, akik teljes mértékben élvezik a lakosság többségének bizalmát.

A Forradalmi Tanácsok és Bizottságok merészen és késedelem nélkül vegyék át területük igazgatásának irányítását.

A Forradalmi Tanácsok söpörjék félre az útból, távolítsák el hivatalukból azokat, akik súlyosan vétettek a nép ellen, durván megsértették a törvényességet és még ma is a sztalinista-rákosista visszahúzó elvek mellett és a nép szabadságtörekvései ellen foglalnak állást. De semmilyen személyi bosszúra, üldözésre nem kerülhet sor. Ma a nemzeti erők legteljesebb összefogására van szükség. Aki vétett is a múltban, de most szívvel-lélekkel a nemzet mellé állt, annak köztünk a helye, annak munkájára ma is számítunk.

Ismételjük: Csak azokat szabad eltávolítani, akik durván visszaéltek a kezükben volt hatalommal, és akiktől a jövőben sem várható, hogy népünket becsületes, önzetlen munkájukkal szolgálják. Ezek ellen sem szabad azonban fellépni, a felelősségre vonásnak most nincs itt az ideje. Távolítsátok el, fegyvereztetek le őket, de egyébként semmi bántódásuk nem lehet, mindenfajta üldözést a leghatározottabban elítélünk.

Miért hívjuk új tanácsainkat „Nemzeti Forradalmi Tanács”-nak? Forradalom van országunkban? Igen, nemzeti forradalomnak lehet nevezni azt a hatalmas népi megmozdulást, melynek célja, hogy véget vessen a személyi önkénynek, a törvénytelen ségeknek, az elnyomás, zsarnokság minden formájának és elsöpörjön mindent, ami a demokratizálódás, a nemzeti függetlenség útjában áll.

Nemzeti forradalmunk ma azért folyik, hogy megvalósítsa a szocialista demokráciát és megtisztítsa az alapjában helyes eszmét mindattól a szennytől és salaktól, ami egyes vezetők bűnös tevékenysége folytán az elmúlt hosszú években ráakódott. Nem ellenforradalom ez, hanem a nemzet forradalma az új, a tisztább szocialista demokráciáért, a valóban független, szabad Magyarországért.

Az Óváros téren

(A menet megáll a városháza előtt)

EGYETEMISTA *(az erkélyen)* Tűzzük ki a városházára a forradalom jelképét, a lyukas zászlót! *(Kitűzi)*

ÁCSMESTER *(szekercével a kézben, amit felmutat)* A vörös csillagot pénzért raktuk fel a Tűztoronyra, de most levesszük – ingyért.

Testvéreim, rántsátok a mélybe a zsarnokság jelképét.

(Az egyetemisták egy vékony kötél segítségével lerántják a Tűztorony tetejéről a vörös csillagot. Ha ez nehezen kivitelezhető, akkor a Tűztorony erkélyéről egy vörös csillagot a mélybe dobnak.)

EGYETEMISTA *(a városháza erkélyéről)* Veszprémiek, barátaim! A pesti egyetemisták buzdításul verset küldtek nekünk. Halljátok!

Üzenet Budapestről

Lelkesedéssel fűtik lelkünket
A szabadságharc dicső napjai.
Arany betűkkel írják nevünket
A történelem dicső napjai.
De mély megvetés, fekete szégyen
Arra, ki nem segíti szent ügyünk:
Az nem magyar, de gyáva, rongy, kukac!
Az ellen örök vádat emelünk!
Testvéreitek!

EGYETEMISTA (*a Tűztorony erkélyéről*) Én már meg is fogalmaztam a választ.
EGYETEMISTÁK Halljuk, halljuk!
EGYETEMISTA

Veszprém válaszol
Budapest ifjúságának

Mint vészharangok sürgető szavát,
Mely őszi estén fölriasztva száll,
Hallottuk hangod, pesti ifjúság,
És vádló hangod szívünkbe talál.

Veszprém tornyából tekintünk feléd
Hős Pest felé, hol vörös most az ég,
Hol lángoló és vérző szívetektől
Most minden régi, szennyes rongy elég.

Az őszi szélben a veszprémi tornyok
Megint a magyar zászlót lengetik,
S amíg élünk, míg vízzé nem lesz vérünk,
A magyar zászlót le nem vehetik.

Budapest népe! Hősök, katonák!
Nem éltetek, nem haltatok hiába!
Isten velünk és veletek megyünk.
Szabad életbe, vagy hősiecs halálba.

Dicsőség néked, Budapest ifjúsága!
Veszprém, 1956. október 26.

EGYETEMISTA Fegyverbe! Fegyverbe! Menjünk Budapestre harcolni!
BRUSZNYAI (*a jobb erkélyről*) Egy világhatalom ellen fegyverrel harcolni semmi értelme!
Magukat azért küldték ide a szüleik, hogy tanuljanak. A maguk kezébe nem fegyver,
hanem logarléc és tankönyv való, nem gépfegyver! Kik azok, akik Budapestre szándé-
koznak menni.

(Lent ketten félre állnak)

Maguk ketten indulhatnak, ám sem fegyvert, sem gépkocsit nem adok!

EGYETEMISTA Brusznjai tanár úrnak igaza van. Menjetez haza! Tankok ellen pusztá kézzel harcolni – nincs értelme.

EGYETEMISTA Ostromoljuk meg a várbörtönt, oda bújtak el az ávósok! Lincseljük meg őket!

BRUSZNYAI Ne piszkoljuk be nemzeti forradalmunk tisztaságát – ne legyen önbíráskodás! Ha van olyan ávós, aki bűnös, azt a rendes bíróság fogja felelősségre vonni. Most börtönben vannak, onnan nem szökhettek meg. Én személyesen garantálom, hogy politikai fogoly nincs a börtönben!

EGYETEMISTA Igaza van, tanár úr! Nekünk most nem ez a dolgunk.

EGYETEMISTA Kormányunk politikája langyos. Igyekszik magát úgy feltüntetni, mint egy győztes forradalomban létrejött kormányt. Egyes sürgető követeléseinket teljesítve még mindig kendőzni akarnak sok égető problémát! ...Véleményünk szerint hazánk jelenlegi államformája nem szocializmus, hanem megszállás! ...Nem tőrjük a halogató politikát! A szovjet hadsereg azonnal kezdje meg kivonulását...Egyik Budapesten tartózkodó hallgatótársunk telefonjelentése szerint – a Kossuth rádió közlésével ellentétben! – a szovjet csapatok nem vonulnak ki Budapestről, hanem beásták magukat fővárosunk határába...a szabadságharcosoknak legfőképpen élelmiszerre van szükségük. Ezért felhívjuk a megye hazánkat szerető, szabadságharcosainkkal együtt érző lakóit, hogy nyújtssanak támogatást Budapestnek! Segítsünk Budapestnek!

EGYETEMISTA A sztálinizmus magyarországi helytartójáról elnevezett völgyhídnak adja vissza a nép ítélete az első magyar király nevét. Ezzel is kifejezzük: a magyar nép inkább István szabad nemzete örökösének, mintsem Rákosi szolganépének érzi magát. A Vörös Október utca körmönfont elnevezését váltsa fel nemzetünk sorsdöntő napjának, Október 23-nak a neve. A Vörös Csillag utca Veszprém egyik jellegzetességéről, a sokszínű Buhimtól csapott el bennünket. De folytathatnánk a Vorosilov utcával is, amelynek házait a jövőben hősi városunk és példaképünk: Budapest neve ékesítse. A kimondhatatlan nevű Tolbuchin utca a magyar nép felkelésében mártírhalt halt vértanúk emlékét hirdesse. A Vörös Hadsereg tér állítson emléket a magyar nép szabadságharca mellé egy emberként felsorakozó néphadseregnek, honvédségünknek. Magyar elnevezést a magyar házak homlokzatára! Tűnjön el végre a zarnokság minden külső megnyilvánulása!

A várfokon, az István-Gizella-szobor előtt

EGYETEMISTA *(a szoborkettős mellé felállva)* Egyetemisták, veszprémiek, harcostársaim! Nem várjuk meg a szovjet kormány hivatalos nyilatkozatát, mert az előzetes ígéretések ellenére is újabb szovjet katonai egységek érkeztek hazánk területére. Elfoglalták repülőtereinket azzal a magyarázattal, hogy biztosítsák a betegek és hozzátartozóik elszállítását, amely indok véleményünk szerint csak ürügy!

Fegyverbe! Fegyverbe!

Haladéktalanul meg kell kezdenünk üzemekben, vállalatoknál, intézményeken belül a megbízható, katonakönyvvel rendelkező, becsületes magyar hazafiak felfegyverzését, munkaszászolóaljak felállítását, kiképzését.

EGYETEMISTA A harc reménytelen, semmi értelme szembeszállni az oroszokkal, különösen nem a veszprémi utcavégeken.

EGYETEMISTA Szarban vagytok! Fellázítottatok a népet, s most meg cserben hagyjátok.

Pedig a jugoszláv csapatok már Kanizsán járnak, és az ENSZ-csapatok is elindultak már nyugatról. Ne adjátok fel! A kitartás most a győzelmet jelenti.

EGYETEMISTA Fogjunk fegyvert! Építsünk barikádokat, készítsünk Molotov-koktélokot, s ha a tankok odaérnének, megmutatjuk nekik, milyen a magyarok istene. ...

EGYETEMISTA Az oroszok elfogtak, s most túszként küldtek ide. Azt üzenik, ők barátsággal jöttek, rakjátok le a fegyvert, és szabadon elvonulhatok. Különben mindenkit felkoncolnak.

EGYETEMISTA Mi azt üzenjük az oroszoknak, hogy becsapták őket. Azt üzenem: A nép ellen szólítottak titeket, nép ellen, amely éppúgy szereti a regényes Bakonyt, mint ti a kincses Uralt, akiknek ugyanúgy csillog a Balaton tükre, mint nektek a Kaspi-tenger szelíd vízfodra. Hát engednétek-e, hogy fővárosotok utcáin orosz vért ontson az idegen önkény?

EGYETEMISTA Senki nem hívta ide őket. Takarodjanak haza! Mi a várat fel nem adjuk.

Van elegendő fegyverünk és lőszerünk. Molotov-koktélból pedig több van, mint kellene.

EGYETEMISTA Ha másnapra megérkeznek a jugoszláv vagy az ENSZ-csapatok, akkor felvesszük a harcot...

A fények kialszanak.

EGYETEMISTA Felkerestem Badalik püspök urat. Ő a fegyverletételt ajánlotta. Az oroszok ellen semmi esélyünk, az ENSZ-csapatokban pedig ne reménykedjünk. A Nyugat Magyarország miatt nem fog egy újabb háborút kezdeni.

EGYETEMISTA Igaza van. Mi most egyet tehetünk: megőrizzük a forradalom hitét, s jobb idők eljövetelével felizzítjuk a hamvadni látszó parazsat. Most pedig vigyétek haza a szabadság lángjait...

S felhangzanak az Egmont-nyitány ismert taktusai.

Rend, hagyomány, fantázia.

Három veszprémi évtized utcanévügyi tapasztalataiból

A kezdetekről

A veszprémi polgárok számára közismert tény, hogy a város fejlődése az 1960-as évek második felében nagy lendületet vett. Különösen látványossá vált ez a – mi tagadás, erőltetett – folyamat az 1970-es évtizedben, főleg a tömeges lakásépítés során, melynek révén ezrével létesültek lakások, méghozzá teletszerűen, minek eredményeképpen a város lélekszáma és belterülete is rövid idő alatt több mint kétszeresére nőtt.¹

Ennek a nagyon intenzív és tartós településtörténeti fejleménynek – a mélyreható társadalmi és társadalompolitikai következményeken kívül – az utcanévügyek terén, vagy komolyabban fogalmazva: a közterületi tájékoztatás rendjében is meglett a hatása! Olyan nagy számú új utca, új épület és új címhely keletkezett, hogy kezelésükre alig maradt ereje és figyelme az amúgy is túlterhelt szakhivataloknak. Az utcanévadásban, a házszámozásban, sőt, az egyes lakótelepi 'utcák' kijelölésében sokszor bizony vérszegény megoldások születtek, amit azonnal észlelt a lakosság, a posta, a mentők, a rendőrök, a tűzoltók, a közüzemek, érzékelt a patrióta érzelmű városi polgár és persze maga a hivatal is. Nem lehetett véletlen tehát az, amikor 1981 tavaszán egyidejű társadalmi és hivatali kezdeményezésre megindult Veszprémben egy „utcanévadó bizottság” szervezése. Az előkészítő, puhatolózó, útkereső tevékenység a megyei levéltárat is elérte. Ott és akkor találkoztam mint levéltáros egy jó fellépésű, meggyerő és ambiciózus tanáremberrel: Bándi Lászlóval.²

A kialakuló csapat az együttműködés jegyében dolgozott. Az elméleti alapvetést az elérhető szakirodalomnak az áttekintése és a jogi szabályozás fejleményeinek összegyűjtése jelentette.³ Ezzel párhuzamosan folyt a várostörténeti, közelebbről: településtörténeti adatok felderítése (vagyis a város növekedése, új utcák nyitása, a lakótelepek kiépülése s hasonló). De számításba kellett vennünk a városrendezésnek szempontunkból várható lényeges mozzanatait, nemkülönben a helyben lakó polgárként szerzett (sokszor inkább: elviselt) közvetlen tapasztalatokat is. Feladatunknak tekintettük a közterületi tájékoztatás egész rendjének helybeli szabályozását, magyarul: egy alkalmas tanácsrendelet szakmai előkészítését és karbantartását. Ehelyütt is elismeréssel kell szólnom Vác és Eger városok mintának tekintett utcanévügyi tanácsrendeleteiről, valamint megköszönöm a Pécsen és Győrben szerzett hasznos tapasztalatokat.⁴

Az utcanévbizottság első jelentős eredménye tehát az ide vonatkozó helyi rendelet anyagának kidolgozása volt.⁵ Az elfogadott 2/1983 (XII. 16) Tr. sz. tanácsrendelet, úgy tudom,

országosan is az elsők között készült el. A rendelet maga és a csoport kirajzolódó programja úgy egyeztetette a műszaki, az ingatlannyilvántartási, az igazgatási szakhatósági igényeket és a praktikus tájékozódás szükségleteit, hogy eközben tekintettel volt a településrésznevekhez és az utcanevekhez tapadó helyrajzi-várostörténeti értékekre és az adódó nyelvi-stiláris elvárásokra is.

Az utcanévbizottság időtálló elveket fogalmazott meg magának. Így a régi, természetes és sajátosan veszprémi utcanevek és általában: helynevek visszaállításának szorgalmazását, az utcaneveknek az ideológiai nyomás alóli felszabadítását, ezzel is összefüggésben a személyekről való utcaelnevezési igények lehetőség szerinti csillapítását és az utcanévállomány egységben láttatásának, a város utcanevekben megjelenő szellemi értékeinek tudatosítását. Az idő igazolta az elvek helyességét. Az utcanévbizottság mértéktartása, következetessége, a különböző szakterületekről érkező bizottsági tagok együttműködése szép eredményekhez vezetett, az utcanévbizottság nem kompromittálta magát.

Fontosabb eredményeink: a városhoz csatolt Gyulafirátót utcaneveinek rendezése (28 név, 1984), a Tolbuhin utca → Vár utca névváltoztatás (1987; ezt 1984-ben még hiába próbáltuk!), Vorosilov u. → Iskola u., Zalka Máté tér → Komakút tér névváltoztatás (1987), Traktor u. → Miklós u. változtatás és a Völgyhíd elnevezése Szt. Istvánról (1988), Vörös Csillag u. → Buhim u., Vörös Október u. → Szt. István u. névváltoztatás (1989, 1990).

A tanácsrendszerben az utcanévbizottság munkájának vezetői voltak Bándi László után: Kotsis Levente, Szigeti József, Tóth Sándor, tagjai részben tanácsai, részben külső szakemberek. Az aktívabb tagok közül Debreczeny Zoltánt külön is meg kell említenem.

Megújulva

A rendszerváltás során 1991 januárjában az utcanévbizottság gond nélkül megújult, folytatta munkáját. Jelképértékűvé lett az önkormányzat 1991. április 26-i határozata, amikor 45 meghaladott utcanév megváltoztatására került sor. Ezt a fejleményt az utcanévbizottság gondos előkészítő munkája tette lehetővé. Az 1991-es határozat jelentősége csak az 50 utcanevet érintő 1907. évi utcanévrendezéssel mérhető össze!

Az utóbbi két évtizedben az egyedi utcanévügyek mellett mind több feladatot ad a kisebb-nagyobb új településrészek utcaneveinek kidolgozása. Pl.: Kádárta északnyugati részén (Kenderföld u., Csimorka u. stb., 1991), a felszabadult szovjet laktanya új utcái (1993), a volt Vemév-telephely (Pillér u., Palló u. stb., 1994), a Csatár-hegy útjai, utcái (59 név, 1998), Pajtakert, Takácskert, Iparváros (2000), a leendő reptéri városrész tervezett utcanevei (2003), Jutaspuszta nyugati folytatása (Kocsis u., Béres u. stb., 2003), Kádárta keleti terjeszkedése (Donáti u. stb., 2003), a házgyár helyén történt névadások (2004), Cédrus-lakópark (Sorompó u. stb., 2005), Csererdő (14 név, 2008), a Rátót északnyugati folytatásában való névadás (Répavölgy u., Gyökeres u. stb., 2008) s így tovább. Emellett felmerült a településrésznevek hivatalos megállapítása (2003), ami még további teendőket tartogat.⁶

Az utcanévügy értelemszerű kapcsolatait szemlélteti, hogy foglalkoztunk már menet közben a földrajzi nevek helyesírásával, aztán az utcanévtáblákkal, házszám táblákkal, az utcai tájékoztató térképekkel, a kiadott várostérképekkel, még a turisztikai információs rendszerrel is. További feladatokat jelentett és jelent ma is az utcanévadás meg az emlékállítás közeli kapcsolatának problematikája, ebből következően művelődéstörténeti, várostörténeti, életrajzi, kronológiai kérdések, érintőleg a városi panteon terveinek, sőt, a testvérvárosok bizonyos jellemzőinek ismerete. De találkozunk kellett egyes intézményeknek és az üzleti

életnek a névigényével és legújabban a városrészi jelképek kérdésével is. Bizonyos, hogy az effajta dolgok részben már túlnyúlnak eredeti illetékességünkön, ugyanakkor nagyon is valós igényeket mutatnak, és a döntéshozó irántunk megnyilvánuló bizalmát mutatják. Mindemellett látjuk további feladatainkat is, melyek közül a lakótelepek átgondolt utcanevesítését és megnyugtató házszámozását említjük meg.

A településrésznevekről, az utcanevekről és a házszámozásról alkotott rendeletet a körülmények változása folytán többször módosították, jelenleg alapjában a közgyűlés 33/1997 (VI. 20) Tr. sz. rendelete érvényes. Időközben az utcanévbizottságot is átszervezték. 1997 óta utcanévi munkacsoport a neve; tevékenysége kevésbé módosult.

Az utcanévbizottságnak, majd munkacsoportnak 1991 óta Vándor András mérnök tanár (kezdetben egyik alpolgármesterünk is) az elnöke, titkára 2001-ig Debreczeny Zoltán, 2002-től 2011-ig Lindemann István irodavezető, 2011 tavasza óta Lamos Péter irodavezető. A tagok személye időről időre változik, magam a kezdetektől veszem ki a részemet a munkából.

Szakmai kérdések, szakmai megoldások

A gyakorlati munka során számos érdekes, megoldásra váró probléma merült fel a tényleges utcanévajánlatok összehozásán kívül is. Például: hova kell számítanunk a sarokházakat két főhomlokzattal, több bejáratral, melyik utcához kell besorolni a két utcára is néző és kétfelől is megközelíthető (átjárható) kertes házakat, társasházakat, még inkább: a sarki bejáratú vagy a hátulról, az 'udvar' felől nyíló épületeket? Továbbá: hogyan kell utcanevek adására való kisebb területi egységeket kialakítani a nyílt beépítésű és kezdeti sivárságában gyalogszerrel eléggé kötetlenül beköborolható lakótelepeken? Aztán: hogyan célszerű kiosztani a házszámokat az efféleképp utcanevesített lakótelepen úgy, hogy a házszámok vagy a betűvel alátört számozású lépcsőházak, bejáratok ne csak önmagukban jelentsék az illető címhelyet, hanem valahogyan el is lehessen találni az egyiktől a másikig? Vagy mi a teendő az utcanevek területi érvényesítésekor, nemkülönben az ingatlanok leszámolásakor az olyan újabb településrészetekben, amelyek – bizonyára az utcahálózat korábbi, kinosan derékszögű mivolta ellenhatásaként – olyan íves-kacsos vonalvezetést jelenítenek meg, amelyeknek az áttekinthetőségét, hierarchiáját, netán ésszerű folytathatóságát talán még a tervezőasztalon sem egyszerű felismerni?⁷

Ilyen és ehhez hasonló feladványokkal kellett küzdenie kis csapatunknak, amiben – kellő szakirodalmi segítség híján – pusztán tapasztalatainkra és tagjaink több irányú szakmai véleményére hagyatkozhattunk. Legyen szabad álszerűség nélkül megjegyezmem, hogy a jó megoldás felé mutató ötleteket végül is nekem volt szerencsém megfogalmazni, de bizonyos, hogy bizottságbeli-munkacsoportbéli társaim műszaki, jogi, igazgatási és egyéb meglátásai nélkül, tanácsaik megszívlelése nélkül erre nemigen került volna sor.

Kardinális „találmány” volt az *utcanévtartomány* fogalmának bevezetése, amely az adott utca + a rászámozható épületek és telkek összesített területét jelenti. Felfogásom szerint az utcanévtartományok foltjai átfedés és hiány nélkül illeszkedve egymáshoz, kitöltik a település belterületét. Ha városunk ingatlannyilvántartási (kataszteri) térképén következetesen jelöljük az összes utcanévtartományt, azonnal kitűnnek a kihagyások, a besorolási és egyáltalán, a szemléleti zavarok.

Fontos ugyanis, hogy helyes szemlélettel milyen ismervek alapján határozzuk meg az egy utcanév alá sorolandó közterület kiterjedését, az *utcanévhelyet*. Ezek tehát: a látványbeli összefüggés, az elsődleges utcafépí illeszkedés; az épületek arcának, főhomlokzatának (de

legalább az egyik homlokzatának) iránya, a főbejáratának (vagy legalább egyik bejáratának) elhelyezkedése; az épületek mint címhelyek járművel és gyalogosan való alkalmas elérése. Lényeges tényezők lehetnek még a különféle városrendezési tervek konkrét helyi folyamányai (várható beépítés, küszöbön álló utcanyitás stb.), és esetleg az utcára felfűződő ingatlanok használatának egyes vonatkozásai (pl.: ha jellemzően lakóházak, irodaépületek vagy kisüzemek sorából tevődik össze az utca, vagy ha egyszerre letelepedő lakóinak netán vannak közös vonásai származási hely, foglalkozás, együttes /építettői/ érdek stb. szerint, e-félék a legelső lakosoknál lehetnek érdekesek).

Ne feledjük: *az utcanévügy legalapvetőbb célját az egyértelmű közterületi tájékoztatás jelenti.* E tekintetből nem kevésbé fontos az egyes címhelyek világos és célszerű besorolása, melynek érdekében három elvet fogalmaztam meg. Legelőbb említém a *létrafok-elvet*: a hagyományos beépítésű városrészekben, településrészekben se forduljon elő, hogy a két házszám huzamosan és zavart keltő módon eltérő üteműek legyenek, még különböző léptékű telekosztás esetén se. Azután a *kiszámolhatóság elvét*, vagyis azt a természetes elvárást, hogy a belátható utcaszakaszon jó eséllyel már messzebről meg lehessen állapítani a keresett épület, sőt, bejárat helyét. Végül a költőire sikeredett nevű *levélerezet-elvet*, amely azt szolgálja, hogy az adott településrész úthálózatának, közlekedési területének hierarchiája és a közterületi névadás mikéntje (a névhelyek tagolása, valamint a nevek jelentősége, súlya) legyenek egymással szinkronban, vagy legalább ne bonyolódjanak zavart okozó helyzetbe.

Nem maradunk teendő nélkül!

Eddig mintha csak szép eredményekről számoltam volna be. Ám a realitás ridegebb, akadtak és akadnak kudarcaink is, azzal együtt, hogy bizottságunk-munkacsoportunk mindössze találja a szakmailag előkészített munkaanyagot – a döntés a testületi ülésen születik.

Gondjaink közül legyen szabad itt csak egyet megemlítenem!

Régi problémája az utcanévügynek országosan is, hogy könnyen *panteonszemléletűvé* válik az utcanévadás. Ennek fő oka az, hogy személyiségeknek utcanévben emléket állítani látványos, viszonylag egyszerű ügymenetű és feltétlenül olcsóbb megoldás az emléktáblánál, emlékműnél.⁸ Az „olcsóbb” állítást tessék negatív értelemben is érteni! De még ennél is súlyosabb az ilyen szándékoknak azon következménye, amely felkelti az eredeti ajánló pályatársainak, versenytársainak, vetélytársainak, ellenfeleinek emlékéllító készítését is – aztán a folyamatnak alig lehet véget vetni; szakmák, korok, gusztusok és elvek, emberek és sorsok összeméricskélésévé süllyed a dolog. Az is féltő, hogy érdek multával – van ilyen – gazdátlanná válik az emlékjel, persze az utcanévtábla is. Nézetem szerint egyetlen kiút van ebből a méltatlan helyzetből: *a jók közül is csak a legjobbak váljanak névadóvá!* Csak hosszú évtizedek távlatában bizonyított szolgálatú személyiségeknek szabadna utcanévadással hódolni, akkor is csak úgy, ha ez egyensúlyban van a többi társadalmi elismerési, emlékéllítási, megemlékezési formákkal. Újabb közéleti csoportosulások alakulásával a probléma bármikor megint időszerűvé válhat. Szakszerűségünk és lelkiismeretességünk minden erejére szükség lesz a városnak és polgárságának valódi érdekét szolgáló megoldások kimunkálásához, még ha ehhez konfliktusokat is kell vállalnunk.

Fogjunk össze, hogy előbbre jussunk!

A fentebb szép számmal előadott kérdések és sok más hasonló probléma megbeszélésére, beható megtárgyalására, úgy gondolom, nagyon áldásos lenne találkoznia az utcanévügyek rendezése iránt elkötelezett személyeknek. Jó lenne országos vagy regionális keretben tapasztalatcseréket rendezni mindazok számára, akik különböző szakterületekről összegyűlve, sokat tehetnének az utcanévügy helyes mederbe igazításáért. Céljaink eléréséért szükség van a politika erejére, de meggyőződésem, hogy igazi megoldásra csakis a megbecsült szakmai munka vezet.

Függelék

Segédkönyvként ajánlott szakkönyvek:

- Névtudományi előadások. (A II. névtudományi konferencia, Bp., 1969 konferenciakötete.) Szerk.: Kázmér Miklós, Végh József. Akadémiai K., Bp., 1970: 404 oldal. *Benne*: Angyal Endre: Az utcanévadás esztétikája (311–315. old.); Mező András: Közösségi név – mesterséges név (315–320. old.).
- Ráday Mihály–Mészáros György–Buza Péter: Budapest teljes utcanévlexikona. Dinasztika K.–Gemini Budapest K., Bp., 1998: 471 oldal + Új utcanevek és helyesbítések (kiegészítés): 8 oldal. Adattár, utcanévtörténetek, névmagyarázatok.
- Ortvay Tivadar: Pozsony város utcái és terei. A város története utca- és térnevekben. Wigand F. K. könyvnyomdája, Pozsony, 1905: 660 oldal. *Hasonmás*: Püski–Regio, Bp., 1991: 668 oldal. Helyrajzi rendben bőséges utcatörténetekkel, adott esetben építés-, épület- és intézménytörténeti, életrajzi stb. összefoglalókkal.
- Péter László: Szeged utcanevei. Szeged m. v. Tanácsa VB Igazgatási Osztálya, Szeged, 1974: 392 oldal + 1 db színes térképmelléklet. A város utcanévtörténete és utcanévtörténeti adattár. Különösen pontos a névrendezésről, névfejlesztésről összeállított, örökké aktuális rész (58–81. old.).

Utcanévtörténeti feltárások néhány további városból:

- Kmetty Kálmán: Balassagyarmati utcanevek. Balassagyarmat Város Tanácsa, Balassagyarmat, 1980: 217 oldal + sz. n. térképmellékletek.
- Pifkó Péter: Esztergom utcanevei, 1700–1982. Esztergom, 1984: 101 oldal + 4 db térképmelléklet.
- Tomaj Ferenc: Győr utcái és terei. [1–6. rész.] = *Arrabona*, 9 (1967)...16(1974).
- G. Papp Katalin: Győr utcanevei. Hazánk Kvk., Győr, 2006: 219 oldal + szn. n. képmellékletek + 1 db színes térképmelléklet.
- Nagy Ilona: Gyula utcanevei (1851–1987). Az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp., 1994: 64 oldal + 13 db melléklet.
- Erdélyi Erzsébet: Kecskeméti utcanevek története. A „Kecskemét Monográfia” Szerkesztősége, Kecskemét, 2004: 240 oldal.
- Fekete János: Kiskunfélegyháza településfejlődése és utcaneveinek története. Kiskunfélegyháza Város Tanácsa, Kiskunfélegyháza, 1974: 167 oldal + 1 db térképmelléklet.
- Kovács-Buna Éva: Körmeny város utcanevei. Az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp., 2002: 93 oldal.
- Feiszt György: Szombathelyi utcanevei és utcanévváltozásai. Szombathely M. J. Város, Szombathely, 1995: 128 oldal + 1 db térképmelléklet.
- Tóth József: Tapolca hagyományos utca- és dűlőneveinek története. Városi Könyvtár, Tapolca, 1993: 95 oldal.

Benczné Nagy Eszter–Fülöp István–Markó Imre Lehel: Zalaegerszeg utcanevei. Zalaegerszeg VTVB Művelődésügyi Osztálya, Zalaegerszeg, 1977: 111 oldal + 3 db térképmelléklet.

Válogatás szakcikkekből, hírlapi cikkekből:

Horváth Ferenc: Szombathelyi házzámozások. = *Savaria*, I. (1963): 257–278. old.

Takáts Rózsa: A fővárosi utcanévadás elveinek és gyakorlatának alakulása napjainkig. = *Budapest Főváros Levéltárának Közleményei*, [II.] 1984. (Bp., 1985): 293–315. old.

Del Medico Imre: Az utcanév is műemlék. = *Értékmentő*, I/2 (1991. jún.): 5.

Del Medico Imre: Panteonszemlélet az utcaelnevezésben. = *Magyar Nemzet*, 1992. VII. 7: 14.

Déry Attila: Görbetűkör. Egy javaslat a múltból. = *Pavilon*, 9 (Bp., 1994): 78–81. old. Utcanévváltoztatási javaslatok 1950-ben Budapest V. kerületében, és az eset tanulságai.

Horváth Éva: Város és utcái. = *Napló*, (Veszprém), 1984 I. 4: 4.

Gáldonyi Béla: Veszprém utca (Kurszokban). = *Napló*, 1987. V. 23: 6.

Táblák. (Az új fémkeretes utcanévtáblákról.) = *Napló*, 1987. IX. 29: 4.

Veszprémben: Új utca- és térnevek (Vár utca, Iskola utca, Komakút tér). = *Napló*, 1987. XII. 27: 12.

Bándi László: Lakóhelyünk szeretete az utcanevek tükrében. = *Napló*, 1989. VII. 24: 4.

H. Gy.: „Magatartása példa számunkra.” Alapítvány és MDF-javaslat dr. Brusznjai Árpád tiszteletére. = *Napló*, 1989. XII. 15: 4. A javaslat a Vörös Hadsereg térnek Brusznjaiáról történő elnevezésére irányult.

Lackovits Emőke: Legyen Temesvár tér Veszprémben. = *Napló*, 1989. XII. 30: 2.

Átkeresztelő: Brusznjai tér. = *Napló*, 1990. III. 19: 8. Az MDF akciója a Münnich F. tér átnevezésére.

Bándi László: Javaslatokat kér(t) a veszprémi utcanévbizottság. = *Napló*, 1990. IV. 21: 5.

Új utcanevek Veszprémben (Óváros tér, Megyeház tér, Egyetem utca stb.). = *Napló*, 1990. VII. 4: 8.

Veszprémben a lakosság javaslatait várják az utcanevekre. = *Napló*, 1991. III. 30: 4.

Utcat neveztek el Brusznjai Árpádról. = *Napló*, 1991. IV. 27: 1 + 3.

Saját írásaimból:

Somfai Balázs: Sikerek és kudarcok a történetiség érvényesítésében a városszépítő–honismereti mozgalomban. (Címeralkotás, utcanévrendezés, emlékjelállítás.) = *Értékmentő*, XV/4 (Bp., 2005): 3–7. old.

Somfai Balázs: Miklós utca, Tobak utca, Nagyhíd. A Séd-völgy névkincséről. = A Séd völgye Veszprémben. Szerk.: Gécz János. Bősze Ferenc kiadása, Vp., 2000: 129–138. old. *Benne*: utcanévtörténeti táblázat, mely korrektúráim ellenére *hibásan* jelent meg, sajnos, a kötet 2001. évi változatlan utánnomásában is. (Az egyetlen különbség: 2000-ben zöld betűs, 2001-ben piros betűs a címlap.) A *helyes* táblázatot az előző cikkemnek általam különlenyomatként terjesztett fénymásolata végére illesztettem.

Somfai Balázs: Az Óváros tér kialakulása és szerepe Veszprém város szellemiségében. = Tér-mozaik. Fejezetek az Óváros tér történetéből. Szerk.: Praznovszky Mihály. Vp., 2002: 9–20. old. *Bővített változata*: Veszprém város főterének kialakulása és szerepe a város szellemiségében. = *Laudatio et salutatio*. Tanulmányok Farkas Gábor születésnapjára. Székesfehérvár M. J. Város Önkormányzata–Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2004: 383–397. old.

Reichert Henrik: Úgy, ahogy volt... [I. rész.] Kortörténet Veszprémből, 1926–1951. Szerzői kiad., Vp., 2006: 269 oldal. *Benne*: Somfai Balázs: Jegyzetek Reichert Henrik „Úgy, ahogy volt...” című könyvéhez (helyrajzi és más korjellemző fogalmak, 255–259. old.) + Áttekintés Veszprém város utcaneveinek változásairól, 1950–1991 (válogatott jegyzék /utcanévtörténeti táblázat/, 260–262. old.).

Somfai Balázs: Emlékhely – emlékjel – identitás. (A megemlékezési módokról, az emlékjelek fajtáiról.) = *Magyarságtudományi kutatások*, I. A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében. (konferenciakötet.) Szerk.: Garaczi Imre–Szilágyi István. [A] Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Vp., 2010: 253–258. old.

Somfai Balázs: A táblacserétől az utcanévrendezésig. Utcanévbizottsági tapasztalatok Pápán a rendszer-

JEGYZETEK

- ¹ 1960 és 1989 között Veszprémben csaknem 12 ezer lakás épült meg 6 lakótelepen, melyek közül 5 lakótelep első beépítésű területen létesült. Ld.: Körner Zsuzsa–Nagy Márta: Az európai és a magyar telep-szerű lakásépítés története 1945-től napjainkig. Terc Szakkönyvkiadó, Bp., 2006: 464 oldal. *Benne*: Ízelítő városaink lakótelepeiről: kimutatás a veszprémi lakótelepekről (461. old.).
- ² Bándi László a honismereti mozgalomnak és így a lokálpártiotizmusnak is védernyőt tartó Hazafias Népfrent színeiben állt sorompóba a közterületi tájékoztatás szabályozása érdekében. Szervezőképességét, kapcsolatépítő erejét, ötletgazdagságát, rugalmasságát és más, hasonló erőnyeit bőven kamatoztatta az utcanévügy érdekében, amiért feltétlenül tiszteletet érdemel. Közvetlenül az ő nevéhez fűződnek többek közt a füredidombi mesterségneves névbokor utcanévei, a Görgey utcától keletre kialakított fanevű utcák névcsoportja, a Kossuth utca eleji házakhoz csatlakozó három udvar elnevezése és a város kellős közepén az Óváros tér neve is, továbbá az 1987–1990-es utcanév-változtatások levezetése.
- ³ Az emészthetetlen mennyiségű szakirodalomból és a hegynyi hírlapi cikkből a függelékben legyen szabad ajánlanom néhányat a szíves Olvasó figyelmébe!
- ⁴ 2005-ben a pécsi városházán járván, Dobi Ferentől kaptam jó tanácsokat, a Győrött lakó közlekedéstervező szakmérnök bátyám, Somfai András pedig sokszor megosztotta velem hasznos és lényeglátó tapasztalatait.
- ⁵ Az elkészült munkaanyag: Javaslat Veszprém Város Tanácsa ideiglenes utcanévbizottsága számára a településrész-nevekről, az utcanevekről és a házszámozásról alkotandó tanácsrendelet megszövegezésére. Készítette: Somfai Balázs. Veszprém, 1983. VIII. 20: 7 + 6 lap. (Iktatva a levéltárban: 355/1983 lvt. sz.)
- ⁶ Szépen kidolgozott javaslatunk, ki tudja, miért (politikai érdektelenségből, féltékenységből, gőgből, hátsó szándékú személyeskedésből?) a közgyűlésen elbukott, holott észérvek és helytálló indoklás nem volt felhozható ellene.
- ⁷ 2004-ben, „kísérleti jelleggel” egy eddig fel nem használt javaslatot készítettem a Betekints-völgytől északnyugatra eső Sóskövesen előirányzott illetén beépítés névhelyekre bontására és 8 utcanév megállapítására.
- ⁸ Az okmányirodában Karikáné Szőke Rózsa által 2008 májusában összeállított belső használatú utcanév-jegyzékben (a közterületek elhelyezkedésének körülírásával) 517 név szerepel a Csatár-hegyi utcanévek nélkül. (Azokat is beleszámítva a jegyzék 580-ra bővíthető.) Az 517 közterületi névből 112-nek személy a névadója, ami véleményem szerint is túlzottan magas arány (22%), de közülük úgy 20 a veszprémi vonatkozású személy – ami viszont kategóriáján belül indokolatlanul kevés.

Ilyen volt a Laci, mint padragi diák

A volt társak visszaemlékezési

*„Fakó fényképpel nézek egyre szembe,
ahogy az íróasztalnál ülök.*

*Mi minden jut egy képről az eszembe,
láttán borongok és felderülök.”*

(Dsida Jenő: Előre való beszéd)

A kerek évfordulón bizonyára kedves emlék lesz olvasni volt társai visszaemlékezéseit. Megelevenedik a dolgozós, mozgalmas, vidám múlt. Jó lesz elmerülni a régi idők emlékeiben. Bándi László családja 1953 nyarán költözött Bódéről Padragra. 1952-ben a Fő úton megépült az óvoda. Édesanyja itt kapott vezető óvónői állást. Az óvodában két kis szobát kaptak. Itt rendezkedett be a család.

Laci az általános iskola 6. osztályát kezdte a faluban. Padtársa, s egyik jó barátja Csóri József lett. Osztályfőnöke Csaba Józsefné tanítónő volt, aki orosz nyelvet tanított az iskolában. A II. félévben már Szász Endre matematika tanár vezette az osztályt. A VII. osztályban ismét Csaba Józsefné, majd VIII. osztályban Horváth Vilmos egyengette útjaikat osztályfőnökként. A sokat olvasott, félnék fiút hamar befogadta az osztály. Nem csak befogadta, hanem hamarosan az irányítónak tette. Miért? Szívesen segítette társainak a tanulásban. Varga Lali, Bagi irigyelte tőle a szép kézírását és a jó helyesírást. Kedves, udvarias, de csibészes magatartásával összetartotta az osztály közösségét. Így emlékeztek: vezetőnek termelt. Szívesen dolgozott az iskola szakköreiben. Így Szász Endre vezette matematika szakkörben, s Németh Emília irodalmi és színjátszó körében. Hetedik osztályos korában már ő lett az úttörőtanács titkára. Malomvári Miklós tanár bácsi vezetésével sok érdekes feladatot állítottak össze a csapatnak. Ősszel, tavasszal szívesen számháborúztak, télen hó csatákat rendeztek.

1955-ben a felszabadulás 10. évfordulójára az őrsök hálazászlót készítettek, melyet egy nagy zászlóvá varrtak össze. Ezt a zászlót ő vitte Budapestre az I. Országos Úttörő találkozóra. Iskolatársai, – két másik jelölt ellenében – tanárai őt választották meg küldöttnek. A látottakról hazatérve érdekes élménybeszámolót tartott.

A jó eszű tanulót a sportolás is érdekelte. Megtanulandókkal hamar végzett, s mehetett társaival játszani, de csak az esti 8 órás harangszóig. Tornaterem nem volt, s télen késő délutántól estig engedélyt kaptak arra, hogy az óvoda foglalkoztató termében pingpongozhasanak. Siettek az átrendezéssel, hogy mihamarabb kezdődhessen a játék. Gyorsan összetolták a kiságyakat, így megfelelő helyet csináltak a pingpongozáshoz. Egy alkalommal a sietség megbosszulta magát. Laci kisujja megsérült, ez a mai napig emlékezteti a csínytevésre.

Amikor leesett az első hó, jöhetett a szánkózás. Marton Zoltánnak volt egy jó nagy szánkója, arra öten is felfértek. A Csapásból a falukútig siklottak a Templom utcán keresztül. Lefelé jó volt a siklás. A szánkót felhúzni már lassúbb munka volt, ha lehetett, erre a fiatalabb szánkózót kérték meg. Jóska mesélte, hogy a szánkózás mellett síelni is szoktak. Jóska sítalpát helyben faragták. Akkora szíjat szegelték rá, hogy a csizmás lábfej beleférjen. Lacinak jobb minőségű volt a sítalpa. A Rezertán vagy a faluvégi házak mellett siklottak a dombról lefelé. Egyik alkalommal Laci térde kifordult. Jóska sítalpra ültette a sérültet, így húzta ijedten haza. Szerencsére ennek nem lett maradandó nyoma. A téli csibészégek közé tartozott a galamb vagy verébfogás. Ezt céllal tették. A faluban szinte minden háznál tartottak libákat. Télen volt a tollfosztás ideje. A lányok, asszonyok fosztóba mentek egymáshoz. Kelltek a toll a férjhez veendő lányok kelengyéjének. A kamasz fiúknak sem kellett több. Indultak Szabó Panniékhoz verebet vagy galambot fogni. Sötétedéskor sikerrel is jártak. Ezután csendben a tollfosztók házához lopakodtak. A házaknál többnyire dupla ajtók voltak. A külső ajtó fölé vízzel tele vödört tettek. Bekopogtattak, belső ajtót nyitottak, s berepítették a toll közé a madarat. A gazda, ha utánuk szaladt, a vödör víz a nyakába ömlött. Így sértetlenül elmenekülhettek a csibészkedők. De nem mindig volt ilyen szerencsésük. Az asszonyok számítottak a kamaszokra, így a bekopogató ajtónyitó fejére tollasangint húztak. Tüsszöghetett, köhöghetett a tollpihéktől pórul járt fiú.

A jó idő érkezével aztán fociztak, röplabdáztak az iskola udvarán. A korán termő gyümölcsfák is el-elcsábították a fiúkat a falu határában levő gyümölcsöskertekbe. Szedtek egy-két marék cseresznyét vagy korai körtét – így mesélte Jóska. Mindenben testvériesen megosztottak.

Tánc tudásukat is tudták fejleszteni, mert a községben 1956 tavaszán tánciskolai tanfolyamot szerveztek. A tánc tanár Pallós János volt. Az akkori 8. osztályosok közül is többen részt vettek a tanfolyamon, így Laci is. Itt nem csak a régi és újabb táncok lépéseit sajátították el, hanem helyes viselkedésről, öltözködésről is beszélt a tánc tanár. A tanfolyam zárása a koszorúcska volt. A koszorúcskára a fiúk választottak maguknak párt a lányok közül. A társak arra már nem emlékeztek ki volt Laci párja. A koszorúcskán fehér ingben, öltönyben kellett megjelenni. Akinek volt, nyakkendőben. A lányok aztán nemzeti színű szalagot tűztek táncosuk bal vállára. Így mutatták be a szülőknek a tanultakat. A színjátszó csoport tagjaként több iskolai előadásban szerepelt. Az 1953-ban a Fő úton épült két tantermes iskola közfala széthúzható volt, így alkalmas volt különböző előadások bemutatására.

Laci baráti köréhez tartozott még Török Imre. Amíg az óvodában laktak, 1955-ig, pár háznyira volt Imréné háza, így gyakran megfordult náluk. Imre édesanyja többször sütött pogácsát, s ezzel a vendéget is mindig megkínálta. s otthon mondta is Laci édesanyjának, süsön olyan finom pogácsát, amelyet Imrénéknél evett. A 8. osztály befejezése után Török Imre vājártanuló lett, s a szénbányában volt gyakorlaton. Egy vízbetörés alkalmával gépet kellett menteniük másik fiatal társával, de a metán gáztól rosszul lettek, s a nehéz gép a lábukra esett. A bezúduló víz elöntötte őket. Csak egy hét után tudták felhozni a fiúkat. A jó barátok, Laci, Lali, Jóska vitték a koporsóját. A temetés után együtt emlékeztek nagy szomorúan a megtört barátságra.

No, és a lányok! Az általános iskolában minden lánynak tetszett Laci – így emlékezett Vali. A lányok fiúk között még csak barátság volt, udvarlásról szó sem esett. Egy középiskolás kalandról Bagi mesélt. Egyik nyáron Balatonfüredre mentek szakadt kerékpárjaikon Laci egyik lány osztálytársa meghívására. A kislány nagyon csinos, mutatós volt. Édesapja orvos, nyaralóval, személyautóval. Rögtön látszott, hogy nem az ő „kategóriájuk”, pedig

Hetedikes osztálykép

nagyon kedvesek voltak. Szembe találták magukat a nagy társadalmi különbséggel. De hamar túltették magukat ezen, s vidáman vették tudomásul hovatartozásukat, s arra büszkék is voltak.

Még középiskolás korában kezdte Laci kutatni a falu történelméhez kapcsolódó eseményeket. Meghallgatott embereket, s levéltári anyagokat gyűjtött, rendszerezett. Ehhez ma sem hűtlen. Az első találkozásom Lacival egy ünnepséghez kötődik. Még gimnazistaként hallottam verset mondani az 1957-ben épült kultúrházban. A vers címére már nem emlékszem, de előadásának természetessége, szépsége máig megmaradt bennem. Később pedagógusként kerültem már Padragkútra, ahol hosszú éveken keresztül készítettem néprajzi dolgozatokat a községben élő emberek életéről, szokásairól. A Múzeumi Baráti kör néprajzi szakcsoportjában többször volt módom Lacival beszélgetni. Az osztálytársak mind arról beszéltek, hogy Laci vezetőként sem változott, akkor is kedves, megértő, segíteni akaró és tudó ember maradt, de precíz munkát követelt. A falujához sem lett hűtlen. A fontos eseményeken mindig megjelent. Itt volt a Bányász kegyeleti emlékmű avatásán, több koszorúzáson, könyvbemutatókon. Nagy évfordulós ünnepeken.

Fontos volt neki, hogy a 30 és 50 éves osztálytalálkozóra eljöjjön, hogy a régi társakkal kicsit elbeszélgessen, hiszen egyre kevesebben élnek közülük már. A társak: Csóri József Veszprém, Varga Lajos (Bagi) Ráckeresztúr, Tóth Géza Ajka, Tóth Sándorné Jánka Jolán Valéria Ajka-Padragkút, mind örülnek sikereinek, s velük együtt kívánok e szép évfordulón jó egészséget, további tartalmas, sikeres életet.

Az én két-falum, avagy együtt könnyebb?!

Az a hír repült e-mail szárnyon Veszprémből egészen Ajkáig – s gondolom még tovább – hogy Bándi László a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület elnöke 70 éves. Alig akarom elhinni, ezért, hogy megbizonyosodjam, megnéztem a Veszprém megyei kortárs életrajzi lexikont, s abból kiderül: a hír igaz.

Tisztelt Elnök Úr, kedves Laci kívánok neked az ajkai „honkutatók” nevében még sok-sok munkás-, élménygazdag, derűs évet. Vezesd még sokáig a helytörténet kutatás „megszállottjainak” megyei csapatát!

Hiába éltünk több évig egymáshoz közel, te Padragon, én Tósokon-Berénden, mégsem találkoztunk. Te Padragról-Ajkáról messzebb kerültél, ezért föltételezem, nem ismered az én két falum – külön is, együtt is – múltját, s városrészé avanszálását. Ezért most nagyon röviden vázolom:

A hajdani Berénd és a hajdani Tósok lakossága a kezdetektől egymás mellett, szinte egymással összenőve élt. Mindkét község lakossága magyar nyelven beszélt. Évszázadokat éltek le így egymás mellett – kisebb nézeteltéréseket leszámítva – békében, ellenségeskedés, torzsalkodás nélkül. A török elől is együtt menekültek.

Tósok község nevének első írott említése 1267-ből ismert Thovsoch alakban, de családnévben már 1261-ben szerepel. 1266-ban a tihanyi bencés apátság birtokai között, a IV. Kelemen pápa által kihirdetett apostoli iratban találkozhatunk vele. A szó tó mellett, tó közelében élő emberek sokaságát jelenti. Nevét irták Thovschoch, Thosuch, Thosok, Thosook, Toosok... alakban is.

Berénd település neve először (Berend alakban) 1199-ben, abban az oklevélben fordul elő, amelyben Imre magyar király, Joachimnak és nejének, Angliának a veszprémi káptalan javára történő végrendelezését megerősíti. Neve az egyik elmélet szerint török eredetű. Az ótörök berendi (= megadta magát) népnévvel azonosítható. Más elmélet szerint Berend ősmagyar nemzetségnév. Árpád családfájában Zolta fia szerepel e néven. (Egy későbbi Berend fia, Márton egyike volt azon vitézeknek, akik Károly Róbert királyt 1330-ban a havaselyi hadjáratban megmentették. Herényi István a kabar Berény törzsnévből származtatja.

A török kiűzése után Tósokot 1717-ben magyarokkal, (reformátusokkal és katolikusokkal) telepíti újra földesura, a tihanyi apátság. Beréndre német nyelvterületről katolikusokat verbuvál 1727-ben a falu ura, a zirci apátság. Az egymás mellett élés ezután már nem nevezhető olyan harmonikusnak. A „vastagnyakú” tósoki „kálomisták” lenézik a beréndi svábokat, de irigylik is őket precíz szorgalmukért. Tósokon a két felekezet jól kijön egymással, nagyobb munkákban összefognak, de csak egymás között házasodnak. Még ritkaságként sem fordul elő, két különböző vallású fiatal házassága.

Különleges a helyzete a tósoki katolikusoknak, mert közigazgatásilag és anyanyelvük okán a reformátusokhoz tartoznak, vallásuk, s ebből következően templomuk, papjuk, iskolájuk alapján a beréndi svábokhoz kötődnek. A tósoki katolikusokban olyan nagy volt a beréndiekkel, a svábokkal szembeni ellenérzés, hogy az még az iskolás gyerekekbe is beoltódott. Talán nem tudatosan, de a beréndi katolikus elemi iskolába járó tósoki katolikus gyerekek úgy dacolnak, hogy nem hajlandók egyetlen német szót, kifejezést sem megtanulni sváb osztálytársaiktól.

Berénd nem könnyen viseli, hogy templomába, iskolájába járnak át a tósoki katolikusok, ezért Tósok katolikusai többször próbálkoznak saját iskola fenntartásával, saját tanító alkalmazásával, de ezt anyagilag nem bírják. Kápolna építését is tervezik, de nem tudják megvalósítani. Nagyon kézenfekvő lenne a gondolat, hogy a két község egyesüljön, hogy együtt könnyebben boldogulnának, de ez évszázadokig föl nem merül senkiben. Az őseiktől örökölt állapotot tartja mindkét község lakossága a természetesnek.

A 20. század azonban új irányt szab, minden megváltozik. A megyei, a járási vezetők másként gondolkodnak, mint a két falu egyszerű emberei. Úgy vélik könnyebb lenne – elsősorban a hivatalok dolga – ha a két község helyett csak egyet kellene adminisztrálni. Szeretnék a két falut egynek látni, együtt kezelni. Ezért ezután évtizedeken át Berénd és Tósok történetének időről-időre visszatérő kérdése lesz az egyesítés, egyesülés. Talán mindenki, akit nem közvetlenül érint így látja jónak, kivéve a két község előljáróit és a lakosságát, ők hajlíthatatlanok. Minden kezdeményezést elutasítanak, pedig sorjáznak:

Az emlékezetesebbek: 1925. január 23-én a vármegyei alispán, 1926. április 9-én a járási főszolgabíró kezdeményezi a két község összevonását. A képviselő-testületek azonban egymástól függetlenül mindkétszer egy emberként utasítják el még a gondolatot is. Hivatkoznak az eltérő anyanyelvre, felfogásra, szokásokra, s arra, hogy Berénd nagyobb, nagyobb a határa, egységesen katolikus, szemben a kétvallású Tósokkal...

1932. május 14-én a megyei alispán már rendeletben (1607/1932. sz.) írja elő a két község egyesítését. A községek válasza a régi, jöttányit sem változik, újra nemet mondanak. Ismétlik a korábbi érveiket, megtoldva azzal, hogy az egyesítés veszélyeztetné a belső békét, mert a két község nem egyenlő. Tósokberéndnek értékes községháza, két pásztorháza, istállója, jégverme van. Lélekszáma 91 fővel, határának területe 465 kataszteri holddal nagyobb, mint Tósoké. Az indokaik a „felsőség” számára valószínűleg komolytalanok, elfogadhatatlanok, de a korabeli önkormányzatiság – úgy látszik – erősebb a központi akaratnál, ezért nem tehetnek semmit a községek beleegyezése nélkül.

1937-ben újra előkerül a két község ügye. A járási főszolgabíró március 20-i 977/1937. sz. rendeletében intézkedik az egyesítésről. Ám ezt is egységesen elutasítja mindkét község. Hamarosan, még ez év október 11-én a vármegyei törvényhatósági kisgyűlés is foglalkozik Tósok és Tósokberénd községek egyesítésével, s láss csodát, mindenki meglepetésére, elfogadja a községek már többször hangoztatott érveit, melléjük áll, kimondja: az egyesítést nem tartja kívánatosnak.

1946. október 29-én a járási főjegyző rendeli el: „Tósokberéndet és Tósokot egyesíteni kell”. Természetesen most sem hajlanak. A képviselő-testület válasza: „Tósokberénd fejlődése Ajka és Bódé felé. Tósoké Kolontár és Csékút felé irányul.” Tósokberénden egy vallás, egy bíró... van. Tósokon két vallás, bírókat váltakozva választanak. Református után katolikus következik. A nyelv különbözőségét már nem említik. Ennek magyarázata, hogy a beréndi svábok szinte már teljesen elmagyarosodnak. December 10-én a vármegyei aljegyző válaszol ellenvetéseikre azzal, hogy indokaik áthidalhatók, nem akadályai az egyesítésnek. 1947. január 3-én azonban újra csak nemmel szavaz mindkét község.

1949. július 23-án kerül elő újra az egyesítés kérdése, de már ellenkező előjellel, ekkor már Tósokberénd kéri a felsőbb hatóságokat, egyesítsék a községet Tósokkal, mert... és sorolják az előnyöket: a két község teljesen egybeépült, közös utcájuk van, amelynek egyik oldala ide, a másik oda tartozik, közös a jegyzőségük, s 1948, az államosítás óta az iskolájuk is. Az egyesítés gazdaságos is lenne, mert a kettő helyett csak egy bíró, egy kisbíró, egy közgyám stb. kellene.

Mi történhetett, miért e pálfordulás? Nem tudható ki vagy mi győzte meg a két község makacszkodó lakosságát, elsősorban a vezetőit. A megye – természetesen – sietve, 1949. szeptember 22-én jóváhagyja a két község Tósokberénd és Tósok egyesülését Tósokberénd néven, amely azután egy évvel később, 1950. szeptember 6-án a gyakorlatban is, hivatalosan is megtörténik.

Kiderül, nem is hátrányos, sőt előnyös az együttélés. Folytatódik a már korábban is előforduló nem hivatalos együttműködés. Már nem okoz botrányt, ha tósoki legény beréndi leányt kér feleségül. A vallás szerinti elkülönülés is enyhül. Fejlődésnek indul a falu. Az egyesített község szélein, a korábbi legelőkön új házak épülnek. Növekszik a lakosság száma. 1957-1958-ban, a község határában felépül a falunyi bányásztelep.

Kilenc év telik el, amikor pletykaszinten megindul a pusmogás, hogy be akarják olvasztani Tósokberénd községet Ajkába, s mit ad Isten a pletyka igazgá válik.

1959. október 6-án a Magyar Közlönyben megjelenik a 14/1959. számú határozat, amelyben „1. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elrendeli, hogy a) a Veszprém megyei devecserei járáshoz tartozó Tósokberénd községet egyesíteni kell Ajka községgel, majd, b) az egyesített községet Ajka néven várossá kell szervezni...5. A szervezeti változások végrehajtásának időpontja 1959. november 1. napja...”

Október 24-én, szombaton, ünnepélyes tanácsülésen megalakul Ajka város tanácsa. Megszületik az ország 63. városa. A nyilvános tanácsülésen Bakos István a megyei tanács elnöke mond beszédet. Az ünnepi beszéd elhangzása után megválasztják a 11 tagú végrehajtó bizottságot, amely azután elnökévé Bajor Istvánt, elnökhelyettesévé Gombkötő Istvánt, titkárává Fejes Gézá – az eddigi ajkai községi vezetőket – választja.

Az egyesítés megosztja Tósokberéndet. Sokan örülnek neki, azt remélik, hogy városrészként több jut a településnek, a lakosságnak. Javulni fog a kereskedelmi ellátás, bővülni a kulturális lehetőségek... Büszkeséggel tölti el őket, hogy községüket úgy nevezhetik, ahogy hivatalosan is: Ajka város IV. kerület. Nem veszik észre, hogy a község nevének elvesztésével a múltjára is feledés vár. A még megmaradt intézmények nevéből, IV. kerületi (tanácsi kirendeltség), 2. számú (iskola), 4. számú (fiókkönyvtár)... is eltűnik a Tósokberénd, tósokberéndi megnevezés.

A lakosság pesszimistább része tart a teljes bekebelezéstől, úgy gondolják, hogy az önállóság elvesztésével alárendelt helyzetbe kerül a község és a lakossága. Mind többször hangzik el beszélgetésekben, de tanácstagai beszámolókon is, hogy „csak azért kellettünk Ajkának, hogy város lehessen.”Az elkövetkező évek – sajnos – azt a látszatot keltik, hogy nekik van igazuk, mert a tények őket igazolják. Sorvadásnak indul a volt község. A lakosság úgy látja, hogy csak a belváros, a régi Ajka fejlődik, mert csak azt fejlesztik. A volt Tósokberénden leromlanak az utak, járdák... A település csak elszenvedti a közeli timföldgyár és alumíniumkohó bűzét, gázát, vörös porát, az erőmű füstjét, gázát, szürke porát. Szó nélkül kell túrnie, hogy a határát, szántóföldjeit, rétjeit iszaptárolóvá silányítsák... Az üzemek által fizetett kárpótlásból Tósokberéndre nem jut semmi.

A valóság persze nem ennyire kilátástalan. 1961-ben élelmiszerbolt nyílik a Váci Mihály

utcában, a volt tósoki községi kocsmá átalakított helyiségeiben. 1962-ben vezetékes ivóvíz-vezeték kap a városrész. Közben többször is bővítik az iskolát, mert újra meg újra kevés a tanterem. 1967-ben ABC áruház épül a bányásztelepen, 1967-ben 140 nőnek munkát adó, évente 280–300 ezer pár lábbelit készítő Takarékoság Cipőkészítő Szövetkezet kezdi meg működését. 1975-ben a bányásztelepen felépül a város 10. számú óvodája, 1976-ban a korábban megszűnt élelmiszerbolt helyett új vegyesbolt nyílik a Dobó Katica utcában.

Eközben – hál’isten – ennél sokkal nagyobb, rohamlépésekkel épül, szépül, terjeszkedik a belváros. Közintézmények sora kap új épületet, lakások százait adják át évről-évre. Ez is fordítottan hat a csatlakozott községekre. Megindul az el-, illetve bevándorlás a belváros olcsó bérlakásaiba. A volt Tósokberénd pedig egy másik úton, az öregedés útján indul el. Szerencsére a folyamat később lelassul, s azután fokozatosan meg is fordul. Megkezdődik egy fordított irányú mozgás. Mind kapósabbak lesznek a faluvégi, erdő-közeli telkek. Mind több városi lakos vágyik családi házába, s aki megteheti, építkezik. Tósokberénd pedig új házak sorával növekszik.

A „várossal” szembeni lelki ellenézés az 1980-as évekre enyhülni látszik. A város vezetői rájönnek, hogy fontosak számukra a külső városrészek is. Tósokberénd lakossága örül az új szemléletnek. Az iskola nevet kap, a fiókkönyvtár neve már Tósokberéndi ... A községbe (városba) bevezető úton már azt láthatja az átutazó, hogy Ajka-Tósokberéndre érkezett. (Hál’isten – a hosszú évekig tartó halogatás után – az Ajka és Tósokberénd közös határát jelző tábla is a helyére kerül 2009 júliusában.)

Az igazi változást azonban a rendszerváltozás hozza meg. A városrész telefont, az általános iskola tornatermet kap, amelyet a „papucsgyár” megvásárolt üzemcsarnokából alakítanak ki. Kiepül a kábeltévé-, a gáz-, a szennyvízcsatorna hálózat. Megújulnak az út menti emlékkeresztek, 2002-ben elkészül a két volt község jelképes határán a múlt nagy mulasztása, a már közös tósoki-beréndi, világháborús emlékmű. (Igaz, hogy ehhez a városnak nincs köze, mert a *Tósok hét évszázada* című községtörténet értékesítéséből befolyt összegből készül.) 2003-tól harangláb áll, és lélekharang szól a beréndi temetőben. 2004-ben EU szabványos, kerítéssel védett, játszótér épül a buszfordulónál. 2005-ben a volt református iskolából, (a volt óvodából) klubházat alakítanak ki az önkormányzat. ... 2009-ben Ajka város születésének ötvenedik évfordulóján minden Ajkához csatolt volt község címerpótló ill. címeralakú emblémát, jelképet kap. Így Tósok és Berénd is.

2010-ben lelkes, agilis középkorúak megalakítják (végre) a Tósokberéndért Egyesületet, amely már az eltelt egy év alatt is megpezsdítette a csipkerózsika álomban szendergő település életét.

Múltörzés szóban, írásban, tárgyban Dákán

„Emlékek nélkül Nemzetnek híre csak árnyék” Az említett gondolatot Vörösmarty Mihály mondta a 19. század elején, s ez a mondat érvényes napjainkban is. Az elmúlt évtizedekben a gondolkodó magyarok életében mindenkor érvénysült is, hogy visszaemlékeztek a múltra, őrizték annak hagyományait, s azokból merítettek erőt mindennapjaik tevékenységéhez a jövő építéséhez. Ha közelebről vizsgáljuk a múlt megőrzésének módját, bővebb elemzés nélkül megállapíthatjuk, ennek két útja van: az egyéni emlékezés, mely a családokban rögzül, idéződik fel a gyermekek, unokák számára. Sajnos tény, hogy ez legtöbbször csak szóban történik, kevés írás, könyv készül pl. a családtörténetről. A másik elterjedtebb mód, hogy a család, a legkisebb közösségen túl a nagyobb közösségek összefogásával történik meg a múltra való visszaemlékezés. Ezek a visszaemlékezések falun pl. a téli esti beszélgetéseken folytak, és a fontosabb nemzeti ünnepek alkalmából történtek az egész falu közösségének a bevonásával.

Ha konkrétan a címben szereplő település történéseit vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a faluban évszázadokra visszamenő hagyománya van a közösségek működésének, s ha ezek a közösségek a napi munkájukat végezték az akkori jelenben, ez ma már a múlt és munkájukra ma visszaemlékezve a hagyomány gondolatához tartozik. Az elmúlt évtizedek szervezett közösségeiből néhányat megemlítve fel kell sorolni, hogy a községben a 20. század elején már működött az olvasókör, a Gazdakör, több közbirtokossági egyesület, a takarékszövetkezet, a Hangya szövetkezet, a tejszövetkezet a Levente egyesület, a Tűzoltó szervezet és rögzített szabályok nélkül énekkar, színjátszó csoport stb. Bár több nemzedék váltás megtörtént az említett egyesületek hagyománya élt, él az emlékezetben. Sajnos a legtöbb esetben csak szóbeli formában, alig-alig vannak írások dokumentumok működésükről.

A második világháború után rendeletileg is megszüntették az egyesületeket, csak az 1988. évi egyesületi törvény tette lehetővé újra szerveződésüket. A továbbiakban a Szülőföld Baráti Kör szervezésében, tartott a hagyományok megőrzésében történt eseményeket soroljuk fel, bizonyítva, hogy a közösségek a legalkalmasabbak a megőrzésre, s új hagyományok teremtésére.

Összeállításunk bár külön-külön említi az egyes formákat a valóságban ezek majd mindig együtt jelennek meg. Kezdjük a szóban történetekkel.

Előadások, tudományos ülések

A Batthyány-család élete szorosan kapcsolódik a község történetéhez. Bár 1945 után a hivatalos szervek részéről nem volt elfogadott a volt földesurak szerepéről emlékezni, a községben még a baráti kör megalakulása előtt a szerveződő baráti kör kezdeményezésére ün-

nepi megemlékezést tartottak a kivégzett miniszterelnök feleségének Zichy Antónia halálának 100. évfordulóján 1988. szeptember 29-én. Az ünnepség délelőtt kezdődött sport- és szellemi vetélkedővel, melyen a környező 7 községből vettek részt a fiatalok. Délután a Batthyány kastély parkjában 13 emlékfát ültettek el. Este több előadás hangzott el az 1848-49-es szabadságharcról és a Batthyány-családról. Évtizedek óta ez volt az első megemlékezés az 1857 óta a községben élő családról.

Miután folytatnánk a Batthyány-családról szóló megemlékezések sorát, meg kell említeni, hogy 1989. április 2-án hivatalosan is megalakult a Szülőföld Baráti Kör. S ennek Alapszabálya füzetben is megjelent. A következő ünnepség 1989. október 7-én volt, ahol a kivégzett miniszterelnökről Urbán Aladár tartott előadást, Tóth Dezső a család dákai életét foglalta össze. Kövy Zsolt pedig Batthyány Ilonáról szólt, akinek az emléktábláját Solymosy László avatta fel, s ekkor vette fel a kastélyban működő szociális otthon Batthyány Ilona nevét.

A kultúrházban Szabó Lajosnak a szabadságharcról szóló dokumentumokból volt kiállítás. Az ünnepségre jelent meg a Dákai füzetek első száma *A Batthyány-család Dákán* címmel. Az ünnepségről megírt cikkében jegyezte meg a Napló tudósítója, hogy „*A Himnusz sorainak éneklése közben valószínű hát, hogy nem csak a közben megeredt eső cseppjei fénylettek honfitársaim arcán*”. Az ünnepségről videofilm is készült, de a következő évek minden rendezvényéről számos fénykép és hangfelvétel található a baráti kör tagjainál.

A Batthyány-családról a következő emlékülést 1992. július 4-én tartottuk, mely három kerek évfordulót vont össze: Ilona születésének 170., Emma halálának 70., Elemér halálának 60. évfordulója volt az előadások tárgya. Ezen az ünnepségen több település küldöttsége is részt vett, ahol a családnak birtokai voltak. Az ünnepségről még abban az évben jelent meg a Dákai füzetek 4. füzeté, és megnyílt a Kultúrházban a Batthyány emlékszoza.

A témához kapcsolódva említjük meg, hogy megkezdődött egy kirándulás-sorozat. Kirándulás a Batthyány ősök nyomában. A baráti kör tagjai autóbusszal keresték fel azokat a fontosabb helyeket, ahol ápolják a család emlékét, pl. Güssing, Körmend, Siklós, Ikervár, Bicske, Cinkota, Felsőörs, Kíttse stb. Ide kapcsolódik egy füzet is, mely *A Batthyány-család és emlékei Dákán* címmel jelent meg 2007-ben.

Bár időben előbb történt, a baráti kör első és legkiemelkedőbb rendezvénye volt 1990. október 7-én a hősi emlékmű felavatása. A községben többször próbálkoztak a hősi emlékmű felállításával, de a végrehajtási nem jutottak. A baráti körnek – az elnök javaslatára – sikerül megoldani ezt a régóta húzódó kötelességet. A közösség segítségével összegyűjtöttük a első és a második világháborúban elesett dákai személyek nevét, meghatároztuk a községi vezetőkkel az emlékmű helyét, Nyulasi József fadaragó vállalta az elkészítését, összeállt a részletes avatási program. A református templomban ökumenikus istentisztelettel kezdődött, ahol a községben élő egyházak lelkészi mondottak imát az elesettekért. Az emlékmű avatásakor Kövér László országgyűlési képviselő mondott ünnepi beszédet. A TIT Veszprém megyei Váci Mihály Irodalmi Színpad adott műsort, s utána a színpad tagjai egyenként felolvasták a hősi halottak nevét, a dákai lányok pedig a név elhangzása után egy-egy szál virágot helyeztek az emlékműnél.

A baráti kör nevében levelet küldött a hozzátartozóknak, a levélből csak az utolsó sort idézem: „*Hívjuk, várjuk Önöket és kérjük, hogy az általunk nem ismert rokonokat is értesítsék az ünnepségről*”.

Az avatáson a községben soha nem látott közönség gyűlt össze és a szomszéd községekből is sokan részt vettek az avatáson. Elkészült a Dákai füzetek 2. száma is, mely fel-

*Hősi emlékmű
(Borbás János felvétele)*

sorolta a két háborúban elesettek nevét, s rövid életrajzban közölte személyiségüket, hogy azok is tudjanak a község hősi halottairól, akik később születtek és nem ismerhették őket. A füzetet minden hozzátartozó család ingyen megkapta, a résztvevők pedig pár forintért megvásárolhatták.

(Zárójelben jegyzem meg, hogy a következő években a március 15-iki ünnepséget, az emlékmű előtt annak koszorúzásával tartottuk. S itt közlöm azt is, hogy a Millenniumi parkba helyezte el az önkormányzat az emlékművet, ahova a később említett emlékművek kerültek.)

Tudományos előadás volt 1993. október 23-án a kastélyban működött olasz menekült táborról, mely 1943 szeptemberétől 1944 őszéig a községben volt, s táborra 50 év múltán is sokan emlékeztek. Ezen a napon tartottuk a megemlékezést az 1956-os forradalomról dr. Papp Sándor országgyűlési képviselő emlékező beszédével.

Még ebben az évben a II. világháborúban részt vett dákai honvédek találkozóját tartottuk meg, emlékező beszéddel és műsorral összekötve.

1994. március 26-án a Veszprém megyei Neveléstörténeti Társasággal közösen emlékeztünk meg Varga Ferenc igazgatóról, aki 1948-tól haláláig 1964. március 3-ig volt az iskola vezetője.

1996. szeptember 14-én találkozóra hívtuk meg azokat kik az 1956-os forradalom után a községből külföldre távoztak. Többen hazajöttek, néhányan levélben köszönték meg, hogy emlékeztünk rájuk.

A szóban tartott előadások, emlékezések között kell megemlíteni a Halbik Gáspár tihanyi apátról szóló rendezvényről, aki a községben született, de a faluban senki nem emlékezett reá, mert családja a községből eltávozott. Halálának 70. évfordulóján tartott előadásokból ismerte meg a lakosság hosszú és pozitív életét. Itt jegyzem meg, hogy az életrajzát Tóth Dezső kutatásai alapján a tihanyi apátság 2010-ben önálló kötetben kiadta.

Szép, ünnepség volt 1998. október 21-én Török Józsefről, akinek édesapja a faluban volt tanító, s Ő itt született és a második világháborúban repülő főhadnagyként szolgált, s vitézségi érmet szerzett. A megemlékezésen részt vett a felesége és családja.

A baráti kör és a község életében a legemlékezetesebb ünnepség volt a 2000. augusztus 19-én tartott Millenniumi nap mely évben az egész ország ünnepelte a honfoglalás 1000. évfordulóját. Ekkor volt az évek óta készülő Millenniumi emlékpark felavatása, a zászló átadása, s az emlékmű leleplezése. A program a Millenniumi zászló átadásával kezdődött a református templomban, ökumenikus istentisztelet keretében a református és evangélikus lelkész tartott istentiszteletet, a Himnusz eléneklése után két dákai fiatal behozta a Millenniumi emlékHzászlót, melyre Horváth Aranka nyugdíjas óvónő kötötte fel az emlékszalagot. Utána dr. Éllő Mária a Veszprém Megyei Közigazgatási Hivatal vezetője mondott beszédet, aki rövid beszédében emlékeztetett hazánk történelmi nagyjaira de hangsúlyozta, hogy nem csak a nagy emberekre, hanem közvetlen elődeinkre, a településeken élt emberekre is em-

lékeznünk kell, akik nem lettek híressé, csak *tették a dolgukat*. Befejezésül elmondotta, hogy a millenniumi zászlót érezzék magukénak a falu lakosai, és ők is tegyék mindennapi dolgukat és emlékezzenek az elmúlt ezer évre. Ezután a község zászlaját vivő fiatalok után az ünneplő közösség átvonult Millenniumi emlékparkba, ahol az emlékművet dr. Kálmán Attila a Pápai Református Gimnázium igazgatója avatta fel. Avató beszédében kiemelte, hogy minden emlékezés két dolgot jellemez, akiről szól és akik emlékeznek. A beszéd után Radics Tibor tárogatóművész játszott hazafias nótákat és az Erdélyből az idelátogató Székelykakasdi Keresztyén Ifjúsági énekkar adott elő pár számot.

Az ünnepi műsor délután fél hat óraker folytatódott a parkkal szemben lévő kultúrházban a már említett szereplőkkel. Az erdélyi csoport itt bővebb műsort adott, ebből kiemelkedett Vass Albert: Üzenem haza című versének elmondása. A műsor után közös vacsora volt a kultúrházban, melyen mintegy 120-an vettek részt.

Az ünnepségre készült a már említett emlékmű, a favásárlók emlékfája, melyen név szerint feltüntették azok nevét, akik hozzájárultak a park csemetéinek a megvásárlásához (1000 forint) és azok a képeslapok melyek a parkban felállított emlékműveket ábrázolják. S az ünnepségen résztvevők kaptak egy Emléklapot, mely emlékezteti az utókor embereit is arról, hogy a község méltóképpen megünnepelte a honfoglalás 1100. évfordulóját.

A szóbeli megemlékezések között kell szólni az utolsó, a baráti kör megalakulásának 20. évfordulóján 2009. április 18-án tartott ünnepségről. Ez az ünnepség is kapcsolódott a múltörzéshez, hiszen több szálon is hagyott emlékjelet.

Először a baráti kör nevében az elnök küldött egy meghívólevelet a tagság minden tagjának, azoknak a személyeknek akik, a 20 év alatt valamilyen formában – előadás, támogatás, műsor adása stb. – közreműködtek a baráti kör rendezvényein. Közöltük az évforduló programját, előadóját. A program a következő volt. A polgármester Farkas Dezső köszöntője után az ünnepi megemlékezést Navracsecs Tibor országgyűlési képviselő tartotta. Beszédében köszönetet mondott a dákaiknak a meghívásért, majd kitért a magyarországi demokrácia intézményi rendszerére. Hangsúlyozta a kisközösségek jelentőségét a lakóhely a szülőföld, a múlt ápolásának fontosságát. A kerek évforduló alkalmából Emléklapot küldött a körnek a Honismeret Országos Szövetsége, A Veszprém Megyei Civil Ház vezetője, a tagok, és a segítők részére a baráti kör adott a 20. évfordulóra emlékeztető színes Emléklapot. Ezután a baráti kör 15 évig volt elnöke emlékezett néhány mondatban az eltelt 20 év alatt végzett munkáról. Elmondta a fontosabb eseményeket (Ezeket az előző és a következő fejezetekben olvashatják). Itt most csak néhány adatot említek. A baráti körnek eddig 162 beiratkozott tagja volt ennek 70%-a jelenleg nem lakik Dákán, de itt született és visszaszájárt a rendezvényekre. 15 év alatt 3 703565 forintból gazdálkodott és több ezer forint értékű társadalmi munkát végzett, pl. faültetés, ingyenes műsor, előadás stb. Az „*ingyenes műsor*” között kell megemlíteni a Váci Mihály Irodalmi Színpad tucat műsorát, a pápai Türr István Gimnázium, a Batthyány Mezőgazdasági Szakközépiskola tanárainak többszöri előadását, a Pannonhalmi Főapátság, a tihanyi apátság perjelének, a Szombathelyi Tanárképző Főiskola tanárainak, Urbán Aladár professzor előadását. Külön köszönet illeti a pápai Református Gimnázium vezetőségét, akik több alkalommal adtak előadót, diákjaik műsort.

Tárgyi emlékek

A cím talán nem találó, mégis itt soroljuk fel mindazokat melyek egy részéről már szó volt az előzőekben.

Első helyen említjük meg a Batthyány-családhoz kapcsolódó ilyen emlékeket. A már említett Batthyány-emlékszoba, mely a kultúrházban létesült, ahol 6 nagy tablón mutatjuk be család – elsősorban dákaik – emlékeit. Ezzel egyidőben kapott emléktáblát Batthyány Ilona a szociális otthon falán – mely felvette a grófnő nevét –, és később egy Őt ábrázoló domborművet a kastély másik oldalán. A Millenniumi emlékparkban állítottunk egy Batthyány emlékművet.

Ide sorolhatjuk a Millenniumi emlékparkban felállított emlékműveket, első helyen a Hősök emlékművét, a Tanítóink emlékfáját, a Millenniumi emléket, a Batthyány emlékművet, az Adakozók emlékfáját, a három zászlótartó oszlopot. Talán első helyen illett volna megemlíteni a község címerét és zászlóját.

A felsorolt emlékművek felavatása minden alkalommal ünnepség keretében történt – erről már részben volt szó az előzőekben – de az emlékek között találhatók, hogy Emléklap készült a következőkről, melyeket a részt vevők megkaptak: EMLÉKLAP Dáka község címer- és zászlóavatásának napjáról. A négyoldalas lapon szerepel a községi Önkormányzat Képviselőtestületének a jelképek használatáról szóló rendelete – kivonatossal- a címer rajza színes másolatban és az utolsó oldalon a polgármester, a képviselőtestület és a baráti kör elnökének, titkárnak az aláírása. EMLÉKLAP készült a Millenniumi nap alkalmából, valamint a baráti kör 10. és 20. évfordulójára. Ez utóbbiakat a tagok, első kettőt minden az ünnepségen részt vevő megkapott.

A baráti kör munkáját s egyben a község tevékenységét igazolják azok a színes képes-

lapok melyeket a baráti kör kiadott, ezek között az első volt mely a községről készült, négy részletben a község főutcája, a Batthyány kastély, a katolikus templom és a szociális otthon új épülete látható. Színes képeslap jelent meg a Hősi emlékü, a Tanítóink emlékfája – rajta az 1732. év óta a községben tanított személyek nevével –, a Batthyány emlékfá, a Millenniumi emlékmű címen.

A baráti kör fontosnak érezte, hogy a saját munkáját is dokumentálja az utókor. Sok rendezvényről készült videofelvétel, a felvételekből összeállított, szerkesztett változat jelent meg a Batthyány emlékünnepekről és Dáka ünnepei címen 30 perces összeállítás a Millenniumi nap alkalmából. A jelen és az utókor részére minden rendezvényről több tucat fényképfelvétel készült, melyet a tagok megvásárolhattak, és a megyei szervezetek (könyvtár, levéltár) is őrznek.

Írásos dokumentumok

A könyvben kiadott dokumentumok száma 15, melyek rövidebb, hosszabb terjedelemben őrzik az emlékeket, bizonyítják a közösség tetteit a szülőföldről.

A következőkben felsoroljuk a kiadott művek bibliográfiai adatait, valamint néhány sorban tartalmukat. A kiadott könyveket a baráti kör elnöke írta, szerkesztette és a baráti kör fizette a nyomdaköltségeket.

1. Szülőföld baráti kör Alapszabálya. Dáka, 1989. 8 o.

A füzetben megtalálhatók mindazok a szabályok melyek keretében működött a kör. Mellette a tagsági igazolvány az alapító tagok és a később belépett tagok kaptak meg.

2. A Batthyány család Dákán. Veszprém, 1989. 48 o.

Ez volt az első dokumentum, melyből az olvasó értesülhetett arról a 8 évtizedről melyet a család tagjai a községben töltöttek. Elsősorban Zichy Antónia a kivégzett miniszterelnök özvegye és a 3 gyermek életéről. Táblázatban mutatja be a könyv a család leszármazottjait.

3. Emlékezünk: Adatok a két világháború dákai áldozatairól. Veszprém, 1990. 44 o.

A füzetben az előszó után név szerint megtalálhatók, akik a két háborúban hősi halált haláltak, s egy-egy oldalon az életrajzuk is olvasható. A füzet a Hősi emlékmű avatásakor volt megvásárolható.

4. Batthyányakra emlékezünk. Veszprém, 1992. 67 o.

A könyvben 8 előadó elmondott beszéde olvasható melyek az 1992-ben az Évfordulók ideje címen tartott találkozóan a család emlékeit ápoló településekről érkezett személyek mondtak el. Benne van a Batthyány emlékszoba megnyitóján elhangzott beszéd is.

5. Olasz menekülttábor Dákán. Veszprém, 1993. 36 o.

A második világháború alatt 1943–1944-ben az országban több tábor is működött, ahol olasz katonák voltak „foglyok”. A dákai tábort id. Antall József szervezte, a füzetben olvasható a szervezés és a tábor lakóinak élete, valamint a község lakosaival való kapcsolata. A tábort meglátogatta Antall József és Angelo Rotta pápai nuncius. Róluk rövid életrajz valamint a lakókról több fotó is található.

6. A dákai Szülőföld Baráti Kör 5 esztendeje. Veszprém, 1994. 12 o.

A füzetet az emlékezés résztvevői kapták. A bevezetőben olvashatunk a megalakulás előzményeiről, a felsorolt rendezvények után közli a tagok névsorát. Ekkor 140 személy neve és lakóhelye található. Közli a füzet az első 5 év vezetőségének nevét is.

7. DÁKA: Batthyány-kastély. Budapest. TKM Egyesület, 1994. 16 o.

A Tájak-Korok-Múzeumok sorozatban megjelent kötet bemutatja a község rövid történe-

tét, a Batthyány-család odakerülését a kastélyba. Fotóval illusztrálva a család egyes tagjainak életét. Ismerteti a baráti kör programjait a múltörzés érdekében végzett addigi munkáját.

8. Leventesors a háború végén: Visszaemlékezések a dáakai leventék háborús napjaira. Veszprém, 1995. 71 o.

Az első részben bemutatja a levente mozgalom országos történetét, majd részletesen elemzi az 1945. január 4-én bevonultatott 30 fiatal útját, küzdelmes sorsát. Végül név szerint felsorolja a születésük adatait, és hazaérkezésük időpontját. Sajnos ketten nem tértek haza a szovjet fogságból.

9. In Memoriam: Emlékül a dáakai tanítóknak. Dáka, 1999. 4 o.

Az összeállítás a Tanítóink emlékfája felavatása alkalmából készült. Az első iskola – 1732. évi működésétől kezdve ismerteti a református iskolában dolgozott tanítók nevét, működésük időszakát. Az iskola 1975-ben megszűnt.

10. Dáka iskolatörténete. Veszprém, 2001. 97 o.

A füzet folytatása az előbbi rövid történetnek. Ebben viszont közel 100 oldalon található a református és az 1906-ban megépült katolikus iskola története. A részletes történetek leírása mellett fontos része a füzetnek, hogy az első iskola megalakulásától kezdve felsorolja a községbe dolgozó tanítók nevét, működésük idejét. 1893-tól kezdve fényképüket is közli. A könyv végén, 23 oldalon számos dokumentumot mutat be tanítási módszerekről, a „mesterek” fizetéséről. Név szerint felsorolja az iskolák államosítása után még a faluban tanító élő személyeket.

11. Dáka község történeti kronológiája: i.e. 1400–2000. Veszprém. 2003. 92 o.

A könyv a műfaj szabályainak megfelelően évszámokat közöl a megtalált fontos eseményekről, de ezt kiegészíti néhány sor ismertetővel. Közli a község írásmódjának változásait, melyet 1696 óta jelölnek DÁKA írásmódban. Ez évtől megtalálható a lakosság lélekszáma. Benne van a községi bírók, tanácselnökök, polgármesterek, jegyzők ill. a körjegyzők neve. Külön érdekessége a könyvnek, hogy név szerint felsorolja azokat, akik beléptek a tsz-be és a bevitt földek aranykorona értékét. A tagok száma ekkor 125 fő volt és a földjradék értéke 7916 forint. A felhasznált irodalom feltüntetése után megtalálható a névmutató is.

12. Egy évszázad egyesületi mozgalmi Dákán. Veszprém, 2004. 128 o.

Bevezetesként szól a szerző az országos és megyei mozgalmak előzményeiről, majd rátét a faluban megalakult, működő szervezetek ismertetésére. Az első alapszabály szerint létrejött egyesület az Olvasókör volt, mely az 1920-as évek közepéig élt, de után több szervezet is megalakult, dolgozott a faluban. Ezekről külön-külön szól a könyv. A polgári egyesületek mellett olvashatunk a vallásiakról, melyek egy része ha nem is volt alapszabálya, de rendszeresen működött. Legbővebben a Szülőföld Baráti Kör munkáját tárgyalja a könyv, kiegészítve a már bemutatott 2-szer 5–5 éves összefoglaló után. A tagokról – akik vállalták a pár soros életrajz mellett megtalálható a fotójuk is. A több tucat fénykép közlése az egyes rendezvényekről tudósít, és közli a baráti körről a sajtóban megjelent cikkek bibliográfiáját.

13. Dáakai emléképek. Veszprém, 2007. 228 o.

Az eddig ismertett könyvek közül ez a legterjedelmesebb. Ahogy a cím közli, elsősorban fotók találhatók a könyven, összesen 288 kép mutatja be a község életét. Az összeállítás 8 fejezetben sorolja fel az egyes témához kapcsolódó fényképeket, s mellettük egy-egy sorban a képen látható személyeket, eseményeket. A fejezetekből csak egyet szeretnénk kiemelni: a Családi életképek cím alatt közölt több tucat családot, róluk 104 képet sikerült összegyűjteni. A könyv a község közel egy évezredes múltjából ismerteti meg az olvasót.

14. A Batthyány-család és emlékei Dákán. Veszprém, 2007. 20 o.

A füzet az országos eseményekhez kapcsolódva jelent meg. Ugyanis a 2007. esztendő országosan Batthyány Emlékév néven hirdették meg a miniszterelnök születésének 200. évfordulója alkalmából. Dáka község többszörösen is érintett volt a témában. Batthyány Emma születésének 170. Elemér születésének 160. évfordulója is volt. A család tagjainak rövid életrajza mellett a dákai emlékeket közli és 15 fotót is közlétesz, melyek a községhez kapcsolódnak. A könyv szerzője ezzel emlékezett meg a családról, az ott töltött évekről és a baráti kör által szervezett emlékeztetésekről.

15. A falu „lámpása”: Páhány János dákai tanító életrajza. Veszprém, 2008. 104 o.

A kötet címe Gárdonyi Géza mondására utal, hiszen Páhány János a református iskola igazgató-tanítója méltán nevezhető „lámpásnak” mert a gyermekek tanításán túl a község egész népével foglalkozott. A szerző, – aki Páhány tanítványa volt, a közölt sok-sok dokumentum mellett az összegyűjtött fotókon túl saját élményeit is megírta. Elmondhatjuk, hogy Páhány János és nemzedéke a néptanítók utolsó volt, akit ezzel a jelzővel jelölhetünk. 1919-től nyugdíjazásáig 30 évet tanított a református iskolában és vett rész a tanítóegyesület járási és megyei vezetőségében is.

Az előző oldalakon felsoroltak, bizonyítják hogy a baráti kör alapszabályának megfelelően ápolta a múltat, de a múlt ápolásával maga is teremtett, mert nem csak ápol, hanem teremtett is. Teremtett és példát mutatott a következő nemzedékeknek azzal is, hogy dokumentálta, közzétette munkáját: előadásokat tartott, emlékműveket állított, könyvekben örökítette meg tevékenységét.

A helyi közoktatás története Veszprém megyei községek monográfiáiban

Az utóbbi évtizedekben különböző kiadók, szervezetek és intézmények jelentős számban adtak közre falutörténeti műveket. Ebben nagy szerepe volt azoknak a történészeknek, muzeológusoknak, levéltárosoknak és más (többnyire lokálpatrióta helyi) szerzőknek, akik több éves kutatómunkájuk alapján készítették el műveiket és kerestek kiadót. Több munka viszont a kiadó felkérésére készült, amelyek indokai között a helyi közösség igénye volt a döntő motívum. Különösen ott volt eredményes a kiadói munka, ahol találkozott a lakossági igény, a szerző és a kiadó egyetértése.¹

E művek a helyi közösség (és a településről elszármazottak) számára elsősorban aktuálisan jelentősek, mert belőlük, általuk felidézhetőek az évszázadok, a közelmúlt megélt történései, s átértelmezhetőek azok a helyi események, valamint személyek életútja, intézmények, szervezetek munkája, amelyek az utóbbi két évtized társadalmi változásai folytán korrekcióra szorultak.

Az utóbbi két-három évtizedben a szerzők kutatómunkáját nagymértékben segítették a különböző iratanyag-források nagyobb nyilvánossága, a hozzáférést és a dokumentumrögzítést megkönnyítő technikai apparátus², valamint a dokumentumokat őrző-gondozó intézmények dolgozóinak empátiás, érzékenyebb kutatást segítő tevékenysége, valamint a településtörténet-kutatásban és -írásban megjelent új vagy az eddigi, de új tartalmakat is rendelkező feldolgozási, értelmezési és értékelési módszerek³ koherens alkalmazásai.

Vizsgálatomban tizennyolc 2001 és 2010 között kiadott mű szerepel, s megállapításaimat ezek elemzésével végeztem, pontosabban e kötetek helyi közoktatás-történeti anyagára vonatkozóan.⁴ Természetesen, ennek során vizsgálható lenne a helyi társadalom-, gazdaság- és a művelődéstörténetre kiterjedő összefüggésrendszer is, ez azonban túlmutatna szűkebb témámon.

A kötetek (s bennük a közoktatási intézményekkel foglalkozó rész/részek) terjedelme jelentős szórású. Ebben nyilvánvalóan elsősorban a település történeti múltja időtartamának, a rendelkezésre álló dokumentumoknak és a kiadás pénzügyi lehetőségeinek van szerepe.

Előzményként nem hagyhatók figyelmen kívül azok a különböző időszakokban és kiadónál megjelent művek, amelyek nem egy-egy település, hanem településcsoportok (kistérségek, megye) történetét mutatják be, mert bennük számos helyi közoktatás-történeti szöveg és képanyag található.⁵ Több olyan kötet is megjelent, amelyek csaknem kizáróan képanyagot tartalmaznak, bennük óvoda- és iskolatörténeti fotókat.⁶ A helyi közoktatás tör-

ténetének számos tényét, adatát tartalmazzák a települési kronológia- és életrajz-kötetek. Ezek jelentős segítők a történeti szövegek szakszerű adatolásához.⁷

Néhány elméleti és gyakorlati szempont, amelyek az elemzés során figyelembe kell venni:

- Kiknek készül a kötet, mely közösség (társadalmi réteg/rétegek) a befogadó?
- A kötet terjedelme (oldalszáma), mérete, borítója.
- Az alkalmazott kutatási és szövegalkotási módszerek, eljárások (tényszerű analóg pozitívista leírás, tematikus vagy kronologikus elrendezés, elbeszélő, szaktudományos, a forrásdokumentumok felhasználása stb.)
- Neveléstörténeti kézikönyvek felhasználása, a pedagógiai (neveléstörténeti) fogalmak alkalmazása.
- A neveléstörténeti anyag strukturálása, megjelenítése.
- A feldolgozás eredményeként a mű narrációja (tudományos, ismeretterjesztő stb.).
- A szerző elvégezte-e a korábbi kanonizált szövegek, történések kritikai korrekcióját?
- A szerző rendelkezett-e megfelelő neveléstörténeti episztológiai tudással?
- A szerző személyisége hogyan hatott a műre? (Szubjektivitás, objektivitás, beállítódás személyes motívumok, a történések résztvevője, kívülálló stb.)
- Az irodalomjegyzék, a hivatkozások, az ikonográfiai anyag, a tartalomjegyzék stb. és a főszöveg kapcsolata.
- Lektorált-e a mű?
- A településtörténeti könyv mellett készült-e önálló iskolatörténeti mű?
- A könyv recepciója a helyi társadalomban és a könyvészeti irodalomban.

Egy tágabb körű kapcsolódó vizsgálati lehetőség lenne a helyi periodikákban megjelent helyi pedagógiatörténeti publikációkkal történő összevetés, ezeknek azonban (legalábbis részben) szerepelnie kell a forrásanyag-felsorolásban.⁸ De ugyanígy figyelembe vehetők, felhasználhatók a más provenienciájú periodikákban (pl. a megyei napilapban, a szaksajtóban) megjelent közlemények. További lehetséges forrásanyag-vizsgálat lehetne az olyan terjedelmes kéziratok munkái, mint pl. a helyi neveléstörténeti témájú szak- és diplomadolgozatok (intézménytörténet, pedagógus életút stb.), pedagógusok emlékiratai, naplók stb. Ez utóbbiak hiányában vagy velük párhuzamosan a pedagógusok személyes narratívái, s e narrációk általi dokumentum-értelmezések stb.

Bár ennek a vizsgálatnak a körén kívüli, de megemlítem, hogy mérlegelni lehetne a kapcsolatot az írott (nyomtatott) feldolgozás és az iskolai honlapokon közzé tett intézménytörténeti szövegek között: ez utóbbi mennyire felel meg az autentikus tájékoztatásnak, hogyan segíti pl. a tanulók vagy akár a pedagógusok saját iskolájukhoz való kötődését.⁹

* * *

A tizennyolc mű mindegyike elsődlegesen a helyi közösség (valamint minden bizonnyal) a településről elszármazottak, de még kötődéssel rendelkezők számára készült. De küldetés is minden mű: a települések reklámja is, annak az identitásuknak a bemutatása, amelyet a szülőföld-szeretettel, a helyi értékek őrzésével, a múlt megbecsülésével, a falu fejlődéséért tenni akarással lehet jellemezni. Ezeket az előszót jegyző szerző(k) (kiadó, szerkesztő és/vagy polgármester) nyomatékosan meg is fogalmazzák: „Ajánlom ezt az igen gondosan és tudományos alaposággal megírt történeti áttekintést minden itt élő szőci lakosnak, és azoknak, akiket érdekel apró településünk múltja és fejlődése.” (*Tilhof 13.* – dr. Széll And-

rás polgármester, 7. o.) „A könyv többet mutat majd meg belőlünk mások számára, számunkra pedig a hitet adó öntudat kiapadhatatlan forrásává válik.” (*László 4.* – Hauber János polgármester, 3. o.) „Ahhoz, hogy a jelenünkben eligazodjunk, nagy szükségünk van arra, hogy a múltat, a múltunkat jobban megismerjük. Egy kis település [...] csak akkor képes nagy dolgokra, ha múltjában meg tud kapaszkodni. Bízom abban, hogy a múlt nemes példával szolgál a község jelenlegi lakosságának ahhoz, hogy kisközségeinket megerősítsük, kapcsolatainkat szélesítsük, hogy megtartó, befogadó és megújuló település legyünk, ahol jó élni és ahova kellemes érzés visszatérni.” (*Mayerné 16.* – Fodor Béla polgármester, 3. o.) „...a haza, a szülőföld, a lakóhely, sőt a család történetének ismeretével mindenekelőtt önmagunknak tartozunk, mert dolgainkhoz, törekvéseinkhez iránytű lehet.” (*Rostási 11.* – szerző, 7. o.) „...a 680 esztendő hagyományai megtartó erőt adhatnak a faluközösségnek. Azt az erkölcsi erőt, mely mindig átszegtette az itt lakókat a vészterhes pillanatokon, mely tovább vitte az építő, békés hétköznapiakon, mely összetartást hozott a széthúzó történelmi időszakokban is.” (*M. Mester K. 14.* – Tóbel János polgármester, 7–8. o.) „Az elmúlt századokon túl az embereket mégis talán leginkább a közelmúlt és a jelen izgatja. Megismerhetik az olvasók az óvoda, az általános iskola történetét, az egészségügy helyzetét, a jelentősebb civil szerveződések... Jóleső érzés lenne mindnyájunknak, ha a lakosság, a faluból elszármazottak, vagy bármely szállal, emlékekkel ide kötődők szívesen lapoznák e könyvet...” (*M. Mester K. 14.* – szerző, 11., 13. o.) „Mint aktív részese, próbáltam megörökíteni a faluközösség múlt századbeli életformáját, küzdelmeit, örömeit.” (*Kustosné 7.* – szerző, 5. o.)

Ugyanakkor feltételezhető egy távolabbi (esetleg meg sem fogalmazott) cél is: e kötetek anyaga további művek forrásai lesznek/lehetnek, s anyaguk beépül(het) egy-egy kistérségi vagy megyetörténeti monográfiába, amelyekből a haza (valamely vonatkozású) történetével foglalkozó történészek kaphatnak alapadatokat.

A kötetek terjedelmét – véleményem szerint – elsősorban a kiadáshoz rendelkezésre álló pénzüsszeg határozta meg, de több terjedelmesebb múnél szerepe lehetett annak, hogy hivatásos történész, levéltáros és/vagy szerzői munkaközösség készítette. (A terjedelem szélső értékei: 78 (*Tölgyesi 18.*) és 763 o. (*Hudi 9.*).) A terjedelem nyilvánvalóan befolyásolta a feldolgozottság mélységét, szűkebb szövegek közlést jelentett, el/kimaradnak olyan részanyagok, amelyek fontosak lehetnek volna a különböző összefüggések, folyamatok jobb megértéséhez, vagy egyszerűen csak a több tényanyag megjelenítéséhez, és/vagy kihagyták az illusztrációk (fotók, táblázatok, névsorok stb.) egy részét. Az oldalszámot az is befolyásolta, hogy mekkora méretben készült a könyv. (A/5-ös, B/5-ös és A/4-es egyaránt előfordul, a legtöbb B/5-ös méretű.)

A kötetkészítők/szerkesztők/tanulmányírók között, akik többsége széles körben ismert személyiség, hivatásos kutatók (levéltáros, történész, néprajzos, régész stb.) és a kutatást, a könyvirást, a kötetkészítést, egy-egy résztéma megírását nem főhivatásként végzők (pedagógus, jegyző, református lelkész, polgármester, mérnök stb.) egyaránt találhatók.

Számos névtelen (vagy éppen névvel megjelölt) további segítők is közreműködtek a kötetek létrejöttében. (Pl. fényképek, különböző más dokumentumok gyűjtői, átadói, szóbeli és íráskészítő adatközlők stb.)

A kötetek borítói egy kivételével színesek és közülük öt puha kötésű. A belívek papírányaga eltérő, ez főképpen a nyomtatott fotók minőségének nagy különbségében látható: a gyengébb minőségű papíron a képek nem eléggé kontrasztosak, a kontúrok elmosódtak.

A helyi közoktatás történetét bemutató szövegeknek (és járulékos dokumentumainak) elhelyezésére három megoldást találunk: a) kizárólag különálló önálló fő- vagy alfejezetben, b) önálló fejezetben és más szöveggörnyezetben is elhelyezve, c) különböző fő- vagy altémájú szövegekben elhelyezve. Ezek a megoldások attól (is) függnnek, hogy a szerző(k) analóg módon (kronologikus rendben) írták meg a település történetét, vagy pedig korszakokként elkülönítve. Ezért találkozzhatunk olyan művel, amelyben egy blokkban szerepelnek a helyi közoktatási intézmények, másokban a különböző történeti korszakokat bemutató fejezetek között kapott helyet az óvoda- és/vagy az iskolatörténet. Találkozunk olyan megoldással is, hogy a kötet végén helyeztek el iskolatörténeti dokumentumokat (iratanyag, fénykép stb.). A legtöbb kötetnél a szöveggörnyezetbe helyezve található a dokumentumok. Több szerző (történetileg, iskolaszervezeti szempontból igen helyesen) az Egyház és iskola (vagy hasonló) c. részben tárgyalja az iskola történetét (legalábbis 1948-ig), mert a helyi iskola fenntartói kevés kivétellel a helyi egyházközségek voltak.

Az óvoda- és iskolatörténeti szövegek elhelyezése a kötetekben: Iskolaügyek; és több más fejezetben is (*Kneifel* 1.); 5. Egyház és művelődés. 5.1. A református egyház és iskola; 3. Egyház és iskola; 3. Egyházi élet, művelődés; és több szöveggörnyezetben másutt (*Hudi* 2.); Oktatás – iskolák (benn: a református iskola, a katolikus iskola, tantestület az iskolák öszszeszevonása után) (*Tilhof* 3.) III. Egyház és iskola. 3. Az iskola (*László* 4.); Egyház és iskola; Az egyház és iskola 1867 után; Egyházi élet és művelődés (*Hudi* 5.); Iskola, iskolamesterek, tanítók (*Oltárcki* 6.); Iskola, oktatás, művelődés (*Kustosné* 7.); Különböző fejezetek alcímei alatt elszórtan (*Roth* 8.); A kultúra intézményei: az egyház és iskola; Egyház és iskola a kultúra szolgálatában; Az elemi iskolák helyzetének alakulása; Intézmények a gyermeknevelés szolgálatában (*Hudi* 9.); Iskola és analfabetizmus; Egyház és iskola; Egyház és iskolán kívüli művelődés (Benne az iskoláról is); Oktatás, közművelődés 1957 után; Bánd község a rendszerváltás után (Benne az óvodáról és az iskoláról is) (*Hudi* 10.); Több fejezetben más témákkal együtt: Úrkút társadalmi viszonyai; A társadalmi, felekezeti és kulturális körülmények; A kulturális helyzet; Az iskolai és művelődési helyzet; Az oktatás és a kulturális élet; Oktatás, kulturális és sportélet; Az oktatás és a kulturális élet változása (*Rostási* 11.); Iskolák, iskolamesterek; és több más fejezetben is (*Pölöskei* 12.); Iskola, tanítók (*Tilhof* 13.); Historia Domus – Az iskoláról; Az óvoda története; Az iskola története (*M. Mester K.* 14.); Két fejezetben: Vallási, művelődési viszonyok (*Tölgyesi* 15.); Intézménytörténet, benne: Iskolatörténet, Az adásztevelői óvoda rövid története (*Mayerné* 16.); A vaszari katolikus iskola a nép szolgálatában; Egyház és iskola a nemzetállam szolgálatában; A népiskola a polgári korban; Népoktatás és iskolán kívüli népművelés; Iskola és szabadművelődés; Oktatás és közművelődés; és több más fejezetben is adatokkal (*Hudi – Mezei* 17.); Vallási, művelődési viszonyok (két részben) (*Tölgyesi* 18.)

A közoktatás-történetet írók egy része rendelkezett olyan kutatás-módszertani és szakszöveg-alkotási készséggel, hogy tudományos szintű munkát jelentethettek meg. Mások inkább a népszerűsítő jellegű szövegekkel oldották meg a bemutatást. E szövegrész(ek) kötetben belüli elhelyezése is jelzi azt, hogy a szerzők milyen településtörténet-bemutatói eljárást alkalmaztak. A szaktudományos kötetekben történelmi korszakokon belül jelenik meg az intézmény(ek) története, míg azokban, ahol a szerző(k) (véltetően) inkább a laikus olvasók számára készítették munkájukat, az analóg leírást választották, hozzá téve több kisebb-nagyobb néprajzi, életmód-történeti stb. leírást.

A neveléstörténeti szakszövegek konstruálásában kiemelkedő színvonalú munkát végeztek a hivatásos levéltáros/történész szerzők. Egyértelmű a fogalmi apparátusuk, releváns a szakterminológia alkalmazása, s következetesek abban, hogy a helyi eseményeket az országos történésekkel összefüggésben jelenítik meg. Más munkákban többnyire elmarad az országos történésekre történő hivatkozás, pedig a helyi események/változások (pl. államosítás, intézménymegszüntetés, fenntartóváltozás, intézmény-összevonás, iskolaszervezet-átalakítás, idegennyelv-oktatás stb.) okai külső forrásban kereshetők (rendszerváltozások, oktatási törvények, a helyhatóságokkal kapcsolatos törvények, az egyházak szerepének változásai stb.). Ennek oka, hogy számos szerző nem használt fel közoktatás-történeti kézikönyveket, lexikonokat, amelyek segítettek volna a történések helyes, egzaktabb értelmezésében.¹⁰ Hiányként kell jelezni a (most csak ebben a témakörben maradván), a már nem, vagy csak nehezen értelmezhető, a neveléssel-oktatással (általában az iskola működésével összefüggő) fogalmak magyarázatát egy jól áttekinthető szöszedettel. (Pl. mester, rektor, dékán, líceum, mendikáns, lector, cantor, iskolai diárium, regula, filia, díjlevél, levita-tanító, naturáliák, ludimagister stb.)

A neveléstörténeti (és más) forrásanyagokban számos olyan intézmény, szervezet stb. betűszó-neve fordul elő, amelyet a szövegközlésben célszerű feloldani, mert az olvasók számára nem ismertek, főképpen, ha ezek a történelmi múlthoz tartoznak.¹¹

Az elsősorban nem tudományos igénnyel megfogalmazott szövegekben gyakran találhatók olyan szó- és mondatfordulatok, amelyek jeleznek egy folyamatot, történést stb., de konkrétumok nélküli általánosítások. Ezek bár trendként értelmezhetők, de nem felelnek meg nem csak a szak-, hanem az ismerterjesztő, ismeretközlő szövegekkel szemben támasztott követelményeknek sem. (Pl. nagymértékben megnövekedett a tanulók száma; jelentősen fejlődött (?) a szaktanári ellátottság; a gyerekek egy része nem járt iskolába; több hónapig szünetelt a tanítás; jó tanító volt; sokan hiányoztak stb.) Ezek csak akkor lennének értelmezhetőek, ha utánuk hiteles adatok, konkrét tények szerepelnének, legalább lábjegyzetben. A pedagógiai stb. metaforák a szövegekben (pl. a pedagógusokról szóló laikus minősítéseknél) valóban tükrözik/tükrözhetik a helyi közösség által megtapasztalt és általánosan elfogadott, tovább örökített véleményeket, ezekhez azonban társulnia kell hivatalos dokumentumokban megfogalmazott minősítéseknek is. (Ha egyáltalán fellelhetőek ilyenek. E nélkül marad az emlékezetben megőrzött, tovább hagyományozódott pedagógus személyiségkép, aminek minden bizonnyal volt, van reális alapja. Természetesen, egy-egy jellemző momentum is rögzülhet úgy, hogy ez „rátapad” a személyiségkép egészére, pl. K. Gy. tanító „...anyakönyvi beírása tükrözi a nők leértékelését. Ledöbbsentett az anyakönyvi névsor. A fiúk egytől egyig a hivatalos keresztnévükön szerepelnek: József, János, György. A lányok Juliska, Mariska, Bözsi, Rózsi, Fáni, Annus, Lóri néven jegyeztettek be. Hát lehet ilyent cselekedni egy hivatalos okmányon?” A tanító „... Még saját lányát is gyakran elverte az iskolában ok nélkül.” stb.)

A személyesnek tűnő, vagy a kifejezetten ilyen jellegű szövegbetoldások azt jelzik, hogy szoros kapcsolat, viszony van a szerző és a település között (akár csak a történet valamely időszakában is). Különösen kifejezett az a kapcsolat, ha a szerző szülőhelyének is tekintheti a települést. Ez tapasztalható több könyv szövegrészletében (nyílt vagy kódolt módon), de ez megengedhető, ha nem olyan tudományos mű készül, amely szövegében a szerzőnek nem szabad olyan személyes közléseket rögzítenie, amelyek intimitást fejeznek ki. Más habitusú művekben viszont ezt csak a személyes etikai megfontolások szabályozhatják. (Személyes kötődésre utaló megnyilvánulásokat tartalmaznak, pl. a következő kötetek: *Kneifelné 1.*, *Kustosné 7.*, *Rostási 11.*, *M. Mester K. 14.*)

A kötet tudományosságának egyik jelzője, hogy lektorált-e a mű. (Ez nem azonos azzal, hogy valaki vagy valakik átnézték a szöveget, hogy nem tartalmaz-e elírást stb.) A lektorátlanság nem jelenti automatikusan a mű leértékelődését, mindössze azt, hogy népszerűsítő, ismeretközlő jellege a domináns, s alapvetően nem tudományos konstrukció. A kötetek közül egy vagy több szakértő által lektorált művek: *Kneifelné 1., Hudi 2., Rostási 11., Pölöskei 12., Tilhof 13., M. Mester K. 14.*

Egy településmonográfia közoktatás-történeti anyaga (kibővítve és átdolgozva) önállóan is megjelent a monográfiászerkesztő Hudi József tollából.¹²

A forrásdokumentum alkalmazásában, értelmezésében is jelentős különbségek vannak: több kötetben több száz a hivatkozások száma, míg másokban alig vagy egyáltalán nem szerepelnek láb- vagy végjegyzetek, mindössze egy tágabban felfogható és ezek felhasználását (idézését, szövegátvételét stb.) tartalmilag kevésbé nyomon követhető irodalom-felsorolás található. (Ezzel kapcsolatban igen etikus az egyik szerző: „Ezzel lezárom a község történetét. A folytatás, gondolom, néhány évtized múlva célszerű megírnia valakinek, amikor már megfelelő történelmi távlat lesz e munka elvégzéséhez. Ez nem jelenti, hogy ezt a mostani feldolgozást befejezettek lehet tekinteni, hiszen számos ponton, témában elnagyolt és hiányos maradt a történet.” S az indoklás, amely igen csak reális és részben fel is menti a szerzőt, mert e kötet beleillik abba a sorba, amely ennek ellenére jelentős – nem csak helyi – könyvészeti érték: „Amiatt, hogy a kötet kiadása pályázathoz van kötve, nem volt időm az alaposabb anyaggyűjtésre.” Ugyanakkor a kötet végi forrásjegyzék igen bőséges: öt oldalnyi.) A primer forrásdokumentumok felhasználása mellett, vagy több műben inkább a másodlagos források a hivatkozások alapjai. (Természetesen, megengedve azt a feltételezést, hogy számos község iratanyaga megsemmisült vagy gyér, s ezért is kell közvetett forrásokat alkalmazni. A primer forrásanyagok közelmúltra vonatkozó anyagának hiányát némiképp ellensúlyozzák azok a narrációk, amelyekkel több szerző munkájában találkozhatunk, pl. *Kustosné 7., M. Mester K. 14., Mayerné 16.*)

1989–1990 után a 19., de főképpen a 20. századi közoktatás-történettel kapcsolatos tudományos vagy akár a népszerűsítő (főképpen politikai-ideológiai) és ismeretközlő anyagokban számos korábbi megállapítást korrigálni kell, új szempontok szerint kell értelmezni oktatási törvényeket és utasításokat, nevelési-oktatási kézikönyveket, politikai direktívákat, állásfoglalásokat, az egyházak működésével kapcsolatban keletkezett bármilyen eredetű és hatókörű hivatalos állami és párt dokumentumokat. Ez nem csak a történelemtudomány, hanem a művelődéstörténet, benne a pedagógiatörténet érdeke is. Ezeket az át- és újra értelmezéseket minden aktuális alkalomkor el kell végezni. Erre vonatkozóan e településtörténeti kötetekben sok olyan pozitív változás tapasztalható, amelyekkel a szerzők „helyére tették” a korábbi, ideológiai alapú megállapításokat. Ezek a korábbi évtizedek során kanonizálódott megállapítások (szövegek) új értelmezést kaptak a szerzők által. Ilyen vonatkozásuk például az 1948-ig működött egyházi iskolákkal kapcsolatos újraértelmezés, az ezekben tanító és egyházi feladatokat is vállaló pedagógusok munkájának pozitív(abb) megjelenítése, a Tanácsköztársaság oktatáspolitikája helyi eseményei és az 1948-as iskolaállamosítás, az 1956-os forradalom és szabadságharc helyi eseményeiben szerepet vállalt pedagógusok tevékenységének pozitív megjelenítése, a hitoktatás (vagy általánosabban: a vallásgyakorlás tiltásának-szabadságának) kérdésköre, vagy általánosabban: a Horthy-korszak oktatáspolitikájának pozitívabb, az adott kor lehetőségei alapján történő valós értékelése, a cserkészlet és az úttörőmozgalom szerepe és tevékenysége, az 1960-as évek iskolakörzetesítése, a kistelepüléseken az óvoda, az iskola megszüntetése stb.; elhallgatott

56-os tevékenység – 1956-ban a Községi Forradalmi Tanács tagjává választották; pártonkívüli volt – nem lépett be az MSzMP-be stb.

Néhány példa: Korábban: Pápán érettségizett, újabban: a pápai Református Gimnáziumban érettségizett; X község elemi iskolájában kezdett tanítani – X községben tanítói pályáját katolikus kántortanítóként kezdte. Mai közlés, amelynek záró mondata a rendszerváltás előtt nem szerepelhetett volna: „Minden vasárnap szentmise volt az iskolában. Mise után becsukták az oltárt. Akkor még én is eljártam. Az üldözés a hatvanas évektől kezdődött.”

Az intézménytörténeti anyag strukturálása nem csak a szerzőtől függ. Befolyásolja a forrásanyag mennyisége és minősége, a történetfolyam időtartama (mikortól meddig volt óvoda, iskola), s természetesen ezek mérete is (kisiskola, körzeti iskola, összevont helyi intézmények stb.) Ami a tartalomjegyzékben megjeleníthetőt illeti, a szerző gondossága, a belső textus tagoltsága a döntő szempont. Tartalomjegyzék-bővítők számos kötetben találhatóak. Ezek: dokumentum- és képmelléklet, különböző névsorok (adatközlők, a kötet kiadását támogatók), rövidítések, életrajz-gyűjtemény, fontosabb mértékegységek, földrajzi nevek, rádiójáték stb.

A könyvek olvasói, felhasználói befogadásra készülnek. E köteteknél sem hagyható figyelmen kívül, hogy a helyi közösségben (vagy éppenséggel tágabb környezetben) milyen a recepciójuk. Nyilván, legfontosabb az olvasói vélemény. Ez azonban kellő információk hiányában külső szemlélőként nem értékelhető, de vélhetően (mert ezért is készültek), jó fogadtatásra találtak. Általában a helyi könyvbemutatókon (vagy később) tapasztalt olvasói reflexiók, valamint a helyi vagy más, különböző regionális vagy országos lapokban, folyóiratokban megjelent recenziók, ismertetők jelezhetnek értékminősítést. (További értékminősítő lehet a művel kapcsolatos impakt faktorok száma.)

A településtörténeti könyvek fontos, szerves tartozéka az ikonográfiai anyag. A szerzők jó arányérékkel helyeztek el szövegközi képeket, s több műben mellékletként is található fekete vagy/és színes fényképek. A képanyagok változatosak nem csak tartalmilag (igazodva a fejezetekhez), hanem időben is tág határok közöttiek, a lehető legkorábbiaktól a maiakig terjednek. A képalírások többsége korrekt, elegendő konkrét információt tartalmaznak (kivéve a nagyon régi képeknél, ahol már nem lehetett azonosítani a rajtuk látható személyeket vagy egy részüket), de a közelmúltbelieknél is volt ilyen probléma.¹³

A kötetek szerzői, függetlenül attól, hogy milyen szakmai elmélyültséggel és színvonalon készítették el munkájukat, jelentős társadalmi feladatot oldottak meg, mert egy helyi közösség számára lehetővé tették, hogy megismerjék elődeik életét, településük múltját, és segíthetik a lokális identitást, a szülő- (vagy lakó- és munka-)helyhez kötődést. Napjaink nagy társadalmi (életmód-, munkahelyi, családi és személyes) átrendeződése közepette fogódzót is jelent azok számára, akik ha nem is a szó szerinti „itt élned, halnod kell” meggyőződéssel vállalják az ottlétet, mert a személyes mobilitást számos tényező befolyásolja, ám a tudatban, a lélekben ott marad a múlt, ott van a jelen és a lehetséges, a várható jövő olyan képzete, amelyet a személyiség nem nélkülözhet. Bennünk él a kötődés és a magunk megismételhetetlen történéseinek ősi csodája iránti vágy, az emlékezés felejthetlensége – s ez a magunk személyes élete. S aki a könyv lapjait olvasva újra átéli a történelmet, maga is történelemmegőrző és történelemalkotó lesz, mert bár „egyedüli példány”, de emberi természeténél fogva mindig sorsközösségben él.

E könyvek erről szólnak. Köszönet érte az alkotóknak!

- ¹ Erre példa a nemesvámosi Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet kiadói munkája az 1980-as és főképpen az 1990-es években, amelynek eredményeként Gubicza Ferenc menedzselésével sorozatban jelentek meg községtörténeti művek Balaton-felvidéki településekről. Ugyancsak jelentős mecénási szerepet vállaltak a Veszprém Megyei Levéltár, a helyi községi tanácsok, illetve 1990 után a települési önkormányzatok. Különböző kiadók közreműködésével több kötet jelent meg a millennium alkalmából (pl. a Száz magyar falu sorozatban), illetve az e közeli években.
- ² Az internet, a digitális fényképezőgépek, a nagy teljesítményű fénymásolók, a digitalizáló eszközök, a korszerű mikrofilm-olvasók, a számítógépes szöveg- és képrögzítés stb.
- ³ Holisztikus szemlélet, szinkrón és diakrón leírás, a mikrotörténeti mozzanatok karakteres megjelenítése, dokumentumok hiányában (vagy a dokumentumokkal párhuzamosan) az orálhistóriai szövegek felhasználása, külső szövegpreparátumok beemelése, a reflektivitás érvényesítése, támogatott felidézés, narratív eljárások, szereprepertoár-rács, metafora-analízis, fogalom-térkép, személyiségrajz, diaszpóra-kutatás, az ikonográfiai dokumentumok új értelmezése, szövegdesztillátumok kiemelése, új struktúrájú oldal-tükrök stb.
- ⁴ E művek: 1. Kneifel Imréné Békefi Erzsébet: Bakonyoszlop története. Bakonyoszlop Község Önkormányzata, 2001. 197 o.; 2. Hudi József: Lovas község története. Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém, 2001. 520 o.; 3. Tilhof Endre: Tósok hét évszázada, Ajka Város Önkormányzata, 2001. 208 o.; 4. László Péter: Béb. Béb Község Önkormányzata, 2002. 314 o.; 5. Hudi József: Németbánya története. Német Kisebbségi és Községi Önkormányzat Németbánya, 2003. 336 o.; 6. Oltárcei Ferenc: Szentbékálla. Quint Kft. (h. n.), 2004. 211 o.; 7. Kustosné Illés Mária: Szülőfalum: Nagytárkány. (Szerzői kiadás, h. n.), 2006. 299 o.; 8. Roth Mihály: Városlőd krónikája. Viza Kft., Veszprém. 2007. 478 o.; 9. Hudi József: Litér község története. Litér Község Önkormányzata, 2007. 763 o.; 10. Hudi József: Bánd története I. Bánd Község Önkormányzata, 2008. 507 o.; 11. Rostási József: Úrkút története. Úrkút Község Önkormányzata, 2008. 286 o.; 12. Pölöskei István: Lovászpátona. Lovászpátona Község Önkormányzata, 2009. 207 o.; 13. Tilhof Endre: Szöc története. Szöc Község Önkormányzata, 2009. 180 o.; 14. M. Mester Katalin szerk.: Halimba története mozaikokban. Halimba Község Önkormányzata, 2009. 447 o.; 15. Tölgyesi József: Bakonyjákó évszázadai. Jókai Mór Városi Könyvtár Pápa és Bakonyjákó Község Önkormányzata, 2010. 160 o.; 16. Mayerné Pátkai Tünde szerk.: Adásztevel. Adásztevel Község Önkormányzata, 2010. 258 o.; 17. Hudi József, Mezei Zsolt szerk.: Vaszar Község története, 2010. 716 o.; 18. Tölgyesi József: Bevezetés Iharkút történetébe. Iharkúti Hagyományörző Egyesület, 2010. 78 o. A főszerzőben történő kötethivatkozások: *Hudi* 10., *Tilhof* 13. stb.
- ⁵ Ezek közül, pl. Hamar Imre szerk.: Veszprém megye kézikönyve II. Ceba Kiadó (h. n.), 1998. 649 o.; Nemesbüki András, Nemesbüki Zoltán: A szülőföld életrajza. Veszprém megye településtörténete. (Szerzői kiadás, 2010. 271 o., települések története).
- ⁶ Pl. Tilhof Endre: Padrag, anno... Ajka Város Önkormányzata, 2005. 220 o.; Tölgyesi József: Iharkúti képek. Iharkúti Hagyományörző Egyesület, 2006. 122 o.; Tóth Dezső: Dákai emlékképek. Szülőföld Baráti Kör, Dáka, 2007. 228 o.; Tölgyesi József: Nemesvámosi emlékképek. Nemesvámos Önkormányzata, 2007. 256 o.; Tilhof Endre: Ajkai krónika (Ajka, Ajkarendek, Bakonygyepes, Berénd, Bódé, Csekút, Gyepes, Padrag, Padragkút, Rendek, Tósok, Tósokberénd és Ajka város). Ajka Város Önkormányzata, 2009. 457 o.
- ⁷ Ezek az életrajzi kötetek városokhoz kötődnek, de az ezekben szereplő pedagógusok életrajzában számos környékbeli vagy távolabbi községhez történő kötődés szerepel, s ezek jelentős adatokat tartalmaznak a községek közoktatása történetével kapcsolatban. E művek: Korábban: Varga Béla: Veszprém megyei életrajzi lexikon. Veszprém Megyei Önkormányzat Közgyűlése, Veszprém, 1998. 569. o.; Kertész Károly: Tapolcai életrajzi lexikon. Tapolcai Városszépítő Egyesület, Tapolca, 2000. 268 o.; újabban: Varga Béla szerk.: Veszprém megyei kortárs életrajzi lexikon I–II. Veszprém Megyei Önkormányzat Közgyűlése, 2001. 1114 o.; Tilhof Endre: Ajkai életrajzi lexikon (Ajka, Ajkarendek, Bakonygyepes, Bódé, Csekút, Padrag, Tósok, Tósokberénd). Ajka és Térsége Civil Szervezetek Szövetsége, Ajka., 2003. 185 o., 2. ki-

adás: 2008. 192 o.; Tilhof Endre: Devecseri életrajzi lexikon. Devecser Város Önkormányzata és Városi Könyvtár, 2007. 209 o.; Varga Béla szerk.: Veszprém város lexikona. Varga Béláné, Veszprém, 2009. 976 o.; legújabb: Baán Beáta főszerk.: Balatonfüredi életrajzi lexikon. Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2011. 268 o.

⁸ Pl. Bándi Igézó Jelek, Halimbai Hírek, Litéri Hírmondó, Úrkút Kapuja, Vaszari Krónika stb.

⁹ Ezzel kapcsolatban lásd Horváth H. Attila, Németh Andrásné Farkas Gabriella tanulmányát: Intézménytörténetek vizsgálata Veszprém megye alapfokú és középfokú iskoláinak honlapjain. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 2010. 8–9. sz. 11–24. o.

¹⁰ Néhány fontosabb, a neveléstörténeti kronológiában és szakirodalomban, fogalomtárban történő tájékozódási lehetőség: Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között. Akadémiai Kiadó, Bp., 1981. 672 o.; Mészáros István: Magyar iskolatípusok 996–1990. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp., 1991. 180 o. Mészáros István: Felekezeti népiskoláink tantervei 1868–1948. Országos Közoktatási Intézet, Bp., 1996. 126 o.; Mészáros István, Németh András, Pukánszky Béla: Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Osiris Kiadó, Bp., 1999. 418 o.; Mészáros István: A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996–1996. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1996. 313 o.; Kőrösi Henrik, Szabó László szerk.: Az elemi népoktatás enciklopédiája I. A–H. Franklin-Társulat, Bp., 1911. 559. o., II. I–Ö. 1912. 424 o., III. P–Zs. 1915. 464.; Kemény Ferenc szerk.: Magyar pedagógiai lexikon I. Révai Irodalmi Intézet, Bp., 1933. 1023 o., II. 1934. 963 o.; Nagy Sándor főszerk.: Pedagógiai lexikon I. A–F. Akadémiai Kiadó, Bp., 1976. 512 o., II. G–K. 1977. 496 o., III. L–Q. 1978. 509 o., IV. R–Z. 1979. 495 o.; Báthory Zoltán, Falus Iván főszerk.: Pedagógiai Lexikon I. A–H. Keraban Könyvkiadó, Bp., 1997. 689 o., II. L–Ny. 1997. 642 o., III. O–Zs. 1997. 694 o.; Gerencsér Ferenc: Régi szavak szótára. Tárogató Kiadó (h.n., é.n.), 200 o.; Kulcsár Ödön: Rövidítések könyve. Táncsics Könyvkiadó, Bp., 1973. 233 o.

¹¹ Például VKM (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium); MNDSZ (Magyar Nők Demokratikus Szövetsége); DISz (Dolgozó Ifjúság Szövetsége); VMPI (Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet); TIT (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat) stb.

¹² Hudi József: 300 éves a vaszari népoktatás 1711–2011. Rövid iskolatörténet. Vaszar Község Önkormányzata, 2011. 144 o.

¹³ Ez utóbbi a fotókat készítő vagy az ezeket őrző felelőssége: a képek készítését követően legalább a hátlapon fel kellene tüntetni a későbbi felhasználáshoz szükséges adatokat: a készítő neve, időpont, helyszín, milyen alkalomból készült, a rajta szereplő személyek megnevezése (esetleg további információkkal: munkakörük, melyik településen laknak, ha több személy látható rajta, a közöttük lévő kapcsolat jellege, pl. a surányi Padlás színjátászó-csoport tagjai).

A legrágább tűzvész a veszprémi várban 1656. március 28-án

A régmúlt településein – városokban-falvakban – különösen a védművek szoros gyűrűje miatti zsúfoltság, az egymás hegyére-hátára épített házak, ólak, górék, istállók tömkelegében; az épületekbe épített rengeteg gyúlékony faanyag miatt, a tűzveszélyes tetőszerkezetek – a faszindelyből, szalmából, deszkából felépített tetők; a még ismeretlen villámhárítók hiánya miatti gyakori villámcsapások; a lakóterekben beépített tökéletlen fűtőeszközök – kályhák, kemencék, kémények okából – tömérdek volt a lakástűz, a tetőtűz, s az ezekből kitörő tűzvész.

Mindezt fokozta az oltási lehetőségek silány volta – a vezetékes víz hiánya, az egymásra zsúfolt épületek között megbúvó kevés és kis vízhozamú ásott kút. Bár, már a legrégebbi városokban, megerősített kisebb-nagyobb településen igyekeztek – a rettenetes és szinte állandó tűzveszély miatt – szervezett „tűzoltóságot” felállítani, a települések túlzott zsúfoltsága, a tűzfészek megközelítési nehézségei, vagy éppen megoldhatatlansága – állandó tűzveszélyt, a tűzvészek állandó fenyegetettségét okozták.

A régi Veszprém szétszórt – egymástól viszonylagos távolságokban szétszórt kis „városrészei, ún. „szeg”-ei (Szentkatalin-asszony szeg, Szentmiklósszeg, Akasztószeg, Szentmargitszeg, Sárszeg, Szenttamásszeg, Szentivánszeg, stb.) – nem voltak erődítményekkel körülvárt zsúfolt települések. Azonban – már a legkorábbi idők óta! – a mély szakadékok, vízmosások között tornyosuló, a völgyfenekhez viszonyítva negyven méter magas, mintegy háromszáz méter hosszú és átlagosan száz méter széles sziklagerincen – több évezred során kiépült „Veszprém” vára mindig, a távoli őskortól napjainkig egy – erődítményekkel körülvárt és zsúfolt, kisebb-nagyobb épületekkel megrakott – nem magányos várkastély, de erődített település volt, a fentiekben felsorolt minden problémával megterhelve!

„Veszprém-vára” volt ősidők óta – feltehetően az újkőkor (neolitikum) kezdetétől (öt-hatezer év óta) – a környező dombokon-magaslatokon szerteszerűen kialakult laza szerkezetű települések (falvak) – történelmi központja. Egységes, összefüggő város – ami napjainkban látható – csak a XVIII. századtól épült fel. Bár ezeket a szétszórt városrészeket – régi magyar nyelven „szeg”-eknek nevezett épülecsoportokat érték tűzvészek feltehetően az ősidőkben is, de a megírt, feljegyzett történelmi időkben is. Veszprém várát pusztította el a tűzvész a legtöbbször.

Szinte biztos, hogy a 900. év nyarán, amikor a „Hétmagyar” („Hetumoger”) törzsszövetség – honfoglaló magyar hadai – a Szalók-nemzetségbeli „Ösbő és Öse” kapitányok vezette hadai ostromolták tíz napig a feltehetően a Keleti-Frank (német) Királyság keleti-határőr tartományát képező – egyes vélemények szerint Ortahu (Veszprém?) erődítmény – „római katonák” által védelt falait, a magyarok tüzes nyilai lángba borították a vár zsindelytetős épületeit!

A lázadó Koppány vezér hadai 997-ben biztosan ostromolták – a keresztény István fejedelem édesanyja, Saroldu fejedelemasszony hívei által védelt „Veszprém” várát. Az ostromlók fő fegyvere ekkor is tüzes nyíl volt. Biztos, hogy röpködtek a várra a tüzes-nyíllak 1276-ban, mikor ostrommal foglalták el Veszprém várát Csák Péter nádor csapatai az ellenfelétől: a Héder-nemzetségbeli Henrik fia Péter veszprémi püspök fegyvereseitől. A XVI–XVII. században – a török–magyar háborúk során már pontos számát sem tudjuk a Veszprém vára elleni támadásoknak, ostromoknak, mikor tűzben-füstben állt az ősi vár.

A jelen tanulmányban szereplő és sok szempontból különleges 1656 márciusi tűzvész is a török háborúk idején, de nem háborús körülmények során pusztított Veszprém várában.

Dr. Borbély Andor érdeme azoknak a korabeli osztrák katonai jelentéseknek feltárása, melyek erről a tűzvészről adnak leírást. A hivatásos kutató a Veszprém megyei Idegenforgalmi Hivatal megbízásával – az 1960-as évek elején – kutatásokat végzett több németországi és ausztriai levéltárban és könyvtárban. A kutatások során, az ausztriai herzogenburgi Ágoston-rendi apátság könyvtárából előkerült – többek között – egy, a Habsburg császári-királyi hadseregnek dolgozó katonai-mérnököknek: Octavian Leüchhardnak a bécsi Császári-Királyi Haditanácshoz 1656 őszén küldött jelentése. Az osztrák hadmérnököt a Cs. K. Udvari Haditanács küldte a Magyar Királyság – elsősorban dunántúli – a Magyarország zömét megszállva tartó török hadsereg feltartóztatására kiépített végvári rendszer (vonal) végvárainak ellenőrzésére, vizsgálatára. Ennek során – 1656 nyarán – többek között a Győri Főkapitányság parancsnoksága alá tartozó egyik úgynevezett „fővárat”, Veszprémet is megvizsgálta. Vizsgálatai eredményeiről szól az 1. sz. jelentés.¹ Ehhez az 1. sz. jelentéshez tartozik mellékletként két vázlatrajz: az egyik rajz Veszprém várának alaprajzát közli; csak a várfalak vonalát (belső épületek alaprajzát nem). A másik rajz pedig Veszprém várának teljes nyugati – a mai Jeruzsálem-hegy felé néző oldalán húzódó várfalak, bástyák és rondellák részletes képét közli. Részletesen ábrázolja az erődítmények fölé magasodó házak és tornyok képét is.

A mellékelt leírás siralmas képet jelentett a várról, amely inkább egy romhalmazról közölt adatokat. A déli főkapu boltozata beomlott; a várát övező erődítményeket alig lehet megközelíteni a sok tönkrement kis lakóház miatt; a védőfalakon lévő lőréses erődítmények zöme is romos stb. Itt tett egy javaslatot arra, hogy a vár északi „elődombján”, a Benedeksziklán egy tűzérési-erődöt kellene felépíteni, melynek ágyúi kívülről védenék a várat.² Javasolta, hogy a vár lőszerraktárát – melyben jelenleg negyvennégy mázsa (50 kg-os, ún. „bécsi mázsáról” van szó) lőpor és jelentős más (ún. „tüzes-szerszám”) volt ekkor elhelyezve, azt jelenlegi helyéről (az ún. „Gizella-kápolnából”) a székesegyház altemplomába kellene áthelyezni. (Pedig a kápolnának akkor nem nyílt ajtaja a várkút felé, mint napjainkban.) Ez a várkút – a jelentés szerint – teljesen használhatatlan. Míg az 1. sz. jelentés Veszprém várának – 1656. évi – siralmas állapotával foglalkozik (pedig szemben a török hadsereg két jól megerősített és katonasággal jól ellátott erődítménye állt fenyegetően: Usztoni Belgirad (Székesfehérvár) és Palota (Várpalota). A 2. sz. jelentés azzal foglalkozik, hogy miért áll így, szinte romokban Veszprém vára.

A cs. kir. hadmérnök a 2. sz. jelentésben leírta azt a nagy tűzvészt, amely a közelmúltban – 1656. március 28-án, egy szerencsétlen véletlen során szinte teljesen elpusztította Veszprém végvárat.

A vizsgálat során kihallgatták a veszprémi polgári lakosságot és várkatonaságot, mely az alábbiakat közölte a katasztrófáról.

A vár keleti magaslatai alatt, a mai székesegyház keleti vége (szentélye) mögött, a vár

északkeleti „kiskapujától” keleti irányba levezető lejárója alatt, a várhegy aljában élt egy magyar varga. Annak kéményéből pattant ki egy szikra, melyet a március 28-án reggel dühöngő szél felröpített a fölötte magasodó székesegyház zsindelezett tetejére. A tető a szikrától kigyulladt, s rövid idő alatt a székesegyház egész tetőzete lángba borult. A szélrohamok tűzcsóvákat hordtak szét a közeli házak nád- és zsindeles-tetőire. Sorra lángba borultak a székesegyház körüli főpapi (káptalani) házak tetői, számos nemesi ház, valamint a várbeli katonacsaládok mintegy ötven házhelynyi lakóháza. Kigyulladt a – mai nagypréposti ház és püspöki palota helyén álló – volt királyi palota. Itt, szörnyű veszedelem fenyegetett, ugyanis a két említett palota között volt – akárcsak napjainkban – egy kis kápolna (a mai „Gizella-kápolna), amely akkoriban még egy emelettel rendelkezett. A felső kápolnarészben volt a különböző hadi „tüzes-szerszámok” – gyújtó- és robbanó-szerszámok raktára, a máig meglévő földszinti kápolnában a várparancsnokság tisztában volt, a lőszerraktár robbanása lesöpri a vár összes épületét-erődítését a várhegyről. Mivel itt fenyegetett a legnagyobb veszedelem, itt kellett mindenekelőtt a tűzvészt oltani. De nem volt sehol víz. A lőszerraktártól néhány méternyire – mint ma is – ott volt a közel negyven méter mély várkút. Azonban a várkút használhatatlan volt, s víz sem volt benne. „A kútház, nyomban a tűzvész kezdetén rommá lett a tűztől úgy, hogy attól fogva nem is lehetett abból a legkisebb mennyiségű vizet sem használni – írta a 2. sz. jelentésben Octavian Leüchhard hadmérnök – a többi épület megmentésére. A régi püspöki kápolnában (ti. a kúttól pár lépésnyi távolságban ma is látható „Gizella-kápolnában), amelyet az adott időben lőportárnak és tüzes-szerszám raktárnak használtak, ez alkalommal negyvennégy mázsa lőpor s a szükséges mennyiségben elkészített tüzes-szerszámok voltak; ez a kápolna hála Istennek – ámbár a felette és mellette lévő épületeket előzőnlötte a tűz és tönkrementek – mégis épen maradt. A természetfeletti segítségen felül, egyik kanonok úré az érdem, aki saját maga nyitotta meg pincéjét és figyelmeztette [ti. az oltással foglalkozó – Sz.] a népet, hogy ne takarékoskodjon borával a császári és királyi lőszer megvédése érdekében. Őt követte a többi [ti. a Veszprém várában lakó – Sz.] magyar előkelőség is, de több veszprémi polgár is, akik borukat teljesen önként ajánlották fel arra, hogy eloltsák vele ezt a tűzvészt, és így mentse meg a vár többi részét. Körülbelüli számítások szerint a [tűzoltásra felhasznált – Sz.] bor mennyisége kétezer-ötszáz vödörre tehető!”

A 2. sz. jelentés szerint: „Miközben ez a tűzvész fenn a várban dühöngött, az előbb már említett szélvihar levitte a tüzet a másik, a Pápa irányába eső völgybe, és ott mintegy negyven majorudvar vagy házhelyet elpusztított és rommá tett. Mind a rondella [ti. a nyugati várfalon kiépített két félkör alaprajzú ágyúállás – Sz.], amely három-, mind pedig a kis tornyocska feletti ütegállások, amelyek két ágyúval voltak megerősítve, károkat szenvedtek ebben a tűzvészben. Mindaz, ami fából épült, tönkre ment rajtuk, amint azt a vár szertármestere által benyújtott részletes jelentés is tartalmazza. [Itt a 2. sz. jelentés részletezi, hogy Laszczay András várbeli főhadnagy közlése szerint épületfa és munkaerő („gratuitus labor”) van bőven, csak pénz kell az Udvari Haditanácstól. Érdekes, hogy a vár parancsnokairól, a távollevő Csáky Ferencet helyettesítő Jagasics Péter ideiglenesen megbízott veszprémi főkapitányról nincs szó – Sz.]

Miután a – drága borral való tűzoltással sikerült a vár lőszerraktárának felrobbanását megelőzni, Veszprém vára a vár észak-keleti sarkában álló kéttornyú Szent Mihály székesegyháztól a déli kaputoronyig végig leégett. Még a főkapu boltozata is beomlott. Számos adat maradt fenn a várbeli épületkárokról. Elsősorban a vár északi egyharmadában külön megerősített „belsővárban” voltak súlyos tűzkárok. Leégett a székesegyház és a mai püspöki

palota helyén volt régi királyi palota, ekkor a vár parancsnoki épülete. A belsővár északi házsorában Vajtai Márton várkatona háza, az attól délre álló Gyallódy-ház, valamint az attól nyugatra álló Márty Ferencnek és Kovács Gergely özvegyének háza. Gyallódy Ferenc az épületromokat még 1656-ban megvásárolta, majd az ott lévő katolikus iskola mellett egy nagyobb kőházat építtetett. A belsővár nyugati felében húzódó két házsorban leégett nemes Füredi Szabó István és Eörsy Mihály háza, valamint tőlük déle Huzó Jakab várkatona háza. Ezek romjait 1657-ben a vár egyik tisztje, Gorup Péter a lovasság főhadnagya vásárolta meg 258 forintokért. A lebontott romházak helyén egy nagy kőházat építtetett nagyjából a mai ferences templom és rendház helyén.

Az 1663 júniusában – a török hadsereg támadása során kirobbant háború elkerülte Veszprém várát. A Szentgotthárdnál – 1664. augusztus 1-jén döntő vereséget elszenvedett török hadak a visszavonuláskor – Palota és Usztolni Belgirad (Székesfehérvár) török várak felé hátrálva, déli irányból messze elkerülték Veszprém várát. Ennek oka volt, hogy a Haditanács utasítására már a háború kitörése előtti időtől – 1659-től – jelentős központi pénzsegélyek érkeztek Jagasics Péter veszprémi várparancsnokhoz Veszprém várának erősítésére. Feltehetően ekkor épültek ki napjainkig épen álló délnyugati új – olasz rendszerű fülesbástyák, – illetve a Benedek-hegyi tüzérségi erőd. Azonban a vasvári békét (1664. augusztus 10.) követően – 1683 nyaráig a török hadsereg nem támadott. Az 1683. április 1-jével a Bécs ellen meginduló török hadjáratban, a törökkel szövetséges Thököly-párti magyar hadak ostrom nélkül július elején elfoglalták Veszprém várát. Viszont hamarosan, 1683. szeptember 12-én, az osztrák-cseh császári hadak, a német birodalmi hadsereg, valamint a lengyel királyi csapatok Bécs alatt tönkrementek a török hadakat, s megindították tizenhat éves hadjáratukat a török uralom végleges felszámolására.³

JEGYZETEK

¹ A Veszprém megyei Idegenforgalmi Hivatal megbízásából folytatott kutatások során az 1960-as évek elején Dr. Borbély Andor az ausztriai herzogenburgi Ágoston-rendi apátság könyvtárában őrzött 378. sz. Codexben, annak 308., 308/a., 309., 309/a., 310 és 310/a. számú lapjain megtalálta az Octavian Leüchhard császári-királyi hadmérnök 1656. évi két jelentését, melyet herceg Maximilian von Lichtenstein vezérleltábornoknak, a bécsi Udvari Haditanács vezetőjének küldött Veszprém cs. kir. végvár állapotáról és annak okairól. Az eddig ismeretlen 1. és 2. sz. jelentést, valamint Veszprém várának alaprajzáról és oldalnézeti rajzáról készített mellékletet dr. Zákonyi Ferenc (1909–1991), a Veszprém megyei Idegenforgalmi Hivatal 1951–1970 közti vezetője publikálta a „Műemlékvédelem” c. szaklap 1969. évi 3. számának 162–165. oldalán, „Veszprém várának alaprajza és távlati képe 1656-ból” címen. Ezt megelőzően a Veszprém megyei Napló 1964. október 18-i számában jelent meg a Veszprém várában 1656. március 28-án kitört tűzvészt részletesen közlő 2. sz. jelentés magyaryelvű fordítása „Veszprém várának égése 1656-ban. Tűzoltás borral.” címen. Az 1656. évi ún. 2. sz. jelentést publikáló személy neve ismeretlen. Feltehetően dr. Zákonyi Ferenc publikálta a dokumentumot.

² Lásd erről: VERESS D. Csaba: a veszprémi Benedek-hegy története. = Veszprémi Szemle, 2005. 11. szám. 40–59. o.; valamint ugyanezen szerzőtől és címen „A 125 éves Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium JUBILEUMI ÉVKÖNYVE – 1883–2008”. Veszprém, 2008. 85–98. o.

³ VERESS D. Csaba: Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 180–182. o.

Szerzők

- Ács Anna* muzeológus, Balatonfüred
Albrecht Sándor újságíró, szerkesztő, Veszprém
Angyal Imre helytörténeti kutató, Balatonfüred
Czeidli József tanár, helytörténész, Devecser
Csiszár Miklós ny. könyvtárvezető, Veszprém
Elek Miklós ny. könyvtáros, Balatonfüred
Gy. Lovassy Klára helytörténeti kutató, Veszprém
Hogya György helytörténeti kutató, Veszprém
Hudi József főlevéltáros, levéltár-igazgató, Pápa
Huszár János tanár, helytörténész, Pápa
M. Mester Katalin helytörténész, Devecser
Molnár László helytörténeti kutató, Ajka-Padragkút
Németh Andrásné Farkas Gabriella tanár, PTE BTK PhD hallgató, Nyirád
P. Miklós Tamás polgármester, helytörténész, Révfülöp
Poór Ferenc helytörténeti kutató, Veszprém
Praznovszky Mihály irodalomtörténész, Balatonfüred-Nemesvámos
Rainer Pál régész, Veszprém
Rásky Mihályné tanár, Felsőörs
Reindl Erzsébet tanár, helytörténész, Tapolca
Sebő József középiskolai tanár, szociológus, Veszprém
Somfai Balázs főlevéltáros, Veszprém-Pápa
Szabó Jenőné Borok Edit tanár, helytörténész, Ajka-Padragkút
Tilhof Endre ny. könyvtárigazgató, helytörténész, Ajka
Tóth Dezső ny. könyvtárvezető, Veszprém
Tölgyesi József főiskolai docens, Veszprém
Véress D. Csaba hadtörténész, Veszprém